National Library
of Sweden

Denna bok digitaliserades på Kungl. biblioteket år 2012

SOU
1963:48

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1963:48

Ecklesiastikdepartementet

BÄTTRE STUDIEHJÄLP

STUDIEHJÄLPSUTREDNINGEN

Stockholm 1963

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1963

Kronologisk förteckning

1. En teknisk institution inom Stockholms universitet. Svenska Reproduktions AB. 114 s. E.
2. Kommunalförbundens lånerätt. Idun. 44 s. I.
3. Utrikesförvaltningens organisation och personalbehov. Idun. 90 s. U.
4. Administrativ organisation inom utrikesförvaltningen. Idun. 95 s. U.
5. Försvarskostnaderna budgetåren 1963/67. Idun. 130 s. Fö.
6. Indelnings- och samarbetsfrågor i Göteborgs- och Malmöområdena. Idun. 212 s. I.
7. Utlännings tillträde till offentlig tjänst. Svenska Reproduktions AB. 43 s. Ju.
8. Preliminär nationalbudget för år 1963. Marcus. IV + 97 s. Fi.
9. Universitetens och högskolornas organisation och förvaltning. Hæggström. 509 s. E.
10. Universitetsväsendets organisation. Hæggström. 190 s. E.
11. Uppehållstillstånd m. m. för utländska studerande. Idun. 54 s. I.
12. Översättning av fördrag angående upprättande av Europeiska ekonomiska gemenskapen och tillhörande dokument. Marcus. 283 s. H.
13. Utbildning av lärare för jordbruk och skogsbruk samt fortbildning av lärare i yrkesämnen. Idun. 269 s. E.
14. Undersökning av taxeringsutfallet. Idun. 155 s. Fi.
15. Vägen genom gymnasiet. Idun. 315 s. E.
16. Sveriges statsskick. Del 1. Lagförslag. Idun. 206 s. Ju.
17. Sveriges statsskick. Del 2. Motiv. Idun. 522 s. Ju.
18. Sveriges statsskick. Del 3. Motiv. Förslag till riksdagsordning. Idun. 220 s. Ju.
19. Sveriges statsskick. Del 4. Bilagor. Idun. 311 s. Ju.
20. Bärgarlönens fördelning, sjöförklaring m. m. Idun. 111 s. Ju.
21. Sjukhus och öppen vård. Idun. 486 s. I.
22. Kraven på gymnasiet. Idun. 367 s. + 12 s. ill. E.
23. Förslag till lag om vissa gemensamhetsanläggningar m. m. Idun. 290 s. Ju.
24. Mentalsjukhusens personalorganisation. Del I. Intervju- och frekvensundersökningar m. m. Idun. 259 s. I.
25. Papper och annan skrivmateriel. Kihlström. 74 s. H.
26. Religionens betydelse som samhällsfaktor. AB Wilhelmssons Boktryckeri. 211 s. E.
27. Trafikmål. Beckman. 237 s. Ju.
28. Utsökningsrätt II. Norstedt & Söner. 119 s. Ju.
29. Kommunala renhållningsavgifter. Beckman. 81 s. I.
30. Den statliga konsulentverksamheten på socialvårdens område. Beckman. 119 s. S.
31. Försvar och fiskerinäring. Norstedt & Söner. 235 s. Fö.
32. Listerlandets ålfisken. Kihlström. 67 s. Jo.
33. Skadestånd I. Norstedt & Söner. 81 s. Ju.
34. U-länder och utbildning. Idun. 201 s. U.
35. Lärare på grundskolans mellanstadium. Idun. 91 s. E.
36. Malmen i Norrbotten. Svenska Reproduktions AB. 150 s. H.
37. Kommersiellt och handelspolitiskt utvecklingsbistånd. Idun. 151 s. U.
38. Arbetsföreläggande. Idun. 97 s. S.
39. Kyrkor och samfund i Sverige. Idun. 308 s. E.
40. Arbetslöshetsförsäkringen. Idun. 248 s. I.
41. Specialutredningar om gymnasiet. Beckman. 318 s. E.
42. Ett nytt gymnasium. Idun. 949 s. E.
43. Läroplan för gymnasiet. Hæggström. 776 s. E.
44. Akademikernas skuldsättning. Utkommer senare.
45. Befolkningsutveckling och näringsliv i Jämtlands län. Idun. 456 s. I.
46. Yrkesmedicinska sjukhusenheter — behov och organisation. Kihlström. 91 s. I.
47. Åldringsvårdens läge. Idun. 295 s. + 20 s. ill. S.
48. Bättre studiehjälp. Idun. 220 s. E.

Anm. Om särskild tryckort ej angives, är tryckorten Stockholm.

STATENS OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1963:48
Ecklesiastikdepartementet

BÄTTRE STUDIEHJÄLP

STUDIEHJÄLPSUTREDNINGEN

IDUNS TRYCKERIAKTIEBOLAG ESSELTE AB
STOCKHOLM 1963

Innehåll

Skrivelse till Herr Statsrådet och Chefen för Ecklesiastikdepartementet . . . 7

Kapitel 1. Utredningsuppdraget 9
Kapitel 2. Studiehjälpens utveckling 12
Kapitel 3. Gällande bestämmelser 27
Kapitel 4. Studiehjälpens omfattning och innebörd 39
Kapitel 5. Skolformer och elever 55
Kapitel 6. Allmänna synpunkter 71
Kapitel 7. Avgränsningen av studiehjälpen 87
Kapitel 8. Studiehjälpens utformning 98
Kapitel 9. Studiehjälpens administration 132
Kapitel 10. Kostnader 147
Kapitel 11. Sammanfattning 157

Bilagor

Bilaga 1. Stipendiaterna i yrkesskolorna läsåret 1961/62 161
Bilaga 2. Förekomsten av socialhjälp bland föräldrarna till vissa stipendiater i yrkesskolorna 171
Bilaga 3. Utgifter för dagliga resor och inackordering 174
Bilaga 4. Åldersregler inom skatte- och socialpolitiken samt exempel på sammanlagd effekt av vissa 16-årsregler m. m. 180

Författningsförslag

Förslag till studiehjälpsreglemente 200
Förslag till instruktion för studiehjälpsnämnden 215
Förslag till kungörelse om ändring i kungörelsen den 2 juni 1961 (nr 384) om avskrivning av studielån 218

Tabellförteckning

1. Studiehjälpens kostnader från budgetåret 1944/45 21
2. Bidragsbelopp för de särskilda studiebidragen från år 1945 23
3. Inkomstgränser för lägsta och högsta stipendiebelopp 25
4. Inkomstgräns och däremot svarande årsinkomst för lägsta stipendiebelopp 25
5. Gällande inkomstgränser, behovstal och stipendiebelopp i ettbarnsfamilj läsåret 1963/64 32
6. Betygskrav i den särskilda lämplighetsprövningen 34
7 a. Översikt över studiesociala stödformer för elever vid gymnasier, yrkesskolor m. fl. samt lärar- och fackutbildningsanstalter 37

7 b. Översikt över studiesociala stödformer för elever vid universitet och högskolor 38
8. Antal utdelade bidrag och stipendier 1961/62 40
9. Kostnader för studiehjälpen 1961/62 40
10. Studiehjälpens omfattning 1961/62 vid lärar- och fackutbildningsanstalter 40
11. Förekomsten av studiebidrag efter skolform 1961/62 41
12. Resekostnader per månad 1962/63, relativ fördelning inom olika skolformer 43
13. Elevernas vid gymnasier och yrkesskolor inackorderingskostnader 1962/63 44
14. Inackorderingskostnader vid folkhögskolornas vinterkurser 45
15. Stipendiater i yrkesskolor och gymnasier 1961/62 45
16. Stipendiaternas i yrkesskolorna fördelning på behovsklasser med uppdelning på familjetyp 46
17. Antalet stipendiater från fullständiga familjer inom varje behovsklass, procentuell fördelning efter yrkesgrupp 47
18. Antalet stipendiater från fullständiga familjer inom vissa yrkesgrupper fördelade på behovsklasser 47
19. Antalet stipendiater i yrkesskolorna med relativ fördelning på inkomstklasser samt efter familjetyp och faderns yrke 48
20. De ej självförsörjande yrkesskolestipendiaternas relativa fördelning efter behovsklass med uppdelning på antalet syskon 48
21. Frekvensen yrkesskolestipendiater inom varje yrkesgrupp, vars föräldrar redovisade nettoförmögenhet över 38 000 kronor (fullständiga familjer) 49
22. Antalet stipendiatföräldrar och socialhjälpstagare bland dessa med uppdelning på familjetyp och yrke 50
23. Lån och stipendier vid tekniska gymnasiernas specialkurser läsåret 1961/62 51
24. Sammanlagt studiestöd för eleverna vid tekniska gymnasiernas specialkurser läsåret 1961/62 52
25. Beräknad fördelning av yrkesskolornas elever 1961/62 på olika bidragsgrupper 53
26. Beräknad fördelning av det allmänna gymnasiets elever 1961/62 på olika bidragsgrupper 54
27. Antal elever vid vissa skolformer hösten 1961 58
28. Elevantal i gymnasier, yrkesskolor, fackskolor m. fl. 1961, 1964 och 1967 59
29. Antal elever i olika åldrar vid gymnasier, yrkesskolor och folkhögskolor år 1960 60
30. Antal 16-åringar år 1970 på olika avstånd från allmänt gymnasium . . . 61
31. Studentexamensfrekvens i vissa ortstyper bland manliga elever som tillhörde folkskolans fjärde klass år 1945 med uppdelning på föräldrarnas socialgruppstillhörighet 62
32. Sökande till gymnasium år 1961 med fördelning efter hemortens tätortsgrad 62
33. Relativ fördelning av de intagna vid gymnasium 1960 med uppdelning på faderns yrke 63
34. Relativ fördelning av förvärvsarbetande män i åldern 35—54 år efter yrke samt i gymnasiet intagna år 1960 efter faderns yrke 64
35. Övergångsfrekvens till gymnasium efter socialgruppstillhörighet 65
36. Övergångsprocent till gymnasium mot bakgrund av föräldrarnas socialgruppstillhörighet och utbildning samt elevernas kön och betyg 65
37. Månadsförtjänster för förvärvsarbetande ungdomar i vissa industrier andra kvartalet 1962 69
38. Förändring av disponibel inkomst då yngsta barnet fyller 16 år och 18 år 70
39. Elevernas ålder höstterminen 1960 inklusive beräknat antal elever i sjuksköterskeutbildning och exklusive obligatoriska skolväsendet 89

40. Översikt över studiehjälpens avgränsning 92
41. Antal personer i omskolning den 15 oktober 1961 resp. 1962 samt dessas fördelning på åldersgrupper 94
42. Buss- och järnvägspriser vid olika avstånd 103
43. Andel födda 1959 i res- och inackorderingszon i gymnasiekommunerna i vissa län nu och efter en kommunreform 104
44. Översikt över nuvarande resebidrag och utredningens förslag till resetillägg 107
45. Förslag till inkomstgränser och bidragsbelopp för de inkomstprövade tilläggen 110
46. Behållen föräldraförmögenhet hos de stipendiesökande vid gymnasier m. fl. skolor 1962/63 111
47. Antal personer i vissa skolformer år 1960 som uppnått 21 år vid utbildningens påbörjande 114
48. Översikt över studiehjälpens storlek för elever som påbörjar utbildning före 21 år 127
49. Översikt över studiehjälpens storlek för elever som påbörjar utbildning efter 21 år 130
50. Effekt på disponibel inkomst i fullständig familj, där mannen är ensam inkomsttagare, av 16- och 18-årsreglerna 131
51. Översikt över beslutsfattande organ för olika former av studiestöd . . . 132
52. Översikt över beslutsfattande organ för olika former av studiestöd enligt utredningens förslag 146
53. Elevantal i vissa skolformer 1962 och 1964 148
54. Kostnadsberäkning för 1964/65 avseende studiehjälpen 152

Figurförteckning

1. Elevernas ålder höstterminen 1960 90
2. Studiebidrag med inkomstprövat tillägg i olika inkomstskikt 124
3. Studiebidrag med inkomst- och behovsprövat tillägg vid olika årsinkomster 125
4. Studiebidrag med inackorderingstillägg samt inkomst- och behovsprövat tillägg vid olika årsinkomster 126
5. Kostnader 1964/65 150

Till

Herr Statsrådet och Chefen för Ecklesiastikdepartementet

Den 28 juni 1962 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för ecklesiastikdepartementet att tillkalla högst fyra sakkunniga för att verkställa utredning rörande studiehjälpen vid gymnasier, yrkesskolor m. fl. läroanstalter. Med stöd av detta bemyndigande tillkallade departementschefen samma dag såsom sakkunniga ledamoten av riksdagens första kammare Olof Palme, t. f. byrådirektören Bo Jonas Sjönander, rektorn Gunnar Wernberg samt t. f. statssekreteraren Lars-Åke Åström. Tillika uppdrogs åt Palme att såsom ordförande leda de sakkunnigas arbete.

De sakkunniga har antagit namnet studiehjälpsutredningen.

Såsom experter tillkallades den 18 september 1962 budgetsekreteraren Lars Peterson och den 31 maj 1963 revisionssekreteraren Åke Widding.

Till sekreterare förordnades filosofie licentiaten Ulf Larsson.

Utredningen har den 6 februari 1963 avgett yttrande över en inom ecklesiastikdepartementet upprättad promemoria rörande det högre utbildningsväsendets fortsatta utbyggnad jämte därtill hörande statistiska sammanställningar (SOU 1962: 55).

Till utredningen har den 19 april från socialdepartementet överlämnats allmänna beredningsutskottets utlåtande 1962: 54 — över väckta motioner dels om utredning rörande befolkningsfrågans olika aspekter och dels angående vissa familjepolitiska åtgärder — att tas i beaktande vid fullgörandet av utredningsuppdraget.

Den redovisning av olika åldersregler inom skatte- och socialpolitiken samt exempel på sammanlagd effekt av vissa 16-årsregler m. m., som intagits som bilaga 4, har utförts av Lars Peterson och utformats efter samråd med socialpolitiska kommittén.

Studiehjälpsutredningen får härmed överlämna föreliggande betänkande Bättre studiehjälp. Utredningens uppdrag är därmed fullgjort.

Stockholm den 4 september 1963.

Olof Palme

Bo Jonas Sjönander *Gunnar Wernberg* *Lars-Åke Åström*

/Ulf Larsson

KAPITEL 1

Utredningsuppdraget

Studiehjälpsutredningen har haft till uppgift att utreda utformningen av studiehjälpen för elever vid gymnasier, yrkesskolor, folkhögskolor m. fl. utbildningsanstalter. I anförande till statsrådsprotokollet den 28 juni 1962 angav chefen för ecklesiastikdepartementet, statsrådet Edenman, följande direktiv för utredningsarbetet.

Den betydande expansionen på utbildningens område är ett uttryck för ett starkt växande behov av skolad arbetskraft men också för att medborgarna valt att ta ut en ökad del av standardstegringen i form av bättre och längre utbildning. Den institutionella utbyggnaden av utbildningsväsendet har gjort det möjligt för en allt större andel av varje årskull ungdomar att erhålla praktisk eller teoretisk utbildning utöver grundskolan. Samtidigt har samhället på skilda vägar sökt skapa tillfredsställande ekonomiska förutsättningar för den enskilde att tillgodogöra sig de förbättrade utbildningsresurserna. Statens insatser för studiehjälp, som budgetåret 1948/49 uppgick till omkring 15 miljoner kronor, kan för innevarande budgetår uppskattas till det tiodubbla.

Det statliga stödet till den studerande ungdomen utgår i olika former, beroende bl. a. på utbildningsnivå, studietidens längd samt elevernas hemort och ålder. Till de studerande vid universitet och högskolor beviljas dels s. k. naturastipendier, avsedda att täcka kostnaderna för mat och logi under halva studietiden, dels räntefria lån ur statens lånefond för universitetsstudier. Härutöver står till dessa studerandegruppers förfogande — efter prövning av behovet av studiekredit — lån med statlig kreditgaranti, vilka löper med av Kungl. Maj:t fastställd ränta, fr. o. m. den 1 juli 1962 4 1/4 %.

Studiehjälpen till eleverna vid vissa lärar- och fackutbildningsanstalter har formen av lån ur allmänna studielånefonden, varjämte även stipendium kan beviljas. Såväl dessa lån som de nyssnämnda lånen med statlig kreditgaranti och lånen ur statens lånefond för universitetsstudier avskrivs med en fjärdedel av kapitalskulden vid amorteringarnas påbörjande.

För elever i det allmänna och yrkesutbildande skolväsendet finns — förutom vissa möjligheter till lån ur allmänna studielånefonden — tre olika stödformer, nämligen allmänt studiebidrag, särskilt studiebidrag och stipendium. Det allmänna studiebidraget utgår till 16- och 17-åringar och kan sägas vara en fortsättning på det allmänna barnbidraget. Det särskilda studiebidraget, som tillkommer inackorderade eller dagligen resande ungdomar, har till uppgift att utjämna geografiskt betingade skillnader i utbildningskostnaderna. Slutligen kan till dessa elevgrupper även utgå behovsprövade stipendier.

Under senare år har i förevarande hänseenden väsentliga förbättringar skett för de studerande vid universitet och högskolor. Vid 1960 års riksdag fattades beslut om att 47 procent av varje inskrivningsårgång — mot tidigare 26 procent — skulle erhålla naturastipendium. I kretsen av stipendieberättigade utbildningsvägar in-

fogades därvid även skolorna för högre konstnärlig utbildning. 1961 års riksdag genomförde en generell avskrivning av 25 procent av kapitalskulder på studielån med statlig kreditgaranti samt på lån från statens lånefond för universitetsstudier och allmänna studielånefonden ävensom på lån för studier från värnpliktslånefonden. I oktober 1959 tillkallade jag med Kungl. Maj:ts bemyndigande en utredning för att verkställa översyn av studiesociala åtgärder på den högre utbildningens område m. m. (studiesociala utredningen).

Studiehjälpen vid gymnasier, yrkesskolor och andra läroanstalter på motsvarande åldersstadium har icke förbättrats i lika snabb takt. Från skilda håll har frågan om en översyn av denna studiehjälp aktualiserats. Sålunda har studiehjälpsnämnden vid skilda tillfällen hos Kungl. Maj:t påpekat behovet av en allmän översyn av allmänna studiehjälpsreglementet, vilken nämnden anser nödvändig både på grund av värde- och andra förändringar under senare år och med hänsyn till studiesociala utredningens samband med vissa av riktlinjerna i studiehjälpsreglementet. Vidare har årets riksdag (SU 143, Rskr 321) förordat att en utredning för ifrågavarande ändamål tillsättes. Slutligen har Sveriges socialdemokratiska ungdomsförbund i en skrivelse i mars 1961 — kompletterad i maj detta år — med hänvisning till den reella försämring av utgående studiestöd som ägt rum för vissa skolformer, bl. a. yrkesskolorna, likaså påyrkat tillsättande av särskilda sakkunniga för ändamålet.

Samhällets åtgärder på det studiesociala området har som ett väsentligt syfte att underlätta tillströmningen till högre utbildningsanstalter för ungdomar, som av ekonomiska, geografiska och sociala skäl kan befaras ha svårigheter att fortsätta sin utbildning efter den obligatoriska skolan. Glädjande nog har det under efterkrigstiden skett en avsevärd breddning i rekryteringen till högre studier. Likväl måste andra faktorer än enbart intresse och förutsättningar fortfarande antas spela en väsentlig roll för ungdomens val i utbildningshänseende. De ekonomiska faktorerna har naturligtvis en betydande inverkan. Därpå tyder bl. a. det förhållandet att för närvarande endast cirka en femtedel av eleverna inom gymnasieorganisationen och cirka 15 procent av de studerande vid universitet och högskolor rekryteras från arbetarhem. Det torde finnas anledning att vid en ökning av de statliga insatserna för att åstadkomma en vidgad rekrytering från de samhällsgrupper, som i detta hänseende är representerade i relativt ringa grad, fästa ökad uppmärksamhet vid gymnasiestadiet. Visserligen torde ett förbättrat stöd på högskolenivå verka i rekryteringsfrämjande riktning genom att till gymnasier attrahera ungdomar, som annars skulle ha valt att gå ut i förvärvslivet, men det finns starka skäl att anta att en större effekt uppnås, om hjälpen sätts in i ett tidigare stadium.

De studiesociala frågorna har även uppmärksammats från familjepolitiska synpunkter. Allt fler ungdomar fortsätter sin utbildning i 16—19-årsåldern. För familjerna innebär detta en påtagligt ökad ekonomisk belastning, särskilt som en rad förmåner såväl inom socialpolitiken som inom beskattningens område upphör att gälla, när det yngsta barnet fyllt 16 år. Vid en förstärkning av samhällets familjepolitiska åtgärder synes en utbyggnad av studiehjälpen böra bli föremål för speciellt intresse.

Med hänsyn till den förbättring av de studiesociala åtgärderna på högskolestadiet som ägt rum under senare år och inför den ytterligare förstärkning, som kan komma att aktualiseras av den studiesociala utredningen, synes det vidare angeläget att åstadkomma en viss balans mellan dessa former och de förmåner, som kommer ungdom på lägre åldersstadier och andra utbildningsvägar till del.

Den studiesociala utredningen behandlar i första hand åtgärderna på den högre utbildningens område. Den skall, enligt sina direktiv, i princip inte gå in på

studiesociala åtgärder för de grupper, som omfattas av allmänna studiehjälpsreglementet. Med hänsyn härtill och till att studiehjälpen endast i vissa avseenden torde falla inom ramen för socialpolitiska kommitténs arbete synes en översyn av studiehjälpen på här berörda åldersstadium böra anförtros åt särskilda sakkunniga. Dessa bör under utredningsarbetets gång hålla nära kontakt med såväl studiesociala utredningen som socialpolitiska kommittén och gymnasieutredningen. De sakkunniga bör — i samråd med studiesociala utredningen — särskilt uppmärksamma avgränsningen mellan studiesociala åtgärder för olika kategorier av studerande.

Jag vill sålunda förorda, att en skyndsam utredning kommer till stånd rörande de studiesociala förmånerna för studerande vid gymnasier, yrkesskolor, folkhögskolor och dylika utbildningsanstalter.

Vid en sådan översyn torde den nuvarande studiehjälpens huvudsakliga utformning kunna ligga till grund för ett framtida system. Bidragsformerna bör emellertid, med beaktande av ovan anförda synpunkter, förstärkas och avvägas på lämpligt sätt till varandra och i förhållande till ett framtida studiesocialt system på den högre utbildningens område. Utredningsmännen bör vidare pröva bl. a. i vad mån det är rationellt att behålla samtliga slag av studiestöd som nu förekommer. Till de frågor, som jag anser böra upptagas till behandling, hör även spörsmålet om avveckling av de behovsprövade stipendierna i grundskolan (jfr prop. 1962: 54, s. 445).

I fråga om utredningsuppdragets avgränsning förutsättes, att utredningen uppmärksammar tillkomsten av de s. k. fackskolorna samt utformar sina förslag under hänsynstagande till att de även kommer att gälla för studerande vid bl. a. vissa skolor inom jordbruksdepartementets verksamhetsområde, såsom lantmanna-, lanthushålls- och lantbruksskolor.

Studiehjälpsutredningens uppdrag har avsett den del av det statliga studiestödet, som utgår i form av kontanta bidrag och lån till de studerande. Staten medverkar emellertid i betydande omfattning även på andra vägar i stödet av den studerande ungdomen. Staten bidrar till kommunernas kostnader för de fria skolmåltiderna. Detta är också fallet i fråga om kommunernas utgifter för skolskjutsar och inackordering av barn i den obligatoriska skolan. Vidare stöder staten uppförandet av elevhemsbyggnader och bidrar till löner för föreståndare för hemmen. Utredningen har inte ingått på en bedömning av de indirekta stödåtgärderna och ej heller på sådana frågor som sammanhänger med reglerna för statens och kommunernas andel av utgifterna för vissa verksamhetsgrenar. Sistnämnda frågor behandlas inom 1958 års skatteutjämningskommitté.

KAPITEL 2

Studiehjälpens utveckling

Studiehjälpen vid de utbildningsanstalter, vilka omfattas av utredningens arbete — gymnasier, folkhögskolor, yrkesskolor, lärar- och fackutbildningsanstalter m. fl. — har successivt byggts ut. Den historiska redogörelsen för stödformernas framväxt begränsas till att i huvudsak avse tiden efter år 1945. Uppgifter om studiestödet vid universitet lämnas även.

Detta kapitel är indelat i två avsnitt. I det första ges en kronologisk redogörelse för studiehjälpssystemets utveckling och förändring under efterkrigstiden; avsnittet avslutas med en redovisning av statens utgifter för studiehjälp sedan budgetåret 1944/45. I det därpå följande avsnittet lämnas en systematisk beskrivning av förändringarna för varje enskild stödform.

Kronologisk översikt

Läget före år 1945

Den statliga studiehjälp som utdelades före år 1945 till här ifrågavarande elevgrupper utgick dels i form av studielån, dels i form av stipendier. Den förstnämnda stödformen hade tillkommit genom beslut vid 1918 års riksdag i syfte att »underlätta studiemöjligheterna för obemedlade och mindre bemedlade lärjungar med utpräglad studiebegåvning». Dessa studielån, vilka var maximerade till 1 500 kronor per år och räntefria under studietiden och två år därefter men sedermera löpte med 2½ procents ränta, tilldelades elever vid fackhögskolor samt vid lärar- och fackutbildningsanstalter. Eleverna i de allmänna läroverken erhöll endast undantagsvis studielån. Under 1944 utdelades ca 500 lån om sammanlagt inemot 500 000 kronor. Lånen beviljades av studielånenämnden.

Stipendier utgick till bl. a. elever vid yrkesskolor, folkhögskolor och tekniska fackskolor. Härutöver utgick sådan studiehjälp till bl. a. studerande vid sjuksköterskeskolor, statens distriktsköterskeskola, statens skogsmästarskola och statens skolkökseminarium. Vid övriga högre statliga och kommunala läroanstalter ävensom statsunderstödda handelsgymnasier lämnade staten studiehjälp endast i form av understöd från allmänna arvsfonden. Kostnaderna för stipendierna uppgick 1944/45 till ca 2,5 miljoner kronor.

Stipendierna vid folkhögskolor och olika yrkesskolor var behovsprövade och föräldrarnas beskattningsbara inkomst i huvudsak avgörande för stor-

leken av utgående belopp. Stipendierna utgick enligt tre s. k. behovsklasser med belopp om 15, 25 eller 45 kronor per månad; vid verkstadsskolorna uppgick dock maximisumman till 60 kronor per månad.

1945 års riksdagsbeslut: landsbygdsstipendiernas tillkomst

Den största bristen i det dåvarande studiehjälpssystemet bedömdes av många vara att eleverna vid realskolor och gymnasier endast hade tillgång till studiehjälp från allmänna arvsfonden. I dessa skolor var det många elever, som saknade högre utbildningsmöjligheter i hemorten, och därför hade att vidkännas avsevärda kostnader för inackordering eller dagliga resor mellan hem och skola. I början av 1940-talet beräknades utbildningsfrekvensen vid allmänna högre skolor (realskolor, flickskolor, mellanskolor, högre folkskolor, allmänbildande gymnasier) vara fyra gånger högre i tätorterna än på den egentliga landsbygden. 1940 års skolutredning framlade år 1944 ett betänkande om vidgade möjligheter till högre undervisning för landsbygdens ungdom (SOU 1944: 22), vari bl. a. föreslogs inrättande av särskilda stipendier åt inackorderade och dagligen resande lärjungar vid högre skolor. Utredningen anförde bl. a. följande som motiv för de föreslagna åtgärderna:

»Om landsbygdens studiebegåvade ungdom skall beträffande utbildningsmöjligheterna mera än för närvarande är fallet bliva jämställd med ungdomen i städer och stadsliknande samhällen, torde det vara ofrånkomligt, att en särskilt för landsbygdens ungdom avsedd studiehjälpsverksamhet kommer till stånd. Full likställdhet i detta hänseende mellan tätort och egentlig landsbygd kan givetvis aldrig uppnås, men möjlighet finnes säkerligen att åstadkomma en viss utjämning. Det kan icke längre anses försvarligt att upprätthålla en så stark spärr för fortsatt undervisning som den, vilken nu utgör ett hinder för var och en, som bor avlägset från lämplig högre skola och icke har särskilt god ekonomisk ställning.»

Utredningen förklarade sig av principiella skäl vilja förorda, att stipendier utgick oberoende av lärjungarnas eller deras målsmäns ekonomiska ställning. Av statsfinansiella skäl föreslogs dock en viss behovsprövning. Eleverna skulle vidare uppfylla kravet på »klar studielämplighet.»

Till 1945 års riksdag framlades en proposition (1945: 74) som i stort sett följde skolutredningens förslag. Inrättandet av stipendium till resande och inackorderade elever angavs av departementschefen vara ett led i arbetet på större rättvisa åt landsbygden. Samtidigt framhöll han emellertid riskerna av en överproduktion inom de teoretiska utbildningsvägarna och en intellektuell utarmning av landsbygden. Departementschefen anförde sålunda, att »om staten skall på här förordat sätt verka för ett vidgat rekryteringsunderlag för gymnasierna, måste enligt min mening nästa steg bliva, att en skärpning av fordringarna för tillträde till gymnasiet tages under allvarligt övervägande.»

Stipendierna föreslogs, i enlighet med utredningens förslag, vara behovsprövade. Till de dagligen resande skulle bidragen utgå endast om avståndet mellan skola och hemort översteg 5 kilometer. Stipendiebeloppen föreslogs till maximalt 75 kronor per månad eller 675 kronor per läsår. Riksdagen följde förslagen i propositionen utom i fråga om stipendiernas storlek; högsta stipendiesumman sattes till 800 kronor per läsår. Vidare uttalade riksdagen att vid påföljande riksdag ett mer genomgripande förslag, omfattande även studiehjälp åt tätorternas ungdom, borde framläggas. Administrationen av den nya studiehjälpen anförtroddes åt studielånenämnden.

Vid 1945 års riksdag höjdes vidare stipendierna vid folkhögskolor och yrkesskolor (inkl. lantbrukets lägre undervisningsanstalter). Maximibeloppen i de tre behovsklasserna ökades från 15, 25 och 45 kronor till 25, 50 och 75 kronor.

1946 års riksdagsbeslut: studiehjälpen vidgas

Även vid 1946 års riksdag framlades en proposition om studiehjälpen (1946: 183). Propositionen baserade sig på ett nytt förslag från skolutredningen. I det nya betänkandet gjorde utredningen ett viktigt avsteg från sin tidigare åsikt om behovsprövning av studiehjälpen till inackorderade och dagligen resande. »Landsbygdsstipendierna» sades ha en särprägel av utjämningsbidrag från statens sida, en karaktär av kompensation för att erforderliga skolor icke fanns i hemorten. »Principen att varje uppväxande individ, oberoende av bostadsort, skall få tillgång till högre undervisning, leder till att problemställningen i korthet blir denna: antingen skolgång på hemorten eller understöd för skolstudier på annan ort.» Till landsbygdsbarnen borde därför alltid, oberoende av behovet av studiehjälp, en kompensation — ett grundstipendium — lämnas för avsaknaden av skolor i hemtrakten.

Skolutredningen förklarade däremot, att studielämplighetskravet borde bibehållas. Utredningen anförde härom: »Att av statsmedel ge stipendier för vissa studier åt lärjungar, som icke visat tillräcklig begåvning eller erforderliga anlag för ifrågavarande utbildningslinje, vore att motverka den utveckling, som stipendierna böra främja, nämligen att bereda plats i högre läroanstalter åt begåvade ungdomar ur ekonomiskt svagare befolkningslager.»

Utredningen uppskattade den merkostnad som de inackorderade eleverna fick vidkännas till omkring 500 kronor per läsår och grundstipendiebeloppet för de inackorderade föreslogs till denna summa. För dagliga resor, frukostmål samt resor till och från skolorten för inackorderade elever föreslogs ersättning utgå med hälften av styrkta billigaste kostnader.

Utöver dessa grundstipendier föreslog utredningen, i enlighet med ett av riksdagen uttalat önskemål, ett system med behovsprövade stipendier. Dessa skulle även bli ett medel att undanröja de ekonomiska hindren för skolortens elever. I anslutning till riksdagens uttalande att full behovstäck-

ning borde eftersträvas för den som tilldelades grundstipendium, föreslogs de behovsprövade stipendierna utgå med högst 60 kronor per månad.

Skolutredningens förslag innebar, att studiehjälpen skulle bli väsentligt förmånligare vid läroverken än vid folkhögskolor och yrkesskolor. Tre skäl anfördes till stöd för denna avvägning. För det första var eleverna i de senare skolorna många gånger inackorderade i elevhem eller på annat sätt genom skolans försorg, varigenom deras inackorderingskostnader kunde nedbringas. För det andra erhöll en del av yrkesskoleleverna arbetspremier och för det tredje var studietiden vid folkhögskolor och yrkesskolor avsevärt kortare än vid läroverken.

Departementschefen följde i det väsentliga utredningens förslag: »I likhet med dessa (remissinstanserna) finner även jag utredningens förslag i stort sett innebära en välgrundad och praktisk lösning av de båda frågorna att bereda främst landsbygdens ungdom en viss kompensation för avsaknaden av högre skolor och att underlätta möjligheterna till högre utbildning för ungdom från ekonomiskt svagare befolkningslager på land och i stad.»

På vissa punkter föreslog departementschefen avvikelser från utredningens förslag, vilka jämte förslaget i övrigt godtogs av riksdagen. Dessa gick bl. a. ut på ett bättre tillgodoseende av de dagligen resande elevernas studiehjälp. Sålunda skulle alla resekostnader utöver 25 kronor per termin helt ersättas. Studielånenämnden införde emellertid senare en maximering, som innebar att stipendiebeloppet ej borde överstiga 200 kronor per läsår. För frukostmål föreslogs hälften av kostnaderna bli ersatta; stipendiebeloppet maximerades senare av studielånenämnden till högst 100 kronor per läsår. Departementschefen förordade att en viss försiktighet borde iakttagas vid beviljande av behovsstipendier i realskolans lägsta klasser med hänsyn till osäkerheten i studieprognoserna för denna elevgrupp. I samma proposition framlades vidare förslag om en ytterligare höjning av stipendierna vid folkhögskolor och yrkesskolor till i varje behovsklass resp. 30, 60 och 90 kronor per månad.

1952 års riksdagsbeslut: enhetligare studiehjälpssystem

En kort tid efter riksdagsbeslutet 1946 gjordes framställningar från skolöverstyrelsen, överstyrelsen för yrkesutbildning och lantbruksstyrelsen att även elever vid folkhögskolor och yrkesskolor skulle kunna erhålla de s. k. grundstipendierna. Med anledning härav gavs studielånenämnden i december 1946 i uppdrag att underkasta studiehjälpsverksamheten en allsidig översyn. Nämnden avlämnade sitt förslag år 1949 (SOU 1949: 41).

I utredningen påtalades att den oenhetlighet i studiehjälpen för de olika elevkategorierna som existerade vid denna tidpunkt »torde ha sin huvudsakliga förklaring däri, att elevgrupperna tillerkänts rätt till studiehjälp vid olika tillfällen.» Nämnden såg därför som en väsentlig uppgift att förenhetliga de olika systemen. En uppdelning av elevklientelet vid de olika

utbildningsvägarna gjordes därvid i yngre och äldre. Enligt utredningen fick elever under 20 år anses höra till föräldrarnas ekonomiska hushållning. »Lånelinjen» borde, sades det, användas för äldre elever, »vilka själva få anses ta ansvaret för sin ekonomi.» Lånen borde tilldelas elever vid fack- och lärarutbildningsanstalter; för gifta elever skulle dock även en stipendiemöjlighet finnas.

I fråga om övriga skolor, vilka omfattade utbildning av vitt skilda slag, framhölls bl. a. följande. Utbildningstidens längd varierade från några veckor till sju à åtta år. Elevernas ålder var högst olika. Vissa skolor avslutades med examen, andra meddelade graderade vitsord och några slutligen endast intyg om genomgången kurs. Studielånenämnden förordade en indelning av dessa utbildningsvägar i tre olika kategorier, grupperade efter utbildningens längd, varvid den principen skulle följas att eleverna i den längre fleråriga utbildningen borde erhålla förmånligare bidrag än i de kortare.

Utredningens förslag innebar att man skulle skapa ett enhetligt studiehjälpssystem till studerande vid gymnasier, realskolor, yrkesskolor, folkhögskolor och lantbrukets yrkesskolor. Två former av hjälp förordades: särskilda studiebidrag (tidigare grundstipendier), som varken var behovs- eller lämplighetsprövade samt statsstipendier (tidigare behovsstipendier), som var såväl behovs- som lämplighetsprövade.

Studielånenämnden konstaterade att kraven på studielämplighet dittills hade varit lika höga för grundstipendierna som för behovsstipendierna. Detta hade försvårat förverkligandet av syftet med grundstipendierna, nämligen »att minska det handikapp för landsbygdens ungdomar, som består däri, att de för sin skolgång i städer eller tätorter ha direkta utgifter, vilka skolorternas ungdom icke har.» För att undanröja denna brist föreslogs att lämplighetsprövningen vid utdelande av de särskilda studiebidragen skulle väsentligt uppmjukas; endast vid omgång av årskurs eller bevistande av motsvarande utbildning skulle elev ej bli bidragsberättigad.

Det behovsprövade stipendiet skulle däremot även i fortsättningen vara lämplighetsprövat vid realskolor, flickskolor och gymnasier.

Utredningens förslag innebar, som ovan nämnts, att de olika skolformerna indelades i tre olika grupper. Till den första fördes realskolor, gymnasier och liknande skolformer samt kurser vid yrkesskolor med minst 2 års varaktighet. För dessa skulle utgå dels särskilt studiebidrag till inackorderade eller dagligen resande elever, dels stipendium, dels resebidrag till inackorderade stipendiater. Till den andra gruppen fördes yrkesskolor med en undervisningstid om 4 månader men ej 2 år, folkhögskolor, tandsköterskeskolor samt lantbrukets skolor. Eleverna i dessa skolor föreslogs erhålla samma förmåner, dock med den skillnaden att bidragen till inackordering skulle utgå med lägre belopp och att bidrag till dagliga resor ej skulle förekomma. Till den tredje gruppen, slutligen, hänfördes yrkesskolekurser kor-

tare än 4 månader samt vissa andra kortare kurser. Studiehjälpen föreslogs för elever i dessa kurser utgå enbart i form av stipendier.

Vid lantbruks- och mejeriskolor, där eleverna erhöll fritt logi och ibland även fri kost, föreslogs utgå ett generellt utbildningsbidrag jämte behovsprövade stipendier och vid ladugårdsförmanskurs enbart utbildningsbidraget.

I fråga om studiehjälpens storlek innebar förslaget följande. Bidraget för inackordering föreslogs sänkt från 500 till 450 kronor per läsår. Även i fråga om reseersättningen föreslogs en i vissa avseenden mer begränsad bidragsgivning. Resebidraget skulle utgå med det belopp per månad, varmed den verkliga resekostnaden översteg 6 kronor, dock att lägsta bidrag skulle vara 2 kronor och högsta bidrag 20 kronor per månad. Däremot borde bestämmelsen att studiebidrag skulle utgå endast om avståndet mellan bostadsorten och skolan var minst 5 kilometer avskaffas. Bidragen till frukostmål föreslogs till 10 kronor per månad och till extra mål 5 kronor. De behovsprövade stipendierna skulle maximeras till 75 kronor per månad.

Slutligen föreslogs i utredningen att studielånenämndens namn skulle ändras till studiehjälpsnämnden.

Först 1952 blev studielånenämndens förslag föremål för proposition (1952: 220) till riksdagen. Departementschefen godtog nämndens principiella uppläggning av studiehjälpen. I vissa avseenden modifierades dock nämndens förslag. Sålunda skulle elever vid olika fackutbildningsanstalter, vilkas studiehjälp i första hand skulle utgå i form av lån, även i fortsättningen beredas vissa möjligheter till stipendier. Även vid lärarutbildningsanstalterna förutsattes i viss utsträckning stipendier utgå till låntagarna. Departementschefen anförde i denna fråga bl. a. följande: »För att undgå alltför stora ändringar i nu utgående studiehjälp torde också vid tillämpningen av principerna enligt min mening böra iakttagas, att vissa elevgrupper, som principiellt böra få sin huvudsakliga studiehjälp i form av studielån men som nu har möjlighet att erhålla stipendier, även i fortsättningen erhåller en del av sin studiehjälp i form av stipendier.»

Departementschefen godtog i fråga om bidragen till de dagligen resande och de inackorderade att studielämplighetskravet avsevärt uppmjukades. Härefter fick dessa bidrag »sin av rättviseskäl välmotiverade karaktär av utjämningsbidrag mellan skolkostnaderna för elever i skolorter och icke-skolorter klarare framhävd.»

I likhet med studielånenämnden fann departementschefen det rimligt, att eleverna vid utbildningslinjer med längre studietid erhöll ett förhållandevis bättre stipendiestöd.

Med hänsyn till de prisförändringar som ägt rum sedan utredningen framlagts höjdes maximibeloppen för särskilda studiebidrag. De i propositionen föreslagna åtgärderna föreslogs träda i kraft den 1 juli 1953. Riksdagen biträdde förslagen i propositionen.

Studiehjälp på försöksskolans högstadium

1946 års skolkommission föreslog en förlängning av skolplikten från sju till nio år (SOU 1948: 27). Kommissionen förmodade att om motstånd skulle resas mot denna förlängning, »kommer skälet härtill främst att vara av privatekonomisk art.» Den förlängda skoltiden skulle komma att innebära ett för många familjer kännbart inkomstbortfall. Åtgärder från samhällets sida blev ofrånkomliga, om inte de två extra skolåren skulle kännas alltför betungande. I proposition till 1950 års riksdag (1950: 70) anslöt sig departementschefen till dessa synpunkter: »Jag är fullt medveten om att en så avsevärd utsträckning av skolplikten måste kombineras med visst ekonomiskt stöd åt barnfamiljerna under de nya skolår, som skulle tillkomma.» Då en omedelbar lösning av frågan inte var aktuell, sköts den på framtiden. År 1952 fick studielånenämnden i uppdrag att utreda frågan om stipendier åt elever på försöksskolans högstadium.

Studielånenämnden framlade samma år förslag om att behovsprövade stipendier skulle införas i försöksskolans årskurs 8 och 9. Nämnden framhöll, att den utsträckta skolgången för åtskilliga kunde betyda en ekonomisk påfrestning, enär den unge under sin utbildning går miste om en arbetsinkomst, som han annars skulle ha kunnat erhålla. Nämnden erinrade dock om att stipendiebeloppen vid andra skolformer inte utmättes med hänsyn till storleken av inkomstbortfallet utan efter elevernas eller föräldrarnas ekonomiska situation. Studielånenämnden föreslog, att någon lämplighetsprövning inte skulle ske i fråga om stipendierna, dels därför att vissa grenar i högstadiet närmast motsvarade yrkesskolorna — där stipendierna ej var lämplighetsprövade — dels och framför allt därför att försöksskolan var obligatorisk.

I proposition till 1953 års riksdag (1953: 126) framlades förslag, som i huvudsak anslöt sig till nämndens utredning. Departementschefen förordade dock att även särskilda studiebidrag i speciella fall skulle kunna utgå till högstadiets elever. Stipendierna skulle vara maximerade till 75 kronor per månad, d. v. s. samma belopp som gällde för gymnasier, yrkesskolor m. fl. utbildningsanstalter. I årskurs 8 borde stipendierna utdelas med försiktighet och beloppen i allmänhet vara lägre än i årskurs 9. Riksdagen biföll förslagen i propositionen.

1957 års riksdagsbeslut: allmänna studiebidragen införes

Befolkningsutredningen framlade år 1946 ett betänkande (SOU 1946: 5) med förslag om införande av allmänna barnbidrag. Utredningen utgick ifrån att den övre åldersgränsen för rätt till allmänt barnbidrag borde fastställas till den ålder, då barnen i allmänhet började eget förvärvsarbete. Härvid valdes 16-årsåldern bl. a. med hänsyn till en förestående förlängning av den obligatoriska skoltiden. Utredningen ansåg emellertid att en utsträckning av barnbidragsrätten borde ske till 18-årsåldern, om barnet

undergick vidare utbildning. Till 1947 års riksdag framlades en proposition i enlighet med utredningens förslag i fråga om nyss angivna åldersgränser (prop. 1947: 220). Riksdagen ansåg emellertid, att statligt stöd till studerande ungdomar över 16 år inte borde lämnas i form av ett utsträckt barnbidrag utan i form av stipendier.

År 1956 tillkallades den s. k. familjeberedningen med uppdrag att inom socialdepartementet biträda vid handläggningen av frågan om samhällets stödåtgärder för barnfamiljerna och därmed sammanhängande spörsmål. Beredningen avgav samma år förslag om statlig studiehjälp.

Familjeberedningen anförde i fråga om den statliga studiehjälpens verkningar att »staten i icke ringa mån från barnfamiljer med dåliga ekonomiska förutsättningar avlyfter de av barnens utbildning föranledda kostnaderna». Beredningen fortsatte.

Detta hindrar inte, att de kostnader som familjerna måste vidkännas ändå är stora. De ekonomiska konsekvenserna av att barnet fortsätter sina studier framstår som särskilt kännbara, om man i bilden inför de inkomster som barnet hade kunnat tillföra familjeekonomin genom eget förvärvsarbete. Diskrepansen i nu ifrågavarande hänseende mellan familjer, vars barn fortsätter sina studier, och familjer, vars barn efter folkskolans slut börjar förvärvsarbeta, torde, trots den förbättrade studiehjälpen, ha skärpts åtskilligt genom det senaste decenniets väsentligt förbättrade lönevillkor för den ungdomliga arbetskraften.

Det är ett samhällsintresse, att landets ungdom får en med hänsyn till anlag och färdigheter lämplig utbildning för sin förvärvsverksamhet. Det synes därför vara angeläget, att de familjeekonomiska övervägandenas inverkan på den enskildes val mellan förvärvsarbete och fortsatt utbildning i möjligaste mån begränsas. Med hänsyn härtill bör en väsentlig förstärkning av studiehjälpen eftersträvas. Även från allmänna kostnadsutjämningssynpunkter framstår en sådan förstärkning som starkt önskvärd.

Beredningen diskuterade olika alternativa förslag i syfte att öka den statliga studiehjälpen. Som exempel nämndes bl. a. införande av ett generellt grundstipendium och en förbättring av de särskilda studiebidragen. Ett nytt grundstipendium skulle därvid avvägas med hänsyn till barnbidragets storlek, det särskilda studiebidraget till inackordering höjas till högst 100 kronor per månad (vid längre kurser än två år), till dagliga resor till högst 50 kronor per månad och måltidsbidragen till 15 resp. 7 kronor per månad. Även de behovsprövade stipendierna föreslogs av familjeberedningen avsevärt höjda, från 75 kronor till 125 kronor per månad. Vidare ansåg beredningen det önskvärt att en liberalisering av behovsprövningen skulle komma till stånd samt att studielämplighetsprövningen skulle slopas vid realskolor och gymnasier.

I en avvägning mellan olika tänkbara reformer fann beredningen, att förbättringar av de behovsprövade stipendierna och de geografiska studiebidragen »måste anses vara de för närvarande mest angelägna åtgärderna».

I 1957 års statsverksproposition framlades förslag om en förstärkning av studiehjälpen. Departementschefen uttalade därvid, att han betraktade fa-

miljeberedningens olika förslag som mer av en målsättning än åtgärder, möjliga att genomföra i ett slag. De skulle sammanlagt ha dragit en kostnad av omkring 50 miljoner kronor. Departementschefen föreslog införandet av generella grundstipendier. Vidare förordades en uppräkning av maximibeloppen — för elever över 18 år — för de särskilda studiebidragen och behovsprövade stipendierna till de belopp som studiehjälpsmyndigheterna föreslagit. Departementschefen anförde i anslutning till sitt förord för införande av generella bidrag bl. a. följande.

Ett mycket väsentligt faktum i detta sammanhang är enligt min mening den generella förbättring som avses tillkomma åldersgruppen upp till 16 år genom det i dag under femte huvudtiteln framlagda förslaget om en uppräkning av de allmänna barnbidragen. Vid mina överväganden — — — har jag kommit till slutsatsen, att från olika synpunkter familjeberedningens förslag om införande av generella grundstipendier för elevgruppen i 16- och 17-årsåldern måste sättas i främsta rummet.

Förslaget blev statsmakternas beslut. Det införda generella stödet på 34 kronor per månad kom att benämnas allmänt studiebidrag.

Statsutskottet uttalade i samband med behandlingen av propositionen önskemål om att en översyn skulle göras av gällande regler för behovsprövning i samband med stipendieringen. Kungl. Maj:t uppdrog åt studiehjälpsnämnden att företa denna översyn. År 1959 överlämnade nämnden en skrivelse, vari föreslogs att ett avsevärt större antal lärjungar skulle tilldelas stipendium därigenom att gällande gräns för den beskattningsbara inkomsten höjdes väsentligt, samt att antalet behovsklasser skulle minskas.

Vissa beslut vid 1960—1962 års riksdagar

1958 års besparingsutredning behandlade i sitt betänkande Besparingar inom statsverksamheten (SOU 1959: 28) bl. a. studiehjälpens administration och föreslog därvid bl. a. att beslutanderätten i stipendieärenden skulle flyttas över på de lokala organ, som hade att besluta om allmänna och särskilda studiebidrag. Vidare borde studiehjälpsnämndens befogenheter vidgas genom att skolöverstyrelsens och överstyrelsens för yrkesutbildning uppgifter rörande studiehjälpsfrågor överfördes till nämnden. Remissinstanserna ställde sig i allmänt negativa till förslagen, dock med undantag för förslaget om en decentralisering av beslutanderätten i stipendieärenden avseende elever i årskurserna 8 och 9 i försöksskolan. 1960 års riksdag beslöt om en sådan decentralisering.

1961 års riksdag fattade i enlighet med proposition 55 beslut om avskrivning av studielån, som var statliga eller upptagits med statlig kreditgaranti. Denna åtgärd är av betydelse främst för universitets- och högskolestuderande, men reformen omfattade även de lån som upptagits från allmänna studielånefonden. Vid första amorteringstillfället avskrivs studielånen med 25 procent.

Vid 1961 års höstriksdag framlades i anslutning till en proposition (1961:

188) om vissa reformer på skattepolitikens område motioner med yrkanden om att förutom det allmänna barnbidraget — såsom föreslagits i propositionen — även det allmänna studiebidraget skulle höjas. Bidraget föreslogs höjt i relation till det allmänna barnbidragets förstärkning eller till 50 kronor per månad. Andra lagutskottet tillstyrkte motionerna. I en reservation ifrågasattes om denna uppräkning innebar det mest effektiva sättet att utnyttja befintliga resurser för en förbättring av den direkta studiehjälpen. I stället förordades en utredning om stipendiestödet. Riksdagen följde utskottets förslag och fr. o. m. 1962 utgår det allmänna studiebidraget med 50 kronor per månad.

På grundval av ett betänkande från studiesociala utredningens vuxenutbildningsdelegation (SOU 1962: 5) framlades vid 1962 års riksdag förslag om bl. a. inrättande av särskilda stipendier att utgå i studiernas slutfas vid vissa utbildningsanstalter för vuxna (prop. 1962: 107). Riksdagen beslöt i enlighet med förslagen i propositionen.

Kostnader för statlig studiehjälp

Den kostnadsmässiga utvecklingen på studiehjälpens område under den behandlade perioden belyses i följande tabell. Av denna framgår dels anslagen till studiehjälp, dels nettoutgifterna för detta ändamål. Då avsikten endast är att belysa tendensen har inte samtliga budgetår medtagits.

Tabell 1. Studiehjälpens kostnader från budgetåret 1944/45 (milj. kr.)

Budgetår	Anslag	Nettoutgift	
		Läroverk, folkhögskolor, yrkesskolor[1]	Lärar- och fackutbildningsanst.[2]
1944/45	3,2	2,3	—
1945/46	6,6	6,1	—
1946/47	10,3	14,0	—
1950/51	20,1	19,5	—
1953/54	28,9	28,8	0,9
1956/57	37,6	38,4	1,3
1957/58	51,1	55,3	2,0
1958/59	67,2	74,2	2,2
1959/60	71,1	85,4	2,5
1960/61	84,8	98,9	2,9
1961/62	107,7	116,5	3,5
1962/63	131,9	128,6	4,0
1963/64	144,1		

[1] Anslagen är numera sammanförda under rubrikerna Studiebidrag och stipendier (åttonde huvudtiteln) samt Studiehjälp åt vissa elever vid vissa lantbruksundervisningsanstalter (nionde huvudtiteln. I tabellen har utgifterna för studiehjälp vid skogsskolorna ej medtagits. Tidigare fanns flera anslag under åttonde huvudtiteln och de poster som medräknats är följande: stipendier åt lärjungar vid högre läroanstalter, åt folkhögskoleelever, åt elever vid kommunala och enskilda yrkesskolor, åt elever vid centrala verkstadsskolor, åt elever vid verkstadsskolor för arbetslös ungdom samt åt elever vid flygmekanikerskolan i Mölndal.

[2] Fram till 1953/54 utgick vid vissa skolor mindre anslag, vilka dock ej medtagits här.

Systematisk översikt

Allmänt studiebidrag

Det allmänna studiebidraget infördes vid 1957 års riksdag. Bidraget tillkommer elever, som fyllt 16 men inte 18 år. Storleken av studiebidraget anknöts till det allmänna barnbidraget, som då utgick med 400 kronor per kalenderår eller räknat per månad 34 kronor. Per läsår om nio månader räknat kom därför det allmänna studiebidraget att utgå med 306 kronor. 1961 års riksdag beslöt att höja det månatliga bidragsbeloppet till 50 kronor, d. v. s. 450 kronor per läsår.

Särskilt studiebidrag

Den del av studiehjälpen, som syftar till att undanröja de geografiska studiehindren, infördes år 1945. Denna stödform tillkom såväl inackorderade elever som elever vilka företog dagliga resor mellan hemmet och skolorten. I det senare fallet utgick bidrag till resor och till frukostmål. Reformen begränsades till elever vid realskolor och gymnasier. Bidragen var såväl lämplighets- som behovsprövade.

Redan efter ett år företogs en genomgripande förändring av denna bidragsform; för första gången infördes på studiehjälpens område bidrag som inte var behovsprövade. Motivet härför var att en viss kompensation alltid borde lämnas för avsaknaden av högre skolor i hemtrakten. Studiebidraget, som kallades grundstipendium, skulle utgå med maximalt 500 kronor per läsår till inackorderade elever. Till dagligen resande elever skulle bidrag utgå med den summa som resekostnaderna översteg 25 kronor per termin; vidare skulle ett frukostbidrag utgå till dem som ej erhöll fri skolfrukost.

Detta system blev med vissa smärre modifieringar bestående till budgetåret 1953/54. År 1952 beslöts att grundstipendierna, som nu benämndes särskilda studiebidrag, även skulle kunna tillkomma elever vid folkhögskolor och yrkesskolor. Bidragen skulle utgå utan annan lämplighetsprövning än att eleven ej fick vara kvarsittare. I samband härmed stadfästes även den av studielånenämnden införda principen om en maximigräns för resebidragen. Dessa skulle utgå efter elevens kostnader och ej efter avståndet skola—hem.

Vid 1953 års riksdag fattades beslut om att elever i försöksskolans högstadium från annan kommun än skolkommunen skulle kunna erhålla särskilt studiebidrag. Vid riksdagen 1956 genomfördes några smärre ökningar av bidragsbeloppen och påföljande år skedde jämväl, som en följd av det allmänna studiebidragets införande, en differentiering av maximibeloppen, varvid elever över 18 år erhöll högre bidrag.

I tabell 2 sammanfattas utvecklingen av beloppen för de särskilda studiebidragen. Årtalen betecknar år för riksdagens beslut.

Tabell 2. Bidragsbelopp för de särskilda studiebidragen från år 1945

År	Bidrag till			
	Inackordering	Dagliga resor	Frukostmål	Extramål
1945	Högst 800 kr/läsår	Kvalifikation: avstånd hem—skola 5 km. Högst 800 kr/läsår		—
1946	Högst 500 kr/läsår	Kvalifikation: 5 km-gräns. Ersättning för resekostnad över 50 kr/läsår, dock högst 200 kr.	Halva kostnaden för frukostmål i skolorten högst 100 kr/läsår.	—
1952	Högst 60 kr/månad	Kvalifikation: resekostnad överstiger 9 kr/månad. Högsta belopp 20 kr/månad.	12 kr/månad.	6 kr/månad.
1956	Högst 60 kr/månad	Kvalifikation: resekostnad överstiger 12 kr/månad. Högsta belopp 40 kr/månad.	14 kr/månad.	6 kr/månad.
1957	Högst 75 kr/månad för elev över 18 år. Högst 60 kr/månad för elev under 18 år.	Kvalifikation: som ovan. Högsta belopp 50 kr/månad för elev över 18 år, 40 kr/månad för elev under 18 år.	15 kr/månad för elev över 18 år, 14 kr/månad för elev under 18 år.	7 kr/månad för elev över 18 år, 6 kr/månad för elev under 18 år.

Stipendium

Behovsprövade statliga stipendier infördes först vid folkhögskolor och lägre lantbruksundervisningsanstalter samt sedermera vid yrkesskolor. Vid 1946 års riksdag infördes motsvarande stödform också vid realskolor och gymnasier; här förutsattes emellertid att även en lämplighetsprövning skulle äga rum. 1953 års riksdag genomförde en ny utvidgning i och med att stipendier även skulle kunna tillkomma eleverna i försöksskolans årskurser 8 och 9. I detta fall skulle någon lämplighetsprövning ej ske.

Stipendiebeloppen har höjts i olika omgångar, dels 1945 och 1946, dels 1957 för elever över 18 år vid införandet av det allmänna studiebidraget.

1957 års skolberedning diskuterade de behovsprövade stipendierna i grundskolan och anförde härom följande (SOU 1961: 30, sid. 636).

Skolberedningen anser, att en behovsprövad stipendiegivning i princip inte hör hemma i en obligatorisk skola. Skäl finns alltså för att avveckla denna stödform i samband med grundskolans allmänna genomförande. Beredningen finner emellertid, att denna fråga har sitt naturliga sammanhang i den prövning av de allmänna barnbidragen eller liknande stödåtgärder åt barnfamiljerna, som skall komma till stånd enligt nyligen i riksdagen fattat beslut. Då beredningen förutsätter, att frågan sålunda blir prövad vid den av riksdagen begärda översynen av barnbidragen, anser sig beredningen inte böra framlägga något eget förslag till slutlig lösning. Till dess denna fråga blivit prövad i ett vidare sammanhang, torde det nuvarande studiehjälpssystemet för försöksskolan få tillämpas för grundskolans elever.

I proposition nr 54 till 1962 års riksdag uttalade departementschefen i anslutning till detta att gällande former av studiehjälp tills vidare skulle finnas kvar för grundskolan i avvaktan på att frågan om en avveckling av dessa former av studiehjälp löses. Riksdagen anslöt sig till departementschefens uttalande.

Det kan här vara skäl att uppehålla sig vid två speciella frågor, nämligen hur kraven vid lämplighets- och behovsprövningen förändrats under perioden.

Lämplighetsprövningen gäller endast real- och flickskolor samt gymnasier. Så länge det särskilda studiebidraget var lämplighetsprövat, följde studielånenämnden principen, »att studiebegåvningen borde dokumentera sig i en betygssumma, vars medeltal för realskolan ligger något under Ba och för gymnasiets huvuddel är minst Ba». Nämnden föreslog att studielämplighetskravet avsevärt skulle uppmjukas i fråga om de särskilda studiebidragen och ansåg att för stipendiernas del ett medelbetyg något under AB borde tillämpas. Vidare ansåg nämnden att uppgift skulle inhämtas bl. a. om elevens platssiffra. Emellertid har man i praktiken aldrig tillämpat så stränga betygskrav. Förutsatt att en elev ej tillhör klassens sista tredjedel, har han kunnat erhålla stipendium, om den genomsnittliga betygssumman i realskolan uppgått till mellan B+ och Ba och i gymnasiet Ba eller något därunder. Hänsyn har tagits till särskilda omständigheter, som ansetts ha påverkat elevens studieresultat (t. ex. sjukdom).

Behovsprövningen har skett främst med hänsyn till föräldrarnas till statlig inkomstskatt beskattningsbara inkomst. Före 1947 års skattereform togs härmed indirekt hänsyn till barnantalet genom de existerande barnavdragen. På studielånenämndens förslag infördes från 1953/54 ett system där hänsyn togs till syskon under 18 år utan egen inkomst. Denna förändring av skattesystemet försvårar självfallet en jämförelse mellan skilda år.

Såsom visas nedan har det under efterkrigstiden skett en fortlöpande höjning av inkomstgränserna. I statsverkspropositionen år 1952 anfördes om gränsvärdenas anknytning till pris- och andra förändringar bl. a. följande.

Om nämligen dessa normer får förbli oförändrade, innebär detta i själva verket en skärpning av de ekonomiska krav, som gälla för erhållande av behovsstipendium, och detta i sin tur medför att den kategori, som kan komma ifråga till sådant stipendium, blir allt mindre. Normerna böra därför anpassas efter det ändrade läget. Jag förutsätter å andra sidan, att därvid iakttages, att någon utvidgning i förhållande till vad som gäller för innevarande budgetår icke må ske av den kategori, som med hänsyn till sitt ekonomiska läge kan erhålla behovsstipendium.

I början av 1950-talet infördes enhetliga gränser för samtliga skolformers del. Såsom närmare skall beskrivas i kapitel 3 arbetar man nu med åtta behovsklasser, där högsta stipendium utgår i behovsklass 8 och lägsta i behovsklass 1. Stipendiets storlek uträknas efter en poängskala. Gränsvär-

Tabell 3. Inkomstgränser för lägsta och högsta stipendiebelopp (behovsklass 1 resp. 8)

Stipendieår	Behovsklass 1	Behovsklass 8
1948/49	4 320	120
1952/53	4 670	260
1953/54	6 150	870
1954/55	6 420	980
1956/57	7 020	1 260
1957/58	7 770	1 600
1958/59	8 450	1 910
1959/60	8 450	1 910
1960/61	9 190	2 240
1961/62	9 830	2 530
1962/63	10 510	2 840
1963/64	11 100	2 700

dena för behovsklasserna 1 och 8 i en 1-barnsfamilj under skilda budgetår framgår av tabell 3. Inkomstbeloppen avser till stalig inkomstskatt beskattningsbar inkomst.

Under perioden har beskattningsreglerna förändrats vid flera tillfällen. Utredningen har i tabell 4 för vissa år sammanställt uppgift om den årsinkomst som svarar mot den beskattningsbara inkomsten i behovsklass 1.

Tabell 4. Inkomstgräns och däremot svarande årsinkomst för lägsta stipendiebelopp (behovsklass 1)

Inkomstår	Stipendieår	Beskattningsbar inkomst högst kr.	Årsinkomst högst ca kr.
1947	1948/49	4 320	8 000
1952	1953/54	6 150	10 000
1956	1957/58	7 770	13 500
1960	1961/62	9 830	16 200
1961	1962/63	10 510	17 100
1962	1963/64	11 100	18 600

Studielån

Lånen ur allmänna studielånefonden var den första statliga stödformen av större räckvidd. Vissa förändringar har sedan 1945 vidtagits i fråga om den krets av studerande som haft rätt att söka dessa lån. Vid 1950 års riksdag överfördes lånen för de studerande vid fackhögskolorna till statens lånefond för universitetsstudier och vid 1960 och 1962 års riksdagar vidtogs samma åtgärd för de studerande vid skolorna för högre konstnärlig utbildning. 1952 års riksdag beslöt att tillerkänna låntagare främst vid fackutbildningsanstalter men även vid lärarutbildningsanstalter stipendierätt. Medan stipendier förutsattes regelmässigt kunna utgå till låntagare vid de förstnämnda skolorna, skulle stipendierna till låntagare vid lärarutbildningsanstalter utgå endast om försörjningsplikt eller ömmande skäl förelåg. Vid samma riksdag fattades även beslut om en höjning av maximi-

lånesumman från 1 500 till 2 500 kronor. Slutligen genomfördes vid 1961 års riksdag en avskrivning av studielån med 25 procent.

Studiestödet vid universitet och högskolor

De lånemöjligheter, som tillkom vid 1918 års riksdag, stod även öppna för studerande vid universitet och högskolor. Vid 1939 års riksdag beslöts — efter förslag av en särskild utredning (SOU 1937: 44) — dels att för de universitetsstuderandes del inrätta en särskild lånefond (statens lånefond för universitetsstudier), dels att bevilja medel till ett antal stipendier vid universiteten i Lund och Uppsala och karolinska institutet (prop. 1939: 61). År 1945 framlade befolkningsutredningen i ett betänkande (SOU 1945: 51) förslag om att den som avlagt akademisk eller därmed jämförlig examen skulle kunna få sina studieskulder placerade i lån med statlig kreditgaranti (akademikerlån). Vid 1946 års riksdag fattades beslut härom (prop. 1946: 190). Administrationen av den nya stödformen anförtroddes åt ett särskilt för ändamålet inrättat organ, garantilånenämnden.

År 1950 fattade riksdagen principbeslut om riktlinjerna för den framtida utformningen av de studentsociala stödåtgärderna (prop. 1950: 99) på grundval av ett år 1948 framlagt betänkande (SOU 1948: 42). En ny stödform infördes, studielån med statlig kreditgaranti under studietiden. Därtill förutsattes en sådan ökning av anslaget till statsstipendier att 26 procent av de nyinskrivna skulle kunna erhålla stipendium under halva studietiden. Studielånen och stipendierna skulle utvidgas till att omfatta eleverna vid olika fackhögskolor.

Vid 1960 års riksdag beslöts dels en höjning av anslaget till statsstipendier som innebar att statsstipendium skulle komma att utgå till ett antal motsvarande 47 procent av de nyinskrivna, dels att de studiesociala förmånerna även skulle omfatta studerande vid skolorna för högre konstnärlig utbildning (prop. 1960: 89). Vid 1961 år riksdag fattades, såsom ovan framhållits, beslut om avskrivning av statliga studielån med 25 procent.

För närvarande omfattar de studiesociala åtgärderna för universitets- och högskolestuderande således fyra huvudformer: statsstipendier, räntefria lån ur statens lånefond för universitetsstudier, lån med statlig kreditgaranti för studerande och akademikerlån. Samtliga nämnda lån avskrivs med 25 procent vid första amorteringstillfället.

Anslagen till statsstipendier uppgick budgetåret 1950/51 till ca 300 000 kronor och utgör för budgetåret 1963/64 26,3 miljoner kronor. Anslaget till statens lånefond för universitetsstudier utgjorde 1950/51 1 miljon kronor, 1963/64 mer än 15 miljoner kronor. År 1950/51 beviljades knappt 3 miljoner kronor i statlig kreditgaranti till studerande och 1961/62 drygt 58 miljoner kronor. Motsvarande belopp för akademikerlån utgjorde 7,6 och 6,0 miljoner kronor.

KAPITEL 3

Gällande bestämmelser

I föregående kapitel har utvecklingen på studiehjälpens område under efterkrigstiden belysts. Härav har också de bestämmelser som i dagens läge reglerar studiehjälpen framgått. I detta kapitel lämnas en samlad beskrivning av nuvarande stödformer, såväl när det gäller författningsbestämmelser som i fråga om den praktiska tillämpningen. De olika stödformerna redovisas var för sig.

Bestämmelserna om studiehjälp är samlade i allmänna studiehjälpsreglementet (SFS 1958: 326 med ändr. 1960: 203, 1961: 292, 1961: 630, 1962: 477 och 1963: 272). För lantbrukets yrkesskolor gäller dock till viss del en annan författning (SFS 1953: 515 med ändr. 1957: 615). För statens skogsmästarskola resp. statens skogsskolor resp. skogsskolan i Gammelkroppa gäller särskilda kungl. brev (13/11 1953 resp. 13/11 1953 resp. 16/5 1958).

Allmänt studiebidrag

Efter beslut av kommunal skolstyrelse eller, om läroanstalten ej är underställd sådan skolstyrelse, av rektor utgår ett allmänt studiebidrag om 50 kronor per månad till elever som genomgår utbildning med en varaktighet om minst fyra månader. Bidrag utgår från och med kvartalet efter det, varunder eleven fyllt 16 år, till och med det kvartal, varunder eleven fyller 18 år.

Allmänt studiebidrag utgår utan särskild ansökan från elevens eller målsmans sida och utan prövning av elevens behov eller lämplighet för den valda utbildningen.

Särskilt studiebidrag

Gällande regler. Särskilt studiebidrag är en sammanfattande benämning på flera former av studiehjälp, vilka har det gemensamt att de tilldelas elever, som saknar möjlighet att erhålla den avsedda utbildningen i sin hemort eller i dess närhet. Någon ekonomisk behovsprövning eller lämplighetsprövning med hänsyn till betyg förekommer ej.

Särskilt studiebidrag utgår endast om utbildningen varar minst fyra månader. Beslut om studiebidrag meddelas i samma ordning som i fråga om allmänt studiebidrag.

Särskilt studiebidrag utgår till två kategorier av studerande — i den mån de uppfyller det nyssnämnda kriteriet om avsaknad av utbildningsmöjligheter i hemorten — nämligen till inackorderade elever och till elever, som företar dagliga resor mellan hem och skola.

Två allmänna regler gäller för båda slagen av bidrag. Studiehjälp beviljas ej för förnyad genomgång av samma årskurs eller för genomgång av motsvarande årskurs. Vidare föreskrives som förutsättning för bidrag att elevens uppförande eller ordning inte ger anledning till allvarligare anmärkning.

Bidrag till inackorderade utgår i form av viss ersättning för kost och logi. Bidragets storlek beror på elevens ålder och utbildningstidens längd, i vissa fall också på formen för elevens inackordering. Uppgifterna om bidragen redovisas i nedanstående tablå. Med yngre elev avses den som inte fyllt 18 år och alltså erhåller antingen allmänt barnbidrag eller allmänt studiebidrag, med äldre den som fyllt 18 år.

Skolform	Belopp per månad	
	Yngre elev	Äldre elev
Realskolor, gymnasier, yrkesskolekurser om minst 2 år	60 kr	75 kr
Folkhögskolor, tandsköterskeskolor, yrkesskolekurser om minst 4 månader men under 2 år:		
inackordering i elevhem	30 kr	40 kr
annan inackordering	50 kr	65 kr

Bidrag till dagligen resande utgår till resekostnader, till intagande av frukostmål — om fri skolfrukost saknas — samt till intagande av s. k. extramål efter skoldagens slut. Författningen föreskriver, att särskilda studiebidrag till dagligen resande elever i utbildningsanstalter med en kurstid över 4 månader men icke 2 år inte skall utgå i annat fall än då särskilda skäl det föranleder.

Bidraget för dagliga resor utgår om kostnaderna, beräknade efter billigaste färdsätt, överstiger 12 kronor per månad och i så fall med det belopp i fulla kronor, varmed utgiften överstiger 10 kronor för månad, dock med högst 50 kronor till äldre elev och högst 40 kronor till yngre elev. Bidraget till frukostmål utgår med högst 15 kronor per månad till äldre och 14 kronor till yngre elev, till extramål med 7 resp. 6 kronor.

I detta sammanhang kan nämnas att fr. o. m. budgetåret 1959/60 kan för särskilda skoltåg och skolbussar utgå särskild ersättning av studiebidragsmedel inom gränsen för maximalt studiebidrag, om kostnaderna för skoltåget — per elev räknat — överstiger intäkterna enligt gällande taxor. Trafikanordnaren skall lämna offert till skolstyrelsen eller vid skola som ej är underställd skolstyrelsen till rektor. Detta förslag till ersättning skall prövas av studiehjälpsnämnden. Om nämnden lämnat ett medgivande för ett

läsår, behöver inte, om förutsättningarna är desamma nästa år, skolstyrelsen underställa nämnden ett förnyat förslag om ersättning.

Ansökan från annat trafikföretag än statens järnvägar kan av studiehjälpsnämnden översändas för yttrande till statens biltrafiknämnd.

Praxis. Särskilt studiebidrag kan, som ovan sagts, utgå om eleven saknar ifrågavarande utbildningsmöjligheter i »sin hemort eller dess närhet». Med hemort avses mantalsskrivningsort. Undantag från denna regel görs dock för mycket vidsträckta kommuner, t. ex. i Norrland. Begreppet »i dess närhet» tolkas fr. o. m. den 1 juli 1962 så att elevens resväg skall utgöra minst 4 kilometer.

Det kan i detta sammanhang anmärkas att fram till nyssnämnda datum tillämpades olika praxis i fråga om resebidragen av de ämbetsverk, som har uppgifter på studiehjälpens område. Överstyrelsen för yrkesutbildning utdelade då bidrag, även om bostad och skola var belägna inom samma kommun, i den mån resekostnaderna var av den storleksordning att studiebidrag i vanliga fall skulle kunna utgå.

I vissa fall kan det också inträffa att en elev kan erhålla särskilt studiebidrag, även om det på hemorten finns utbildningsväg av det slag eleven önskar genomgå. Sålunda kan elev, som godkänts för intagning i skola på hemorten men inte intagits på grund av platsbrist, få studiebidrag för studier i annan skola. Om läkare vitsordar, att elev på grund av hälsoskäl bör få sin utbildning utanför hemorten, kan likaså bidrag beviljas.

Vid tillämpning av bestämmelsen att studiehjälp ej beviljas för förnyad genomgång av samma årskurs eller genomgång av motsvarande årskurs gäller att elev, som avlagt realexamen eller avslutat den gymnasieförberedande linjen i årskurs 9 i grundskolan och som går vidare till 4-årigt gymnasium i regel ej får bidrag för första ringen. Undantag härifrån göres dock i åtskilliga fall.

I fråga om kravet på elevens uppförande eller ordning har studiehjälpsnämnden rekommenderat, att lägre betyg än B i uppförande bör medföra indragande av bidrag; när lägre betyg än det högsta sättes skall kollegiet samtidigt yttra sig om i vad mån eleven skall få behålla studiebidraget. Nedsatt ordningsbetyg inverkar i regel ej på rätten att erhålla bidrag. Beslut om indragning av studiebidrag fattas av resp. central myndighet.

Vid färd med allmänt trafikmedel beräknas studiebidraget för dagliga resor efter billigaste färdsätt. För anslutande stadstrafik beviljas endast bidrag, om läroanstalten är så avlägset belägen från stationen att det anses skäligt att buss eller spårvagn används. Om det inrättas särskilda skolturer för att bereda eleverna lämpligare restider, och dessa turer medför högre kostnader, kan studiebidrag utgå med förhöjt belopp. Detsamma gäller om bussförbindelse mellan hemorten och skolorten erbjuder avgjorda företräden framför järnvägsförbindelse.

Då det gäller ersättning för färd med eget fordon av olika slag — t. ex. bil,

moped eller cykel — skall, om färden kan ske med anlitande av reguljära kommunikationsmöjligheter, bidrag beräknas såsom om dessa begagnats. Saknas sådana möjligheter, begagnas för fastställande av bidragets storlek särskilda av studiehjälpsnämnden upprättade tabeller. Väglängden och färdmedlet blir därvid avgörande för bidragets storlek.

Bidrag utgår då vid bilfärd med den beräknade kostnaden, minskad med 10 kronor per månad; det utbetalade beloppet får utgöra högst 40 eller 50 kronor per månad. Kostnaden beräknas med ledning av statens järnvägars taxor, avseende månadskort för skolungdom. För färd med cykel eller moped utgår hälften av bilbidraget; lantbruksstyrelsen låter dock enligt anvisningarna en mopedist erhålla tre fjärdedelar av bidraget. Som exempel kan nämnas att den som färdas med bil erhåller, om avståndet mellan hemmet och skolan uppgår till 20 kilometer, 26 kronor per månad. Den som cyklar samma sträcka, erhåller studiebidrag med 13 kronor per månad, och den som åker till lantmannaskola per moped erhåller 19 kronor. Om mopedfärden ställs till yrkesskola eller gymnasium, blir bidraget däremot 13 kronor.

Bidrag för skolfrukost utgår för dagligen resande elev som ej får fri skolfrukost. Även elev, som inte erhåller resebidrag, kan, om t. ex. båda föräldrarna har förvärvsarbete utom hemmet, få detta bidrag. Enligt anvisningarna kan studiebidrag utgå även för medhavd matsäck. Studiebidrag för ett extra mål beviljas endast, om eleven under minst fyra dagar i veckan normalt med första reslägenhet har minst två timmar mellan skoldagens slut och ankomsten till hemmet.

Stipendium

Gällande regler. Stipendium utgår efter ekonomisk behovsprövning och i vissa fall studielämplighetsprövning. Vid behovsprövningen skall hänsyn tas till elevens och hans föräldrars ekonomiska förhållanden, till antalet syskon under 18 år utan egen deklarationspliktig inkomst samt till storleken av de stipendier och övriga medel, som står till elevens förfogande under den tid, för vilken stipendiet är avsett. Liksom i fråga om särskilt studiebidrag gäller som villkor för åtnjutande av stipendium att elevens uppförande eller ordning inte ger anledning till allvarligare anmärkning. Vid realskolor och gymnasier tillkommer kravet, att eleven skall ha visat god lämplighet för vald utbildning och inge förhoppningar om framgång i sina studier. Författningen stadgar i fråga om folkhögskolorna att undervisningen skall pågå minst fyra veckor för att elev skall vara berättigad att erhålla stipendium. Högsta belopp utgör per månad 100 kronor för äldre och 75 kronor för yngre elev.

För elever i grundskolan — högstadiets årskurser 8 och 9 — äger någon lämplighetsprövning ej rum vid stipendieutdelningen. Eleven måste dock vara skolpliktig för att kunna tilldelas stipendium. Maximibeloppet till den-

na elevgrupp är 75 kronor per månad. Särskilda villkor beträffande uppförande och ordning finns ej.

Inackorderad elev, som erhåller stipendium, kan även erhålla bidrag till resa mellan hemorten och skolorten. Bidraget utgår per resa med det belopp, varmed kostnaden för enkel resa efter billigaste färdsätt överstiger 15 kronor. Resebidraget utgår för högst följande antal resor per läsår: realskola, gymnasium samt yrkesskolekurs med mer än två års undervisning sex resor, yrkesskolekurs med fyra månader men ej två års undervisning samt vinterkurs vid folkhögskola fyra resor samt slutligen annan kurs vid folkhögskola omfattande minst fyra månader två resor. För lantbrukets kurser gäller att bidrag utgår till fyra resor om utbildningen varar ett år; för kurs som omfattar del av läsår beslutar lantbruksstyrelsen om i vilken utsträckning bidrag skall utgå.

Beslut om stipendium fattas av studiehjälpsnämnden för realskolor och gymnasier, av överstyrelsen för yrkesutbildning för yrkesskolor, av skolöverstyrelsen för folkhögskolor, av lantbruksstyrelsen för lantbrukets yrkesskolor, av domänstyrelsen för statens skogsskolor (fr. o. m. 1 oktober 1963 av skogsstyrelsen) samt av de kommunala skolstyrelserna för grundskolans högstadium.

Praxis vid behovsprövning. I författningen anges de faktorer som skall beaktas vid behovsprövningen. Denna bedömning sker efter riktlinjer, som uppdrogs redan när behovsprövade stipendier infördes i realskolor och gymnasier. Man använder ett poängsystem, varvid värdena fastställs med ledning av den sökandes ekonomiska förhållanden m. m. De begagnade tabellerna uppgörs av studiehjälpsnämnden i samråd med övriga centrala myndigheter, som har att ombesörja olika uppgifter på studiehjälpens område.

I tabell 5 återges gällande värden för föräldrarnas till statlig inkomstskatt beskattningsbara inkomst läsåret 1963/64 (ettbarnsfamilj) jämte utgående stipendiebelopp. För varje hemmavarande syskon under 18 år ges en pluspoäng; i den mån föräldrarnas behållna förmögenhet överstiger 50 000 kronor ges en minuspoäng, 55 000 kronor två minuspoäng etc. Även föräldrarnas skulder, elevens eget disponibla kapital och understöd från annat håll kan inverka på stipendiets storlek.

I den mån i en ettbarnsfamilj föräldrarnas beskattningsbara inkomst för inkomståret 1962, det år som ligger till grund för bedömningen om stipendieinnehav för läsåret 1963/64, utgör 12 000 kronor (årsinkomst ca 20 000 kronor) blir behovstalet 0 och något stipendium utgår ej. I en trebarnsfamilj blir däremot behovstalet + 2 och ett stipendium om 20 eller 25 kronor per månad kan utgå.

Under årens lopp har emellertid inte helt obetydliga avvikelser gjorts från den strikta bedömning som kan utläsas ur tabellerna. De olika myndigheterna har oberoende av varandra utvecklat en varierande praxis. Det gäl-

Tabell 5. Gällande inkomstgränser, behovstal och stipendiebelopp i ettbarnsfamilj läsåret 1963/64

Föräldrarnas beskattningsbara inkomst, kronor	Behovstal	Stipendiebelopp per månad	
		Yngre elev	Äldre elev
0— 2 700	8	75	100
2 710— 3 200	7	70	85
3 210— 3 900	6	60	70
3 910— 4 900	5	50	55
4 910— 6 000	4	40	45
6 010— 7 400	3	30	35
7 410— 9 100	2	20	25
9 110—11 100	1	10	15
11 110—13 200	0	—	—
13 210—15 700	—1	—	—
15 710—18 000	—2	—	—
18 010—20 400	—3	—	—
20 410—23 100	—4	—	—
23 110—25 200	—5	—	—

ler bl. a. i fråga om behandlingen av styvfaders inkomst och vid bedömningen av förvärvsinkomster.

I de fall, då barnets fader avlidit och modern är omgift, förfar man olika hos myndigheterna. Studiehjälpsnämnden tar hänsyn till styvfaderns inkomst, men lägger två pluspoäng till sluttalet. Skolöverstyrelsen bortser däremot från styvfaderns inkomst, om eleven ej adopterats; några pluspoäng ges inte som tillägg. Överstyrelsen för yrkesutbildning delar inkomsten med två och sätter inkomsttalet härefter.

En del av stipendiaterna bor inte längre i föräldrahemmet utan är självförsörjande. Om sökanden är gift, bortser alla myndigheterna från föräldrarnas ekonomiska förhållanden. Om sökanden är ogift, gäller emellertid olika praxis. Studiehjälpsnämnden lägger 2 pluspoäng till sluttalet, om eleven är 23—24 år, och behandlar elever, som är 25 år och däröver, såsom helt fristående från föräldrarna. Skolöverstyrelsen utgår från att maximistipendium skall beviljas om eleven är myndig. I regel reduceras dock stipendiet, om föräldrarna har nettoförmögenhet överstigande 50 000 kronor eller den sökande har egen förmögenhet om minst 6 000 kronor eller kan erhålla understöd av viss storlek från annat håll. Överstyrelsen för yrkesutbildning ger i princip alltid högsta stipendium till den som bedömes vara självförsörjande.

Överstyrelsen för yrkesutbildning är ensam om att tillämpa en praxis, som torde ha stor betydelse vid dess stipendieutdelning. I ansökan skall eleven uppge, om han före studiernas påbörjande haft förvärvsarbete och vilka inkomster han i så fall haft. Om arbetet varit av längre varaktighet och om sökanden är 16 år eller däröver, kan han erhålla extrapoäng härför, varie-

rande mellan 1 och 7. Utredningen återger nedan den tabell man använder inom överstyrelsen vid den diskretionära prövning som företas. Med hänsyn till anställningstidens längd, lönens storlek och graden av självförsörjande tillägges pluspoäng enligt nedan angivna ramar.

Elevens ålder	Tillägges pluspoäng
—16 år	0
16—17 år	1—3
18 år	2—4
19 år	2—5
20 år	3—5
21 år	4—6
22 år och äldre	5—7

Stipendium kan reduceras med hela beloppet eller viss del därav i den mån eleven uppbär lön i samband med sin utbildning. Som arbetsinkomst anses ej arbetspremie, som elev uppbär vid verkstadsskola. Under praktikperioden åtnjuter yrkesskoleelever oftast lärlingslön och skall då ej erhålla statlig studiehjälp; i den mån sådan lön ej utgår kan det emellertid inträffa, att överstyrelsen för yrkesutbildning beviljar eleverna studiestöd även under praktikperioden.

Eleverna i grundskolans högstadium deltar i viss utsträckning i en till näringslivet förlagd förberedande yrkesutbildning. Om eleven erhåller en ersättning under denna tid, som understiger 65 kronor per månad, behåller han stipendiet ograverat; om inkomsten överstiger denna summa, reduceras stipendiet i förhållande till inkomstens storlek.

Praxis vid lämplighetsprövning. Författningen stadgar — i fråga om elever vid realskolor, flickskolor och gymnasier samt s. k. främmande elever i grundskolan (dock ej i dess yrkesbetonade avdelningar) — att eleven skall visa »god lämplighet för den valda utbildningen» och inge »grundade förhoppningar om framgång i sina studier». Det är endast vid de skolformer, där stipendierna utdelas av studiehjälpsnämnden, som ifrågavarande särskilda studielämplighetsprövning äger rum.

Vid betygsbedömningen tas, enligt studiehjälpsnämndens anvisningar, hänsyn inte bara till det genomsnittliga betyget utan även till i vilken skolform och på vilken nivå betyget meddelats samt elevens placering i klassen. I tabell 6 visas betygskraven i de olika skolformerna, här för jämförelsens skull uträknade i form av kvoter.

Den elev, som betygsmässigt tillhör sista tredjedelen av sin klass tilldelas inte stipendium, även om hans genomsnittsbetyg skulle överstiga vad som krävs enligt de generella normerna.

Tabell 6. Betygskrav i den särskilda lämplighetsprövningen

Betyg från		Eleven går i		Betygskvot[1]
Skolform	Klass	Skolform	Klass	
Folkskola	6	Realskola	1[3]	2,38
Realskola	1[3]	»	2[3]	1,67
»	2[3]	»	3[3]	1,64[2]
»	1[4], 2[5]	»	2[4], 3[5]	1,71
»	2[4], 3[5]	»	3[4], 4[5]	1,67
»	3[4], 4[5]	»	4[4], 5[5]	1,64[2]
»	3[3], 4[4], 5[5]	Gymnasium	I[4]	1,82
Grundskola	9g	»	I[3]	2,00
Gymnasium	I[4], I[3]	»	I[3]	2,00
»	II[4], III[4]	»	II[4], II[3]	1,70[3]
»	II[3]	»	III[4], IV[4]	2,00[4]
		»	III[3]	2,00[4]

[1] B = 1, Ba = 2, AB = 3.
[2] Elev må erhålla fortsatt stipendium även om betygskvoten är 1,36.
[3] Vid 10 ämnen; vid 9 blir kvoten 1,67.
[4] Elev må erhålla fortsatt stipendium även om betygskvoten är 1,70.

Lån ur allmänna studielånefonden

Gällande regler. De former av studiehjälp som beskrivits ovan — allmänt och särskilt studiebidrag samt stipendium — tillkommer endast elever vid gymnasier, yrkesskolor, folkhögskolor o. dyl. läroanstalter. Lånen ur allmänna studielånefonden kan utgå till en vidare krets. De studerandegrupper, som har rätt att upptaga lån ur statens lånefond för universitetsstudier, är i princip undantagna från möjligheten att få lån från studielånefonden. Huvudsakligen är lånefonden emellertid avsedd för s. k. lärar- och fackutbildningsanstalter, vid vilka eleverna också i samband med lånet kan erhålla ett stipendium.

Lånen utgår med högst 2 500 kronor per läsår men kan under vissa särskilda omständigheter höjas till högst 3 500 kronor. Lånen erhålles utan borgensförbindelse eller liknande säkerhet. De är räntefria fram till tredje året efter det, då låntagaren var berättigad att lyfta sista delen av sitt lån. Härefter utgår ränta med 2 ½ procent. Amorteringstiden är högst 15 år. Vid första amorteringstillfället avskrivs lånen med en fjärdedel.

Till låntagare kan utgå stipendier med högst 960 kronor per läsår vid lärarutbildningsanstalter, gymnasierna för vuxna, statsunderstödda kvällsgymnasier och statens kompletteringsgymnasium och 100 kronor per månad till äldre elev vid fackutbildningsanstalter (75 kronor till yngre elev). Vid vissa av utbildningsanstalterna för vuxna utgår i studiernas slutfas särskilda stipendier om högst 2 000 kronor.

Praxis. Vid bedömningen av ansökningarna skall studiehjälpsnämnden beakta den sökandes studielämplighet, hans kostnader för den valda utbildningen samt hans ekonomiska situation. I allmänhet medger man lån till

den vars föräldrar har en beskattningsbar inkomst under 25 000 kronor (årsinkomst under ca 35 000 kronor).

Till låntagare, som är elev vid fackutbildningsanstalt, utgår stipendium, om föräldrarnas beskattningsbara inkomst understiger 10 500 kronor (årsinkomst ca 18 000 kronor). Man tillämpar i någon mån samma regler som gäller för stipendierna till gymnasieeleverna, dock utan att vara lika hårt bunden av alla de faktorer, som tillmäts betydelse vid bedömningen av dessa senare elevers ekonomiska situation.

Till låntagare, som är elev vid lärarutbildningsanstalt, skall enligt gällande bestämmelser stipendium utdelas endast om eleven har försörjningsplikt eller om ömmande skäl föreligger. Nämnden låter i allmänhet inte något stipendium utgå, om ogift lånesökandes föräldrar har en beskattningsbar inkomst, som överstiger 10 000 kronor (årsinkomst ca 17 500 kronor).

Vid behandlingen av ansökningarna från de lånesökande, som är elever vid skolorna för vuxna och statens kompletteringsgymnasium, sker en bedömning från fall till fall av den sökandes behov av studiehjälp. Det må anmärkas att eleverna vid dessa utbildningsanstalter, förutom lån och stipendium i samband härmed, i studiernas slutskede har tillgång till ett s. k. särskilt stipendium om högst 2 000 kronor.

Då studiehjälpsnämnden bedömer ansökningar om lån från elever i gymnasier m. fl. läroanstalter, uppställer man strängare krav än i fråga om lärar- och fackutbildningsanstalterna. De elevgrupper som främst förekommer som låntagare är studerande vid tekniska gymnasier och handelsgymnasier. Nämnden tar hänsyn till storleken av erhållna direkta bidrag — i form av särskilt studiebidrag, stipendium etc. — och har som riktpunkt att den sammanlagda studiehjälpen inte bör överskrida 2 500 kronor. Om elevens föräldrar har en beskattningsbar inkomst under 12 000 kronor (årsinkomst ca 20 000 kronor) utgår i allmänhet ett lån om 1 000 kronor per läsår. Den som är gift eller över 25 år, kan erhålla ett lån om ca 2 000 kronor.

Studiestödet vid universitet och högskolor

De studerande vid universitet och högskolor kan erhålla dels statsstipendier, dels räntefria studielån, dels garantilån, dels akademikerlån. Nedan ges en kort beskrivning av dessa stödformer.

Statsstipendium utgår vanligen i form av fri bostad och kost; stipendiet kan även utbetalas kontant. Stipendium utgår under halva studietiden och dess genomsnittliga belopp beräknas utgöra 2 550 kronor per läsår. Stipendium utgår ej till nyinskriven elev med mindre än att hans genomsnittliga studentbetyg uppgår till minst Ba; för erhållande av fortsatt stipendium krävs normala studieresultat. För läsåret 1963/64 har nytt stipendium beviljats dem vars föräldrars till statlig inkomstskatt taxerade inkomst uppgick till högst 25 000—27 000 kronor (årsinkomst ca 30 000—32 000 kronor).

Stipendium utdelas av statsstipendienämnderna i Uppsala, Lund, Göteborg och Stockholm.

Räntefria lån ur statens lånefond för universitetsstudier erhålles utan borgensförbindelse eller annan säkerhet. Lån beviljas till ett belopp av högst 2 500 kronor per läsår, vid särskilda fall dock 3 500 kronor. Räntefria studielån kan erhållas under hela studietiden. De skall vara återbetalda före utgången av femtonde året efter det då lån senast beviljades. Någon ränta påföres ej dessa lån förrän tredje året efter det då låntagaren var berättigad att lyfta sista delen av det senast beviljade lånet. Räntesatsen är 2 1/2 procent. Vid utdelningen av de räntefria lånen gäller i huvudsak samma villkor som för statsstipendierna.

Lånen beviljas av statsstipendienämnderna.

Garantilån beviljas för att täcka studiekostnader till den som är i behov av studiekredit. Lånen är amorteringsfria under studietiden och utlämnas utan annan säkerhet än den statliga garantin. Lånen upptas hos banker och andra kreditinrättningar efter beslut av statsstipendienämnd. Lånen löper med ränta som fastställs av Kungl. Maj:t med hänsyn till det allmänna räntetläget (från 1/8 1963 4,5 procent). Vid utdelningen av garantilån krävs studieresultat ungefär motsvarande vad som behövs för erhållande av stipendium och räntefria lån. Lån beviljas i regel ej om föräldrarna har en inkomst över 100 000 kronor eller en förmögenhet över 250 000 kronor.

Garantilån utgår som ovan nämnts för att täcka studiekostnader. Till ensamstående och icke-hemmaboende studenter — vilka ej erhåller stipendium eller räntefria studielån — utdelas under första läsåret normalt högst 5 500 kronor i garantilån. En successiv höjning av detta belopp kan ske under den fortsatta studietiden.

Akademikerlån utgår till den som avlagt akademisk eller därmed jämförlig examen. Kretsen av personer som kan erhålla dessa lån är således vidare än vad som gäller för övriga här nämnda stödformer och innefattar bl. a. dem som avlagt folkskollärarexamen. I fråga om säkerhet och ränta gäller samma bestämmelser som för garantilån. Vid bedömningen av låneansökningarna tas hänsyn till både studieresultat och behov; något avseende fästes i regel ej vid föräldrarnas ekonomiska ställning. Det beaktas om skuldbeloppen är rimliga med hänsyn till den utbildning som genomgåtts och om låntagaren kan antas ha förutsättningar att återbetala lånen. Akademikerlånen beviljas av garantilånenämnden.

Samtliga här ovan nämnda lån blir föremål för *avskrivning* med en fjärdedel vid första amorteringstillfället.

Sammanfattning

I tabell 7 ges en sammanfattning av studiehjälpen i dagens läge. I denna tablå anges för varje stödform vilka grupper som kan erhålla hjälpen och efter vilka villkor den utdelas. Vidare anges den beslutande instansen och med

vilka belopp — i allmänhet maximisummor — som stödet utgår till resp. yngre och äldre elever.

Tabell 7 a. Översikt över studiesociala stödformer för elever vid gymnasier, yrkesskolor m. fl. samt lärar- och fackutbildningsanstalter

Stödform	Kategori	Villkor	Maximibelopp per månad		Beslutande instans
			Yngre elev	Äldre elev	
Allmänt studiebidrag	Elever som fyllt 16 men ej 18 år.	—	50 kr	—	Skolstyrelse/ rektor
Särskilt studiebidrag inackorderingsbidrag	Elever vid gymnasier m.fl. och yrkesskolekurser om minst 2 år.	Till elever som saknar möjlighet att genomgå den avsedda utbildningen i hemorten eller dess närhet.	60 kr	75 kr	»
	Elever vid folkhögskolor, yrkesskolekurser om högst 2 år m. fl.				
	inackordering i elevhem	»	30 kr	40 kr	»
	annan inackordering	»	50 kr	65 kr	»
resebidrag	Elever vid gymnasier, yrkesskolor, folkhögskolor m. m.	»	De verkliga kostnaderna, räknat efter billigaste färdsätt, minskade med 10 kr, dock högst 40 kr.	De verkliga kostnaderna, räknat efter billigaste färdsätt, minskade med 10 kr, dock högst 50 kr.	»
bidrag till frukostmål	»	»	14 kr	15 kr	»
bidrag till extramål	»	»	6 kr	7 kr	»
Stipendium	Elever i ovannämnda skolformer jämte i grundskolans årskurser 8—9	Behovsprövning Vid gymnasier m. fl. även lämplighetsprövning.	75 kr	100 kr	Centrala organ; för grundskola skolstyrelse.
Studielån ur allmänna studielånefonden	Elever som ej har rätt att erhålla lån från statens lånefond för universitetsstudier.	Behovs- och lämplighetsprövning.	2 500 kr per år; i särskilda fall 3 500 kr.	2 500 kr per år; i särskilda fall 3 500 kr.	Studiehjälpsnämnden
Stipendium till låntagare	Elever vid lärarutbildningsanstalter m. fl.	»	800 kr per år.	960 kr per år.	»

Stödform	Kategori	Villkor	Maximibelopp per månad		Beslutande instans
			Yngre elev	Äldre elev	
Stipendium till låntagare	Elever vid fackutbildningsanstalter	Behovs- och lämplighetsprövning.	75 kr	100 kr	Studiehjälpsnämnden
Särskilt stipendium	Elever vid utbildningsanstalterna för vuxna	»	2 000 kr vid ett tillfälle.	2 000 kr vid ett tillfälle.	»
Avskrivning	Elever som erhållit studielån	—	25 % av kapitalskulden		»

Tabell 7 b. Översikt över studiesociala stödformer för elever vid universitet och högskolor

Stödform	Villkor	Belopp	Beslutande instans
Statsstipendium	Behovs- och lämplighetsprövning	2 550 kr per år[1].	Statsstipendienämnd
Studielån ur statens lånefond för universitetsstudier	»	2 500 kr per år; vid särskilda fall 3 500 kr	»
Garantilån	»	Med hänsyn till behovet av studiekredit (vanl. 5 500—6 000 kr)	»
Akademikerlån	Avlagd akademisk eller jämförlig examen samt behovsprövning.	—	Garantilånenämnden
Avskrivning	—	25 % av kapitalskulden	»

[1] Genomsnittsberäkning.

KAPITEL 4

Studiehjälpens omfattning och innebörd

I föregående kapitel har lämnats en redogörelse för de olika former av stöd, som utgår till den studerande ungdomen. Redovisningen avsåg endast de aktuella bestämmelserna för olika bidrag jämte tillämpad praxis. I detta kapitel sammanställs vissa fakta om studiehjälpens omfattning och innebörd. Härvid redovisas uppgifter om hur många elever som åtnjuter olika förmåner, förmånernas genomsnittliga storlek etc.

Informationen har hämtats från skilda håll. De olika centrala organ, som är verksamma på studiehjälpens område, producerar vissa data, vilka dock huvudsakligen avser totalsiffror. För att belysa innebörden av det nuvarande studiehjälpssystemet har utredningen därför låtit företaga fyra statistiska undersökningar. Den ena har avsett storleken av utgifterna för dagliga resor eller inackordering för elever i gymnasier och yrkesskolor, som saknar sådana utbildningsmöjligheter på hemorten. Den andra har avsett den sociala och ekonomiska bakgrunden hos de elever i yrkesskolorna, vilka erhöll stipendium för läsåret 1961/62. Den tredje har avsett förekomsten av socialhjälp hos föräldrarna till vissa stipendiater. Resultatet av dessa tre undersökningar presenteras i bilaga 1, 2 och 3. Utredningen har slutligen även låtit utföra en kartläggning av den sociala och ekonomiska bakgrunden hos stipendiaterna i realskolor och gymnasier 1961/62. Denna undersökning är emellertid mindre ingående än yrkesskoleundersökningen.

Studiehjälpens totala omfattning

Av den översikt, som utredningen lämnat i tabell 1 (sid. 21), framgår att de sammanlagda utgifterna för olika former av bidrag och stipendier till elever i gymnasier, realskolor, flickskolor, yrkesskolor, folkhögskolor m. fl. utbildningsanstalter budgetåret 1961/62 uppgick till sammanlagt ca 118 miljoner kronor. Härutöver beviljades studielån ur allmänna studielånefonden med ca 25 miljoner kronor; till stipendier åt låntagare utgick ca 3,5 miljoner kronor. Statens totala engagemang utgjorde således ca 145 miljoner kronor.

I tabell 8 och 9 redovisas uppgifter avseende det antal elever som under 1961/62 erhöll olika bidrag och kostnaderna härför.

Inemot en tredjedel av studiestödet utgick således i form av allmänna studiebidrag, nästan lika mycket i form av behovsprövade stipendier samt drygt en tredjedel i form av särskilda studiebidrag. Av de totala kostnader-

Tabell 8. Antal utdelade bidrag och stipendier 1961/62

Bidragsform	Realskolor, gymnasier m. fl.	Försöks-skolor	Yrkes-skolor	Lantbrukets yrkes-skolor	Folkhög-skolor	Summa
Allmänna studiebidrag	92 900	8 300	23 400	2 400	2 300	129 300
Inackorderingsbidrag	19 300	100	13 300	5 200	10 800	48 700
Resebidrag	67 500	3 000	12 900	..	500	83 900
Bidrag till frukostmål	34 700	300	9 300	..	600	44 900
Bidrag till extramål	200	—	1 400	..	200	1 800
Stipendier	39 000	16 900	25 800	3 300	8 500	94 500
Utbildningsbidrag	—	—	—	100	—	100

Tabell 9. Kostnader för studiehjälpen 1961/62, kr

Bidragsform	Realskolor, gymnasier m. fl.	Försöks-skolor	Yrkes-skolor	Lantbrukets yrkes-skolor	Folkhög-skolor	Summa
Allmänna studiebidrag	27 279 000	1 648 000	7 112 000	454 000	413 000	36 907 000
Inackorderingsbidrag	10 367 000	33 000	6 040 000	1 174 000	2 633 000	20 247 000
Resebidrag	14 996 000	689 000	4 059 000	13 000	64 000	19 820 000
därav skoltåg	802 000	13 000	15 000	—	—	830 000
Bidrag till frukostmål	3 800 000	35 000	1 132 000	..	50 000	5 017 000
Bidrag till extramål	9 000	—	86 000	..	14 000	110 000
Stipendium	13 812 000	5 714 000	11 233 000	1 175 000	3 585 000	35 518 000
Utbildningsbidrag	—	—	—	55 000	—	55 000
						117 674 000[1]

[1] Enligt studiehjälpsnämndens uppgifter.

na hänförde sig omkring en sjättedel till de inackorderade och lika mycket utgick i form av resebidrag till dem som företog dagliga resor mellan hemmet och skolan. Återstående poster, vilka svarade för mindre än 5 procent, tillkom likaså de dagligen resande men i form av bidrag till frukostmål och extramål.

Eleverna vid s. k. lärar- och fackutbildningsanstalter erhåller sin studiehjälp främst i form av lån från allmänna studielånefonden. För 1961/62

Tabell 10. Studiehjälpens omfattning 1961/62 vid lärar- och fackutbildningsanstalter

Skolgrupp	Antal låntagare	Summa lån kronor	Antal stip.	Summa stip. kronor
Lärarutbildningsanstalter	4 599	9 708 250	1 702	1 021 775
Fackutbildningsanstalter[1]	9 497	14 996 750	4 554	2 432 520
Summa	14 096	24 705 000	6 256	3 454 295

[1] Inklusive fackgymnasier, yrkesskolor m. fl. vars elever har studiebidrag och stipendier som främsta stöd.

har studiehjälpsnämnden lämnat i tabell 10 redovisade uppgifter avseende stipendiestödet till dessa elevgrupper samt utlåningen från studielånefonden.

De uppgifter, som hittills meddelats, har samtliga varit av totalkaraktär. Det föreligger emellertid vissa skillnader mellan de olika skolformerna i fråga om förekomsten av resp. bidrag. I tabell 11 har sammanställts uppgifter om den andel elever i varje skolform, som erhåller olika bidrag.

De skillnader som existerar mellan de skilda skolformerna sammanhänger med flera faktorer. Förekomsten av det allmänna studiebidraget avspeglar således den andel av eleverna, som har fyllt 16 men inte 18 år. Den låga frekvensen för försöksskolorna beror helt naturligt på att flertalet elever här är skolpliktiga, d. v. s. under 16 år. I folkhögskolorna och de tekniska gymnasierna utgör de äldre eleverna en stor grupp.

Den höga andelen studerande med inackorderingsbidrag vid folkhögskolor, lantbrukets yrkesskolor och centrala verkstadsskolor har sin grund i att vid dessa skolformer eleverna i stor utsträckning bor i elevhem i anslutning till skolan. Den relativt höga andelen för fackgymnasierna är främst beroende av att dessa utbildningsanstalter — jämfört med t. ex. de allmänna gymnasierna — förekommer på ett mindre antal orter i landet.

Att resebidrag utgår endast i begränsad utsträckning till elever i folkhögskolor och lantbrukets yrkesskolor beror på internatkaraktären. I försöksskolan är det endast elever från annan kommun än skolkommunerna, s. k.

Tabell 11. Förekomsten av studiebidrag efter skolform 1961/62

Skolform	Därav procentuella andelen med						
	Allmänt studiebidrag	Inackorderingsbidrag	Resebidrag	Frukostbidrag	Bidrag till extramål	Stipendium	Totalt elevantal ht 1961
Försöksskolans årskurs 8—9	16	..	6	1	..	32	52 900
Realskolor, flickskolor, allmänna gymnasier[1]	41	7	30	15	..	16[6]	219 400
Tekniska gymnasier[2]	29	44	18	13	..	31	7 900
Handelsgymnasier[3]	43	33	17	9	..	28	3 700
Centrala verkstadssk.	62	68	17	21	5	75	6 700
Övriga yrkesskolor[4]	39	18	24	16	2	42	49 300
Lantbrukets yrkesskolor	38	83	1	..	..	53	6 200
Folkhögskolor[5]	20	92	4	5	2	72	11 700

[1] Primärmaterialet medger ej någon uppdelning av dessa skolformer.
[2] Ej specialkurs (fackskola).
[3] Ej 1- eller 4-åriga kurser.
[4] Elever i heltidskurser exkl. 3 759 elever i högre fackkurs vid teknisk skola, i skolor för konstnärlig utbildning, i vissa enskilda yrkesskolor inom kontor och handel samt i ekonomi-, internat- och ålderdomshemsföreståndarinneutbildning; dessa åtnjuter studiehjälp enligt andra bestämmelser.
[5] Sommar- och vinterkurser.
[6] Frekvensen är i själva verket något högre med hänsyn till att elever i vissa realskoleklasser överhuvud ej kan tilldelas stipendium.

främmande elever, som kan komma i fråga för bidrag. Mellan de övriga skolformerna är skillnaderna i fråga om bidragsfrekvens inte särskilt stora.

Bidrag till frukostmål utgår främst till de dagligen resande lärjungarna och i den mån skolkommunen icke inrättat fri frukostbespisning. Mellan hälften och två tredjedelar av de dagligen resande erhåller frukostbidrag. Bidragen till extramål förekommer i någon större utsträckning endast vid de centrala verkstadsskolorna.

Av betydelse för stipendiefrekvensen är bl. a. elevens ålder och den ekonomiska bakgrunden hos sökanden och dennes föräldrar. Den i många avseenden rätt skiftande praxis som de olika myndigheterna har utvecklat, kan även spela in. För realskolor, flickskolor samt gymnasier tillkommer bedömningen av studielämpligheten.

Under budgetåret 1961/62 utdelades ca 7 800 statsstipendier om sammanlagt 21 miljoner kronor. Detta innebär att inemot en femtedel av de studerande erhöll stipendium under detta läsår. Det bör anmärkas dels att 1960 års riksdagsbeslut om ökad stipendiering ännu inte nått full genomslagskraft budgetåret 1961/62, dels att stipendietiden är anpassad till normalstudietiden och ej den faktiska studietiden.

Under samma år beviljades ca 8 400 räntefria studielån. Den sammanlagda lånesumman uppgick till drygt 15 miljoner kronor. Över 20 procent av de universitets- och högskolestuderande tilldelades sådana lån.

Antalet beviljade garantier till studerande uppgick 1961/62 till ca 19 000 och det beviljade beloppet översteg 58 miljoner kronor. I förhållande till antalet närvarande universitets- och högskolestuderande utgjorde antalet beviljade garantier 47 procent.

Antalet beviljade akademikerlån uppgick samma år till 475. Den beviljade garantin belöpte sig till 6 miljoner kronor.

Sammanlagt ställdes under budgetåret 1961/62 ca 100 miljoner kronor till de studerandes vid universitet och högskolor förfogande. 21 miljoner kronor utgick i återbetalningsfria bidrag, varjämte staten förband sig att senare nedskriva studielånen med en nära nog lika stor summa. Härtill skall läggas värdet av räntesubventionerna för de räntefria studielånen.

Utgifter för dagliga resor

Bidraget till elever som företar dagliga resor kan variera mellan 2 och 50 kronor per månad. I genomsnitt utgick under läsåret 1961/62 bidrag med följande belopp per bidragstagare och läsår (det är ej möjligt att erhålla månadsuppgifter): vid försöksskolor 225 kronor, realskolor och allmänna gymnasier 210 kronor, tekniska gymnasier 234 kronor, handelsgymnasier 227 kronor, centrala verkstadsskolor 187 kronor, yrkesskolor 325 kronor och folkhögskolor 135 kronor. I fråga om denna bidragsform är med hänsyn till

Tabell 12. Resekostnader per månad 1962/63, relativ fördelning inom olika skolformer

Resekostnad per månad	Allmänna gymnasier	Fack-gymnasier	Yrkesskolor	Centrala verkst.-skolor	Samtliga sökande
—19 kr	6	2	4	10	5
20—29 kr	20	7	22	30	20
30—39 kr	32	39	27	50	32
40—49 kr	11	17	16	—	13
50—59 kr	11	10	14	5	12
60—69 kr	12	15	10	5	11
70 kr och mer	9	10	8	—	8
Summa	100	100	100	100	100

bidragets konstruktion genomsnittsuppgifter av relativt ringa värde. Av detta skäl har, som ovan framhållits, utredningen låtit utföra en undersökning i avsikt att belysa utgifterna för dagliga resor för elever i gymnasier och kommunala yrkesskolor läsåret 1962/63 (bilaga 3).

Denna undersökning visar att det föreligger en stor spridning i fråga om resekostnadernas storlek. I tabell 12 har resultaten av undersökningen sammanfattats.

En fjärdedel av samtliga resande elever i gymnasier och yrkesskolor har resekostnader under 30 kronor per månad, nästan en tredjedel mellan 30 och 39 kronor, en fjärdedel mellan 40 och 59 kronor och omkring en femtedel 60 kronor eller mer. Eleverna vid fackgymnasierna synes enligt de givna uppgifterna ha något högre utgifter än övriga, eleverna vid centrala verkstadsskolor något lägre utgifter. Genomsnittet var följande: vid allmänt gymnasium 43 kronor per månad, fackgymnasium 46 kronor, yrkesskola 43 kronor och central verkstadsskola 32 kronor per månad.

Av undersökningen framgår, att det är ett betydande antal elever som har reseutgifter, överstigande vad som maximalt kan utgå i bidrag. Denna andel kan beräknas utgöra omkring 25 procent av samtliga resande i de skolformer, som undersökningen omfattat.

Utgifter för inackordering

De i författningen angivna bidragsbeloppen varierar mellan 30 och 75 kronor per månad och är beroende av skolform, elevens ålder, läsårets längd samt i vissa fall formen för elevens inackordering. Storleken av de under 1961/62 beviljade bidragen uppgick i genomsnitt till följande belopp, beräknat per bidragstagare och läsår: vid realskolor och allmänna gymnasier 509 kronor, tekniska gymnasier 648 kronor, handelsgymnasier 575 kronor, centrala verkstadsskolor 552 kronor, yrkesskolor 403 kronor, lantbrukets yrkesskolor 226 kronor och folkhögskolor 243 kronor.

Den under föregående rubrik nämnda undersökningen omfattade även de inackorderade eleverna, vilka uppmanades ange storleken av sina utgifter

Tabell 13. Elevernas vid gymnasier och yrkesskolor inackorderingskostnader 1962/63, relativ fördelning

Belopp per månad	Elever med fri skolfrukost	Elever utan fri skolfrukost	Internatselever	Samtliga sökande
—149 kr	7	2	34	13
150—174 kr	11	4	52	21
175—199 kr	12	6	11	10
200—249 kr	35	35	2	25
250—299 kr	21	22	1	15
300— kr	14	32	—	16
Summa	100	100	100	100

för inackordering. I tabell 13 visas spridningen av de uppgivna kostnaderna för inackordering. Eleverna är uppdelade efter förekomsten av fri skolfrukost; eleverna i internat är särredovisade.

Internatseleverna — främst eleverna i de centrala verkstadsskolorna — hade som regel ganska låga kostnader. Mellan elever med och elever utan fri skolfrukost var skillnaderna likaså klart markerade. I följande uppställning anges genomsnittsvärden (avkortade till närmaste femtal kronor) för elever i resp. skolformer, varvid eleverna uppdelats efter förekomsten av fri skolfrukost.

	Genomsnittskostnad per månad
Elever i internat	*155* kr
Elever med fri skolfrukost	*235* kr
Allmänt gymnasium	205 kr
Fackgymnasium	275 kr
Yrkesskola	230 kr
Elever utan fri skolfrukost	*265* kr
Allmänt gymnasium	240 kr
Fackgymnasium	305 kr
Yrkesskola	260 kr

Spännvidden var således ganska stor mellan olika elevgrupper. Internatseleverna hade att i genomsnitt erlägga drygt 150 kronor per månad för sin inackordering, medan de fackgymnasieelever, som ej åtnjöt fri skolfrukost, uppgav sig behöva den dubbla summan. Den fria skolfrukosten sänker, enligt undersökningen, genomsnittligt sett utgifterna med omkring 30 kr per månad.

Även uppgifter om inackorderingskostnaderna vid folkhögskolor har inhämtats. Det framgår klart, att i de fall landsting är huvudman uttas betydligt lägre avgifter än vid icke landstingsägda skolor (tabell 14).

Undersökningen visar att eleverna i landstingsskolor har ungefär lika stora utgifter för kost och logi som elever i centrala verkstadsskolor. Landstingen uttar lägre avgifter än övriga huvudmän för internatskolor. Eleverna i övriga folkhögskolor — vilka ofta är anknutna till en folkrörelse — får

Tabell 14. Inackorderingskostnader vid folkhögskolornas vinterkurser, relativ fördelning

Belopp per månad	Elever i landstingsskolor	Elever i övriga skolor	Samtliga elever
—149 kr	20	—	9
150—174 kr	58	7	30
175—199 kr	22	35	29
200—224 kr	—	51	28
225— kr	—	7	4
Summa	100	100	100

erlägga avgifter för kost och logi, som inte avviker så mycket från de kostnader som elever i allmänna gymnasier och yrkesskolor med fri skolfrukost har för sin inackordering. För elever i landstingens folkhögskolor är den genomsnittliga kostnaden per månad 165 kronor, för elever i övriga folkhögskolor 205 kronor.

Stipendiaterna 1961/62

Utredningen har, som inledningsvis berörts, företagit en undersökning avseende den sociala och ekonomiska bakgrunden hos stipendiaterna i yrkesskolan läsåret 1961/62 (bilaga 1); härutöver har en motsvarande — dock icke så uttömmande — undersökning gjorts beträffande stipendiaterna samma år i gymnasier, realskolor och flickskolor.

Båda undersökningarna hade som syfte att kartlägga stipendiaternas fördelning på behovsklasser samt storleken av föräldrarnas beskattningsbara inkomst; yrkesskoleundersökningen att därutöver söka belysa inverkan av de olika faktorer, som tillmäts betydelse i stipendiesystemet.

Inledningsvis redovisas den procentuella fördelningen av stipendiaterna i resp. behovsklass (tabell 15).

Mer än en tredjedel av stipendiaterna vid yrkesskolorna återfinns i den högsta behovsklassen mot något över en fjärdedel i gymnasierna och realskolorna. En högre andel av stipendiaterna i de sistnämnda skolformerna

Tabell 15. Stipendiater i yrkesskolor och gymnasier 1961/62

Behovsklass	Stipendiebelopp per månad		Relativ fördelning	
	Yngre elev	Äldre elev	Yrkesskolor	Gymnasier m. fl.
1	10	15	9,0	11,5
2	20	25	12,6	16,4
3	30	35	11,6	14,4
4	40	45	8,8	11,6
5	50	55	9,3	8,7
6	60	70	6,9	6,5
7	70	85	6,2	4,6
8	75	100	35,5	26,4
1—8	.	.	100	100

Tabell 16. Stipendiaternas i yrkesskolorna fördelning på behovsklasser med uppdelning på familjetyp

Behovsklass	Fullständiga familjer	Ensamma mödrar
1	11,1	2,7
2	15,4	3,4
3	13,4	7,2
4	10,3	4,5
5	10,4	6,8
6	7,8	4,2
7	6,8	4,5
8	24,8	66,7
Summa	100	100

erhåller stipendium med låga belopp. Över 40 procent av bidragstagarna i gymnasier och realskolor fick högst 35 kronor per månad, medan motsvarande andel för yrkesskolorna var omkring 10 procentenheter lägre.

Studiehjälpsnämnden har tidigare låtit kartlägga fördelningen av stipendiaterna i realskolor och gymnasier på olika behovsklasser, nämligen under läsåret 1956/57. Enligt denna undersökning erhöll 17 procent maximistipendium mot nu 26 procent.

I det följande har en uppdelning av materialet skett på två olika huvudgrupper, dels fullständiga familjer och familjer där mannen ensam är vårdnadshavare (kallas i det följande fullständiga familjer), dels ensamma mödrar. Materialet har inte medgett urskiljande av de stipendiater, som saknat moder. Redovisningen avser inte dem vars moder är omgift samt ej heller stipendiater som bor hos fosterföräldrar eller som av överstyrelsen för yrkesutbildning betecknas som självförsörjande.

Tabell 16 visar att det är avsevärt vanligare att högsta stipendium utgår till elever, som är barn till ensamma mödrar. Medan två av tre stipendiater från denna kategori erhåller maximistipendium, är detta fallet för endast en fjärdedel av stipendiater från de fullständiga familjerna.

De som här betecknats som fullständiga familjer, utgör inte någon enhetlig grupp. Uppgift har inhämtats om bl. a. faderns yrke hos eleverna. I tabell 17 lämnas uppgift om andelen stipendiater från fullständiga familjer inom varje behovsklass från grupperna jordbrukare, handlande m. fl. och arbetare. Till dessa tre kategorier hör ca 75 procent av samtliga stipendiater i yrkesskolor och gymnasier.

Av samtliga stipendiater från fullständiga familjer kommer, såväl vad yrkesskolor som gymnasier beträffar, knappt 20 procent från jordbrukarhem, ca 10 procent från gruppen handlande, hantverksmästare m. fl. samt omkring 55 procent från arbetarhem. I behovsklasserna 1—3, där de lägsta stipendierna utgår, utgör stipendiaterna från arbetarhem omkring två tredjedelar, i behovsklasserna 7—8 omkring 40 procent. För stipendiaterna

Tabell 17. Antalet stipendiater från fullständiga familjer inom varje behovsklass, relativ fördelning efter yrkesgrupp

Behovsklass	Yrkesskolor					Gymnasier m. fl.				
	Jordbrukare	Handlande m. fl.	Arbetare	Övriga	Summa	Jordbrukare	Handlande m. fl.	Arbetare	Övriga	Summa
1.....	8	6	66	20	100	7	5	61	27	100
2.....	8	8	66	18	100	9	9	64	18	100
3.....	6	8	68	18	100	8	10	66	16	100
4.....	10	10	64	16	100	14	10	58	18	100
5.....	20	8	57	15	100	23	16	43	18	100
6.....	21	7	59	13	100	27	13	50	10	100
7.....	34	7	48	11	100	35	12	37	16	100
8.....	31	10	39	20	100	35	18	35	12	100
1—8	18	8	57	17	100	18	12	53	17	100

från jordbrukarhem — och i viss utsträckning även från andra företagarhem — är förhållandet det motsatta. De utgör cirka 15 procent i behovsklasserna 1—3 men svarar i behovsklasserna 7—8 för 40 procent av stipendiaterna i yrkesskolorna och för 50 procent av stipendiaterna i gymnasierna. Medtas också stipendiaterna från kategorin ensamma mödrar, visar det sig att i yrkesskolorna svarar var och en av grupperna stipendiater från företagarhem (jordbrukare och handlande) och arbetarhem, samt stipendiater vars moder är ensamstående, för en lika stor andel av stipendiaterna i den högsta behovsklassen eller envar något mer än 20 procent.

Omkring 40 procent av stipendiaterna från jordbrukarhem åtnjuter såväl i gymnasier som yrkesskolor högsta stipendium. Motsvarande andel för stipendiater från andra småföretagarhem är ca 30 procent och från arbetarhem ca 15 procent (tabell 18).

Den faktor som väsentligen bestämmer stipendiebeloppets storlek är föräldrarnas beskattningsbara inkomst. Den tillmäts betydelse i nära nog samt-

Tabell 18. Antalet stipendiater från fullständiga familjer inom vissa yrkesgrupper, relativ fördelning på behovsklasser

Behovsklass	Yrkesskolor			Gymnasier m. fl.		
	Jordbrukare	Handlande m. fl.	Arbetare	Jordbrukare	Handlande m. fl.	Arbetare
1.....	5	8	13	5	6	15
2.....	7	15	18	9	14	22
3.....	5	13	16	7	13	19
4.....	6	13	12	10	11	14
5.....	12	10	11	11	13	7
6.....	9	7	8	10	7	6
7.....	13	5	6	9	5	3
8.....	44	28	17	40	32	13
1—8	100	100	100	100	100	100

Tabell 19. Antalet stipendiater i yrkesskolorna med relativ fördelning på inkomstklasser samt efter familjetyp och faderns yrke

Beskattningsbar inkomst	Årsinkomst ca (gifta)	Fullständiga familjer				Ensamma mödrar
		Jordbr.	Handl.	Arb.	Samtl.	
8 200—	14 000—	11	31	38	33	8
4 500—8 100	9 500—14 000	30	34	42	37	12
2 600—4 400	7 200— 9 500	26	17	12	14	14
100—2 500	4 500— 7 200	26	13	5	10	27
0	0— 4 500	7	6	4	6	39
		100	100	100	100	100

liga fall och de skillnader som uppkommer t. ex. mellan stipendiater från fullständiga familjer och stipendiater, vars moder är ensamstående, eller mellan stipendiater från företagarfamiljer och löntagarfamiljer har till mycket stor del sin grund i den beskattningsbara inkomstens storlek.

I tabell 19 ges en översikt över redovisade beskattningsbara inkomster för olika grupper av stipendiater i yrkesskolorna.

En mycket stor del av de ensamma mödrarna saknar beskattningsbar inkomst; denna grupp uppgår till 39 procent mot endast 6 procent bland de fullständiga familjerna. Beskattningsbara inkomster över 8 000 kronor förekommer däremot mer sällan hos de ensamstående mödrar, vars barn erhåller stipendium. Låga beskattningsbara föräldrainkomster redovisas också av stipendiaterna från jordbrukarhem; sammanlagt en tredjedel av dessa har 2 500 kronor eller lägre i beskattningsbar inkomst. En beskattningsbar föräldrainkomst om 8 200 kronor eller mer hade omkring 10 procent av stipendiaterna från jordbrukarhem men inemot 40 procent av dem från arbetarhem.

Den andra faktorn, som har stor betydelse i stipendiesystemet är antalet hemmavarande syskon under 18 år utan egen deklarationspliktig inkomst. Mer än 60 procent av stipendiaterna vid yrkesskolor har syskon i här angiven bemärkelse; förekomsten är mer frekvent i fullständiga familjer än i gruppen ensamstående mödrar. 30 procent av stipendiaterna har 1 syskon, knappt 20 procent har 2 syskon och 15 procent 3 eller fler syskon.

I tabell 20 visas den relativa fördelningen av stipendiater i vissa av behovsklasserna med uppdelning på antalet syskon.

Tabell 20. De ej självförsörjande yrkesskolestipendiaternas relativa fördelning efter behovsklass med uppdelning på antalet syskon

Behovsklass	Antal syskon under 18 år					
	0	1	2	3	4 eller fler	Summa
1.....	42	39	14	4	0	100
2.....	44	37	16	3	1	100
7.....	30	24	27	11	8	100
8.....	20	24	15	11	10	100
1—8	37	30	19	9	6	100

Tabellen visar en högre andel flerbarnsfamiljer i den högsta behovsklassen. Här har en femtedel av alla stipendiater tre eller fler syskon under 18 år, i behovsklass 1 och 2 är andelen endast 4 procent. Förklaringen till den låga andelen flerbarnsfamiljer i de låga behovsklasserna torde till en del vara att stipendierna uppfattas som främst inkomstprövade, varför föräldrar med årsinkomster inemot 25 000 kronor och med tre—fyra barn ofta torde avstå från att söka, trots att de skulle kunna vara berättigade till stipendium.

Den tredje faktor, som belysts i utredningens undersökningar, är inverkan av föräldrarnas behållna förmögenhet. Först vid en nettosumma om 38 000 kronor inverkade förmögenheten år 1961/62; för år 1963/64 har beloppet höjts till 50 000 kronor. Det var endast knappt 4 procent av stipendiaterna, vars föräldrar redovisade en nettoförmögenhet över 38 000 kronor. Tabell 21 visar att förekomsten av förmögenhet var mest frekvent bland stipendiater från jordbrukarhem.

Inom överstyrelsen för yrkesutbildning — men ej vid de övriga centralorganen — tar man vid stipendieutdelningen även hänsyn till elevens tidigare förvärvsarbete. Omkring 6 procent av stipendiaterna klassificerades som »helt självförsörjande» och tilldelades nära nog undantagslöst maximistipendium. Av de övriga stipendiaterna tilldelas 17 procent pluspoäng på grund av detta hänsynstagande. Även för denna faktor gäller att det är relativt vanligt med höga poängtal i de högsta behovsklasserna men ovanligt i de lägre. Orsaken härtill torde — liksom i fråga om syskonfaktorn — till en del vara att många som tidigare haft förvärvsarbete, men vars föräldrar har årsinkomster över 20 000 kronor, avstår från att söka på grund av brist på kunskap om tillämpade utdelningsprinciper.

Utredningens undersökningar om olika faktorers inverkan vid fördelningen av stipendier kan sammanfattas sålunda.

1. Den mest betydelsefulla faktorn är föräldrarnas beskattningsbara inkomst. Om man inte tog hänsyn till några andra faktorer, skulle sannolikt 85—90 procent av stipendiaterna erhålla bidrag. De andra faktorerna har betydelse framför allt när det gäller stipendiets storlek. Frekvensen av höga stipendier är störst bland stipendiater, vars fader är jordbrukare eller vars

Tabell 21. Frekvensen yrkesskolestipendiater inom varje yrkesgrupp, vars föräldrar redovisade nettoförmögenhet över 38 000 kronor (fullständiga familjer)

Yrkesgrupp	Procent
Jordbrukare	15,6
Handlande m. fl.	2,7
Lägre tjänstemän	1,2
Arbetare	0,7
Övriga	2,7
Samtliga	3,8

moder är ensamstående. Låga stipendier utgår i relativt stor utsträckning till elever från löntagarhem.

2. Om man ej skulle ta hänsyn till förekomsten av hemmavarande syskon under 18 år, skulle, med nuvarande intervall, ändå mer än hälften få oförändrat bidrag. Genom konstruktionen av inkomstskalorna — intervallen är olika stora — får syskonfaktorn f. ö. olika värde, i kronor räknat, beroende på vilken inkomstklass stipendiaten tillhör.

3. Av stipendiaterna är det få för vilka föräldrarnas behållna förmögenhet uppgår till mer än 38 000 kronor. Detta beror till stor del på att stora förmögenheter förekommer främst hos personer med avsevärt högre inkomster än de i stipendiesammanhang vanliga. Bland stipendiaterna är förekomsten av nettoförmögenhet mest frekvent bland föräldrar till stipendiater från jordbrukarhem.

4. Tidigare inkomst från förvärvsarbete har viss betydelse. Detta gäller dock endast för eleverna i yrkesskolorna.

Såsom framhållits inledningsvis i detta kapitel har en undersökning företagits i avsikt att kartlägga förekomsten av socialhjälp bland föräldrar till vissa yrkesskolestipendiater. Undersökningen omfattade av de yrkesskolestipendiater, som ingick i tidigare omnämnda undersökning, dem som tilldelades högsta stipendium och vars föräldrar år 1960 hade en beskattningsbar inkomst om högst 2 500 kronor. Dock uteslöts de som betecknats som helt självförsörjande liksom de som bodde hos fosterföräldrar. Den sålunda undersökta gruppen omfattade drygt hälften av dem som tilldelats högsta stipendium. Av föräldrarna till dessa stipendiater hade en femtedel uppburit socialhjälp under år 1960.

Materialet har också indelats efter hemort, varvid framgår att den högsta andelen socialhjälpstagare noteras bland ensamstående mödrar i städerna, den lägsta bland fullständiga familjer på landsbygden.

Tabell 22. Antalet stipendiatföräldrar och socialhjälpstagare bland dessa med uppdelning på familjetyp och yrke

Yrkesgrupp etc.	Fullständiga familjer			Ensamstående mödrar		
	Totalt	varav socialhjälp	procent	Totalt	varav socialhjälp	procent
Jordbrukare	90	10	11	5	—	—
Handlande m. fl.	29	4	14	4	—	—
Lägre tjänstemän	—	—	—	4	1	—
Arbetare	81	13	16	25	4	16
Övr. yrken	3	—	—	—	—	—
Pensionär	30	11	37	—	—	—
Fru, fröken	.	.	.	119	33	28
Uppgift saknas	32	7	22	—	—	—
Summa	265	45	17	157	38	24

För de ensamstående mödrarna var socialhjälpen i allmänhet av kontinuerlig art, medan det för de fullständiga familjerna mestadels var fråga om tillfällig hjälp. Härav följer att bidragsbeloppen som regel också var högre för den förra gruppen.

Studielånen

För eleverna i de allmänna gymnasierna, yrkesskolorna och folkhögskolorna spelar lånen ur allmänna studielånefonden en relativt underordnad roll. Vid fackgymnasierna är det däremot inte ovanligt att eleverna upptar lån; vid de tekniska gymnasierna kan andelen låntagare under läsåret 1961/62 beräknas till mellan 10 och 15 procent och vid handelsgymnasierna till knappt 5 procent. I de fall då lån utgår som kompletterande studiehjälp är beloppen vanligen 1 000 kronor per läsår.

Vissa skolformer — t. ex. sjöbefälsskolorna, specialkursen vid de tekniska gymnasierna och olika tekniska skolor och institut — har studielån som främsta stödform. Enligt studiehjälpsnämndens statistik uppgick det genomsnittliga lånebeloppet vid sjöbefälsskolorna 1961/62 till drygt 2 000 kronor; två tredjedelar av låntagarna erhöll stipendium med i genomsnitt ca 600 kronor per läsår. Vid de tekniska skolorna utgick lånen och stipendierna med lägre belopp; andelen stipendiater var ungefär densamma som vid sjöbefälsskolorna.

Utredningen har låtit företa en undersökning om studiestödets omfattning för eleverna i de tekniska gymnasiernas specialkurser (tidigare fackskolan). Omkring 80 procent av dessa elever erhöll studielån och av dessa fick 70 procent jämväl stipendium. I tabell 23 redovisas storleken av utgående lån och stipendier.

Lånebeloppen ligger i allmänhet i intervallet 2 000—2 499 kronor. Omkring 20 procent har erhållit 2 500 kronor och ca 5 procent har fått högre lån enligt bestämmelsen om särskilda skäl. Den vanligaste kombinationen av lån och stipendier är ett lån om 2 000—2 499 kronor (oftast 2 100) och ett stipendium om 900 kronor. Omkring 40 procent har fått maximistipendium, medan i vart tredje fall något stipendium ej utgått.

Tabell 23. Antal lån och stipendier vid tekniska gymnasiernas specialkurser läsåret 1961/62, kr

Lånebelopp	Stipendiebelopp					
	0	1—299	300—599	600—899	900	Summa
500— 999	2	—	—	—	—	2
1 000—1 499	24	10	19	9	—	62
1 500—1 999	52	4	3	15	5	79
2 000—2 499	29	32	26	32	102	221
2 500	49	—	—	—	67	116
2 501—3 500	1	—	—	—	26	27
Summa	157	46	48	56	200	507

Tabell 24. Sammanlagt studiestöd för eleverna vid tekniska gymnasiernas specialkurser läsåret 1961/62

Belopp	Absoluta tal	Relativa tal
500— 999	2	0,4
1 000—1 499	24	4,7
1 500—1 999	93	18,3
2 000—2 499	45	8,9
2 500—2 999	159	31,4
3 000—3 999	178	35,1
4 000—4 400	6	1,2
Summa	507	100

I tabell 24 ges en sammanfattning av den totala studiehjälpen för eleverna i specialkurserna, definierad som lån och stipendier tillhopa.

I allmänhet synes eleverna vid specialkurserna erhålla ett studiestöd mellan 2 500 och 4 000 kronor per läsår. En dryg tredjedel får mer än 3 000 kronor, en knapp tredjedel mellan 2 500 och 2 999 kronor. Men det är också mer än 30 procent av dem som överhuvud erhållit någon hjälp, som får mindre än 2 500 kronor per läsår som bidrag till studiernas finansiering.

Exempel på studiehjälpens innebörd

Hittills har getts sådana data om studiehjälpen, som dels visar studiestödets totala omfattning, dels belyser bl. a. stipendiaternas, de inackorderades och de dagliga resandes situation. De olika bidragsformerna har hållits isär. I detta avsnitt skall ett försök till bedömning göras hur stora de bidrag är som utgår till elever, tillhörande skilda elevkategorier.

Med ledning av författningar och praxis är det möjligt att ange exempel, som visar hur stora bidrag en viss elev kan erhålla. Den maximala studiehjälpen för såväl yngre som äldre elever kan bli omkring 175—185 kronor per månad. Det är dock förenat med betydande svårigheter att konstatera i vilken utsträckning bidrag av denna storleksordning verkligen utgår. Genom två räkneexempel skall ett försök göras att belysa hur stora grupper det kan röra sig om.

Vid det allmänna gymnasiet var 1961/62 omkring 13 procent av de 63 000 eleverna inackorderade, dvs. ca 8 200. Om man antar, att det inte finns något särskilt samband mellan inackordering och förekomsten av stipendium, kan i sin tur 13 procent av de inackorderade antas erhålla stipendium, dvs. omkring 1 050 personer. Andelen som erhåller högsta stipendium utgör i sin tur för hela gymnasiegruppen 26 procent av stipendiaterna; applicerat på de inackorderade blir antalet ca 275. En grupp av denna omfattning torde sålunda kunna beräknas erhålla en månatlig studiehjälp om ca 175 kronor per månad.

Omkring 12 000 elever i yrkesskolorna erhöll bidrag till dagliga resor. Två tredjedelar av dem kan antas ha erhållit bidrag till frukostmål. Andelen

stipendiater utgör omkring 40 procent, varav cirka 35 procent erhåller högsta stipendium. Omkring 30 procent kan antas erhålla högsta bidrag för dagligen resande. Detta skulle innebära, att ca 400 elever av de 12 000 dagligen resande erhåller — om man även här för de skolpliktigas del tar hänsyn till det allmänna barnbidraget — en summa om knappt 175 kronor per månad. Av de 400 eleverna torde ett 50-tal ha bidrag till extramål, d. v. s. erhålla samtliga ovan nämnda förmåner.

Med ledning av det material, som står till buds och vilket i huvudsak redovisats i det föregående, har utredningen sökt bedöma i vilken utsträckning elever erhåller flera bidrag och med vilka belopp dessa utgår. Denna beräkning har begränsats till yrkesskolorna och de allmänna gymnasierna, för vilka utredningen har det bästa materialet att användas i detta sammanhang. Vissa antaganden måste läggas till grund för beräkningarna, varför dessa får betraktas som i vissa fall hypotetiska.

Kartläggningen har gjorts i olika etapper. För det första gäller det att konstatera vilka bidragskategorier som kan finnas; hänsyn har därvid ej tagits till vissa mindre frekventa bidragsformer. Nästa led är att söka fastställa gruppernas storlek. Härvid har antagits att det inte finns något särskilt samband mellan förekomsten av olika bidrag. Härefter har applicerats de genomsnittstal för utdelad studiehjälp, som gäller för 1961/62. Men eftersom studiehjälpens storlek är beroende av ett stort antal faktorer — elevens ålder, hans egen och hans föräldrars ekonomiska situation, utbildningstid, boendesituation, resekostnader m. m. — är det också av intresse att söka ange mellan vilka ytterligheter studiehjälpen kan variera under en månad.

Beräkningarna presenteras i tabellerna 25 och 26.

Tabell 25. Beräknad fördelning av yrkesskolornas elever 1961/62 på olika bidragsgrupper

Bidragskategori	Beräknat antal elever	Beräknad genomsnittlig studiehjälp kr/läsår	Studiehjälpen kan variera mellan kr/mån.
Allmänt studiebidrag + resebidrag + stipendium	2 000	1 050	46—165
Allmänt studiebidrag + inackorderingsbidrag + stipendium	1 500	1 125	74—185
Allmänt studiebidrag + stipendium	4 500	725	44—125
Allmänt studiebidrag + resebidrag	3 000	625	36— 90
Allmänt studiebidrag + inackorderingsbidrag	2 000	700	64—110
Stipendium + resebidrag	3 000	750	12—150
Stipendium + inackorderingsbidrag	2 500	825	40—175
Allmänt studiebidrag	6 500	300	34— 50
Stipendium	7 000	425	10—100
Resebidrag	4 000	325	2— 50
Inackorderingsbidrag	3 000	400	30— 75
Utan studiehjälp	10 000	—	—
Summa	49 000		

Tabell 26. Beräknad fördelning av det allmänna gymnasiets elever 1961/62 på olika bidragsgrupper

Bidragskategori	Beräknat antal elever	Beräknad genomsnittlig studiehjälp kr/läsår	Studiehjälpen kan variera mellan kr/mån.
Allmänt studiebidrag + resebidrag + stipendium	900	950	46—165
Allmänt studiebidrag + inackorderingsbidrag + stipendium	500	1 280	105—185
Allmänt studiebidrag + stipendium	2 500	740	44—125
Allmänt studiebidrag + resebidrag	5 800	510	36— 90
Allmänt studiebidrag + inackorderingsbidrag	3 400	840	94—110
Stipendium + resebidrag	900	650	12—150
Stipendium + inackorderingsbidrag	600	980	70—175
Allmänt studiebidrag	17 100	300	34— 50
Stipendium	2 800	440	10—100
Resebidrag	6 300	210	2— 50
Inackorderingsbidrag	3 700	540	60— 75
Utan studiehjälp	18 500	—	—
Summa	63 000		

Det har tyvärr inte visat sig möjligt att gå ytterligare ett steg och fastlägga hur många elever som erhåller belopp av en viss storlek. Detta förutsätter nämligen en undersökning som omfattar samtliga elever i de båda skolformerna. Då antaganden måste göras om alltför många faktorer, har utredningen avstått från att utföra en sådan beräkning.

KAPITEL 5

Skolformer och elever

I föregående kapitel har skildrats studiehjälpens utveckling sedan 1945, gällande bestämmelser och deras praktiska tillämpning samt — med ledning av företagna undersökningar — studiehjälpens omfattning och innebörd. I föreliggande kapitel redovisas vissa andra uppgifter, vilka är av betydelse vid bedömningen av nuvarande stödformer och vid utformningen av ett framtida studiehjälpssystem.

Inledningsvis lämnas en kortfattad beskrivning av de skolformer som berörs av utredningens arbete. Därefter redovisas skilda uppgifter om eleverna — elevantalets utveckling, elevens ålder, hemort, sociala bakgrund och inkomster. I de avslutande avsnitten lämnas några uppgifter om den förvärvsarbetande ungdomens inkomster och en redogörelse för vissa åldersgränser inom skatte- och socialpolitiken av betydelse ur studiesocial och familjepolitisk synpunkt.

Skolformer

Utredningens arbete avser främst de studiesociala stödåtgärderna för elever i gymnasier, yrkesskolor och folkhögskolor. Men härutöver berör utredningsuppdraget även andra skolformer, såsom grundskolan, realskolor, flickskolor och fackskolor.

Under innevarande decennium kommer den nioåriga obligatoriska skolan — *grundskolan* — successivt att byggas ut till att omfatta praktiskt taget alla barn och ungdomar mellan 7 och 16 år. Studiehjälp utgår f. n. främst i form av stipendier till skolpliktiga elever i årskurs 8 och 9. Samtidigt som nya årgångar ungdom får sin utbildning i grundskolan, avvecklas två frivilliga skolformer, vilka företrädesvis byggt på övergång från den obligatoriska skolans sjätte klass, nämligen realskolor, såväl allmänna som praktiska, och flickskolor.

Den allmänna *realskolan* har huvudsakligen en treårig och en fyraårig studiegång och i några fall femårig. Den praktiska realskolan är fyraårig men har en avgångsetapp efter tre år. Antalet allmänna realskolor uppgår till ca 175, och de praktiska realskolorna utgör ett 30-tal.

Flickskolan är huvudsakligen femårig och leder fram till s. k. normalskolekompetens, d. v. s. ett studiemål som nivåmässigt kan sägas ligga något över realexamen. Utmärkande för denna skolform är examensfri-

heten, den humanistiska inriktningen och syftet att ge flickorna en utbildning för framtida uppgifter i hem och yrke. Flickskolor finnes på ca 50 orter i landet.

En stor del av eleverna i realskolan men också i flickskolan går över till det *allmänna gymnasiet,* som har både treåriga och fyraåriga linjer. Det allmänna gymnasiet är indelat i tre linjer (allmän, real- och latinlinje). Var och en av dessa spaltas i näst högsta årskursen i två grenar. Allmänna gymnasier finns på ca 125 platser i landet.

Vid sidan av det allmänna gymnasiet finns två andra delar inom gymnasieorganisationen, tekniska gymnasier och handelsgymnasier.

Det *tekniska gymnasiet* har en treårig studiegång. Det finns ett stort antal utbildningslinjer inom det tekniska gymnasiet; en central ställning intar maskinteknisk, byggnadsteknisk, teleteknisk, elkraftteknisk och kemiteknisk linje. Vid vissa av de tekniska gymnasierna finns en s. k. specialkurs med tvåårig studiegång med lägre krav på teoretiska förkunskaper än gymnasiet i övrigt (före 1 juli 1962 teknisk fackskola); till specialkursen har ofta sökt något äldre elever som en längre tid varit verksamma i yrkeslivet. Vid några få tekniska gymnasier har numera också inrättats en tre terminers utbildningskurs för personer med studentexamen. Totalt finns ca 30 tekniska gymnasier.

Handelsgymnasiets utbildning har efter beslut vid 1961 års riksdag omlagts. Utbildningstiden förlängdes därvid från två till tre år och i samband därmed skedde en differentiering av utbildningen på fyra olika grenar, redovisningsteknisk gren, distributions-, korrespondent- och förvaltningsgren. Avlagd handelsgymnasieexamen ger rätt till inträde till universitet och högskolor. Vid vissa handelsgymnasier finns en s. k. ettårig fackkurs för studenter. Antalet handelsgymnasier utgör omkring 30.

Gymnasiets framtida organisation är f. n. föremål för utredning inom den s. k. gymnasieutredningen. Denna har nyligen framlagt förslag om det framtida gymnasiets utformning.

Det allmänna gymnasiet förbereder främst för vidare studier vid universitet och högskolor. Av fackgymnasiernas elevkår är det däremot en mindre del som fortsätter sina studier vid högre läroanstalter. Flertalet elever går direkt ut i praktisk yrkesverksamhet.

De kommunala *yrkesskolorna* och de centrala verkstadsskolorna meddelar utbildning för verksamhet inom främst industri, hantverk, handel, kontor och vårdområden. Huvudmän för dessa skolor är oftast primärkommuner (kommunala yrkesskolor) eller landstingskommuner (centrala verkstadsskolor m. m.). En speciell form av yrkesskolor utgör de s. k. företagsskolorna, där eleverna växelvis meddelas teoretisk utbildning och mot lön bedriver praktiskt yrkesarbete.

Någon enhetlighet i studietiden finns inte inom yrkesskolan. Kurstiden kan variera från någon månad till tre—fyra år. Utbildning som är kortare

än fem månader förekommer dock i begränsad utsträckning. Av det totala antalet heltidsstuderande vid yrkesskolorna i oktober 1961 utgjordes 6 procent av deltagare i kurser som var kortare än fem månader. En möjlighet att mäta hur lång studietiden är vid yrkesskolorna är att sätta elevantalet i årskurs I ett visst år i relation till elevantalet i årskurs II påföljande år etc. En sådan överslagsberäkning visar att ca 60 procent av eleverna synes delta i en högst ettårig utbildning, knappt 25 procent i en tvåårig, knappt 15 procent i en treårig och endast ett par procent av eleverna i en fyraårig studiegång.

De kommunala yrkesskolornas antal är drygt 600. Härutöver finns inemot 40 centrala verkstadsskolor, ca 70 statsunderstödda enskilda yrkesskolor och ca 75 företagsskolor.

En särskild form av yrkesskolor — som delvis redovisas i yrkesskolestatistiken — utgöres av vad som i studiehjälpshänseende sammanfattningsvis brukar benämnas *fackutbildningsanstalter*. Till denna kategori räknas t. ex. sjöbefälsskolor, konstfackskolan, farmaceutiska institutets receptarielinje, s. k. fackkurser vid tekniska skolor och institut samt sjuksköterskeskolor. I fråga om studiesociala förmåner föres även tekniska gymnasiets specialkurs och handelsgymnasiets fackkurs till denna grupp. Denna kan sägas vara än mer heterogen än yrkesskolorna. Kraven på förkunskaper liksom utbildningstidens längd varierar starkt.

I samband med riksdagens beslut om grundskolans införande fattades jämväl beslut om inrättande av en ny skolform, den tvåårigа kommunala *fackskolan*. Försöksverksamhet med denna skolform har hösten 1963 påbörjats på ett tiotal platser i landet. Fackskolorna har differentierats i en allmän, en merkantil och en teknisk del.

En särskild grupp av yrkesskolor utgör *lantbrukets yrkesskolor*. Enligt beslut vid 1962 års riksdag har utbildningen vid dessa skolor omlagts väsentligt. Kurserna vid denna skolform är tidsmässigt relativt begränsade, högst ett läsår. Vid lantbrukets yrkesskolor meddelas dels förberedande yrkesutbildning, dels yrkesutbildning, dels specialiserad vidareutbildning i form av kortare kurser, dels slutligen en mer omfattande vidareutbildning (bl. a. lantmästarkurs). Det finns ca 100 yrkesskolor på lantbrukets område. Härtill kan läggas inemot 10 skogsskolor.

Folkhögskolorna har till uppgift att ge eleverna en vidgad allmänbildning och samhällsorientering, att främja deras personliga utveckling och att fostra till självständigt tänkande och aktivt samhällsintresse. Skolorna åtnjuter ganska stor frihet vid uppgörandet av sina kursprogram. Folkhögskolan strävar inte i främsta rummet till att ge eleverna ett visst kunskapsmått. De flesta skolor har emellertid kursprogram, som utöver att ge allmänbildning och medborgarfostran också avser att ge kunskaper för speciella syften (t. ex. för inträde vid sjuksköterskeskola eller socialinstitut).

Folkhögskolorna kan indelas i två grupper; dels sådana som ägs av

Tabell 27. Antal elever vid vissa skolformer hösten 1961

Skolform	Totalt elevantal ht 1961
Försöksskolans årskurs 8 och 9	50 600
Realskolor	131 900
Flickskolor	24 500
Allmänna gymnasier	63 000
Tekniska gymnasier	7 900
Handelsgymnasier	3 700
Yrkesskolor[1]	59 700
Fackutbildningsanstalter[2]	2 300
Lantbrukets yrkesskolor[3]	6 400
Folkhögskolor	11 700
Summa	361 700

[1] Heltidskurser.
[2] Specialkurser vid tekniskt gymnasium (dagelever), konstfackskolan, textilinstituten, bergsskolan, sjöbefälsskolor, tandtekniker-skolor, skogsmästarskolan. Elevantalet beräknat med ledning av uppgifter fr. 1960/61.
[3] Inkl. skogsskolor.

landstingen, dels sådana som är anknutna till en folkrörelse och vars verksamhet kan präglas härav. Eleverna vid folkhögskolorna går ofta två s. k. årskurser (oftast om vardera 34 veckor) men många bevistar också en tredje årskurs. Detta är särskilt fallet med dem som avser att söka till andra utbildningsanstalter, t. ex. socialinstitut. Antalet folkhögskolor uppgår till inemot 100.

Härmed har de olika utbildningsvägar, för vars elever utredningen har i uppdrag att utforma förslag till studiehjälp, i huvudsak beskrivits. I tabell 27 lämnar utredningen en redovisning av elevantalet vid de olika skolformerna enligt senast kända uppgifter.

Elevantalet i framtiden

Antalet elever i här berörda utbildningsanstalter uppgår således till över 360 000. Under det närmaste decenniet torde stora förändringar vara att vänta till följd av ungdomens snabbt ökade efterfrågan på utbildning och avnämarnas växande krav på utbildad arbetskraft.

Eleverna i de skolformer, för vilka utredningen har i uppdrag att utforma ett studiehjälpssystem, befinner sig huvudsakligen i åldrarna 16—18 år. För en bedömning av det framtida elevantalet blir förändringarna i folkmängden därför av betydelse. Sammanlagt utgjorde antal personer i åldern 16—18 år 365 000 år 1960; fem år senare, d. v. s. 1965, väntas gruppen ha stigit till 370 000 för att år 1970 ha nedgått till 325 000. Underlaget för de gymnasiala skolformerna når således sitt maximum — i absoluta tal — när utredningens förslag kan tänkas ha trätt i kraft. Det minskande antalet ungdomar i här aktuella åldersgrupper leder dock säkert inte till att, fortfarande

Tabell 28. Elevantal i gymnasier, yrkesskolor, fackskolor m. fl. 1961, 1964 och 1967

Skolform	1961	1964	1967
Grundskolans årskurs 8 och 9	50 600	100 000	148 000
Realskolor	131 900	93 200	35 500
Flickskolor	24 500		
Allmänt gymnasium	63 000	69 900	64 800[1]
Tekniskt gymnasium	7 900	13 300	17 100
Handelsgymnasium	3 700	10 500	14 100
Fackskolor	—	7 700	25 000
Yrkesskolor	59 700	68 300	74 400
Fackutbildningsanstalter	2 300	2 000	2 000
Lantbrukets yrkesskolor	6 400	7 400	7 800
Folkhögskolor	11 700	12 000	12 000
Summa	361 700	384 300	400 700

[1] Ring I[4] beräknas vara nästan helt avvecklad vid denna tidpunkt.

i absoluta tal räknat, färre ungdomar söker sig till utbildning. Med all sannolikhet torde den ökade utbildningsbenägenheten leda till att intagningen i utbildningsanstalterna fortsätter att växa.

För vissa av de skolformer, varom här är fråga, har uppgjorts prognoser över det framtida elevantalets utveckling. Sådana har offentliggjorts för grundskolan, realskolor, flickskolor och fackskolor (Lärare i läroämnen). För yrkesskolornas del har vissa beräkningar överlämnats av överstyrelsen för yrkesutbildning till 1960 års långtidsutredning. Gymnasiets framtida utformning befinner sig som ovan framhållits under utredning; beslut i anledning härav kan emellertid påverka gymnasiets dimensionering först under 1960-talets senare hälft.

I tabell 28 har vissa beräkningar över det framtida elevantalet i de aktuella skolformerna sammanställts. Uppgifterna avser höstterminerna 1964 och 1967; som en jämförelse har det faktiska elevantalet hösten 1961 tillfogats. Förhållandena 1964 avser således den första tidpunkt, då utredningens förslag kan vara genomförda. Nedan återgivna tal grundar sig på hittills publicerade prognoser. I vissa avseenden torde de, med hänsyn till vad som ovan anförts, innebära en underskattning av den framtida utvecklingen.

För vissa av skolformerna har publicerats uppgifter om elevantalet hösten 1962. Dessa återges i följande tablå.

Realskolan	117 600
Flickskolan	24 100
Allmänt gymnasium	69 400
Tekniskt gymnasium	9 500
Handelsgymnasium	5 200
Yrkesskolor	64 800
Folkhögskolor (vinterkurs)	10 100

Elevantalet i de aktuella skolformerna kommer således, enligt här sammanfattade beräkningar, att öka från ca 360 000 till ca 400 000 elever. Om

man bortser från grundskolan samt real- och flickskolor, blir ökningen drygt 60 000 elever från 1961 till 1967 eller ca 40 procent.

Elevernas ålder

Av de ungdomar, som fortsätter sin utbildning i här aktuella skolformer, är nästan 90 procent omyndiga. De hör således i det övervägande antalet fall till familjens ekonomiska hushållning. I tabell 29 lämnas vissa uppgifter om elevernas ålder efter en av statistiska centralbyrån år 1960 utförd undersökning.

Tabell 29. Antal elever i olika åldrar vid gymasier, yrkesskolor och folkhögskolor år 1960

Skolform	T. o. m. 15 år	16—17 år	18 år	19—20 år	21 år och äldre	Samtl.
			Absoluta tal			
Allmänt gymnasium	4 700	26 400	13 500	9 500	1 300	55 400
Tekniskt gymnasium	..	1 000	1 300	1 800	1 900	6 000
Handelsgymnasium	..	900	900	800	400	3 000
Yrkesskola	11 200	21 200	5 500	4 900	6 600	49 400
Folkhögskola	..	1 300	3 400	3 600	4 000	12 300
Summa	15 900	50 800	24 600	20 600	14 200	126 100
			Relativa tal			
Allmänt gymnasium	8	48	24	17	2	100
Tekniskt gymnasium	0	16	22	30	32	100
Handelsgymnasium	0	31	29	26	13	100
Yrkesskola	23	43	11	10	13	100
Folkhögskola	0	11	28	29	32	100
Summa	13	40	19	16	11	100

Den större delen av eleverna i de aktuella skolformerna är således mellan 16 och 20 år. Sammanlagt utgör denna grupp mer än tre fjärdedelar av hela elevantalet. Elever under 16 år finns främst i yrkesskolorna men i viss utsträckning också i det allmänna gymnasiet. Med grundskolans fortsatta utbyggnad kommer det i framtiden att vara relativt ovanligt med skolpliktiga elever i de frivilliga skolformerna; endast i begränsad utsträckning kommer det att medges att en elev efter åtta års studier i grundskolan får tillbringa sitt sista skolpliktiga år i t. ex. yrkesskolan.

Elevernas hemort

Ett väsentligt motiv för studiesociala åtgärder har varit att undanröja s. k. geografiska studiehinder. De särskilda studiebidragen infördes i detta syfte.

I avsikt att belysa avståndsfaktorns betydelse har utredningen låtit utföra en undersökning, som belyser antalet 16-åringar år 1970 på olika avstånd från de allmänna gymnasierna.[1] Undersökningen visar att omkring hälften

[1] Beräkningen har gjorts med ledning av uppgifter i 1960 års folkräkning avseende 6-åringarna. De har fördelats på avståndszoner med ledning av arbetsmarknadsstyrelsens befolkningskarta. Någon hänsyn har ej kunnat tas till migrationen.

Tabell 30. Antal 16-åringar år 1970 på olika avstånd från allmänt gymnasium

Avstånd till gymnasiet km	Antal 16-åringar	Procent
— 5	51 750	50,5
6— 10	8 630	8,4
11— 15	7 540	7,4
16— 20	6 830	6,7
21— 25	6 250	6,1
26— 30	4 780	4,7
31— 35	3 930	3,8
36— 40	3 190	3,1
41— 50	3 860	3,8
51— 60	2 310	2,3
61— 70	1 040	1,0
71— 80	650	0,6
81— 90	390	0,4
91—100	290	0,3
101—110	280	0,3
111—120	140	0,1
121—130	180	0,2
131—140	100	0,1
141—150	60	0,1
151—160	110	0,1
161—170	50	0,0
171—180	30	0,0
181—	40	0,0
Summa	102 430	100

Anm. På grund av att antalet 16-åringar inom varje kommun avrundats till närmaste tiotal, avviker antalet i tabellen med ca 1 % från årskullens verkliga storlek.

av 16-åringarna vid här angiven tidpunkt kommer att ha mindre än 5 kilometer till ett gymnasium. Med hänsyn till att migrationen ej kunnat beaktas vid undersökningen torde denna andel bli större år 1970. Antalet med längre avstånd än 5 mil utgör endast cirka 5 procent (tabell 30).

I detta avsnitt skall vidare redovisas vissa data om utbildningsfrekvensen i olika bosättningsorter. Det material, som kan belysa detta förhållande, är emellertid inte särskilt omfattande och hänför sig till det allmänna gymnasiet. Professor Kjell Härnqvist utförde för universitetsutredningens räkning en beräkning i avsikt att belysa reserverna för högre utbildning (SOU 1958: 11). I denna undersökning lämnas uppgift om sambandet mellan utbildningsnivå, social bakgrund och bosättningsort för de manliga elever, som år 1945 befann sig i folkskolans fjärde klass. I tabell 31 återges den andel av eleverna inom resp. socialgrupp som avlagt studentexamen.

Enligt denna undersökning, som speglar förhållandena i början på 1950-talet, förelåg det betydande skillnader i utbildningsfrekvens inom de olika socialgrupperna mellan orter med gymnasium och orter, som hade endast folkskola. Elever från socialgrupp 1, som 1945 bodde på gymnasieorter, avlade studentexamen till mer än 55 procent, medan denna andel för elever

Tabell 31. Studentexamensfrekvens i vissa ortstyper bland manliga elever som tillhörde folkskolans fjärde klass år 1945 med uppdelning på föräldrarnas socialgruppstillhörighet

Socialgrupp	Orter med gymnasium	Orter med enbart folkskola
1	56 %	39 %
2	17 %	4 %
3	4 %	2 %

Anm. Socialgrupp 1 utgöres av yrkesgrupperna akademiker, direktörer, disponenter, grosshandlare, officerare, vissa högre tjänstemän, godsägare samt överlärare. Socialgrupp 2 utgörs av yrkesgrupperna jordbrukare (exkl. godsägare), folkskollärare (exkl. överlärare), handlande, handelsresande, hantverksmästare, en del av gruppen högre tjänstemän och vissa fria yrkesutövare, samt större delen av de lägre tjänstemännen. Socialgrupp 3 utgörs av arbetare, en mindre del av de lägre tjänstemännen samt vissa med obestämt yrke.

från samma socialgrupp, boende på orter med enbart folkskola, utgjorde omkring 40 procent. Denna andel var emellertid betydligt högre än studentexamensfrekvensen i de övriga socialgrupperna på orter med gymnasium.

Någon motsvarande undersökning har ej utförts under senare år. Från gymnasieutredningen har utredningen erhållit vissa uppgifter som i viss mån belyser de sökandes till gymnasium år 1961 fördelning efter hemortens tätortsgrad. En jämförelse har därvid gjorts med antalet 16-åringar i motsvarande region (tabell 32).

Tabell 32. Sökande till gymnasium år 1961 med fördelning efter hemortens tätortsgrad

Tätortsgrad	I procent av antalet 16-åringar utgjorde de		Ej intagna i procent av sökande
	sökande	intagna	
Utan tätortsbefolkning	13,9	11,5	17,5
0,1— 9,9	12,4	10,2	17,7
10,0—29,9	13,1	10,4	20,4
30,0—49,9	16,2	12,7	21,7
50,0—69,9	18,2	14,1	23,0
70,0—89,9	24,8	19,8	20,2
90,0—99,9	31,8	24,8	22,0
Enbart tätortsbefolkning	34,8	26,9	22,6
Summa	25,2	19,6	22,0

Anm. Tätort = ort med minst 200 innevånare och med husavstånd om högst 200 m.

Såsom framgår av tabellen stiger gymnasiefrekvensen med en ökad tätortsgrad och är mer än dubbelt så hög i regioner med hög andel tätortsbefolkning som i regioner utan tätortsbefolkning. Till en del torde detta emellertid vara beroende av skillnader i befolkningsstrukturen; de samhällsgrupper, som är i stor utsträckning företrädda vid gymnasierna, utgör

en relativt mindre del av befolkningen i de områden, som uppvisar en låg gymnasiefrekvens.

Under tiden efter 1945 har utbildningsorganisationen kraftigt byggts ut. Som exempel härpå kan nämnas att sedan den 1 juli 1946 har allmänt gymnasium inrättats på omkring 40 orter, tekniskt gymnasium på omkring 15 orter och handelsgymnasium på mer än 15 orter. Under senare år har också upprättats filialavdelningar av fackgymnasierna på orter med allmänbildande gymnasium. Också antalet kommunala yrkesskolor har kraftigt ökat; de utgjorde 213 i oktober 1945 men deras antal hade till oktober 1961 stigit till 604.

De ökade möjligheterna till skolutbildning liksom de särskilda studiebidragen, som infördes i mitten av 1940-talet, torde ha lett till att skillnaderna i utbildningsfrekvens mellan olika orter minskat.

Den sociala bakgrunden

Flera undersökningar har utförts i syfte att klarlägga den sociala bakgrunden — främst föräldrarnas yrke — hos eleverna i vissa skolformer. Dessa undersökningar har nära nog uteslutande avsett gymnasieorganisationen samt universitet och högskolor. För studiesociala utredningen har docent Olof Ruin utfört en ingående analys av rekryteringsproblematiken. Studiehjälpsutredningen lämnar under hänvisning härtill i detta avsnitt endast vissa översiktliga uppgifter om den sociala bakgrunden hos gymnasieorganisationens elever.

Under de senaste åren har andelen studenter från arbetarhem ökat icke oväsentligt. År 1943 kom således 14 procent av de manliga studenterna vid allmänbildande gymnasier från arbetare-, statstjänare- och hantverkarehem. År 1957 hade denna andel stigit till 22 procent.

Tabell 33. Relativ fördelning av de intagna vid gymnasium 1960 med uppdelning på faderns yrke

Yrkesgrupp	Allmänt gymnasium	Fackgymnasium	Samtliga
Jordbrukare	7,2	10,6	7,9
Folkskollärare	3,5	1,5	3,1
Akademiker (ej annorstädes redovisade)	16,2	4,2	14,0
Officerare	1,7	0,7	1,5
Direktörer, disponenter m. fl.	5,8	4,9	5,6
Handlande, handelsresande, hantverksmästare	9,9	16,3	11,0
Högre tjänstemän utom akademiker; vissa fria yrken	19,8	11,1	18,2
Övriga tjänstemän	10,0	12,2	10,4
Arbetare	21,5	30,4	23,2
Obestämt yrke	3,8	5,9	4,2
Uppgift saknas	0,6	2,2	0,9
Summa	100	100	100

Studiesociala utredningen och gymnasieutredningen har i en särskild undersökning kartlagt den sociala bakgrunden hos de elevårgångar, som inskrevs i gymnasiet 1959 resp. 1960. I tabell 33 anges andelen elever från de olika yrkesgrupperna i allmänt gymnasium resp. fackgymnasier. Det bör framhållas att den nyssnämnda gruppen arbetare, statstjänare och hantverkare är en vidare kategori än den i denna tabell angivna yrkesgruppen arbetare.

Såsom framgår av tabellen föreligger det vissa skillnader i fråga om rekryteringen mellan det allmänna gymnasiet och fackgymnasierna. Barnen från akademikerhem utgör över 16 procent av de i allmänna gymnasiet intagna men mindre än fem procent av fackgymnasiernas elever. Och omvänt söker sig ungdomar, vars fader är arbetare eller handlande, handelsresande eller hantverksmästare, i större utsträckning till fackgymnasier. Eleverna från dessa båda yrkesgrupper svarar för omkring 30 procent av de i allmänna gymnasiet intagna men utgör ca 45 procent i fackgymnasierna.

Det har inte varit möjligt att ställa de gymnasiestuderande i relation till det totala antalet jämnåriga med motsvarande social bakgrund och således få ett mått på utbildningsfrekvensen inom resp. yrkesgrupp. I stället jämföres den sociala fördelningen av de gymnasiestuderande med strukturen hos hela befolkningen.

Enligt 1960 års folkräkning utgörs drygt 50 procent av den yrkesverksamma manliga befolkningen i åldern 35—54 år av arbetare. Bland eleverna inom gymnasieorganisationen kom däremot endast omkring en fjärdedel från arbetarhem. Ett motsatt förhållande råder för akademikerna, som utgör ca 3 procent av de yrkesverksamma men svarar för inemot 15 procent av de i gymnasiet intagna. Jordbrukargruppen utgjorde en tiondel av de yrkesverksamma och har inom gymnasieorganisationen en andel som relativt väl svarar mot dess andel i befolkningen. De övriga företagarna utgör en lika stor grupp som jordbrukarna bland de manliga förvärvsarbetande men svarar för drygt 15 procent av de i gymnasiet intagna. Tjänstemännen,

Tabell 34. Relativ fördelning av förvärvsarbetande män i åldern 35—54 år efter yrke samt i gymnasiet år 1960 intagna efter faderns yrke, procent

Yrkesgrupp	Förvärvsarbetande män, 35—54 år	I gymnasiet intagna
Jordbrukare	10	8
Övriga företagare	10	17
Folkskollärare	1	3
Akademiker	3	14
Övriga tjänstemän	25	30
Arbetare	51	23
Ej förvärvsarbetande; uppgift saknas	—	5
Summa	100	100

slutligen, utgör ca 25 procent av befolkningen men svarar för drygt 30 procent av de gymnasiestuderande (tabell 34).

Ett visst mått på utbildningsfrekvensen i olika samhällsgrupper ger den av professor Kjell Härnqvist och assistent Åke Grahm på gymnasieutredningens uppdrag utförda undersökningen Vägen genom gymnasiet (SOU 1963: 15). Undersökningen belyser bl. a. den planerade övergången till gymnasium bland elever i försöksskolan, realskolan och flickskolan. Med hänsyn till att de båda senare varit frivilliga skolformer har den sociala strukturen i elevmaterialet inte återspeglat befolkningsfördelningen i samhället i stort. Med denna reservation återges efter undersökningen följande uppgifter.

Inledningsvis presenteras en tabell som belyser övergångsfrekvensen inom resp. socialgrupp.

Tabell 35. Övergångsfrekvens till gymnasium efter socialgruppstillhörighet

Socialgrupp	Övergångsprocent till gymnasium
1	72 %
2	44 %
3	28 %

Såsom framgår av denna tablå planerade över 70 procent av barnen från socialgrupp 1 att gå vidare till gymnasium. Motsvarande andel för socialgrupp 3 var betydligt lägre eller knappt 30 procent.

Tabell 36. Övergångsprocent till gymnasium mot bakgrund av föräldrarnas socialgruppstillhörighet och utbildning (lägst realskola) samt elevernas kön och betyg

Socialgrupp samt realskoleutbildning eller högre hos föräldrarna	Pojkar		Flickor	
	Betyg under median	Betyg över median	Betyg under median	Betyg över median
Socialgrupp 1				
båda föräldrarna lägst realskola	75	97	52	93
fadern eller modern	66	95	33	89
ingendera	47	100	21	78
summa	69	97	40	90
Socialgrupp 2 + 3				
båda föräldrarna lägst realskola	47	96	37	84
fadern eller modern	40	91	26	74
ingendera	27	77	14	53
summa	31	80	16	57
Socialgrupp 2				
ingendera lägst realskola	30	84	17	58
Socialgrupp 3				
ingendera lägst realskola	22	66	11	46

Undersökningen visar emellertid också att övergången till gymnasium varierar med hänsyn till betyg, föräldrarnas skolutbildning och om det rör sig om pojkar eller flickor. Materialet föreligger i detta avseende inte uppdelat på alla variabler för samtliga socialgrupper. I tabell 36 har tillgängliga uppgifter samlats.

Huvudresultaten av denna tabell kan sammanfattas enligt följande. För pojkarna noteras högre övergångsprocent än för flickorna. Elever från socialgrupp 1 avser att gå vidare i större utsträckning än elever från övriga socialgrupper. Föräldrarnas skolutbildning spelar även stor roll. Elever med betyg över medianen har en mycket hög övergångsfrekvens, särskilt i socialgrupp 1.

De högsta värdena noteras för pojkar med höga betyg från socialgrupp 1, vilka fortsätter till nästan 100 procent. De lägsta värdena uppvisar flickor med låga betyg från socialgrupp 3, vars föräldrar saknar realskoleutbildning; för denna grupp är övergångsfrekvensen inte mer än 11 procent. Mellan dessa båda ytterlighetsvärden förekommer ett stort antal varierande värden. Övergångsfrekvensen för både pojkar och flickor från socialgrupp I med höga betyg, vars föräldrar saknar realskoleutbildning, är således betydligt högre än för motsvarande kategorier i socialgrupp III. Och för motsvarande kategorier med låga betyg är övergångsfrekvensen dubbelt så hög i socialgrupp I som i socialgrupp III.

I gymnasieutredningens undersökning har man sökt klarlägga de motiv, som är av betydelse för den studerandes beslut att bedriva fortsatta studier resp. avstå härifrån. Eleverna, som stod inför möjligheten att påbörja gymnasieutbildning, har därvid rangordnat specificerade motiv. Generellt gäller att de skäl, som ligger högst i rangordningen, sammanhänger med elevernas yrkesplaner och deras anpassning till skolarbetet. Ett av de motiv, som anfördes såsom skäl att ej påbörja gymnasiestudier, var föräldrarnas brist på ekonomiska möjligheter att låta barnen bedriva studier. Av avsevärt större betydelse var emellertid elevernas lust att börja arbete och tjäna pengar. Bland pojkarna med höga betyg uppgav mer än hälften detta motiv för beslutet att ej fortsätta studierna.

Vid övergången från gymnasium till de postgymnasiala utbildningsvägarna synes förr en socialt korrelerad avtappning ha gjort sig gällande. Två undersökningar, avseende 1943 och 1952 års studenter, belyser detta förhållande. I följande tablå återges den andel av de manliga studenterna från

Fortsatt utbildning	1943 års studenter		1952 års studenter	
	Fadern akademiker	Fadern arbetare	Fadern akademiker	Fadern arbetare
Universitet el. dyl.	71	46	83	60
Annan utbildning	14	33	9	28
Ej utbildning	14	21	8	12
Summa	100	100	100	100

akademiker- resp. arbetarhem som gått vidare till universitet och högskolor resp. till vissa andra utbildningslinjer resp. ej fortsatt sin utbildning.

Av tablån framgår att det var en lägre andel studerande från arbetarhem som tidigare gick vidare till fortsatta studier efter studentexamen och av dem som överhuvud fortsatte var det en relativt hög andel som valde annan utbildning än universitet, nämligen då korta utbildningsbanor som folkskoleseminarier och socialinstitut.

Under de senaste åren har övergångsfrekvensen till högre studier bland dem som avlagt studentexamen starkt ökat. Över 90 procent av de manliga studenterna från allmänt gymnasium fortsätter vid universitet och högskolor; för de kvinnliga studenterna är andelen något lägre. Vidare bedriver ett betydande antal studenter studier vid andra postgymnasiala utbildningsvägar, t. ex. socialinstitut och folkskoleseminarier. De skillnader i övergångsfrekvens, som ännu för 10 år sedan bestod mellan studerande från skilda samhällsgrupper, har successivt minskat. Studiehjälpsutredningen har fått taga del av ett material från studiesociala utredningen, som avser övergången från gymnasium till högre studier bland 1957 års studenter. Dessa uppgifter, som belyser studenternas vidare utbildning fram t. o. m. läsåret 1959/60, visar, att några socialt korrelerade skillnader nu inte synes föreligga. Det är dock fortfarande så att studenter från arbetarhem i något större utsträckning än studenter från akademikerhem väljer kortare utbildningsvägar. Benägenheten att efter studentexamen vid allmänt gymnasium bedriva fortsatta studier varierar — generellt sett — inte nämnvärt med social bakgrund. Den socialt korrelerade avtappningen inträffar numera i första hand för gymnasiestudierna.

Elevernas inkomster

Till en viss del erhåller eleverna i de aktuella skolformerna vissa inkomster under studietiden — bortsett från statlig studiehjälp och bidrag från föräldrarna. Vid flertalet utbildningsanstalter utdelas — ofta i samband med läsårets slut — premier; i allmänhet är dessa av blygsam natur och kommer en mycket begränsad del av eleverna till del. Kommuner, företag och organisationer utdelar jämväl i viss utsträckning stipendier till studier.

Yrkesskolornas elever erhåller i varierande omfattning s. k. arbetspremier under den teoretiska studietiden, vilka i flertalet fall uppgår till 10—15 kronor per vecka. Eleverna i vissa företagsskolor, t. ex. de vars ägare är medlem i Sveriges verkstadsförening, erhåller lön under den teoretiska utbildningen. De yrkesskoleelever, som deltar i yrkesarbete, erhåller i allmänhet avtalsenlig lön.

Den förvärvsarbetande ungdomens inkomster

Med hänsyn till den betydelse som — enligt gymnasieutredningens undersökning — möjligheterna till förvärvsarbetsinkomster spelar för många ung-

domar vid valet mellan fortsatta studier efter grundskolan och påbörjande av förvärvsarbete är det av påtagligt intresse att söka bedöma hur stora inkomster den förvärvsarbetande ungdomen kan erhålla. Utredningen ger i det följande en redovisning av tre slag av uppgifter, som kan spegla detta. Uppgifterna har hämtats från skatte-, sjukförsäkrings- och lönestatistiken.

Inkomstuppgifter publiceras varje år i statens offentliga statistik, senast i Skattetaxeringarna samt fördelningen av inkomst och förmögenhet taxeringsåret 1962. Den inkomstuppgift, som används i detta fall, är den sammanräknade nettoinkomsten, varmed förstås summan av inkomsttagarnas inkomster av olika förvärvskällor, sedan avdrag gjorts för ev. underskott å förvärvskälla. Av den grupp inkomsttagare, som fyllt 17 men inte 20 år, hade nästan 25 procent inkomster under 3 000 kronor, knappt 30 procent inkomster mellan 3 000 och 5 000 kronor och inemot 25 procent mellan 5 000 och 7 000 kronor. Omkring fem procent redovisade inkomster över 10 000 kronor.

Vissa nackdelar är förenade med detta inkomstbegrepp. Många ungdomar inträder i förvärvslivet under taxeringsåret. Vidare ingår även inkomst av förmögenhet i den sammanräknade nettoinkomsten. Utredningen har därför ur den officiella statistiken inhämtat uppgift om sjukpenningklassplaceringen för ungdomar under 20 år i slutet av år 1960. Inkomstbegreppet är här snävare än enligt inkomststatistiken och avser inkomst av tjänst och, delvis, annat förvärvsarbete. Till grund för sjukpenningklassplaceringen ligger en uppgift från den försäkrade om den beräknade inkomsten. Många torde dock ej på avsett sätt anmäla förändringar i sina inkomster till sjukkassan. Av de inemot 450 000 sjukförsäkrade ungdomarna hade omkring 35 procent inte inkomst av förvärvsarbete uppgående till 1 200 kronor. Inemot 10 procent uppgav sig ha inkomst av tjänst mellan 1 200 och 3 000 kronor, ca 20 procent mellan 3 000 och 5 000 kronor, omkring 30 procent mellan 5 000 och 10 000 kronor samt endast några procent inkomst över 10 000 kronor.

Vidare har uppgifter inhämtats från bestämmelser i avtal och lönestatistik om hur höga inkomster den förvärvsarbetande ungdomen kan ha.

För de anställda ungdomarna i livsmedelshandeln ligger enligt avtal månadslönerna i lägsta dyrort mellan 450 och 600 kronor, beroende på åldern. De kontorsanställda inom den privata sektorn har i genomsnitt något högre avtalslöner. Kvinnliga sjukvårdsbiträden eller ekonomibiträden, erhåller — om de är under 19 år — en lön av inemot 800 kronor per månad. Kontorsbiträdespersonalen inom den statliga sektorn förtjänar lägst 750 kronor och detta är fallet också med expeditionsvaktpersonalen. Begynnelselönen för brevbärare är för en 17-åring drygt 650 kronor, men efter några månader utgör ersättningen ca 875 kronor.

Utredningen har även erhållit vissa uppgifter om genomsnittsförtjänsterna för yngre arbetare i industrin år 1962; dessa uppgifter redovisas i tabell 37.

Tabell 37. Månadsförtjänster för förvärvsarbetande ungdomar i vissa industrier andra kvartalet 1962

Industri	Antal	Genomsnittlig månadsförtjänst i kronor
Manliga arbetare		
Verkstadsindustri	27 000	770
Träindustri	3 800	820
Järn- och stålverk	3 100	830
Sågverk, hyvlerier	2 400	860
Byggnadsverksamhet	2 200	1 160
Bilverkstäder	2 000	510
Tryckerier	1 600	720
Textilindustri	1 200	770
Bagerier, konditorier	1 000	700
Pappermasseindustri	800	710
Kvinnliga arbetare		
Verkstadsindustri	3 200	700
Konfektionsindustri	3 000	650
Textilindustri	1 900	710
Bokbinderier	900	670
Skofabriker	700	610

De anställda i byggnadsindustrin redovisar den högsta genomsnittsförtjänsten eller över 1 100 kronor per månad. Därnäst kommer de anställda vid sågverk och hyvlerier med drygt 850 kronor. Ungdomarna vid järn- och stålverken och inom träindustrin har genomsnittsförtjänster om ungefär 825 kronor, medan motsvarande summa för de anställda i verkstadsindustrin och textilindustrin är omkring 775 kronor. Lönerna för de kvinnliga ungdomarna ligger vanligen vid 600—700 kronor per månad.

Åldersregler inom skatte- och socialpolitiken

I inte obetydlig utsträckning är sociala förmåner liksom beskattningsregler anknutna till åldersregler. I bilaga 4 lämnas en utförlig redogörelse för dessa regler. För familjer med studerande barn i de frivilliga skolformerna är främst två åldersregler av betydelse, nämligen 16- och 18-årsreglerna. I bilagan redovisas olika sammanlagda effekter för familjernas ekonomi av 16- och 18-årsreglerna. Allmänt gäller att 16-årsgränsen har störst verkan, när det yngsta barnet fyller 16 år. 18-årsreglerna har betydelse för alla familjer med studerande barn i denna ålder; vid uppnåendet av denna ålder bortfaller som bekant det allmänna studiebidraget. I tabell 38 visas effekten av ifrågavarande åldersregler i vissa inkomstlägen.

För fullständiga familjer där mannen är ensam inkomsttagare beräknas inkomstskatten oberoende av förekomsten av barn. Effekten av åldersreglerna begränsas generellt sett till att barnbidrag avlöses av allmänt studiebidrag samt till vad som följer av åldersregler för stipendier och familjebostadsbidrag. För denna familjegrupp är effekten i anslutning till att barn

Tabell 38. Förändring av disponibel inkomst då yngsta barnet fyller 16 år och 18 år, kr/år

Familjetyp och årsinkomst	16-årsregler	18-årsregler
Fullständiga familjer, mannen ensam inkomsttagare:		
årsinkomst 8 000 kr	+ 230	— 225
årsinkomst 12 000 kr	— 85	— 405
årsinkomst 15 000 kr	+ 80	— 405
årsinkomst 20 000 kr	— 100	— 450
Fullständiga familjer, båda makarna förvärvsarbetande:		
mannen 10 000 kr och hustrun 6 000 kr i årsinkomst	— 226	— 405
mannen 12 000 kr och hustrun 8 000 kr i årsinkomst	— 472	— 450
mannen 15 000 kr och hustrun 10 000 kr i årsinkomst	— 649	— 450

fyller 16 år i hög grad beroende av stipendiereglerna. 18-årsreglerna innebär att det allmänna studiebidraget bortfaller och att stipendiebeloppen — främst för lägre inkomstskikt — ökas något. Den sammanlagda effekten av 18-årsreglerna innebär genomgående en icke oväsentlig minskning av familjens disponibla inkomst.

För de fullständiga familjer där båda makarna förvärvsarbetar tillkommer effekten av att kvotdelen av hustruns förvärvsavdrag upphör när yngsta barnet fyller 16 år. Som framgår av de i tabell 38 angivna inkomstkombinationerna innebär detta att dessa familjers disponibla inkomster när yngsta barnet fyllt 16 år i regel minskar med betydande belopp som följd av såväl 16- som 18-årsreglerna.

För ofullständiga familjer förstoras effekterna av de förhållandevis gynnsamma skatteregler som gäller för ensamstående vårdnadshavare med barn under 16 respektive 18 år, och i vissa fall av åldersregler för pensionsförmåner, bidragsförskott etc.

KAPITEL 6

Allmänna synpunkter

Det svenska utbildningsväsendet genomgår för närvarande ett skede av utomordentligt stark expansion. Under 1960-talet skall den nioåriga, obligatoriska grundskolan genomföras. Frivilliga påbyggnader på grundskolan byggs ut i snabb takt. Under de senaste tio åren har antalet elever i gymnasiets nybörjarklass nära tredubblats och uppgår nu till ca 30 000 eller omkring 23 procent av födelseårgången. Gymnasieutredningen beräknar att omkring år 1970 ca 50 procent av en födelseårgång kommer att behöva mottas i en relativt teoretisk utbildning på det gymnasiala åldersstadiet. Av dessa torde 30 à 35 procent ur arbetsmarknadssynpunkt behöva utbildning med riktpunkt i huvudsak motsvarande det nuvarande gymnasiets. För närvarande räknar man med att fackskolorna, fullt utbyggda, omkring år 1970 skall motta ca 20 procent av en årskull. I dag finns ca 60 000 heltidsstuderande elever i yrkesskolorna. Vid decennieskiftet beräknas antalet nå 80 000. Antalet studerande vid universitet och högskolor, som för närvarande uppgår till 40 000, beräknas i början av 1970-talet ha nått över 80 000. Samtidigt kan man räkna med en fortsatt utbyggnad av andra postgymnasiala utbildningsvägar, av institutioner för vuxenutbildning, specialutbildning och fortbildning av varierande slag.

Denna utveckling drivs fram av ungdomens och föräldrarnas starkt ökade utbildningsintresse och av samhällets växande efterfrågan på kvalificerad arbetskraft. Utbildningen ger den enskilda människan vidgade möjligheter att utveckla sina personliga anlag och intressen. Den är samtidigt en avgörande faktor för ekonomisk tillväxt och sociala framsteg. Den bidrar till ett rikare och mer differentierat kulturliv. Utbildningens expansion i förening med en socialt breddad rekrytering medverkar till att bryta ner kvardröjande klassgränser i samhället.

Utbildningspolitiken ställs i denna dynamiska utveckling inför svårlösta uppgifter. Det gäller att trygga försörjningen med lokaler och utrustning och att öka tillgången på lärare och annan personal för att därmed skapa underlag för utbildningsorganisationens kvantitativa utbyggnad. Det gäller samtidigt att ge utbildningen en sådan inriktning och organisation att den kan motsvara såväl elevernas önskningar som arbetsmarknadens snabbt skiftande krav. Denna uppgift är särskilt svår eftersom den ofta kräver bedömning av förhållanden i en relativt avlägsen framtid och eftersom de

beslut som fattas i många fall kan förutsättas få mycket långsiktiga verkningar.

Studiehjälpen ingår som ett led i samhällets utbildningspolitik. Den är framför allt ett stöd i strävandena att, inom ramen för skolorganisationen, bereda alla ungdomar — oavsett social och ekonomisk bakgrund och oavsett bostadsort — möjlighet till den utbildning för vilken de har förutsättningar och intresse. Därigenom kan valet mellan fortsatt skolutbildning och förvärvsarbete påverkas.

Samtidigt utgör studiehjälpen en del av samhällets stöd till familjerna. Tillsammans med andra åtgärder inom familjepolitiken och skattepolitiken bidrar den till att utjämna kostnaderna för barnens uppfostran och utbildning.

Samhällets studiesociala åtgärder är för närvarande starkt splittrade. Det finns tre olika studiesociala system berörande de frivilliga skolformerna. Det ena omfattar elever vid gymnasiala skolformer (gymnasier, yrkesskolor, folkhögskolor m. fl.), det andra elever vid lärar- och fackutbildningsanstalter, det tredje elever vid universitet och högskolor. Studiehjälpsutredningen har i första hand i uppdrag att göra en översyn av studiestödet till den förstnämnda kategorien. Studiesociala utredningen har i uppgift att behandla studiefinansieringen på den högre utbildningens område. Lärar- och fackutbildningsanstalter får anses falla inom båda dessa utredningars uppdrag.

Studiehjälpen inom alla dessa områden har under de senaste decennierna kraftigt vidgats. Anslagen inom ramen för det förstnämnda av ovannämnda system uppgick budgetåret 1944/45 till drygt 3 miljoner kronor och når budgetåret 1963/64 ca 140 miljoner kronor. De relativt sett mest betydande förbättringarna tillkom under perioden 1945—1952. Under det senaste decenniet har — såsom framhållits av chefen för ecklesiastikdepartementet i direktiven till studiehjälpsutredningen — de ökade studiesociala åtgärderna främst kommit att avse universitet och högskolor.

De olika studiesociala systemen skiljer sig avsevärt från varandra när det gäller förmånernas storlek och former, praktisk tillämpning, administration etc. Stödformerna på skilda nivåer har av olika skäl betraktats i hög grad isolerade från varandra. Allteftersom utbildningsväsendet har blivit alltmer utbyggt och differentierat, har denna splittring skapat besvärliga avgränsningsproblem. När utvecklingen vidare går emot en mera enhetlig värdering av olika former av utbildning, ter det sig inte längre rimligt att på olika nivåer och inom olika skolor tillämpa vitt skilda studiesociala system.

Det vore ur många synpunkter önskvärt att skapa ett enhetligt studiesocialt system, omfattande samtliga elever vid de frivilliga skolformerna på olika nivåer. Av praktiska skäl torde emellertid en viss differentiering av studiehjälpen bli ofrånkomlig med hänsyn till att elevernas studieeko-

nomiska situation skiljer sig ganska avsevärt. Det är t. ex. knappast lämpligt att ha exakt samma studiestöd för en 17-årig hemmaboende elev i gymnasium eller yrkesskola som för en gift universitetsstuderande i 25-årsåldern med försörjningsplikt mot barn.

Studiehjälpsutredningen vill emellertid understryka behovet av en enhetlig syn på det studiesociala stödet. Det har varit en allmän utgångspunkt för utredningens arbete att söka underlätta en nära samordning av studiehjälpen på olika nivåer. De förslag, som framläggs i det följande, har utredningen sökt forma på sådant sätt att de, om så skulle befinnas lämpligt, även skulle kunna tillämpas för andra grupper av studerande än dem som omfattas av utredningens uppdrag.

Studiehjälpen inom de skolformer som närmast berörs av studiehjälpsutredningens arbete, innefattar en rad olika stödformer — allmänt studiebidrag, särskilt studiebidrag, stipendium och studielån. I de tidigare kapitlen har dess framväxt och nuvarande utformning, i författningsbestämmelser och praktisk tillämpning, skildrats. Dess innebörd har belysts i en rad undersökningar som utredningen låtit utföra; skilda uppgifter om elever och skolformer har redovisats. Med utgångspunkt från de mål som bör uppställas för samhällets verksamhet på detta område skall utredningen söka göra en samlad bedömning av studiehjälpens verkningar, klarlägga reformbehovet och dra upp riktlinjer för studiehjälpens framtida utformning.

Nuläge och reformbehov

Det främsta målet för studiesociala åtgärder är att undanröja sociala, ekonomiska och geografiska hinder för ungdomens möjligheter till utbildning.

Främst under det senaste decenniet har rekryteringen till olika skolformer ovanför den obligatoriska skolan avsevärt breddats. Andelen studerande ungdomar, vars föräldrar är arbetare och lägre tjänstemän, har blivit allt större. Olika faktorer har bidragit till denna utveckling: en gynnsam social och ekonomisk utveckling, en kraftigt utbyggd skolorganisation, det markerade utbildningsintresset inom allt vidare kretsar i samhället; säkerligen också studiehjälpen på olika nivåer.

Fortfarande föreligger det emellertid en påtaglig skillnad mellan den sociala bakgrunden hos eleverna i olika skolformer, särskilt i gymnasierna, och hela befolkningens sociala struktur. Medan år 1960 mer än 50 procent av de förvärvsarbetande männen i åldern 35—54 år var arbetare, kom, såsom framgår av redovisningen i kapitel 5, endast en fjärdedel av dem som intogs i gymnasiet från denna samhällsgrupp. Akademikerna utgjorde vid samma tidpunkt ca 3 procent av de förvärvsarbetande männen i dessa åldrar, men de svarade för omkring 15 procent av gymnasisterna. Vissa skillnader föreligger mellan olika gymnasieformer. Vid tekniska gymnasier — som

relativt snabbt leder till yrkesverksamhet — är elever från arbetarhem födeträdda i större utsträckning än vid allmänna gymnasier — som har till främsta uppgift att förbereda för fortsatt utbildning vid universitet och högskolor.

Den undersökning — Vägen genom gymnasiet — som på gymnasieutredningens uppdrag utförts av professor Kjell Härnqvist och assistent Åke Grahm visar ett klart samband mellan social miljö och benägenhet att påbörja studier i gymnasiet. När eleverna i realskolans högsta klasser tillfrågades om sin avsikt att söka in vid gymnasium, förklarade 70 procent av eleverna från socialgrupp 1, men endast 30 procent av eleverna från socialgrupp 3, att de ämnade gå vidare till gymnasium. Påtagliga skillnader föreligger, enligt denna undersökning, mellan ungdomar från olika sociala miljöer med samma betyg. Manliga elever från socialgrupp 1 med goda betyg avsåg till nära 100 procent att gå vidare till gymnasiet. Övergångsfrekvensen bland eleverna från socialgrupp 3 med motsvarande betyg är avsevärt lägre. Elever från denna samhällsgrupp med höga betyg synes i själva verket inte i större utsträckning än elever från socialgrupp 1 med låga betyg vara benägna att gå vidare till gymnasiet.

Det är naturligtvis — såsom närmare kommer att utvecklas i studiesociala utredningens betänkande — en rad olika faktorer i den sociala miljön, som ger detta utslag i rekryteringen till skilda utbildningsvägar.

Föräldrarnas attityder till vidare studier är av central betydelse. Gymnasieutredningens undersökning om efterfrågan på gymnasieutbildning (SOU 1963: 41) bekräftar det mycket starka sambandet mellan föräldrarnas skolutbildning och barnens benägenhet för fortsatta studier. Undersökningen Vägen genom gymnasiet bestyrker sambandet mellan social miljö och inställning till barnens skolgång. Nästan hälften av alla pojkar från socialgrupp 1 med goda betyg, som avsåg att söka in vid gymnasium, angav som ett av skälen härför att det alltid varit meningen att de skulle söka in till denna skolform. Motsvarande andel inom socialgrupp 3 utgjorde ca 10 procent. Nära en tredjedel av de pojkar med goda betyg från socialgrupp 3, som inte hade för avsikt att söka till gymnasium, angav att det överhuvud aldrig varit meningen att de skulle göra detta.

Det är sannolikt att även den ekonomiska ställningen i hemmet övar inflytande på frågan om fortsatt utbildning. Undersökningen Vägen genom gymnasiet ger intressanta upplysningar på denna punkt. Ett vanligt motiv bland ungdomar med goda betyg från socialgrupp 3 att inte gå vidare i utbildningsväsendet var en önskan att omgående börja arbeta och förtjäna pengar. I många fall uppgavs föräldraekonomin som ett direkt hinder för vidare skolgång. En fjärdedel av ungdomarna med goda betyg från socialgrupp 3 uppgav som ett av skälen för att inte börja gymnasium att deras föräldrar inte hade råd att låta dem gå i skolan längre.

Det framgår sålunda att rekryteringen till det gymnasiala åldersstadiets

skolformer har ett starkt samband med elevernas sociala och ekonomiska bakgrund. Familjens ekonomiska förhållanden tillhör de faktorer som påverkar ungdomens beslut om fortsatt utbildning eller icke. De sociala och ekonomiska studiehindren har inte undanröjts. En av utbildningspolitikens viktigaste målsättningar har ännu inte förverkligats.

Utbildningspolitiken i stort liksom den allmänna sociala och ekonomiska utvecklingen kommer säkerligen att inverka på den framtida rekryteringen till de frivilliga skolformerna. Grundskolans genomförande kommer därvid att få stor betydelse. Elevurvalet till realskolan liksom för övrigt i försöksskolans nionde årskurs har starkt påverkats av sociala och ekonomiska faktorer. Konstruktionen av den nya grundskolan torde medverka till att den sociala selektionen minskar i betydelse. En stigande standard och fortsatt ekonomisk utjämning, kraftigt utbyggd skolorganisation ovanför grundskolan och en höjd utbildningsnivå hos föräldrarna, förbättrad yrkesvägledning och studierådgivning och stigande utbildningsintresse inom alla samhällsgrupper är faktorer som — i vissa fall på något längre sikt — verkar i samma riktning.

Studiehjälpen är ett av de medel som samhället har till sitt förfogande för att stimulera tillströmningen till utbildning. Den utbyggnad av studiestödet som ägt rum har säkert bidragit till en vidgad rekrytering. Men den har inte varit tillräcklig för att undanröja sociala och ekonomiska studiehinder. Det förefaller därvid sannolikt att studiehjälpen på det gymnasiala åldersstadiet ur rekryteringssynpunkt har särskild betydelse.

Den studiesociala utredningen har ägnat speciellt intresse åt att studera den sociala selektionen på olika nivåer inom utbildningsväsendet. Man har därigenom fått en bild av den urvalsprocess som äger rum alltefter en årskull ungdomar slussas genom vårt utbildningssystem. Det är i dagens läge inemot en fjärdedel av en födelseårgång som vinner inträde i gymnasieorganisationen och av dem som avlägger studentexamen vid allmänt gymnasium går inte mindre än omkring 90 procent vidare till universitet och högskolor. Under denna urvalsprocess sker det väsentliga förändringar i studerandepopulationens sammansättning. Som exempel kan nämnas att av de manliga elever, som tillhörde folkskolans fjärde klass år 1945, kom mer än hälften från socialgrupp 3. Av dem inom samma årskull som bedrev högskolestudier kom endast ca 15 procent från denna samhällsgrupp. Det har visat sig att det väsentligen är vid övergången från lägre skolformer till gymnasiala som en socialt korrelerad avtappning äger rum. Det är främst inför gymnasiets portar, som barn till arbetare och lägre tjänstemän känner tveksamhet om de skall fortsätta sin utbildning. Därav följer att det är på denna nivå som samhällets åtgärder för att stimulera en vidgad och bättre rekrytering i första hand torde böra sättas in.

Dessa förhållanden leder studiehjälpsutredningen fram till slutsatsen att en förbättrad studiehjälp på det gymnasiala åldersstadiet är av väsentlig

betydelse för att förverkliga målet att ge alla ungdomar möjlighet till den utbildning, för vilken de har förutsättningar och intresse.

Studiehjälpen bör även betraktas ur familjepolitisk synvinkel. Barnens studier medför en avsevärd belastning på familjeekonomin. Studiehjälpen innebär väsentligen ett stöd till familjerna och utgör därmed ett viktigt led i familjepolitiken. Stipendier utgår till studerande från familjer med låga inkomster. De särskilda studiebidragen har till syfte att minska de kostnader som uppstår för dem som måste inackordera sig på annan ort eller företa dagliga resor mellan hemmet och skolan. De allmänna studiebidragen infördes med en familjepolitisk motivering. Vid utformningen av stödåtgärderna har man således på skilda sätt sökt ta hänsyn till familjernas utgifter för barnens utbildning.

I skilda sammanhang — bl. a. inom 1954 års familjeutredning och inom socialstyrelsen — har beräkningar av normalfamiljens utgifter för barnen utförts. Sådana undersökningar är mycket vanskliga att genomföra med önskvärd grad av exakthet. Studiehjälpsutredningen skall inte ingå på en granskning eller värdering av detta material. Det står emellertid klart, att de förmåner, som inom ramen för familjepolitik och skattepolitik kommer familjerna till del, i allmänhet väsentligt understiger deras kostnader för barnen. Erfarenhetsmässigt torde man vidare kunna påstå att kostnaderna för barn i åldrarna över 16 år är större än för yngre barn, trots att de förra kan erhålla vissa inkomster genom t. ex. feriearbete.

Familjernas utgifter för barnen torde således öka i samband med att de fortsätter sin utbildning efter den obligatoriska skolan. Genom att sociala förmåner och skatteregler i ett stort antal fall gjorts beroende av barnens ålder uppstår samtidigt, som framgår av redovisningen i bilaga 4, i vissa fall icke oväsentliga minskningar i familjernas disponibla inkomster. Verkningarna av åldersgränserna varierar i skilda familjetyper och inkomstlägen och med hänsyn till om det är yngsta, näst yngsta barnet eller något annat barn som passerar åldersgränsen.

För fullständiga familjer, där mannen är ensam inkomsttagare, begränsas effekten av åldersreglerna generellt sett till att barnbidrag avlöses av allmänt studiebidrag samt till vad som följer av åldersregler för stipendier och familjebostadsbidrag. För denna familjegrupp är effekten i anslutning till att barn fyller 16 år i hög grad beroende av stipendiereglerna.

För de fullständiga familjer, där båda makarna förvärvsarbetar, tillkommer effekten av att kvotdelen av hustruns förvärvsavdrag upphör när yngsta barnet fyller 16 år. Detta innebär att dessa familjers disponibla inkomster, när yngsta barnet fyllt 16 år, i regel minskar med inte oväsentliga belopp som följd av 16-årsreglerna.

För de familjer, vilkas barn fortsätter i utbildning efter grundskolan är 18-årsgränsen i många fall av minst lika stor betydelse som 16-årsgränsen.

När barnet fyller 18 år, bortfaller nämligen det allmänna studiebidraget och den minskning som därmed uppstår kompenseras endast till någon del av att andra studiesociala stödåtgärder kan utgå med något högre belopp för elever över 18 år. Föräldrarnas utgifter för barnen kan emellertid knappast antas minska. Av den i kapitel 5 intagna tabell 29 framgår att det finns ett betydande antal elever vid de aktuella skolformerna som är över 18 år. Denna andel är särskilt hög vid tekniska gymnasier och folkhögskolor, där den uppgår till över 70 procent. Vid de allmänna gymnasierna och yrkesskolorna omfattar denna grupp omkring 30 procent av eleverna. Det är främst två grupper av studerande som — till följd av 18-årsgränsen — under utbildning på gymnasial nivå mister eller aldrig erhåller allmänt studiebidrag. Det gäller dels dem som valt en treårig skolform, t. ex. gymnasium eller treårig verkstadsskola, dels dem som efter någon tids förvärvsarbete återupptar studierna.

Man kan således, ur familjepolitisk synpunkt, konstatera att de studiesociala förmånerna är relativt låga i förhållande till de faktiska utgifterna för barnens uppehälle under studietiden. Vid en tidpunkt, då familjens kostnader för barnens uppehälle är särskilt stora, minskar i många fall de utgående förmånerna. Mot denna bakgrund finner utredningen att även familjepolitiska skäl talar för en förbättrad studiehjälp.

Samhällets studiestöd har till syfte att nedbringa familjernas kostnader för barnens utbildning. Barnen är en del av familjens ekonomiska hushållning. Deras utgifter bestrids av föräldrarna. I en del fall brister denna förutsättning. Det torde framför allt gälla för de äldre eleverna. Läsåret 1960/61 var inemot 15 000 elever vid gymnasier, folkhögskolor och yrkesskolor 21 år eller äldre. Vid folkhögskolor och tekniska gymnasier befann sig nästan var tredje elev i denna grupp, vid yrkesskolor och handelsgymnasier var motsvarande andel mellan 10 och 15 procent. Även många elever, som är yngre än 21 år, kan inte räkna med att erhålla ekonomiskt stöd från föräldrarna. Många av dessa kan tidigare ha förvärvsarbetat och sålunda haft samma inkomststandard som jämnåriga förvärvsarbetande. Utredningen har i kapitel 5 redovisat vissa uppgifter om löneläget för förvärvsarbetande ungdomar inom industrin. Härav framgår att inkomster om 700 à 800 kronor i månaden är relativt vanliga. Det bör i sammanhanget uppmärksammas att lönerna, relativt sett, stigit något snabbare för ungdomen än för vuxna arbetare.

Även bland de studerande vid de för utredningen aktuella skolformerna finns i viss, troligen dock mycket begränsad utsträckning elever som har försörjningsplikt mot små barn. Dessa torde ha särskilda utgifter av betydande omfattning.

Samhället har på olika sätt sökt stimulera något äldre ungdomar att fortsätta sin utbildning. Skolberedningen (SOU 1961: 30) uttalade beträffande

rekryteringen till fackskolorna att det vore i hög grad önskvärt, att dessa skolor kommer att betraktas som en naturlig utbildningsväg för de ungdomar, som efter något eller några års förvärvsarbete efter grundskolan eller efter genomgången yrkesutbildning önskar återuppta eller fortsätta sin utbildning. Specialkurserna vid de tekniska gymnasierna förutsätter att eleverna har en längre yrkespraktisk verksamhet bakom sig vid inträdet i kursen. Genom beslut vid 1962 och 1963 års riksdagar har möjligheterna till vuxenutbildning för dem som avser att bedriva gymnasiestudier, väsentligt vidgats. Studiesociala utredningens vuxenutbildningsdelegation framhöll i sitt betänkande (SOU 1962: 5) att det i vårt samhälle säkerligen finns många människor som »med en viss bitterhet konstaterar att om de varit något yngre de självklart skulle ha kunnat få en utbildning, som inte stod till buds för dem när de var i skolåldern. De kan av ekonomiska skäl ha hindrats från att erhålla en utbildning som de haft intresse och fallenhet för. De kan — trots goda förutsättningar — ha avvisats på grund av platsbrist. Starka rättviseskäl kan anföras för åtgärder i syfte att i ett samhälle med stigande materiella resurser söka bereda dessa individer tillfälle till en utbildning, som av olika skäl förmenats dem i yngre år.»

De äldre eleverna i de gymnasiala skolformerna har emellertid sämre möjligheter till kontanta bidrag från samhällets sida än de yngre eleverna. Till följd av 18-årsregeln är de nämligen inte berättigade till allmänt studiebidrag.

Studiebidragen kan emellertid, även om de skulle förbättras i allmänhet, inte antas vara tillräckliga för att här berörda elevgrupper skall kunna finansiera sitt uppehälle under studietiden. De behöver i många fall tillgång till kompletterande finansieringsmedel. De kan i dagens läge erhålla lån från allmänna studielånefonden. Några exakta uppgifter om lånefrekvensen i de aktuella skolformerna föreligger inte; uppskattningsvis torde man kunna ange lånefrekvensen i de tekniska gymnasierna (exkl. specallinjens studerande) till drygt 10 procent och vid handelsgymnasierna (exkl. fackkursens studerande) till omkring 5 procent. Vid allmänna gymnasier, folkhögskolor och yrkesskolor upptar eleverna endast i undantagsfall lån.

Lånen från allmänna studielånefonden är maximerade till 2 500 kronor per år. Detta belopp kan jämföras med studielånen för studerande i motsvarande ålder vid andra utbildningsanstalter. Garantilånenämnden har för studerande vid universitet och högskolor — som befinner sig i ungefär samma ålder som äldre elever i de för utredningen aktuella skolformerna — beräknat utgifterna för bostad, kost och andra hushållsutgifter till normalt 400 kronor per månad. Härtill skall så läggas personliga utgifter av olika slag (för resor, kläder, nöjen, böcker m. m.), utgifter på grund av försörjningsplikt m. m. De universitetsstuderande kan för närvarande erhålla statsgaranterade studielån upp till 5 500—6 000 kronor per år. I vissa fall beviljas ännu högre belopp.

De äldre eleverna i de gymnasiala skolformerna har sålunda sämre möjligheter till kontanta bidrag än yngre elever och deras möjligheter att erhålla statliga lån är otillräckliga för att finansiera uppehället under studietiden. Deras förmåner är avsevärt sämre än vad universitetsstuderande i samma ålder kan erhålla. Mot denna bakgrund finner utredningen vägande motiv föreligga för en förbättring av studiehjälpen till de äldre eleverna; icke minst bör deras möjligheter att erhålla studiekredit vidgas.

Studiehjälpen är, såsom inledningsvis framhållits, ett led i samhällets utbildningspolitik. Den skall således stå i samklang med och inte motverka de utbildningspolitiska strävandena i övrigt. Det är vissa problem rörande studiehjälpens inriktning, som utredningen i detta sammanhang finner anledning att något beröra.

Utbildningspolitiken eftersträvar att så långt möjligt bereda likartade utbildningsmöjligheter för alla ungdomar oavsett bostadsort. I första hand sker detta genom en geografisk spridning av skolorganisationen. Från läsåret 1946/47 till läsåret 1962/63 har sålunda antalet gymnasieorter fördubblats, från 62 till 124. Även yrkesskolor och andra skolformer har fått en påtagligt ökad spridning. Man torde kunna räkna med en viss ytterligare utbyggnad av gymnasienätet, bl. a. genom en samordning av gymnasier och fackskolor och genom en kombination av korrespondensundervisning och muntlig undervisning.

Skolorganisationens geografiska spridning begränsas emellertid av vad som är möjligt med hänsyn till rekryteringsunderlagets storlek. Inför det starka trycket på utbildningsväsendet är det nödvändigt att söka undvika en uppsplittring av skolorganisationen, som skulle avsevärt öka kostnaden för skollokaler samtidigt som möjligheten att på ett rationellt sätt utnyttja lärare och annan arbetskraft skulle minska.

Man får, mot denna bakgrund, räkna med att även i framtiden ett icke oväsentligt antal elever måste företa dagliga resor till skolan eller inackordera sig på skolorten. För att målet — att bereda alla ungdomar likartade utbildningsmöjligheter oavsett bostadsort — skall kunna förverkligas krävs, som ett komplement till en rationell planering av utbildningsorganisationen, ett väl avvägt stöd till inackorderade och dagligen resande elever.

I dagens läge täcker emellertid de särskilda studiebidragen i många fall endast en relativt begränsad del av de högre utgifterna för dessa elever. Utredningen har låtit utföra en undersökning i avsikt att belysa utgifterna för dagliga resor och inackordering för elever i gymnasier och kommunala yrkesskolor läsåret 1962/63 (se kapitel 4 och bilaga 3). Undersökningen visar att omkring 25 procent av samtliga resande i de skolformer, som undersökningen omfattat, har reseutgifter, som överstiger maximigränsen för bidrag. Bidragen till inackordering varierar mellan 30 och 75 kronor per månad, och är beroende av skolform, elevens ålder samt i vissa fall formen

för elevens inackordering. I den nyssnämnda undersökningen ombads eleverna att ange storleken av sina utgifter för inackordering. Spridningen av de uppgivna kostnaderna mellan de olika elevgrupperna var relativt stor. Inackorderingskostnaden för internatselever kan i genomsnitt beräknas till drygt 150 kronor per månad och för övriga grupper till ca 250 kronor per månad.

En förstärkning och en bättre avvägning av stödet till inackorderade och dagligen resande elever framstår, med hänvisning till vad som ovan anförts, som angelägen. Det är starkt motiverat för att skapa mera likvärdiga utbildningsmöjligheter för ungdom i glesbygd och mindre tätorter. Det är dessutom ett viktigt stöd för en lämplig lokalisering av utbildningsorganisationen.

Det bör enligt utredningens mening råda en rimlig balans mellan studiesociala åtgärder på olika utbildningsnivåer och vid olika skolformer. Påtagliga ojämnheter i förmånernas storlek och omfattning mellan elever i olika utbildningsanstalter ter sig otillfredsställande ur rättvisesynpunkt. Framför allt gäller detta de direkta studiebidragen; det väcker avsevärt mindre betänkligheter om de kompletterande finansieringsmedlen anpassas efter skillnader i studieekonomisk situation. En snedvridning av studiehjälpens omfattning i olika skolor och på olika nivåer kan vidare i vissa situationer motverka strävandena till en balanserad expansion på utbildningens område.

Under det senaste decenniet har de studiesociala reformerna främst kommit de universitets- och högskolestuderande till del. Naturastipendierna — som innefattar kost och logi under i princip halva studietiden — har byggts ut till att omfatta hälften av studenterna. Avskrivningen av studielån med 25 procent har främst varit en fördel för grupper med goda möjligheter att erhålla statlig eller statsgaranterad studiekredit. Resultatet är att de studiesociala förmånerna för de universitetsstuderande blivit avsevärt bättre än för elever vid de gymnasiala skolformerna. Man kan schematiskt uppskatta det genomsnittliga direkta studiestödet till universitetsstuderande till över 1 000 kronor per elev och år, medan den i de gymnasiala skolformerna torde uppgå till omkring hälften därav. Därvid bortses från skillnader i lånemöjligheter. Flertalet elever i de gymnasiala skolorna är givetvis yngre. Men till icke oväsentlig del är det fråga om elever i samma ålder.

Utredningen har ovan berört denna fråga från rättvisesynpunkt. Därtill kommer att denna avvägning av det studiesociala stödet i vissa avseenden ej torde stå i god överensstämmelse med utbildningspolitiken i övrigt. Av arbetsmarknadsskäl har statsmakterna vid flera tillfällen uttalat sig för en särskilt kraftig utbyggnad av de direkt yrkesutbildande linjerna på det gymnasiala stadiet — fackgymnasier, fackskolor, yrkesskolor. Sålunda är t. ex. riktpunkten för fackgymnasiernas utbyggnad att i framtiden minst

40 procent av eleverna skall tas in i dessa gymnasier mot för närvarande 20 procent. Samtidigt har skillnaderna i det sammanlagda studiestödets omfattning ökat i icke oväsentlig omfattning mellan den som väljer en akademiskt inriktad studiebana — vanligen allmänt gymnasium jämte universitet eller högskola — och den som söker sig till direkt yrkesförberedande skolor på det gymnasiala stadiet. Den situationen kan således sägas ha uppstått att samhället genom institutionella åtgärder söker stimulera ungdomar att söka sig till fackgymnasier, fackskolor, yrkesskolor och andra yrkesinriktade utbildningsvägar, som inte har som främsta uppgift att förbereda för akademiska studier, medan man genom studiesociala åtgärder, relativt sett, gynnar de ungdomar som väljer en akademisk utbildning. Eftersom rekryteringströskeln väsentligen torde finnas vid övergången från lägre skolformer till det gymnasiala stadiet synes ej heller rekryteringsskäl kunna anföras för en sådan avvägning.

Det är inte studiehjälpsutredningens uppgift att uttala sig om de studiesociala åtgärderna på universitetsnivån. I kapitel 7 återkommer utredningen till frågan om samordningen av studiesociala åtgärder på olika nivåer. Utredningen anser emellertid att den här berörda avvägningsproblematiken bör uppmärksammas. Enligt utredningens mening talar här berörda omständigheter för att väsentlig vikt i reformarbetet nu bör läggas vid åtgärder på det gymnasiala utbildningsstadiet.

Ett studiesocialt system bör, så långt möjligt, vara enhetligt i regler och tillämpning samt enkelt och överskådligt för den enskilde.

Nu finns ett tiotal former av studiestöd på det gymnasiala stadiet.

Genom uppdelningen av skolformerna i olika kategorier ökas splittringen; det finns således sex olika belopp för bidrag till inackorderade och inte mindre än femton olika månadsbelopp för de inkomstprövade stipendierna.

I vissa fall utgår bidragen med mycket låga belopp. Bidragen till extramål är maximerade till 7 kronor per månad och bidragen till frukostmål till 15 kronor per månad. Stipendierna i behovsklass 1 utgår med högst 15 kronor per månad, och resebidragen till de inackorderade kan utgå med i vissa fall 2 kronor per månad. Uppskattningsvis torde under budgetåret 1961/62 — med bortseende från resebidragen — ha utdelats inemot 60 000 olika bidrag om 15 kronor eller mindre per månad.

I administrativt och organisatoriskt hänseende är studiehjälpen starkt splittrad. Beslut om lån och stipendier fattas av centrala myndigheter, beslut om allmänna och särskilda studiebidrag samt om stipendier vid försöksskolorna av lokala organ. Vid sidan av studiehjälpsnämnden, som författningsenligt är det sammanhållande organet, har fyra ämbetsverk uppgifter på studiehjälpens område, nämligen överstyrelsen för yrkesutbildning, skolöverstyrelsen, lantbruksstyrelsen och domänstyrelsen (från 1 ok-

tober 1963 skogsstyrelsen). I viss utsträckning tillämpar dessa — särskilt i fråga om de behovsprövade stipendierna — olika praxis.

Mångfalden av stödformer, uppdelningen av bidragskategorierna samt den i vissa avseenden skiftande tillämpningen vid hjälpens utdelning försvårar överblicken av det nuvarande systemet. Ofta synes informationen om den statliga studiehjälpen vara otillräcklig. Det torde i icke så få fall kunna inträffa att elever på grund av bristande kännedom om praxis avstår från att söka bidrag. Vidare utgår ett stort antal bidrag med så låga belopp att deras praktiska betydelse torde vara ytterligt begränsad.

Med hänsyn till vad som ovan anförts är det, enligt utredningens mening, påkallat att rationalisera bidragsformerna och administrativt förenkla studiehjälpen.

Förbättrad studiehjälp

Utredningen övergår nu till att framlägga de allmänna riktlinjerna för sina reformförslag. Den detaljerade utformningen av förslagen tas upp i kapitel 8.

Under de senaste decennierna har det funnits en markerad tendens inom socialpolitiken att övergå från behovs- och inkomstprövade stödformer till generella förmåner. En rad olika faktorer, både av principiell räckvidd och rent praktisk natur, har bidragit till denna utveckling. Snabbt växande ekonomiska resurser har gjort det möjligt att vidga stödåtgärderna till att omfatta allt större befolkningsgrupper. Socialpolitiken har allt starkare inriktats på att kompensera det bortfall av inkomster som inträffar vid sjukdom, arbetslöshet, ålderdom, försörjarens frånfälle etc. Svårigheter att finna tillförlitliga metoder att bedöma enskilda individers behov i olika situationer, strävan att undvika icke önskvärda tröskeleffekter och önskan att åstadkomma administrativ förenkling har verkat i samma riktning.

Samma tendens återfinns inom studiehjälpen. Studiesociala åtgärder infördes ursprungligen för att hjälpa behövande studerande från fattiga hem. Såväl de behovsprövade stipendierna som lånen ur allmänna studielånefonden infördes med denna motivering. Endast en mycket begränsad del av de studerande kunde vid denna tidpunkt erhålla statligt studiestöd. Utvecklingen har därefter gått mot en generalisering av studiehjälpen. Ett första steg i denna riktning togs, då 1946 års riksdag avskaffade behovsprövningen vid utdelningen av särskilda studiebidrag. Varje läroverkselev, som saknade möjligheter till högre skolutbildning i sin hemort, kunde därmed erhålla bidrag till resor eller inackordering. Nästa steg togs, då de särskilda studiebidragen i början av 1950-talet utsträcktes till elever vid yrkesskolor och folkhögskolor. Vid dessa skolor hade intill denna tidpunkt endast behovsprövade stödformer förekommit. Utvecklingen mot generella förmåner markerades kraftigt genom införandet år 1957 av de allmänna studiebidragen.

Budgetåret 1947/48 utgjordes knappt en tredjedel av det totala studiestödet av bidrag som utgick utan behovsprövning med hänsyn till föräldrarnas ekonomi. I dag är läget det motsatta: en tredjedel av studiehjälpen utgår med hänsyn till ekonomisk behovsprövning.

Det framstår, mot denna bakgrund, som naturligt och följdriktigt att en förstärkning av det allmänna studiebidraget får utgöra tyngdpunkten i en reform av studiehjälpen. Två åtgärder kommer därvid i blickfältet; dels ett upphävande av nu gällande åldersgräns för detta bidrag, dels en höjning av dess belopp.

Åldersgränsen vid 18 år drabbar, som tidigare framhållits, främst de elever som har en längre studietid än två år och de elever, som efter något eller några års förvärvsarbete återupptar sin skolmässiga utbildning. Ur familjepolitisk synpunkt medför åldersgränsen en påtaglig tröskeleffekt. Ur utbildningspolitisk synpunkt motverkar den strävanden att underlätta för något äldre personer att fortsätta sin utbildning. Mot denna bakgrund förordar utredningen att studiebidraget i framtiden knyts till skolformen. Detta innebär att 18-årsgränsen kommer att upphöra. Med hänsyn till att antalet elever över 18 år i de berörda skolformerna är betydande är detta en mycket kostnadskrävande reform. Utredningen vill emellertid tillmäta denna åtgärd en hög angelägenhetsgrad vid avvägningen av studiestödet.

Starka skäl kan anföras för en höjning av studiebidragets belopp. Ur familjepolitisk synpunkt är det angeläget att minska skillnader i ekonomiskt avseende mellan familjer med barn, som genomgår utbildning, och övriga medborgare. Dessutom minskar i många fall de utgående förmånerna, då familjens kostnader för barnen är särskilt stora. Detta beror på de åldersgränser, som finns inom skatte- och socialpolitiken. Utredningen framlägger med hänvisning till dessa skäl förslag om att studiebidraget skall höjas.

Utredningen har ovan förordat att studiehjälpen i ökad utsträckning utdelas i form av ett generellt stöd till alla elever. Det föreligger emellertid fortfarande övertygande skäl för en viss differentiering av studiestödet. Det är därvid tre elevkategorier som bör speciellt tillgodoses. Särskilda åtgärder måste finnas till stöd för inackorderade och dagligen resande elever. Den vikt som utredningen tillmäter strävanden att stimulera en breddad rekrytering till gymnasiala skolformer medför att ett behovsprövat bidrag bör finnas kvar i systemet. Hänsyn måste vid studiehjälpens utformning vidare tas till de äldre eleverna i de berörda skolformerna.

Starka skäl kan, enligt utredningens mening, anföras för att skapa ett så långt möjligt enhetligt och förenklat bidragssystem. Det finns inte någon anledning att bibehålla en uppdelning av studiehjälpen, som väsentligen har sin förklaring i att olika stödformer tillkommit vid skilda tidpunkter. Det finns inte heller tillräckliga motiv att bibehålla bidrag, som utgår med

låga belopp till ett begränsat antal elever. Av dessa skäl föreslår utredningen att studiehjälpen differentieras genom särskilda tillägg till det generellt utgående studiebidraget och att sålunda nuvarande separata stödformer upphör. Det särskilda studiebidraget i dess olika former bör ersättas av ett resetillägg och ett inackorderingstillägg och det rekryteringsfrämjande bidraget — stipendiet — av ett inkomstprövat och ett behovsprövat tillägg. Därjämte föreslår utredningen ett förhöjt studiebidrag och förbättrade kreditmöjligheter för äldre elever. Utredningen föreslår att den generella stödformen benämnes studiebidrag i stället för allmänt studiebidrag.

Det geografiska studiestödet kan, liksom studiebidraget, i viss mån sägas vara generellt. Det utgår till alla elever, som för att få den avsedda utbildningen måste företa längre dagliga resor eller inackordera sig på skolorten.

Det nuvarande bidraget till dagligen resande elever är otillräckligt för elever med längre resväg. Villkoret att den resande skall bo i annan kommun än skolkommunen medför att åtskilliga kan utestängas från möjligheten att erhålla bidrag. Denna effekt kommer att förstärkas av kommunindelningsreformen. Metoderna för att beräkna bidraget är invecklade och utgör en administrativ belastning för skolorganisationen. Stödet till de inackorderade eleverna är för närvarande klart otillräckligt för att tjäna sitt syfte att utjämna kostnaderna för dessa elever. Bidraget utgår vidare med starkt varierande belopp i olika skolformer.

Utredningen föreslår införandet av ett resetillägg med en sådan utformning att bidragsbeloppen för längre resor höjs, att den s. k. kommungränsen avskaffas och att principerna för bidragsberäkningen förenklas. Utredningen föreslår vidare införande av ett enhetligt inackorderingstillägg med väsentligt högre belopp än det nuvarande bidraget. Förslaget innebär å andra sidan att bidrag till frukostmål, extramål och skoltåg samt det särskilda resebidraget till inackorderade stipendiater upphör.

Det behovsprövade stödet har till syfte att stimulera en breddad rekrytering till de gymnasiala skolformerna. Inkomstgränserna vid behovsprövningen ligger för närvarande relativt lågt; man måste ha en mycket låg beskattningsbar inkomst för att erhålla de högre bidragsbeloppen. I de något högre inkomstlägen, från vilka det också är angeläget att stimulera en ökad rekrytering, utgår däremot mycket låga belopp eller inga alls.

För att studiehjälpen skall nå den eftersträvade rekryteringseffekten föreslår utredningen ett inkomstprövat tillägg med väsentligt höjda inkomstgränser, ett minskat antal behovsklasser och en utjämning av bidragsbeloppen i olika klasser. I syfte att tillgodose elever med särskilt stort behov av studiestöd — främst barn till ensamstående föräldrar — föreslår utredningen införande av ett behovsprövat tillägg.

Enligt sina direktiv skall utredningen ta upp frågan om en avveckling av de behovsprövade stipendierna i grundskolans två högsta årskurser.

Då 1946 års skolkommission behandlade frågan om en förlängning av skolpliktstiden, förmodade den att om motstånd skulle resas mot denna förlängning, skulle skälet härtill främst vara av privatekonomisk art. Studiestödet infördes av detta skäl i syfte att lindra kostnaderna för familjerna vid övergången till den nioåriga skolan.

Skolberedningen uttalade sig i sitt betänkande för att de behovsprövade stipendierna i grundskolan skulle avskaffas; regeringen och riksdagen anslöt sig till denna uppfattning. Ej heller enligt studiehjälpsutredningens mening äger skälen för införandet av denna form av studiestöd längre giltighet. Förlängningen av skolplikten har inom alla grupper fått ett positivt mottagande. Utredningen föreslår därför att de behovsprövade stipendierna avskaffas i grundskolan och i konsekvens härmed i motsvarande skolformer. Det kommer således att gälla elever i allmänna och praktiska realskolan, i flickskolan, dock med undantag av de två sista årskurserna i denna, samt elever under 16 år i yrkesskolan. Elever i de kommuner, där grundskola ej genomförts, bör emellertid kunna få rese- eller inackorderingstillägg.

Utredningens förslag innebär sålunda att, utöver studiebidraget som utgår till alla elever, skilda tillägg kommer att utgå. Inom ramen för ett enhetligt system kommer en viss differentiering av bidragsbeloppen att äga rum. En sådan enhetlig konstruktion torde medföra att systemet blir lättare för den enskilde att överblicka och enklare att administrera. Samtidigt möjliggör tilläggen en anpassning av stödet efter skiftande behov. Utredningen vill understryka, att det därvid är stödets sammanlagda effekt som för den enskilde eleven är av betydelse. Det inkomstprövade tillägget motiveras av rekryteringsskäl. Men studiehjälpens effekt för att stimulera en ökad tillströmning kan inte bedömas utan att man också tar hänsyn till studiebidraget och i vissa fall även till tilläggen för inackordering och resor. Inackorderings- och resetilläggen har i sin tur till syfte att utgöra speciella stöd för de elever som måste inackordera sig eller dagligen företa längre resor till skolan. Men deras effekt kan inte mätas, om man inte samtidigt tar det förbättrade generella studiebidraget och de ökade möjligheterna till inkomst- och behovsprövade tillägg med i bilden. Studiehjälpen måste betraktas som ett sammanhängande helt, där de olika komponenterna stödjer och kompletterar varandra i syfte att nå ett för de enskilda eleverna rimligt resultat.

Eleverna i de skolformer, som omfattas av utredningens förslag, är vanligen i en ålder, då de får anses tillhöra familjens ekonomi. I dessa utbildningsanstalter finns dock ett betydande antal äldre elever. Det får anses mindre lämpligt att pröva dessa elevers behov av studiestöd med hänsyn till föräldrarnas ekonomi och bostadsort. Mot denna bakgrund föreslår utredningen för dessa elever en särskild konstruktion av studiehjälpen, som innebär ett förhöjt studiebidrag utan särskilda tillägg. Härutöver föreslås

vidgade lånemöjligheter för de äldre eleverna. Även andra elever bör, vid särskilt behov av medel för att finansiera sina studier, kunna erhålla lån. Studielånen synes i framtiden ej böra vara förbundna med subventioner.

Ungdomens efterfrågan på utbildning har stigit mycket snabbt. Trots den kraftiga utbyggnaden på olika nivåer inom utbildningsväsendet har denna ökade efterfrågan inte helt kunnat tillgodoses. Omkring 20 procent av de ungdomar som söker inträde vid gymnasierna torde sålunda i dagens läge inte kunna beredas plats. Samma situation synes råda på yrkesskolans område. En förbättring av studiehjälpen kan förväntas ytterligare öka tillströmningen till utbildningsanstalterna. Dess syfte är just att stimulera en vidgad rekrytering från de samhällsgrupper, där barnen för närvarande endast i relativt begränsad utsträckning söker sig till utbildning efter grundskolan. Trycket på utbildningsanstalterna kan därmed antas ytterligare öka. I varje fall under en övergångstid kan köproblemen inom utbildningsväsendet komma att accentueras.

Utredningen är fullt medveten om att detta kan bli konsekvensen av dess reformförslag. Det är ett dilemma som återkommer på många områden inom samhällslivet. Här som på andra områden bryter sig en önskan att tillgodose sociala rättvisekrav och att möta människornas förväntningar med svårigheten att på det institutionella området tillgodose den ökade efterfrågan som till inte ringa del är en följd av samhällets egna åtgärder.

Likväl tvekar inte utredningen att förorda att dess förslag genomföres snarast möjligt. Ur effektivitetssynpunkt kan det knappast vara rimligt att låta sociala och ekonomiska faktorer förhindra bästa möjliga rekrytering av elever till kvalificerad utbildning. Det kan framför allt inte vara försvarligt att vid trängsel om knappa utbildningsresurser låta just ungdomar från hem med svag ekonomi och bristande studietraditioner träda tillbaka.

KAPITEL 7

Avgränsningen av studiehjälpen

I enlighet med sina direktiv har studiehjälpsutredningen samrått med studiesociala utredningen vid avgränsningen av studiesociala åtgärder för olika kategorier av studerande.

Utredningen har i kapitel 6 framhållit att det för närvarande finns tre olika studiesociala system, vilka avsevärt skiljer sig från varandra när det gäller förmånernas storlek och former, praktisk tillämpning och administration. Utredningen har understrukit behovet av en enhetlig syn på det studiesociala stödet. Det har varit en allmän utgångspunkt för utredningens arbete att söka underlätta en nära samordning av studiehjälpen på olika nivåer.

Det vore, såsom redan tidigare framhållits, ur många synpunkter önskvärt att skapa ett enhetligt studiesocialt system, omfattande samtliga elever vid de frivilliga skolformerna på olika nivåer. Av praktiska skäl torde emellertid en viss differentiering av studiehjälpen bli ofrånkomlig.

Det är studiehjälpsutredningen främmande att grunda en differentiering på en bedömning av utbildningens värde ur olika synpunkter, dess nivå, förefintligheten av examina etc. En differentiering av studiehjälpen bör grundas på förefintliga skillnader i elevernas studieekonomiska situation.

Den viktigaste skillnaden i elevernas studieekonomiska situation är betingad av om de tillhör familjens ekonomiska hushållning eller icke. Den elev som tillhör familjens ekonomiska hushållning kan vanligen beräknas få en väsentlig del av kostnaderna under utbildningstiden bestridd av föräldrarna. Den som icke tillhör familjens ekonomiska hushållning får däremot själv antas svara för sitt uppehälle. Den senare elevkategorin har givetvis i allmänhet större behov av medel från något annat håll än föräldrarna för att finansiera sina studier.

Elevernas ålder torde vara det mest användbara kriteriet för att bedöma om eleverna hör till familjens ekonomiska hushållning eller icke. Det är självfallet inte fråga om någon skarp gräns. Det finns många mycket unga elever, som icke kan erhålla något stöd från föräldrarna. Det finns å andra sidan, såsom framgår av bl. a. studiesociala utredningens undersökningar, ett icke ringa antal elever i relativt hög ålder som erhåller ganska betydande bidrag från föräldrarna. Enligt studentekonomiska undersökningen erhöll 1956/57 inemot hälften av de universitets- och högskolestuderande i

varierande grad kontanta bidrag eller lån från föräldrarna. Men i huvudsak torde elevens ålder vara ett godtagbart mått för bedömningen av om vederbörande tillhör familjens ekonomiska hushållning eller icke.

Med denna utgångspunkt är det naturligt att differentiera studiehjälpen med ledning av elevernas ålder. Det kan synas lämpligt att därvid låta 21 år utgöra åldersgräns.

Av praktiska skäl synes denna åldersgräns böra tillämpas på sådant sätt att eleverna vid de skolformer, vid vilka huvuddelen av eleverna är i den ålder att de får anses tillhöra familjens ekonomiska hushållning, erhåller studiehjälp efter samma regler. Så långt möjligt bör samma studiestöd utgå till elever som befinner sig i likartad studiesituation vid samma skolformer. Det skulle skapa svårigheter, inte minst av administrativ art, om eleven skulle få förändrade förmåner mitt under sin skolgång vid en och samma skola. En anknytning till skolformen ansluter sig väl till uppläggningen av utredningens förslag i övrigt. Sålunda bör i framtiden enligt utredningens mening det generellt utgående studiebidraget utdelas i anknytning till skolformen.

Avgränsningen mellan studiehjälpsutredningens och studiesociala utredningens arbetsområden har, med hänsyn härtill, genomförts på sådant sätt att studiehjälpsutredningens förslag omfattar de skolformer, där huvuddelen av eleverna är under 21 år och således får anses tillhöra familjens ekonomiska hushållning, medan den studiesociala utredningen har att beakta övriga elevkategorier. Enligt denna avgränsning skulle följande skolformer komma att hänföras till studiehjälpsutredningens område: allmänna gymnasier, flickskolornas två sista årskurser, handelsgymnasier (dock ej 1-årig fackkurs), tekniska gymnasier (inkl. specialkurser men ej studentkurser), kommunala och enskilda yrkesskolor, fackskolor, lantbrukets yrkesskolor, skogsskolor och folkhögskolor. Härtill kommer vissa fackutbildningsanstalter, nämligen bl. a. tekniska skolor och institut, bergsskolan i Filipstad, textilinstitut, tandteknikerskolor, sjöbefälsskolor, konstfackskolan, Slöjdföreningens skola i Göteborg och reklamskolor (dock ej institutet för högre reklamutbildning).

För att få ett underlag för bedömningen av hur den föreslagna avgränsningen i praktiken skulle komma att verka har den i kapitel 5 redovisade undersökningen om elevernas ålder år 1960 bearbetats. Eleverna fr. o. m. 16:e åldersåret har uppdelats efter skolformer, varvid elever vid real- och flickskolor, gymnasier, yrkesskolor och folkhögskolor förts till en grupp, elever vid universitet, högskolor, folkskoleseminarier och sjuksköterskeskolor[1] till en annan grupp. Resultatet redovisas i tabell 39 och figur 1.

[1] Uppgifterna om åldersfördelningen för sjuksköterskorna har hämtats från arbetsmarknadsstyrelsens prognos över behovet av denna personalgrupp, i vilken data om de 1960 examinerades ålder finns redovisade.

Tabell 39. Elevernas ålder höstterminen 1960 inklusive beräknat antal elever i sjuksköterskeutbildning och exklusive obligatoriska skolväsendet. Antal elever fr.o.m. 16:e åldersåret

	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30 +	Summa
Yrkesskolor,[1] real- och flickskolestadiet,[2] gymnasier samt folkhögskolor[3]	52 832	38 112	26 757	14 198	7 209	4 440	3 169	2 253	1 725	1 092	808	535	426	314	1 378	155 248
Universitet, högskolor, folksk.sem. och sjuksköterskeutbildning.	—	20	512	1 812	3 763	5 928	6 490	5 920	4 695	3 336	2 494	1 899	1 591	1 113	5 885	45 458
Summa	52 832	38 132	27 269	16 010	10 972	10 368	9 659	8 173	6 420	4 428	3 302	2 434	2 017	1 427	7 263	200 706
Antal elever per 1 000:																
Yrkesskolor, real- och flickskolestadiet, gymnasier samt folkhögskolor	263	190	133	71	36	22	16	11	9	5	4	3	2	2	7	774
Universitet, högskolor, folksk.sem. och sjuksköterskeutbildning.	—	0	3	9	19	30	32	30	23	17	12	9	8	5	29	226
Summa	263	190	136	80	55	52	48	41	32	22	16	12	10	7	36	1 000

[1] Heltidskurser om minst fem månaders längd.
[2] Inklusive högre folkskolor.
[3] Exklusive ämneskurser och fristående kurser.

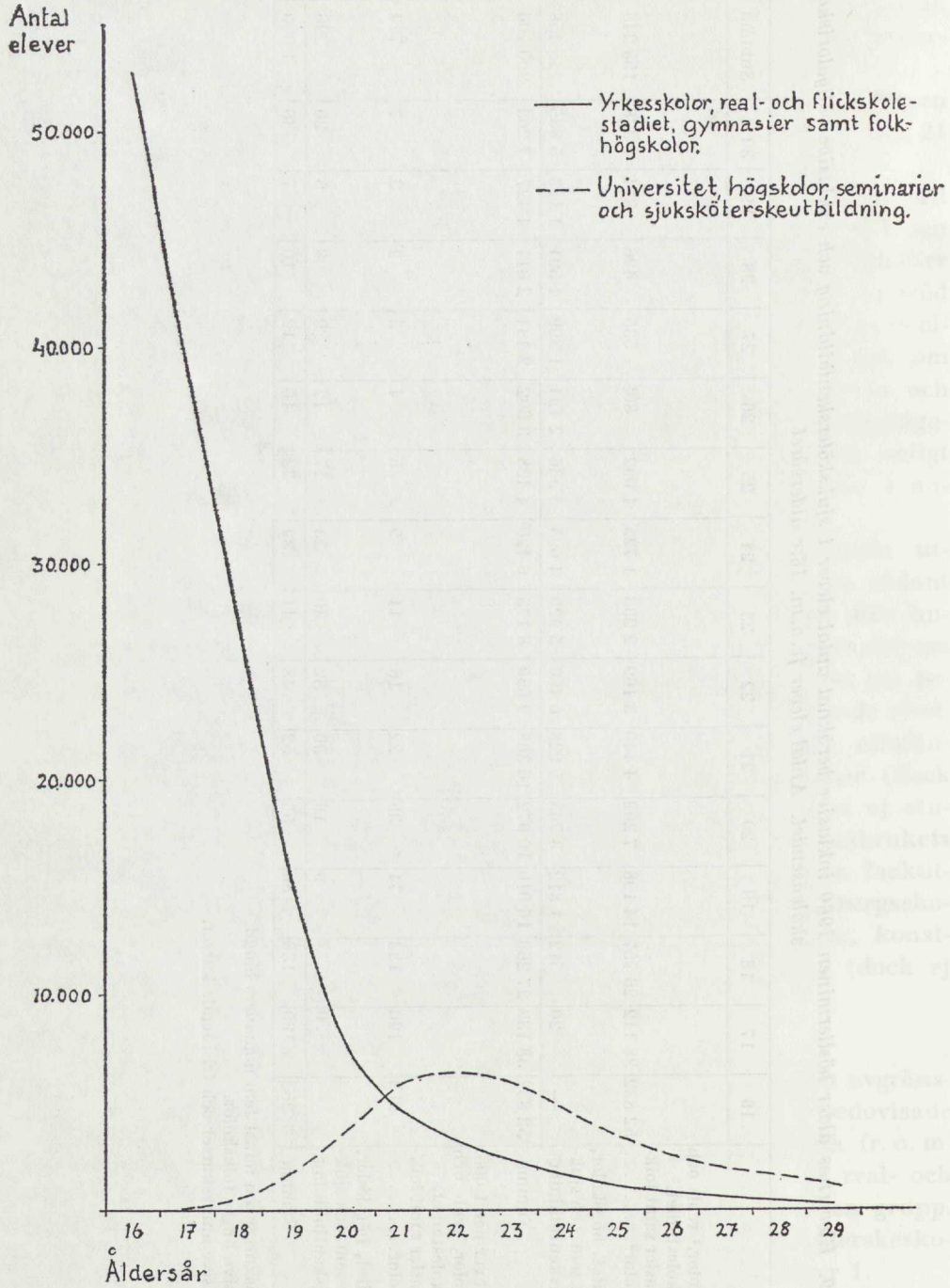

Figur 1. Elevernas ålder höstterminen 1960

Av materialet framgår att vid gymnasier, yrkesskolor, folkhögskolor m. fl. skolor är omkring 90 procent av eleverna under 21 år, vid universitet m. fl. utbildningsanstalter är ca 90 procent av eleverna 21 år eller äldre. Inemot fyra femtedelar av eleverna erhåller utbildning vid skolor i den första gruppen.

Det redovisade materialet ger vid handen att den föreslagna avgränsningen efter skolform relativt väl ansluter sig till en avgränsning efter ålder. Vid de skolformer, som berörs av utredningens arbete, finns emellertid ett inte ringa antal elever, som är 21 år eller äldre. Vid utformningen av de studiesociala stödåtgärderna bör man ta särskild hänsyn till dessa elever. Detta torde i mindre utsträckning vara aktuellt för elever som under utbildningens gång passerar 21-årsgränsen. Det skulle såsom ovan framhållits skapa svårigheter att för dem förändra förmånernas art mitt under utbildningens gång. Det kan icke vålla några större betänkligheter, om elever efter att ha passerat 21-årsgränsen behåller tidigare förmåner under något år. Det är av praktiska skäl betydligt lättare att tillämpa särskilda bestämmelser för *de elever som vid utbildningens början fyllt 21 år*. Det är framför allt dessa elever som i förevarande sammanhang torde böra erhålla studiestöd enligt delvis andra regler.

De modifikationer som torde bli aktuella för denna elevkategori är följande. De bör ej erhålla bidrag som anknyter sig till föräldrarnas ekonomiska situation eller till föräldrarnas bostadsort. Rese-, inackorderings-, inkomstprövade och behovsprövade tillägg synes sålunda ej böra utgå. Däremot finns skäl att ge dessa elever ett generellt studiebidrag med högre belopp. De får vidare antas ha större behov att utöver bidraget erhålla kredit för att finansiera sina studier. Utredningen återkommer till den detaljerade utformningen av dessa förslag i kapitel 8.

Utredningen vill ånyo slutligen understryka att den differentiering av studiehjälpen för olika elevgrupper som sålunda av praktiska skäl kan vara motiverad ej bör förhindra en nära samordning av studiehjälpen inom olika skolformer och på olika nivåer. En sådan samordning torde, såsom framhållits i kapitel 6, underlättas i den mån den kontanta bidragsnivån är ungefär likartad inom olika delar av studiehjälpen, medan möjligheterna att erhålla kredit och formerna för kreditgivningen kan behöva anpassas efter skillnaderna i den ekonomiska situationen. Det bör i detta sammanhang vidare framhållas att en splittring av studiehjälpen kan medföra att vissa grupper missgynnas i reformarbetet. Ett så långt möjligt enhetligt studiesocialt system torde ge bättre förutsättningar för att fortsatta studiesociala reformer kommer alla grupper i lika mån till del.

I följande sammanställning anger utredningen dels vilka skolformer, som omfattas av nuvarande studiesociala system, dels avgränsningen mellan studiehjälpsutredningens och studiesociala utredningens arbete (tabell 40).

Tabell 40. Översikt över studiehjälpens avgränsning

Skolform	Nuv. studiesocialt system avseende			Behandlas av	
	Gymnasier, yrkesskolor m. fl.	Lärar- och fackutbildningsanstalter	Universitet och högskolor	Studiehjälpsutredningen	Studiesociala utredningen
Grundskolan m. fl.					
Grundskola	×			(×)	
Realskola	×			(×)	
Flickskola	×			(×)	
Flickskola (två sista årskurserna)	×			×	
Gymnasier, yrkesskol. m. fl.					
Allmänna gymnasier	×			×	
Tekniska gymnasier:					
3-årig kurs	×			×	
specialkurs		×		×	
studentkurs	×				×
Handelsgymnasier:					
3-årig kurs	×			×	
fackkurs		×			×
Yrkesskolor	×			×	
Fackskolor	×			×	
Lantbrukets yrkesskolor	×			×	
Skogsskolor	×			×	
Skogsbrukskurser				×	
Folkhögskolor	×			×	
Lärarutbildningsanstalter					
Vidareutbildningskurser för folkskollärare		×			×
Folkskoleseminarier		×			×
Förskoleseminarier		×			×
Teckningslärarinst.		×			×
Slöjdlärareseminariet		×			×
Hushållsseminarier		×			×
Ericastiftelsen		×			×
Fackutbildningsanstalter					
Farm. inst:s recept.linje		×			×
Sjukgymnastinstituten		×			×
Journalistinstituten:					
akademikerlinje			×		×
studentlinje		×			×
Konstfackskolan		×		×	
Grafiska institutet		×			×
Bergsskolan i Filipstad		×		×	
Textilinstituten		×		×	
Slöjdföreningens skola		×		×	
Bergs reklamskola		×		×	
Anders Beckmans skola		×		×	
Institutet för högre reklamutbildning		×			×
Bar-Lock-institutets kurser med studentexamen som inträdesvillkor		×			×
Filip Holmqvists handelsinstituts kurser med studentexamen som inträdesvillkor	×				×

Skolform	Nuv. studiesocialt system avseende			Behandlas av	
	Gymnasier, yrkesskolor m. fl.	Lärar- och fackutbildningsanstalter	Universitet och högskolor	Studiehjälpsutredningen	Studiesociala utredningen
Stockholms och Göteborgs handelsskolor: ett-årig sekreterarkurs		×			×
Statsunderstödd teknisk skola: facklinje		×		×	
Sjöbefälsskolor		×		×	
Statens brandskola: brandingenjörskurs		×			×
Svenska diakonsällskapets diakonskola		×			×
D:o: tvååriga sjukvårdarskola		×		×	
Sjuksköterskeskolor		×			×
Centralskolan för specialutbildning av barnsjuksköterskor		×			×
Statens distriktssköterskeskola		×			×
Laboratrisutbildning		×		×	
Statens institut för högre utbildning av sjuksköterskor		×			×
Barnmorskeläroanstalter		×			×
Tandteknikerskolor		×		×	
Utbildning av ålderdomshemföreståndare		×			×
Sociala barnavårdssem.		×			×
Utbildning av ekonomi- och internatföreståndare		×			×
Föreningen Handarbetets vänners 1-åriga sömnadskurs		×		×	
Hälsovårdsinspektörsutbildning		×			×
Universiteten m. fl.					
Universiteten			×		×
Tekniska högskolorna			×		×
Tandläkarhögskolorna			×		×
Handelshögskolorna			×		×
Farmaceutiska institutets apotekarlinje			×		×
Gymnastiska centralinst.			×		×
Socialinstituten			×		×
Konsthögskolan			×		×
Valands konstskola			×		×
Musikhögskolan			×		×
Musikkonservatorierna			×		×
Musikpedagogiska inst.		×			×
Teatrarnas elevskolor			×		×
Lantbrukshögskolan			×		×
Veterinärhögskolan			×		×
Skogshögskolan			×		×
Högre mejeri- och högre trädgårdskursen vid Alnarp			×		×
Statens biblioteksskola och folkbibliotekens korrespondensinstitut			×		×

Omskolningskurser och skogsbrukskurser

Utredningen övergår nu till att behandla två särskilda frågor i avgränsningshänseende, berörande dels omskolningskurser, dels skogsbrukskurser.

Arbetsmarknadsstyrelsen och överstyrelsen för yrkesutbildning organiserar som ett led i arbetsmarknadspolitiken yrkesutbildningskurser för arbetslösa m. fl. Dessa är av tre slag, nämligen nybörjarkurser, avsedda att ge en grundläggande utbildning för arbetslös ungdom, fortbildningskurser och omskolningskurser. Huvudsyftet med kurserna är dels att vid omställningsprocesser i näringslivet göra det möjligt att utbilda arbetslösa för nya uppgifter, dels att bereda handikappade och vissa andra grupper, som har svårigheter att erhålla stadigvarande sysselsättning, sådan utbildning att deras sysselsättningsproblem lättare kan lösas.

Till deltagare i nybörjarkurser utgår samma studiesociala förmåner som till elever i yrkesskolor. Dock gäller att vid s. k. riksyrkesskolor, vilka tar emot elever från hela landet och alltså har större upptagningsområde än en primärkommun eller ett landstingsområde, utgår fri kost och logi jämte ett månatligt bidrag om 50 kronor. Till deltagare i omskolnings- och fortbildningskurser utgår utbildningsbidrag, i form av dels ett grundbidrag med högst 410 kronor per månad, dels hyresbidrag, dels familjetillägg och särskilt bidrag.

Studiehjälpsutredningen har av arbetsmarknadsstyrelsen erhållit uppgift om omskolningsverksamhetens omfattning och deltagarnas åldersfördelning. Sammanlagt deltog under budgetåret 1961/62 drygt 23 000 i utbildning. Omkring 17 000 påbörjade sin utbildning detta år. Under budgetåret 1962/63 beräknas antalet deltagare till ca 32 000. I fråga om åldersfördelningen hänvisas till tabell 41.

Såsom framgår av tabellen var ca 40 procent av de i utbildningen deltagande 21 år eller yngre. Tre fjärdedelar av dessa deltog i omskolningskurser och erhöll härmed förenade förmåner, en fjärdedel utbildades i nybörjarkurser och fick därvid samma studiehjälp som elever i yrkesskolor. Ele-

Tabell 41. Antal personer i omskolning den 15 oktober 1961 resp. 1962 samt dessas fördelning på åldersgrupper, i procent

Ålder	15.10.1961	15.10.1962
Under 18 år	22,6 %[1]	19,3 %[2]
18—21 år	18,1 %	19,0 %
22—34 år	28,0 %	27,8 %
35—44 år	18,7 %	19,5 %
45 år och mer	12,6 %	14,4 %
Summa	100 %	100 %
Antal	8 361	11 074

[1] Härav 55 % i nybörjarkurser.
[2] Härav 47 % i nybörjarkurser.

ver i riksyrkesskolor erhöll dock andra förmåner. Vissa problem har uppstått på grund av att ungdomar i samma ålder erhållit förmåner av olika storlek. I proposition 144 till 1963 års riksdag har chefen för ecklesiastikdepartementet bl. a. uttalat att till det nya skolämbetsverkets uppgifter skall höra att omhänderha yrkesutbildning för all ungdom, varmed i detta sammanhang avses personer under 21 år. Riksdagen anslöt sig till detta uttalande. Det förefaller mot denna bakgrund sannolikt och är enligt utredningens mening önskvärt att ungdomar med likartad studieekonomisk situation kommer att behandlas lika i studiesocialt hänseende.

Deltagare i nybörjarkurser kommer att liksom nu erhålla samma förmåner som elever i yrkesskolor och vid bifall till utredningens förslag förbättrade förmåner. Riksyrkesskolornas framtida ställning skall ytterligare övervägas enligt vad chefen för ecklesiastikdepartementet uttalat i den nyssnämnda propositionen. Av detta skäl framlägger utredningen nu inte något förslag om förändringar i de studiesociala förmånerna för elever i dessa skolor.

En fråga av liknande slag gäller de s. k. skogsbrukskurserna vid vilka skogsarbetare utbildas. Dessa anordnas bl. a. av skogsvårdsstyrelse och är av tre slag; skoglig grundkurs, skoglig vidareutbildningskurs samt förmanskurs. Grundkursen omfattar ca 40 veckor och kan byggas på med en specialinriktad kurs om inemot 30 veckor. Deltagare i grundkurs och förmanskurs erhåller, om de ej bor på skolorten, 5 kronor per dag, varjämte de får fria resor till och från skolan. I regel behöver eleverna erlägga endast relativt låga kost- och logiavgifter — ca 10 kronor per dygn — och erhåller på denna väg en inte obetydlig subvention. Deltagare i vidareutbildningskurser erhåller, om de har försörjningsplikt, 20 kronor per dag, i annat fall 12 kronor per dag. Dessa kurser torde dock i vissa avseenden vara att jämföra med ovannämnda omskolningskurser. Antalet deltagare i grundutbildning uppgår 1961/62 till ca 1 200 och kan beräknas till 1 500 år 1964/65.

Studiehjälpen bör om möjligt regleras efter likartade bestämmelser. Den skogliga grundkursen liksom förmanskursen är vidare att jämställa med reguljär yrkesutbildningsverksamhet. Enligt utredningens mening talar dessa två skäl för att deltagare i dessa kurser infogas i utredningens system och alltså erhåller tillgång till samma slags förmåner som elever i yrkesskolor m. fl. Någon förändring föreslås däremot inte för deltagare i vidareutbildningskurser, då dessa är motiverade av särskilda arbetsmarknadspolitiska skäl.

Kriterier inom de olika skolformerna

I de föregående avsnitten har utredningen föreslagit vilka skolformer som skall omfattas av studiehjälpssystemet. Utredningen övergår nu till att behandla tre speciella kriterier inom dessa skolformer.

Heltidsstudier. Studiebidrag och stipendier utdelas nu endast till dem som deltar i s. k. heltidsstudier, d. v. s. studier på dagtid. Däremot erhåller de som bedriver studier på kvällstid — med nedan redovisat undantag — inte dessa förmåner. Skälet härför är att dessa elever som regel har förvärvsarbete och kan finansiera sitt uppehälle genom arbetsinkomsterna. Elever i statens kompletteringsgymnasium kan dock i samband med lån erhålla ett stipendium. Under budgetåret 1961/62 utdelades till elever i kompletteringsgymnasiet 106 lån om sammanlagt 150 000 kronor och 76 stipendier om sammanlagt 45 000 kronor. Fr. o. m. budgetåret 1963/64 kommer också eleverna i statsbidragsberättigade kvällsgymnasier att kunna erhålla sådana stipendier (proposition 1963: 97).

De som bedriver studier på dagtid, torde — med få undantag — på grund av studiernas uppläggning inte ha möjlighet att förvärvsarbeta parallellt med studierna. För de deltidsstuderande är situationen en annan. De har i allmänhet arbetsinkomster samtidigt som studieprogrammet ofta är mindre omfattande än de heltidsstuderandes. Behovet av bidrag kan därför bedömas vara mindre för denna grupp. Därest studiestödet skulle omfatta deltidsstuderande torde det också kräva att bidragsmöjligheterna utvidgas till dem som bedriver deltidsstudier inom yrkesskolans ram. I de fall deltidsstuderande har behov av finansieringsmedel bör de kunna utnyttja studielånen.

Under vissa delar av studierna, främst i slutfasen, kan för de kvällsstuderandes del uppstå behov av ledighet från arbetet. För att tillgodose behovet av studiehjälp i sådana fall har genom beslut vid 1962 års riksdag inrättats s. k. särskilda stipendier om högst 2 000 kronor för studerande vid vissa skolor för vuxna, bl. a. kvällsgymnasier. Lån kan vidare utgå under andra uppehåll i förvärvsarbetet under studietiden än de nyssnämnda. Det bör vidare erinras om att som följd av beslut vid 1963 års riksdag kommer inga eller mycket låga elevavgifter att utgå vid kvällsgymnasierna; detta innebär en betydande förbättring.

Utredningen föreslår att kravet på heltidsstudier skall gälla samtliga läroanstalter av gymnasie- och yrkesskolekaraktär.

Utbildningens längd. Inom nuvarande studiehjälpssystem gäller att allmänt och särskilt studiebidrag kan utgå endast om utbildningen pågår under minst fyra månader. Stipendium kan däremot utgå för kortare utbildningskurser.

Enligt nuvarande system kan studiehjälp i vissa fall utgå även under ganska korta utbildningsperioder. Studiestödet bör, enligt utredningens mening, också främst avse egentlig skolutbildning och ej kortare kurser av olika slag.

Antalet elever med kortare utbildningstid än en termin är relativt begränsat. Av samtliga heltidsstuderande vid yrkesskolorna i oktober 1961 bevistade mer än 95 procent kurser om minst fem månader. I viss utsträck-

ning finns kortare kurser också vid folkhögskolorna; de s. k. sommarkurserna har sålunda en varaktighet av mellan 13 och 17 veckor. Vid folkhögskolorna kommer att i framtiden inrättas s. k. fristående ämneskurser. Dessa kurser torde emellertid främst ha anknytning till folkbildningsverksamheten och meddelar i motsats till övriga skolformer, som infogats i studiehjälpssystemet, således inte egentlig skolutbildning. Kursernas längd torde vidare i flertalet fall omfatta högst omkring en månad. Slutligen kommer kortare kurser att finnas jämväl vid lantbrukets yrkesskolor i form av s. k. specialkurser.

Utredningen föreslår att studierna skall omfatta minst fyra månader för att studiebidrag och tillägg skall kunna utgå.

Utredningen vill i detta sammanhang beröra frågan om studiehjälpen vid skolorna för vuxna i Norrköping och Härnösand. Studiegången vid dessa två skolor är så upplagd att eleverna under sin studietid om fyra—fem år bevistar sex—åtta s. k. muntliga kurser vid skolan. Varje kurs varar i regel fem—sex veckor, dvs. kortare tid än nyss stipulerade fyra månader. Enligt utredningens mening får man emellertid i fråga om denna särskilda skolform fästa avseende vid att den sammanlagda tid, som eleverna vistas vid skolan, är avsevärt längre än fyra månader, nämligen omkring ett läsår. Eleverna vid dessa skolor får således anses bedriva heltidsstudier om minst fyra månader och bör därför kunna erhålla även annat studiestöd än studielån under de muntliga kurserna.

Enskilda skolor. Statlig studiehjälp utgår förutom vid statliga läroanstalter även vid gymnasier, realskolor och flickskolor, som är ställda under skolöverstyrelsens eller överstyrelsens för yrkesutbildning inseende, vid statsunderstödda yrkesskolor och tandsköterskeskolor samt vid sådan kurs vid statsunderstödd folkhögskola, vartill skolan erhåller statsbidrag. Innebörden av de nuvarande bestämmelserna är t. ex. att allmänt studiebidrag utgår även till elever i enskilda gymnasier som åtnjuter statsbidrag eller som utan att erhålla statsbidrag är ställda under skolöverstyrelsens inseende. Enligt utredningens mening bör studiestöd kunna utgå till elever vid de aktuella skolformerna, som är statliga eller statsunderstödda. I fråga om gymnasier, real- och flickskolor bör liksom nu gälla att stöd kan utgå om skolorna är ställda under statlig tillsyn. Någon förändring i nu gällande bestämmelser föreslås härvidlag ej.

KAPITEL 8

Studiehjälpens utformning

På grundval av de allmänna riktlinjer som utredningen i kapitel 6 förordat för studiehjälpens utbyggnad redovisas i detta kapitel förslag till utformning av studiestödet. Denna redovisning göres separat för varje stödform; i ett avslutande avsnitt sammanfattas vad de framlagda förslagen innebär för de enskilda eleverna.

Studiebidrag

Det allmänna studiebidraget utgår för närvarande till studerande, som har fyllt 16 men inte 18 år. Bidragsbeloppet utgör 50 kronor per månad, d. v. s. för ett läsår om nio månader 450 kronor. Såsom framhållits i kapitel 6 medför den övre åldersgränsen att många elever ej erhåller allmänt studiebidrag. Sålunda är inemot hälften av alla elever i gymnasier, yrkesskolor och folkhögskolor äldre än 18 år. Utredningen har i kapitel 6 framlagt förslag om att studiebidraget skall tillkomma varje elev, som ej erhåller allmänt barnbidrag, i de skolformer som omfattas av utredningens arbete, d. v. s. gymnasier, yrkesskolor, fackskolor, lantbrukets yrkesskolor, folkhögskolor samt de fackutbildningsanstalter, vilka nämnes i kapitel 7. Innebörden härav är att 18-årsgränsen slopas. Studiebidraget skall således kunna utgå under hela utbildningstiden och inte som nu i högst två läsår.

Till frågan om studiebidrag till elever i grundskolan, realskolan och flickskolan återkommer utredningen i det följande.

Slopandet av 18-årsregeln medför att väsentligt fler elever kommer att tilldelas studiebidrag. År 1964/65 kan beräknas att inemot 120 000 elever i de aktuella skolformerna kommer att befinna sig i de årsgrupper, som enligt nu gällande regler kan erhålla allmänt studiebidrag. Ca 105 000 elever i dessa skolor har fyllt 18 år och skall alltså enligt utredningens förslag komma att tilldelas studiebidrag. Kostnaden för att tilldela de elever, som fyllt 18 år, studiebidrag om 50 kronor per månad kan uppskattas till ca 45 miljoner kronor.

Utredningen övergår härefter till frågan om storleken av studiebidraget.

Allmänt studiebidrag utgick under åren 1958—61 med 34 kronor per månad; från 1962 har beloppet höjts till 50 kronor. Till sin storlek har

bidraget avvägts med hänsyn till det allmänna barnbidragets höjd, räknat per månad.

När utredningen nu föreslår, att åldersgränsen skall slopas, föreligger ej längre skäl att beloppsmässigt knyta studiebidraget till det allmänna barnbidraget. Vid bedömningen av bidragets storlek bör hänsyn tas till de utgifter, som för familjens del är förenade med barnens utbildning. Såsom framhållits i kapitel 6 torde kostnaderna för dem som studerar i här aktuella skolor vara större än för dem som går i den obligatoriska skolan. Det är jämväl angeläget att söka mildra de effekter som för familjernas del kan uppstå av de s. k. 16-årsreglerna. Studiebidraget skall vidare tillsammans med övriga studiesociala förmåner ha en rekryteringsfrämjande effekt.

Vid avvägningen av studiebidragets storlek har utredningen självfallet även haft att beakta att en höjning av bidraget medför mycket betydande kostnadsökningar för det allmänna. Med den väsentliga ökning av antalet bidragstagare, som ett slopande av 18-årsgränsen innebär, kan varje höjning av det allmänna studiebidraget med 10 kronor per månad beräknas dra en merkostnad av inemot 20 miljoner kronor per budgetår; härvid har utgångspunkten varit det beräknade elevantalet 1964/65. Mot bakgrund av ovan anförda skäl för studiebidragets höjning och under hänsynstagande till kostnaderna för alternativa reformer har utredningen funnit ett bidrag om 75 kronor per månad vara en lämplig avvägning.

Bidraget för dessa elever kommer att uppgå till 675 kronor per läsår om nio månader. De elever, som genomgår en treårig utbildning, kan i dagens läge erhålla högst (2 × 450 =) 900 kronor i allmänt studiebidrag under sin studietid. Genom utredningens förslag skulle samma elev erhålla (3 × 675 =) 2 025 kronor, d. v. s. en höjning med 1 125 kronor eller mer än en fördubbling av denna studiehjälp.

Kostnaderna för att höja studiebidraget till 75 kronor per månad kan uppskattas till ca 40 miljoner kronor. De sammanlagda kostnaderna för att slopa 18-årsgränsen och att öka bidragsbeloppet till 75 kronor per månad kan beräknas till ca 85 miljoner kronor. Till frågan om ett förhöjt studiebidrag återkommer utredningen senare.

Utredningen övergår nu till att behandla vissa särskilda frågor i anslutning till studiebidraget.

Elever i ovan nämnda skolformer, för vilka rätt till allmänt barnbidrag upphör under studietiden, bör erhålla studiebidrag fr. o. m. månaden efter det kvartal eleven fyllt 16 år, d. v. s. sista gången allmänt barnbidrag utgått.

Eftersom eleverna i grundskolan och motsvarande skolformer i regel åtnjuter allmänt barnbidrag, bör de inte kunna erhålla studiebidrag. En särställning intas emellertid av de elever i grundskolan, realskolan och flickskolan, för vilka rätt att uppbära allmänt barnbidrag inte längre föreligger.

I grundskolan kan man normalt räkna med att eleverna lämnar skolan under det år de fyller sexton år. Skollagen stadgar att skolplikt inträder från och med höstterminen det kalenderår då barnet fyller sju år, och upphör senast med utgången av vårtermin det kalenderår, då det fyller sexton år. Emellertid kan ett barn, som vid sju års ålder inte befunnits skolmoget, få uppskjuta påbörjandet av genomgången av grundskolan. I viss, ehuru begränsad utsträckning kommer vidare kvarsättning att tillämpas i den obligatoriska skolan. Kvarsittning efter målsmans önskan kan äga rum endast under förutsättning att detta inte medför någon utvidgning av skolorganisationen. Antalet elever över 16 år i försöksskolan utgjorde 1960 0,4 procent av det totala elevantalet.

Realskolan och flickskolan skall successivt avvecklas under innevarande decennium. I många fall har eleverna själva valt att förlänga sin skoltid i avsikt att skaffa sig ett bättre utgångsläge för intagning i andra studiebanor. Andelen elever över 16 år utgjorde i dessa skolformer en knapp fjärdedel år 1960.

Om nu studiebidraget anknyts till skolformen, innebär det att elever över 16 år i grundskolan inte skulle erhålla vare sig studiebidrag eller allmänt barnbidrag. Detta kan inte anses vara rimligt. Även till dessa elever bör därför utgå någon form av studiestöd. Utredningen föreslår därför att de i studiehjälpens form erhåller ett *förlängt barnbidrag* om 50 kronor per månad.

Realskolan och flickskolan utgör i detta avseende ett övergångsproblem. Eleverna i dessa båda skolformer bör behandlas på samma sätt som eleverna i grundskolan. Ett särskilt problem utgör dock flickskolans två sista årskurser, vars elever i viss mån genomgår en utbildning motsvarande fackskolans. Eleverna i dessa två årskurser bör därför i studiehjälpshänseende behandlas på samma sätt som bl. a. elever i fackskolor; detta innebär att de skall — i den mån de fyllt 16 år — erhålla studiebidrag med 75 kronor per månad.

Inackorderingstillägg

Särskilt studiebidrag till inackorderade elever har till syfte att utjämna kostnader mellan dessa elever och de elever vilka inte behöver inackordera sig. En uppskattning av den med inackorderingen förenade merkostnaden bör därvid i princip kunna vara vägledande vid beräkningen av bidragets storlek.

För närvarande utgår bidrag till inackordering med belopp som varierar mellan 30 och 75 kronor per månad. De lägsta bidragen utgår till elever som är inackorderade i elevhem vid t. ex. folkhögskolor och lantbrukets yrkesskolor, de högsta till elever i gymnasier och yrkesskolor med kurstid av minst två år. Under 1961/62 utdelades över 45 000 inackorderingsbidrag.

Den undersökning, som utredningen låtit företaga rörande utgifterna för elevernas inackordering, visar att dessa kostnader läsåret 1962/63 kan uppskattas till i genomsnitt över 150 kronor per månad för elever i internat och omkring 250 kronor för övriga elever. Spridningen är avsevärd och sammanhänger bl. a. med elevens ålder och förekomsten av skolfrukost. De angivna kostnaderna visar de beräknade, direkta utgifterna för mat och husrum. Emellertid minskar samtidigt familjens utgifter i hemmet; således sjunker utgifterna för mat och i vissa fall kan det också gälla bostadskostnaderna. De sålunda minskade utgifterna i hemmet kan inte fastställas exakt. Uppskattningsvis torde de uppgå till minst 100 kronor per månad. Vidare måste man hålla i minnet, att studiebidraget med 75 kronor i månaden — som bl. a. är ett bidrag till utgifter för mat — bibehålles vid inackordering. Familjens merkostnader vid elevens inackordering kan med hänsyn härtill uppskattas till genomsnittligt ca 100 kronor per månad. I de enskilda fallen kan skillnaden givetvis vara både större och mindre.

Utredningen föreslår att ett enhetligt inackorderingstillägg införes och att detta bidrag utgår med 100 kronor per månad. Tillsammans med studiebidraget utgår således 175 kronor per månad. Räknat per läsår om nio månader kommer den inackorderade att erhålla (9 × 175 =) 1 575 kronor, vilket är att jämföra med nu utgående bidrag (lägst 360 och högst 990 kronor per läsår). Härutöver kan inkomstprövat tillägg utgå.

Kostnaderna för dessa av utredningen föreslagna åtgärder beträffande inackordering kan beräknas till ca 21 miljoner kronor budgetåret 1964/65. Detta innebär att statens utgifter för inackorderingsbidrag kommer att nära nog fördubblas.

För närvarande åtnjuter elever, som är inackorderade i elevhem, lägre studiebidrag än elever, som är inackorderade i enskilda hem, såvida de ej är elever i realskola, gymnasium eller yrkesskola med minst två års kurstid. Bakgrunden härtill är den nu gällande principen om en lägre bidragsgivning generellt sett för deltagare i kortare utbildningsvägar, samt att inackorderingen i internat har ansetts vara billigare än inackordering i enskilda hem. Enligt utredningens mening finns ej skäl att i fortsättningen upprätthålla denna distinktion mellan kortare och längre utbildningsvägar, bl. a. med hänsyn till vikten av en ökad tillströmning till de skolformer, som förbereder för praktisk yrkesverksamhet. Såsom framgår av den i kapitel 4 lämnade redogörelsen har elever i internat lägre utgifter för inackordering i stort sett endast i de fall då landstingen är huvudmän för skolorna. Vid de folkhögskolor, som har andra huvudmän, är avgifterna i allmänhet avsevärt högre. En bidragsgivning enligt nuvarande normer innebär således ett missgynnande av de elever, som går i t. ex. folkhögskolor med anknytning till folkrörelserna.

Landstingen uttar som regel lägre inackorderingsavgifter av eleverna i sina skolor. Utredningen har övervägt om det finns skäl att vid utform-

ningen av bidragen till inackorderade elever ta särskild hänsyn till detta förhållande. Utredningen har emellertid kommit till slutsatsen att någon åtskillnad ej heller i detta avseende bör göras mellan olika skolor i här berörda skolformer. Tillägget till inackorderad elev, som går i landstingsägd folkhögskola, central verkstadsskola etc., bör således också utgå med 100 kronor per månad.

Som villkor för att inackorderingstillägg skall kunna utgå bör gälla att behov av inackordering föreligger. Detta är regelmässigt fallet, om den avsedda utbildningen saknas på bostadsorten. Någon gång bör bidrag kunna utgå även om eleven inackorderas på bostadsorten, t. ex. när eleven skiljes från föräldrarna.

Såsom framhållits på sid. 85 bör i de kommuner, där grundskolan ännu ej genomförts, eleverna erhålla rese- eller inackorderingstillägg, om de studerar vid annan kommuns grundskola eller real- eller flickskola eller — i den mån de ej fyllt 16 år — vid yrkesskola.

Resetillägg

Särskilt studiebidrag till dagligen resande elever utgår under förutsättning dels att eleven bor i annan kommun än den där ifrågavarande utbildningsanstalt är belägen, dels att hans avstånd till skolan är minst fyra kilometer, dels att hans kostnader efter billigaste färdsätt uppgår till minst 12 kronor per månad. Varje elev måste själv erlägga 10 kronor per månad. Bidraget är maximerat till 40 kronor för yngre och 50 kronor för äldre elev. Om kostnaderna överstiger 50 resp. 60 kronor får även överskjutande belopp täckas av eleven.

Utredningen har låtit utföra en beräkning av fördelningen av antalet 16-åringar år 1970 i olika avståndszoner från allmänt gymnasium. Avsikten har varit att för denna skolforms del söka få en framtidsbild av elevernas avstånd till skolan. Beräkningen har redovisats i kapitel 5 (tabell 30). Härav framgår att ca 60 procent av alla 16-åringar kan antas komma att ha mindre än en mil till gymnasieorten, inemot 75 procent högst två mil och inemot 85 procent högst tre mil. I regel torde eleverna således ha relativt begränsade resavstånd till skolan. Med hänsyn till att migrationen ej kunnat beaktas vid beräkningen torde antalet elever på ringa avstånd från gymnasierna ha underskattats.

Utredningen har, såsom framgått av kapitel 4 och bilaga 3, inhämtat uppgifter om de månatliga utgifterna för gymnasie- och yrkesskolelevernas dagliga resor. Undersökningen utvisade en stor spridning av resekostnaderna, innebärande bl. a. att utgifterna för en fjärdedel av de resande understeg 30 kronor per månad, för en tredjedel låg mellan 30 och 40 kronor, för en fjärdedel mellan 40 och 60 kronor samt för en femtedel översteg

60 kronor. Omkring 25 procent av eleverna som sökt resebidrag har redovisat kostnader som med mer än 10 kronor per månad överstiger resebidraget.

Reseutgifternas storlek sammanhänger inte endast med avståndet utan även med vilket färdsätt som används, vilket kommunikationsföretag som utnyttjas etc. I vissa orter saknas reguljära kommunikationsmöjligheter, varför resorna måste ordnas på särskilt sätt. Utredningen har tagit del av ett material från statens biltrafiknämnd, som belyser de genomsnittliga busspriserna i enskilda bussföretag med minst sex bussar, samt spridningen av dessa priser vid olika reseavstånd. Uppgifterna, som är de senast tillgängliga i detta slag, baserar sig på priserna i november 1959. De avser månadskort för skolungdom och har på grundval av allmänna taxehöjningar uppräknats med 35 procent för att en jämförelse skall kunna göras med nuvarande priser hos statens järnvägar. Denna jämförelse göres i tabell 42.

Tabell 42. Buss- och järnvägspriser vid olika avstånd

Kilometer	Busspriser		Statens järnvägar (tåg, buss)
	genomsnitt	spridning	
1	20,20 kr	14,20—24,30 kr	21,00 kr
5	22,20 kr	17,60—26,30 kr	21,00 kr
10	34,10 kr	27,00—54,00 kr	26,00 kr
15	41,20 kr	33,80—70,90 kr	31,00 kr
20	49,60 kr	43,20—73,00 kr	38,00 kr

Såsom framgår av denna tablå är priserna för skolungdom vid färd med SJ:s tåg eller bussar lägre än vid de enskilda företagen; vid avstånd om 10 kilometer och mer är skillnaden omkring 10 kronor per månad. SJ:s taxor ligger något under nedre gränsen för busspriserna. Inom bussföretagen råder en stor spridning i prisavseende; att färdas en viss sträcka (10 eller 15 km) kan vara dubbelt så dyrt hos ett företag som hos ett annat.

Studiehjälpen till de dagligen resande eleverna kan utformas enligt olika metoder. Man kan vid beräkningen utgå från de faktiska reskostnaderna eller från avståndet mellan hem och skola. Den nuvarande studiehjälpen till de dagligen resande kan sägas utgöra en kombination av båda dessa metoder.

Den väsentliga fördelen med nuvarande system är anpassningen — intill en viss gräns — till elevens faktiska resekostnader. Möjligheterna att ta hänsyn till förändringar i buss- och järnvägstaxor har därigenom varit förhållandevis goda.

Många brister vidlåder å andra sidan detta system. Det skapades i mitten av 1940-talet, då antalet kommuner var ca 2 500 mot nu drygt 1 000. Sedan

systemets införande har i början av 1950-talet en kommunindelningsreform ägt rum och under de närmaste åren torde kommunernas antal ytterligare nedgå. Antalet kommuner beräknas i framtiden till ca 200. I ett sådant läge ter det sig inte rationellt att i studiehjälpssystemet fästa avseende vid om utbildningsmöjligheter finns inom gällande kommungräns eller ej; redan i nuvarande system tvingas man till undantag för de vidsträckta kommunernas del.

Utredningen har sökt bedöma effekten av den nu förestående kommunindelningsreformen, därest denna skulle leda till att de i de föreslagna kommunblocken ingående kommunerna skulle komma att sammanföras till administrativa enheter. Utgångspunkten har därvid varit de år 1959 föddas fördelning i varje kommun på gymnasieorts-, rese- och inackorderingszon; uppgifterna har erhållits från skolöverstyrelsen. I tabell 43 redovisas den andel av de år 1959 födda som i dagens läge — trots att de bor i gymnasiekommunen — hänförs till rese- eller inackorderingszon och motsvarande andel efter en kommunreform.

Tabell 43. Andel födda 1959 i rese- och inackorderingszon i gymnasiekommunerna i vissa län nu och efter en kommunreform

Gymnasiekommuner i	Andel födda i rese- och inackorderingszon i gymnasiekommunen	
	Gällande kommunindelning	Efter en kommunreform
Östergötlands län	1 %	16 %
Jönköpings län	2 %	38 %
Kronobergs län	0 %	45 %
Kalmar län	1 %	37 %
Älvsborgs län	0 %	16 %

Som framgår av denna tablå är det en betydande andel av de presumtiva gymnasieeleverna som efter en administrativ reform av kommungränserna skulle komma att hänföras till den grupp som har den avsedda utbildningen i sin hemortskommun. Dessa skulle således inte kunna tilldelas särskilt studiebidrag vid en strikt tolkning av nuvarande regler.

Vidare utgör administrationen av resebidragen en betungande uppgift för skolorganisationen. Detta har framhållits av bl. a. den skoladministrativa utredningen i ett i november 1962 framlagt förslag till förbättring av läroverksrektorernas arbetssituation (ecklesiastikdepartementet, stencil 1962: 5). Denna utredning har bedömt arbetsbelastningen för olika former av studiehjälp och bl. a. kommit till den slutsatsen att vid en skola med 1 000 bidragsberättigade elever uppgår arbetet med allmänna och särskilda studiebidrag till mellan 60 och 90 timmar per år. Härtill kommer de uppgifter som åvilar skolstyrelserna och kommunernas finansförvaltning. Var-

je ansökan måste nu kontrolleras med avseende på att eleven inte bor i skolkommunen och att hans resväg i så fall utgör minst 4 kilometer, att eleven begagnat billigaste färdsätt och att han uppgett den rätta kostnaden. Bidraget skall så uträknas under hänsynstagande till att eleven skall stå en självrisk om tio kronor per månad samt till att högst 40 eller 50 kronor per månad utgår i bidrag. Om reguljära kommunikationsmedel saknas, skall en kontroll av färdlängden ske och bidraget beräknas på grundval av uppgjorda tabeller och med hänsyn till om sökanden färdats med bil, moped eller cykel.

Enligt utredningens mening talar övervägande skäl för att frångå det nuvarande resebidragssystemet med dess kombination av hänsynstagande till mantalsskrivningsort, kostnader och avstånd.

Om resetilläggens storlek enbart beräknas med hänsyn till de faktiska kostnaderna kan skillnaderna i respriser och kommunikationsmöjligheter för olika orter beaktas. Emellertid skulle ungefär samma kontroll som nu sker behöva äga rum med hänsyn till att eleverna självfallet skulle ha att använda det billigaste färdsättet. I de fall reguljära kommunikationsmöjligheter saknades skulle antingen en schablonskala — såsom nu är fallet — behöva upprättas eller bedömningar om bidragens storlek ske från fall till fall. Vidare skulle ett sådant system — liksom i viss grad även det nuvarande torde kunna göra — kunna medföra ett incitament till prisökningar eller i varje fall inte motverka prisökningar.

Det kan synas eftersträvansvärt att utforma ett bidragssystem, som i de individuella fallen ger exakt likartad kostnadstäckning. Skall detta mål uppnås, är det nödvändigt att göra en individuell prövning av kostnader och färdsätt. Detta skulle kräva omfattande administrativa insatser och i många fall medföra besvärliga avvägningsproblem. Det bör också beaktas att elever i de här aktuella åldrarna inte på samma sätt som yngre elever är beroende av reguljära kommunikationsmedel. För elever med långa resor eller särskilt besvärliga kommunikationsförhållanden bör även möjligheten till inackordering stå till buds, enligt förslag i föregående avsnitt med väsentligt förbättrat bidragsbelopp. Utredningen har med hänsyn härtill inte funnit tillräckliga skäl för att vid bidragsgivningen till de dagligen resande eleverna enbart utgå från resekostnadernas storlek.

En schablonisering av bidragsbeloppen skulle innebära påtagliga administrativa fördelar. Utredningen har bedömt det vara angeläget att eftersträva en begränsning av skoladministrationens arbete med studiehjälpen. Ett bidragssystem, som baserar sig på avståndet, innebär att kontrollen endast behöver avse avståndet. Det blir inte nödvändigt att företa kontroll av resprisets storlek och inte heller att söka utforma olika bestämmelser beroende på vilket kommunikationsmedel som kommit till användning. Bidraget kan slutligen göras oberoende av administrativa gränser mellan kommunerna.

Utredningen föreslår mot bakgrund härav att avståndet hem—skola (räknat fågelvägen) blir avgörande för storleken av resetillägget.

Resetillägget bör i princip täcka merkostnader som är av sådan storlek att de kan antas utgöra hinder för erhållande av utbildning. Bidrag bör därför endast utgå om avståndet hem—skola överstiger en viss gräns.

Statsbidrag till skolskjutsar för elever inom det obligatoriska skolväsendet utgår med en viss andel av kommunens kostnader, under förutsättning att skolvägen är minst 4 km. För s. k. självskjuts, d. v. s. skjuts med fordon som framföres av eleven själv, utgår högre statsbidrag, om skolvägen är minst 7 km. Med hänsyn till att eleverna inom de här aktuella frivilliga skolformerna är äldre än eleverna i den obligatoriska skolan bör en högre kvalifikationsgräns kunna tillämpas än den som gäller inom det statsbidragsberättigade skolskjutsväsendet. Det förhållandet att tillägget göres oberoende av kommungränsen bör ej heller medföra att elever med relativt korta reseavstånd blir bidragsberättigade. Utredningen föreslår att denna gräns sättes till 10 km.

Av skolsociala skäl synes det knappast lämpligt att en elev tillbringar två timmar eller mer för färd till och från skolan. I sådana fall är inackordering att föredra, om eleven skall kunna delta i skolarbetet utan alltför stor belastning. Bidrag bör därför inte räknas för längre färd än fyra—fem mil. I skolplaneringen hänförs f. ö. områden med mer än 45 minuters restid till skolan till inackorderingszon.

Utredningen föreslår, att den elev, som har ett avstånd om tio men inte sexton kilometer från hemmet till skolan, erhåller ett resetillägg om 20 kronor per månad. För den som har femton men inte tjugo kilometer föreslås ett bidrag om 30 kronor. I intervallet tjugo—trettio kilometer föreslås 40 kronor, i intervallet trettio—fyrtio kilometer 50 kronor. Den som har minst fyrtio kilometers avstånd till skolan, föreslås erhålla 60 kronor per månad i resetillägg.

I tabell 44 återges utredningens förslag till avståndszoner samt till resebidrag inom resp. zon. Uppgifter om nuvarande priser för månadskort för skolungdom vid resa med statens järnvägars tåg eller bussar har infogats. Vidare har — med ledning av genomsnittsuppgifter i busstrafikutredningen — skolkortspriserna i genomsnitt vid färd med enskilda bussföretag beräknats. På grundval härav har nu gällande bidrag för färd med resp. SJ, enskilda bussföretag, bil eller cykel och moped angivits.

Utredningens förslag innebär att anknytningen till kommungränsen upphör; detta blir av särskild betydelse genom den nu påbörjade sammanläggningen av kommunerna. Bidrag kommer vidare för längre ressträckor att utgå med högre belopp än enligt nu gällande regler. Maximibeloppen är f. n. för yngre elev 40 kronor per månad, motsvarande en färdlängd med SJ om 31 km, och för äldre elev 50 kronor, motsvarande 41 km. Såsom framgår av tabellen uppnås genom utredningens förslag i allmänhet

Tabell 44. Översikt över nuvarande resebidrag och utredningens förslag till resetillägg

Avstånd i kilometer hem—skola minst	Pris vid klassmitten		Nuvarande bidrag vid färd med								Förslag
	SJ	Enskilda bussföretag	SJ		Enskilda bussföretag		Bil		Cykel, moped		
			yngre	äldre	yngre	äldre	yngre	äldre	yngre	äldre	
10	29	38	19	19	28	28	20	20	10	10	20
15	35	46	25	25	36	36	24	24	12	12	30
20	43	(55)	33	33	40	45	32	32	16	16	40
30	54	(65)	40	44	40	50	40	42	21	21	50
40	65	(75)	40	50	40	50	40	50	26	26	60

en bättre kostnadstäckning. Den som exempelvis för kortare sträckor utnyttjar ett billigt kommunikationsmedel (cykel, moped) erhåller ökade bidrag. Förslaget innebär jämväl att den administrativa belastningen på skolorganisationen påtagligt minskar.

I de fall då kostnaderna för färd med kollektiva kommunikationsmedel understiger lägsta resebidragsbeloppet bör resebidrag ej utgå.

Som villkor för det särskilda studiebidraget gäller nu att elev kan ej inneha bidraget om han bevistar samma eller motsvarande årskurs för andra gången. Vidare kan studiebidraget indras om eleven får sänkt uppförandebetyg. Dessa två frågor behandlar utredningen i ett senare avsnitt.

Inkomstprövat tillägg

Den behovsprövade studiehjälpen är den äldsta formen av statligt studiestöd. De olika behovsprövade stödformerna har särskilt motiverats med önskemålet om att åstadkomma en vidgad rekrytering från samhällsgrupper som varit i ringa utsträckning företrädda vid de högre läroanstalterna. Den faktor, som därvid bäst ansetts spegla familjernas ekonomiska situation, har varit den till statlig inkomstskatt beskattningsbara inkomsten. Man har emellertid efter hand i ökad utsträckning tagit hänsyn även till andra omständigheter. För närvarande sammanvägs ett betydande antal faktorer vid beräkningen av stipendierna. Viktigast av dessa är föräldrarnas beskattningsbara inkomst, deras nettoförmögenhet samt antalet syskon under 18 år utan egen deklarationspliktig inkomst. Av betydelse är vidare elevens egna tillgångar, hans i övrigt erhållna stipendier eller arbetspremier samt föräldrarnas nettoskulder. Vid sidan av dessa i författningen uppräknade faktorer har — såsom framgår av kapitel 3 — de olika ämbetsverken på studiehjälpens område kommit att beakta andra omständigheter.

Utredningen har i kapitel 6 diskuterat de olika stödformer som bör finnas i ett framtida studiehjälpssystem. Skälet för att bibehålla stödåtgärder, som utdelas under hänsynstagande till föräldrarnas ekonomiska situation, är

— nu som tidigare — att det äger rum en betydande socialt korrelerad avtappning av elever från bl. a. arbetarhem vid övergången från obligatorisk skola till fortsatt utbildning, främst det allmänna gymnasiet. Ett väl avvägt studiestöd — utöver det som via det generella studiestödet kommer alla studerande till del — kan i sådana fall ha betydelse i valet mellan fortsatt skolutbildning och förvärvsarbete.

I dagens läge spelar den beskattningsbara inkomsten den främsta rollen vid utdelning av stipendierna. Det torde vara ofrånkomligt att så sker även i framtiden. Den direkta inkomstbeskattningen utgör emellertid i vissa avseenden en bristfällig mätare då det gäller att konstatera om ett behov av studiestöd föreligger. Enligt utredningens socialhjälpsundersökning var det en förhållandevis ringa del av stipendiatföräldrarna som erhöll socialhjälp, trots att deras deklarerade årsinkomst i flertalet fall inte torde ha nått upp till tillämplig gräns för existensminimum. I den beskattningsbara inkomsten ingår vidare ej ersättningar i form av olika sociala förmåner. I många fall har således familjen sannolikt ett bättre ekonomiskt läge än vad den beskattningsbara inkomsten visar. Mot denna bakgrund och med beaktande av att de inkomst- och behovsprövade förmånernas främsta syfte är att stimulera en vidgad rekrytering föreslår utredningen i det följande att antalet behovsklasser minskas, att inkomstgränserna höjs avsevärt, att hänsyn tas till den behållna förmögenheten samt att ett behovsprövat tillägg i vissa fall må kunna utgå.

Faktorer. Stipendierna utdelas f. n. under hänsynstagande till ett stort antal faktorer. Detta medför att det är svårt för den enskilde att kunna orientera sig i systemet och bedöma möjligheterna att erhålla stipendium. Utredningens undersökningar visar t. ex. att andelen flerbarnsfamiljer är mycket låg i behovsklasserna med låga stipendier. Likaså är andelen stipendiater vid yrkesskolorna, som erhåller pluspoäng för tidigare förvärvsarbete, lägre i dessa behovsklasser än i dem där höga stipendier utgår. Den särskilda praxis som myndigheterna kommit att utveckla vid sidan av varandra bidrar till den bristande överskådligheten. Ett invägande av flera faktorer försvårar vidare det administrativa arbetet; det har för utredningen — som senare föreslår att besluten om de inkomstprövade tilläggen skall decentraliseras — varit en strävan att överhuvud förenkla administrationen av studiehjälpen. Utredningen anser att tillräckliga skäl ej föreligger för att i framtiden beakta föräldrarnas skulder utöver tillgångar eller från annat håll uppburna stipendier och premier. Dessa faktorer spelar i dag en så obetydlig roll att man av detta skäl torde kunna bortse från dem; vad gäller uppburen lön under studietiden behandlas denna typ av förmåner senare i detta kapitel.

Även de som bedriver heltidsstudier, kan i viss utsträckning uppbära inte obetydliga skattepliktiga inkomster, t. ex. i form av avkastning av förmögenhet, pensionsförmåner och periodiska understöd. Man kan vidare

räkna med att eleverna haft inkomster under ferierna. Enligt utredningens mening bör vid beräkningen av de inkomstprövade tilläggens storlek hänsyn tas till elevens inkomster på så sätt att i den mån han haft beskattningsbar inkomst för det aktuella taxeringsåret, bör denna summa läggas till föräldrarnas beskattningsbara inkomst. Det bör nämnas att — på grund av gällande beskattningsregler — en ogift person inte påföres beskattningsbar inkomst, förrän årsinkomsten uppgår till ca 3 000 kronor.

Förutom föräldrarnas inkomster synes det vara två omständigheter som generellt sett har inverkan på den ekonomiska situationen, dels antalet syskon, dels storleken av den behållna förmögenheten.

Ett hänsynstagande till syskonfaktorn får med den av utredningen förordade konstruktionen av stödformen — innebärande få behovsklasser och mycket breda inkomstskikt — effekt endast i vissa marginella lägen. Ett infogande av syskonfaktorn i bidragssystemet skapar även en extra åldersgräns. Utredningen har vid utformningen av sina förslag sökt undanröja denna form av tröskeleffekter. Av dessa motiv anser utredningen att tillräckliga skäl inte föreligger att ta särskild hänsyn till förekomsten av syskon vid beräkningen av beloppet för de inkomstprövade tilläggen.

I många fall speglar — med hänsyn till det direkta beskattningssystemets utformning — den behållna förmögenheten den ekonomiska situationen bättre än den beskattningsbara inkomsten. I en skrivelse till utredningen från ett antal folkhögskolerektorer har anförts, att barnen från jordbrukarhem skulle missgynnas vid stipendieringen genom att man tar viss hänsyn till den behållna förmögenheten. De undersökningar, som utredningen låtit genomföra, ger inte något stöd för denna uppfattning. Det visar sig att — med undantag av barn till ensamstående kvinnor — jordbrukarbarnen i större utsträckning än någon annan grupp erhåller de högsta stipendierna.

Utredningen föreslår att de inkomstprövade tilläggen utdelas under hänsynstagande till föräldrarnas och sökandens beskattningsbara inkomst samt till föräldrarnas och sökandens behållna förmögenhet.

Behovsklasser. Antalet behovsklasser utgör för närvarande åtta, antalet stipendiebelopp femton. Familjeberedningen föreslog år 1957 att antalet behovsklasser skulle minskas till fem. I studiehjälpsnämndens år 1959 framlagda skrivelse upprepades detta förslag. Därvid anfördes att en reducering av antalet stipendieklasser skulle underlätta stipendieberäkningen, och att häri låg den egentliga fördelen med en sådan åtgärd. Vidare framhölls att »ett större antal olika stipendiebelopp medför visserligen större möjligheter till att differentiera studiehjälpen efter behov hos den sökande, men då en fullt rättvisande fördelning av stipendiebeloppen aldrig kan åstadkommas på grundval av de i ansökningarna lämnade ekonomiska uppgifterna, bör en hopdragning av klasserna inte tillmätas någon större betydelse». Av de remissinstanser som yttrade sig över nämndens utredning

tillstyrkte bl. a. skolöverstyrelsen, överstyrelsen för yrkesutbildning, arbetsmarknadsstyrelsen och lantbruksstyrelsen detta förslag.

Enligt studiehjälpsutredningens mening har de ovan anförda skälen för en reduktion av antalet behovsklasser alltfort giltighet. Utredningen föreslår att antalet behovsklasser minskas från åtta till tre. Det behovsprövade tillägget som utredningen behandlar längre fram kan i viss mån sägas utgöra en fjärde behovsklass.

Inkomstgränser och bidragsbelopp. För en elev, som ej har syskon under 18 år, utgår för närvarande lägsta stipendium — d. v. s. 10 eller 15 kronor per månad — om föräldrarnas beskattningsbara inkomst utgör 9 200—11 100 kronor; årsinkomst ca 16 500—19 000 kronor. För en tvåbarnsfamilj är övre gränsen för stipendium en årsinkomst av ca 21 000 kronor och för en trebarnsfamilj ca 24 000 kronor.

Syftet med de inkomstprövade förmånerna är att vidga rekryteringen till de aktuella skolformerna. De nuvarande inkomstgränserna medför att låga stipendiebelopp utgår till elever från de samhällslager från vilka det är angeläget att vidga rekryteringen. Såsom framgår av bilaga 4 och tabell 38 blir tröskeleffekterna av 16- och 18-årsgränsen förhållandevis betydande i inkomstlägen mellan 15 000 och 20 000 kronor. Det är angeläget att de inkomstprövade tilläggen får verkningskraft även i dessa inkomstskikt.

Bidragssystemet bör även utformas i avsikt att ha en familjestödjande effekt. Också ur denna synpunkt bör inkomstgränserna höjas.

De svagheter, som vidlåder den beskattningsbara inkomsten som mätare på behovet av studiestöd, kan vidare till en del undanröjas genom en höjning av inkomstgränserna; i samma riktning verkar utredningens förslag om minskning av antalet behovsklasser.

Utredningen har utformat förslaget om de inkomstprövade tilläggen i syfte att söka stimulera en vidgad rekrytering samtidigt som utredningen sökt undvika icke önskade tröskeleffekter. Bidragsbeloppen föreslås utgå med 25, 50 och 75 kronor per månad och inkomstgränserna föreslås höjda så att detta tillägg kan utgå vid årsinkomster inemot 30 000 kronor mot nu knappt 20 000 kronor (tabell 45).

Med inkomst bör såsom nu förstås föräldrarnas till statlig inkomstskatt beskattningsbara inkomst. Då den studerande vistas hos fosterföräldrar bör

Tabell 45. Förslag till inkomstgränser och bidragsbelopp för de inkomstprövade tilläggen

Beskattningsbar inkomst	Motsvarar i årsinkomst ca	Bidrag per månad
0— 8 000 kr	0—15 000 kr	75 kr
8 100—12 000 kr	15 000—20 000 kr	50 kr
12 100—20 000 kr	20 000—29 000 kr	25 kr

likaså — till skillnad från vad nu gäller — hänsyn tas till dessas inkomst; dessa har nämligen åtagit sig att svara för barnets uppfostran, vartill måste anses höra dess utbildning. Barnet betraktas som en del av familjen. Det allmänna barnbidraget utgår också till fosterföräldrarna. Adoptivbarn bör behandlas som egna barn. Detsamma bör — till skillnad från nu — även gälla om modern är omgift men adoption ej skett.

Förmögenhetsgränser. I det nuvarande stipendiesystemet tas hänsyn till föräldrarnas och elevens behållna förmögenhet (50 000 resp. 6 000 kronor). Utredningen har låtit företa en undersökning bland dem som ansökt om stipendium för studier vid gymnasier, real- och flickskolor under läsåret 1962/63, om förekomsten av behållen förmögenhet hos föräldrarna samt förmögenhetens storlek. Resultaten redovisas i tabell 46.

Det bör understrykas, att tabellen inte speglar förmögenhetsfördelningen bland samtliga föräldrar till eleverna vid de aktuella skolorna. Den visar storleken av den behållna förmögenheten hos dem som ansökt om stipendium.

Tabell 46. Behållen föräldraförmögenhet hos de stipendiesökande vid gymnasier m. fl. skolor 1962/63

Behållen förmögenhet	Relativ andel
0—20 000	73,3 %
20 001—30 000	9,8 %
30 001—42 000	7,0 %
42 001—50 000	3,0 %
50 001—	6,8 %
	100,0 %

Enligt utredningens mening är det — med hänsyn till vad som ovan anförts om den beskattningsbara inkomsten som mätare på behovet av studiehjälp — ofrånkomligt att även i framtiden ta hänsyn till den behållna förmögenheten hos föräldrar och sökanden. Detta framstår som desto mer motiverat då utredningen föreslagit en höjning av inkomstgränserna och en minskning av antalet behovsklasser. Om tillgångarna överstiger skulderna med minst 20 000 kronor, föreligger enligt utredningens mening skäl att ta hänsyn till förmögenheten. Det stora flertalet ansökningar beröres ej av en sådan prövning. Samtidigt är gränsen så lagd att denna faktor får effekt för en inte alltför ringa grupp; hänsynstagandet blir således meningsfullt. I anslutning härtill må erinras om att beskattning för inkomst av kapital för gift inkomsttagare normalt inträder om denna inkomst överstiger 800 kronor per år och att en normal kapitalavkastning torde vara omkring 4 procent.

Utredningen föreslår att då summan av föräldrarnas (jämte sökandes makes) och sökandes sammanlagda behållna förmögenhet överstiger 20 000 kronor, skall en femtedel av överskjutande belopp, jämkat nedåt till närmaste hundratal kronor, läggas till föräldrarnas beskattningsbara inkomst.

Behovsprövat tillägg

Såsom framgår av utredningens undersökningar om stipendiaternas ekonomiska och sociala bakgrund erhåller för närvarande omkring en tredjedel av stipendiaterna i yrkesskolorna högsta stipendium (75 eller 100 kronor per månad). Denna kategori består till stor del av barn till ensamstående kvinnor (änkor, frånskilda, ogifta mödrar). Nära nog samtliga av dessa medtogs i utredningens socialhjälpsundersökning och av dessa var det en fjärdedel som under året erhållit socialhjälp mot ca 15 procent för de fullständiga familjerna. Enligt utredningens mening finns det skäl att för barn till ensamstående vårdnadshavare — såväl män som kvinnor — med mycket låga inkomster och i särskilt ömmande fall kunna bevilja ett högre tillägg än 75 kronor per månad. Utredningen föreslår att utöver det inkomstprövade tillägget skall kunna utgå ett behovsprövat tillägg. Beloppet bör avvägas med hänsyn till önskvärdheten av att i dessa fall söka åstadkomma en nära nog fullständig täckning av utgifterna i samband med elevens utbildning. Utredningen föreslår att detta tillägg utgår med högst 75 kronor per månad. I ett sådant fall kommer ett inkomsttillskott att beviljas familjen med upp till 225 kronor per månad eller, räknat per läsår om nio månader, 2 025 kronor. Vid inackordering utgår ytterligare 100 kronor per månad, d. v. s. 900 kronor per läsår. Den högsta studiehjälp som kan utgå blir sålunda 2 925 kronor under ett läsår.

Under senare tid har genom socialpolitiska och skattepolitiska åtgärder betydelsefulla förbättringar skett för de ensamstående mödrarna. Genom lagen om allmän försäkring erhåller de efterlevande familjepensionsförmåner och den grupplivförsäkring, varom överenskommelser träffats mellan arbetsmarknadens parter är också av stor betydelse. Vidare har i olika etapper en skattelindring ägt rum för ensamstående. Enligt beslut vid 1962 års höstriksdag har ensamstående bl. a. rätt till ortsavdrag såsom gift för det fall barn under 18 år finns i hemmet. Trots den genomförda förbättringen torde i många fall dessa befinna sig i en svår ekonomisk situation. Detta torde särskilt gälla ogifta mödrar och frånskilda. Det torde främst vara inom dessa grupper sådana skäl föreligger som motiverar att sökande kan komma i fråga för det behovsprövade tillägget.

En av förutsättningarna för att sådant tillägg skall kunna utgå bör enligt utredningen vara att sökanden erhåller maximalt inkomstprövat tillägg. I sådana fall, där inkomst- och förmögenhetsförhållandena avsevärt ändrats jämfört med vad som legat till grund för beräkningen av den beskattningsbara inkomsten och det kan antas att rätt till högsta stipendium skulle utgå, om bedömningen grundats på de ändrade förhållandena, bör dock behovsprövat tillägg också kunna utgå.

Bedömningen av behovet av ytterligare studiestöd bör ske under hänsynstagande till de aktuella ekonomiska förhållandena. Vid ansökan om behovs-

prövat tillägg skall vårdnadshavaren lämna uppgift om storleken av beräknad skattepliktig inkomst för den period som bidraget avser (även förtidspension, änkepension, barnpension, periodiskt understöd m. m.) samt slaget av inkomst. Vidare bör anges förekomsten och storleken av olika sociala förmåner, som inte är underkastade direkt beskattning. Sådana förmåner är bl. a. sjukpenning, familjebostadsbidrag, kontinuerlig socialhjälp samt bidrag från arbetslöshetskassa.

Det behovsprövade tillägget bör utgå endast om särskilt låg inkomst föreligger. Vid utdelningen bör alla de förhållanden, som är av betydelse för familjens ekonomiska läge, beaktas.

Utredningen har övervägt, om det föreslagna behovsprövade tillägget även skulle kunna komma elever från fullständiga familjer till del. Utredningen har därvid ej kunnat bortse från att sådana elever i vissa fall kan ha lika stora ekonomiska svårigheter som barn till ensamstående vårdnadshavare med särskilt låg inkomst. Av denna anledning vill utredningen föreslå, att, då synnerliga skäl föreligger, behovsprövat tillägg även må kunna utgå till andra elever än barn till ensamstående vårdnadshavare. Utredningen förutsätter därvid, att denna möjlighet utnyttjas restriktivt och att behovsprövat tillägg kommer att utgå i ett begränsat antal fall.

Förhöjt studiebidrag

I regel är eleverna vid de gymnasiala skolformerna i en ålder, då de tillhör familjens ekonomi. I vissa fall är eleverna fristående från föräldrarnas ekonomi. Det är enligt utredningens mening — såsom framhållits i kapitlen 6 och 7 — inte lämpligt att pröva dessa elevers behov av studiestöd med hänsyn till föräldrarnas ekonomi och bostadsort. Utredningen har därför förordat, att dessa elever skall erhålla ett med högre belopp än 75 kronor per månad utgående studiebidrag. En följd av detta förslag är att de ej skall tilldelas studiestöd, som utdelas under hänsynstagande till föräldrarnas ekonomiska ställning och bostadsort. Några tillägg till studiebidrag skall således ej förekomma för dessa elever.

Såsom framhållits i kapitel 7 torde denna form av studiestöd böra utgå till de elever, som under det kalenderår den avsedda utbildningen påbörjas uppnår minst 21 års ålder. Härigenom vinnes den fördelen att olika studiesociala stödåtgärder inte behöver tillämpas för en och samma elev under utbildningen vid samma skolform. De administrativa olägenheter, som är förenade med nuvarande åldersgräns för det allmänna studiebidraget, blir således inte aktuella. I tabell 47 ges uppgift om dels det totala antalet elever år 1960, som skulle komma att omfattas av en sådan stödform, dels antalet elever i intagningsklasserna som fyllt 21 år.

Tabell 47. Antal elever i vissa skolformer år 1960 som uppnått 21 år vid utbildningens påbörjande

Skolform	Elever i intagningsklass	Varav 21 år eller äldre vid inträdet	Totalt elevantal	Varav 21 år eller äldre vid inträdet
Allmänt gymnasium	19 487	161	55 366	500
Tekniskt gymnasium	2 640	522	6 063	1 365
Handelsgymnasium	1 698	142	2 961	303
Yrkesskola	32 957	5 214	49 426	6 970
Folkhögskola	6 637	1 604	12 258	3 201

Det totala antalet elever — inkl. elever i här ej upptagna skolformer — som skulle komma att beröras av den ifrågavarande stödformen torde uppgå till omkring 15 000.

Utredningen har tidigare framhållit, att de materiella förmånerna i form av återbetalningsfria förmåner (bidrag) bör vara ungefär lika stora inom olika delar av ett enhetligt studiesocialt system. Önskvärdheten härav framgår starkt vid avvägningen av det förhöjda studiebidragets storlek. I samma klassavdelning kommer att finnas elever med förhöjt studiebidrag och elever med studiebidrag jämte ev. tillägg. En elev, som börjar sin utbildning i en viss skolform vid 19 eller 20 års ålder, kommer att erhålla studiebidrag jämte ev. tillägg. Väntar han med att påbörja sin utbildning till det år han fyller 21 år, får han i stället förhöjt studiebidrag. För att undvika från rättvisesynpunkt stötande skillnader och för att undvika att studiehjälpen får en snedvridande inverkan vid den enskildes utbildningsplanering bör det förhöjda studiebidraget varken vara avsevärt högre eller avsevärt lägre än vad flertalet elever i de berörda skolformerna kan beräknas erhålla i statlig studiehjälp.

En del elever under 21 år kommer att erhålla enbart studiebidrag. Ett sannolikt relativt begränsat antal elever kommer att få inackorderingstillägg jämte högsta inkomstprövade tillägg och i enstaka fall kan dessutom behovsprövat tillägg utgå. Studiehjälpen kommer således att utgå med skiftande belopp, från 75 till 250 och i vissa fall upp till 325 kronor per månad. Genomsnittet synes komma att ligga vid 130 kronor per månad.

Ett förhöjt studiebidrag, som ligger någonstans mellan de mera allmängiltiga gränserna 75 och 250 kronor per månad, innebär att en del elever får högre, en del lägre månatlig studiehjälp, än om de börjat utbildningen före 21 års ålder. För att i stort sett undvika vad som kunde te sig som en försämring synes det motiverat att det förhöjda studiebidraget ligger högre än vad som skulle följa av en strikt genomsnittsberäkning. Vid beloppsavvägningen har utredningen vidare tagit hänsyn till att inackorderingsfrekvensen är högre bland elever över 21 år.

Mot denna bakgrund synes ett belopp om 175 kronor per månad vara en lämplig avvägning av det förhöjda studiebidraget (1 575 kronor per läsår).

Kostnaderna för det förhöjda studiebidraget kan beräknas till ca 25 miljoner kronor. Till en summa av 11 miljoner kronor ingår detta belopp i den ovan beräknade kostnadsökningen för studiebidrag (sid. 99).

Studielån

Studielånen skall kunna utgå till dem som har behov av studiekredit för att finansiera sina studier. Vid den avgränsning mellan skolformerna, som gjorts mellan studiesociala utredningen och studiehjälpsutredningen, har riktpunkten varit att de studiebanor, vid vilka eleverna som regel är fristående från föräldrarnas ekonomi, förts till det av studiesociala utredningen behandlade finansieringssystemet. Antalet elever i de för studiehjälpsutredningen aktuella skolformerna (främst gymnasier, yrkesskolor, fackskolor och folkhögskolor) som kan komma att utnyttja lånestödet torde därför bli relativt begränsat i förhållande till hela elevantalet. Vid utformningen av sitt förslag beträffande studielån har studiehjälpsutredningen inte kunnat beakta de förändringar av kreditsystemet överhuvud som kan komma att bli en följd av studiesociala utredningens förslag.

Lånen ur allmänna studielånefonden är i dag maximerade till 2 500 kronor per läsår. När synnerliga skäl föreligger, kan detta belopp höjas med 1 000 kronor. Såsom framgår av kapitel 3 utdelar studiehjälpsnämnden lån till fackgymnasieelever o. dyl. om vanligen 1 000 kronor per läsår, om föräldrarnas beskattningsbara inkomst understiger 12 000 kronor. Den som är gift eller minst 25 år kan, utan prövning med hänsyn till föräldrarnas ekonomi, erhålla ett lån om ca 2 000 kronor.

I avsikt att belysa storleken av utdelade lån har utredningen från studiehjälpsnämnden inhämtat uppgifter om lånegivningen till eleverna i de tekniska gymnasierna. Av denna undersökning, som redovisats i kapitel 4, framgår att dessa elever vanligen erhåller lån av storleksordningen 1 000 —1 500 kronor per läsår. Vid de tekniska gymnasiernas specialkurser — där eleverna erhåller lån jämte stipendium — fördelar sig eleverna på fyra ungefär lika stora grupper, dels de som inte erhåller något stöd alls, dels de som erhåller mellan 1 000 och 2 500 kronor, dels de som får mellan 2 500 och 3 000 kronor och dels de som får mellan 3 000 och 4 000 kronor per läsår.

En elev, som saknar andra finansieringsmöjligheter än den statliga studiehjälpen, torde i allmänhet inte kunna finansiera sitt uppehälle under studietiden med vad som för närvarande sammanlagt kan erhållas i form av bidrag och lån. Som jämförelse med ovan angivna uppgifter om lånens omfattning vid tekniska gymnasier kan nämnas att garantilånenämnden beräknat utgifterna för kost och logi för en universitetsstuderande till omkring 400 kronor per månad; per läsår om nio månader blir således summan 3 600 kronor. Nämnden har för utlåningen till yngre studerande vid universitet

och högskolor rekommenderat ett normalbelopp av 5 500 kronor per läsår. De studerande i de gymnasiala skolformerna, som kan behöva anlita lån, är troligen till ålder jämförbara med de universitetsstuderande. De kan således antas ha likartad studieekonomisk situation som dessa. De bör då i fråga om tillgången till studiefinansieringsmedel ej vara sämre ställda än de universitets- och högskolestuderande. Det bör beaktas att studerande vid gymnasier och yrkesskolor har tillgång till studiebidrag och tillägg. Vid avvägningen mellan olika faktorer har utredningen kommit till slutsatsen att studielån bör utgå med högst 5 000 kronor per läsår. Detta innebär en fördubbling av nuvarande lånebelopp.

Studielånen är nu behovsprövade med hänsyn även till föräldrarnas ekonomi. Studielån bör — såsom nu sker — endast i undantagsfall tilldelas elever, som tillhör familjens ekonomi. Därvid bör prövningen av låneansökningar ske efter restriktiva grunder. I sådana fall ter det sig också naturligt att en prövning sker med hänsyn till föräldrarnas ekonomi.

Som villkor för att elever, som är fristående från föräldraekonomin, skall erhålla lån bör gälla att de kan uppvisa behov av studiekredit. I sådana fall bör föräldrarnas ekonomiska ställning ej inverka. Däremot bör hänsyn tas till sökandens och i förekommande fall även makes ekonomi. En prövning får äga rum från fall till fall.

Studielånen utdelas i dag utan någon borgensförbindelse eller annan säkerhet. Någon ändring häruti föreslås ej av utredningen.

Lånen löper för närvarande inte med någon ränta under studietiden och ej heller under en viss tid härefter. Först från och med tredje året efter det, då låntagare varit berättigad att lyfta sista delen av sitt studielån, löper lånet med ränta. Räntefoten har under ett tjugotal år utgjort 2½ procent. Lånen är således subventionerade av staten. Detta har varit motiverat i en tid då för vissa elevgrupper studielånen utgjort det huvudsakliga statliga finansieringsstödet. Genom att utredningen jämställer bl. a. studerande vid t. ex. de tekniska gymnasiernas specialkurser och olika tekniska skolor med gymnasie- och yrkesskoleelever och låter dessa elevkategorier få del av studiebidrag och tillägg, försvagas skälet för att upprätthålla en subventionerad låneform. I samma riktning pekar det förhållandet att utredningen föreslår en stark förbättring av studiebidragen. Det är heller inte lämpligt att knyta en subvention till lånet, då härigenom skuldsättning uppmuntras. Utredningen föreslår att studielånen från första upplåningstillfället löper med viss av Kungl. Maj:t fastställd ränta. Denna torde böra vara en halv procent högre än högsta gällande inlåningsränta hos bankerna.

Återbetalningarna av studielånen sker nu på så sätt att låntagaren erlägger för varje år lika stora amorteringsdelar jämte upplupen ränta å lånebeloppet. Härav följer att den summa som låntagaren erlägger minskar för varje år. Amorteringarna påbörjas i regel i slutet av året efter det då

låntagaren avslutat sin utbildning. Normalt räknar man med att amorteringarna skall utgöra 500—600 kronor per år; för vissa grupper såsom elever i tekniska institut och sjuksköterskeskolor är beloppen något lägre. Den längsta amorteringstiden utgör, enligt författningen, 15 år men i allmänhet tillämpas amorteringstider om högst 10 år.

Det nuvarande systemet har fungerat väl. Som ett exempel kan nämnas att i november 1962 aviserades drygt 25 000 inbetalningskort på studielån från generalpoststyrelsen. Något mer än 2 procent av dessa låntagare fick påminnas två gånger och i 0,3 procent av fallen överlämnades lånet till ombudsmannaexpeditionen för bevakning. Enligt utredningens mening bör en något längre amorteringsbefrielse efter studiernas slut komma till stånd samt jämväl den längsta tillåtna amorteringstiden förlängas. Utredningen förordar, att återbetalningarna som regel inte skall påbörjas förrän under tredje året efter det, då utbildningen för vilken studielån utgått, avslutats. Upplupen ränta bör läggas till kapitalskulden. Utredningen föreslår vidare en viss förlängning av amorteringstiden, så att återbetalningen av studielån skall vara fullgjord före utgången av tjugonde året efter det då utbildningen, för vilken studielån utgått, avslutats. Förlängningen av amorteringstiden blir minst fem år. En utsträckt amorteringsbefrielse efter studiernas slut kommer även till stånd. Självfallet bör hinder ej föreligga för en snabbare återbetalning av studielån.

Studielånen kan f. n. bli föremål för avskrivning på två sätt. Dels avskrives regelmässigt en fjärdedel av den vid första amorteringstillfället kvarstående kapitalskulden, dels kan efter särskild prövning och genom beslut av Kungl. Maj:t lån och räntor efterskänkas.

Avskrivningen av studieskulder med 25 procent infördes främst i syfte att i efterhand tilldela dem studiehjälpsförmåner, vilka under sin studietid inte fått del av sådana i så stor utsträckning som dagens studerande ungdom. Åtgärden infördes som ett provisorium i avbidan på en mer långsiktig lösning av studiefinansieringsproblemen.

Studiehjälpsutredningen har i detta betänkande framlagt vittgående förslag om förstärkning av studiehjälpens resurser. Förbättringarna har främst inriktats på att öka bidragen under studietiden, samtidigt som kompletterande finansieringsmedel ställs till de studerandes förfogande i form av lån; enligt utredningens förslag tilldelas äldre elever ett med högre belopp utgående generellt studiebidrag. Den generella avskrivningen av studielån är förenad med flera nackdelar. Den innebär att studerande som upptar studielån får en särskild premie. Detta synes ha — vilket inte var syftet med den år 1961 införda avskrivningen — kraftigt stimulerat en ökad upplåning. Enligt utredningens mening är det olämpligt att förbinda upplåning med generella subventioner i en eller annan form. Skäl föreligger därför ej, enligt utredningens uppfattning, att även i fortsättningen låta studielånen bli föremål för ett sådant avskrivningsförfarande. Utredningen föreslår där-

för att lån ur allmänna studielånefonden, som upptas fr. o. m. den tid då förslagen som helhet föreslås träda i kraft, ej blir föremål för generell avskrivning.

Efter beslut i varje särskilt fall av Kungl. Maj:t kan studielånen bli föremål för avskrivning helt eller delvis. Sådan avskrivning blir främst aktuell i samband med låntagares frånfälle och då endast om tillgångar i dödsboet saknas. Någon regelmässig avskrivning av studieskulder äger således ej rum vid dödsfall. Avskrivning kan jämväl ske, om låntagaren befinner sig i livet men lider av sådan sjukdom att det är osannolikt att han kan komma att fullgöra sina förpliktelser som låntagare. I vissa fall har amorteringarna successivt uppskjutits. Antalet avskrivningsfall är mycket begränsat och utgjorde under vart och ett av åren 1960—62 4, 8 resp. 6 fall.

Avskrivningsärenden underställs generalpoststyrelsen, som underkastar varje ansökan en individuell prövning. I allmänhet synes avskrivning rekommenderas om efterlevande make har underhållsskyldighet mot minderåriga barn liksom om låntagaren som dödsbodelägare endast efterlämnar barn, vars uppfostran och utbildning ännu ej avslutats. Däremot sker avskrivning mer sällan om föräldrar är dödsbodelägare. I den mån också andra fordringsägare finns betraktas det som angeläget att tillgodose att den ekonomiska lättnad, som uppstår genom avskrivning, inte i stället kommer dessa övriga borgenärer till godo.

Enligt utredningens mening synes nuvarande system i stort sett fungera tillfredsställande ur såväl statsverkets som den enskildes synpunkt. I den mån möjligheter att inbetala den återstående studieskulden saknas eller då andra ömmande omständigheter föreligger, bör statsverkets fordran efterskänkas, särskilt om den avlidne efterlämnar make och barn. Utredningen föreslår att nu gällande praxis tillämpas även i framtiden.

Utredningen vill i detta sammanhang uppta frågan om beslutande instans för dessa avskrivningsärenden. Nu fattas beslut av Kungl. Maj:t sedan generalpoststyrelsen, statskontoret och studiehjälpsnämnden företagit vederbörliga utredningar och avgett yttranden. Mot bakgrund av de allmänna strävanden att befria Kungl. Maj:ts kansli från mindre arbetsrutiner kan det finnas skäl för att låta annan myndighet fatta beslut om denna avskrivning. Centralorganet för studiehjälp torde därvid ligga närmast till hands och utredningen föreslår därför att det anförtros åt detta organ att — efter förslag av generalpoststyrelsen — fatta beslut om avskrivning.

Villkor för studiehjälp

Lämplighetsprövning. Utredningen övergår nu till att diskutera frågan om krav på viss studielämplighet skall föreskrivas som villkor för erhållande av studiehjälp. Allmänt studiebidrag utdelas nu utan någon lämplighetsprövning. Som villkor för erhållande av särskilt studiebidrag och stipendi-

um gäller att eleven ej bevistat samma årskurs eller årskurs som ger motsvarande utbildning. Vid flickskolor, realskolor och gymnasier förekommer i fråga om stipendium även en lämplighetsprövning under hänsynstagande till sökandes betyg och platssiffra i klassen.

Uppgift om betygsfördelningen bland eleverna i de aktuella skolformerna kan hämtas från gymnasieutredningens och studiesociala utredningens undersökning om sociala faktorers inverkan på rekryteringen till vissa gymnasiala skolformer. Denna undersökning visar att av dem som höstterminen 1960 intogs i det allmänna gymnasiet hade 12 procent genomsnittsbetyg som var lägre än Ba, d. v. s. ungefär nuvarande gräns för erhållande av stipendium.

Andelen kvarsittare av det totala elevantalet utgjorde höstterminen 1962 6 procent inom realskoleorganisationen och 7 procent inom gymnasieorganisationen. Vid det allmänna gymnasiet var andelen 6,4 procent, vid handelsgymnasiet 3,7 och vid tekniska gymnasiet 9,6 procent. Enligt vad utredningen inhämtat från gymnasieutredningen synes det rimligt anta att kvarsittningen kommer att minska i framtiden, om den konstruktion av gymnasiet, som denna utredning föreslår, genomförs.

Starka skäl kan enligt utredningens mening anföras mot en särskild lämplighetsprövning vid utdelning av studiehjälp. Vissa betygskrav upprätthålles för tillträde till utbildningsanstalterna. En prövning av elevernas lämplighet för den valda utbildningen förekommer således regelmässigt vid inträdet men även kontinuerligt under studiernas gång. Kvarsättning tillgripes som ett pedagogiskt hjälpmedel, varvid eleven dock får fortsätta utbildningen. Genom att en utbildningsplats sålunda ställs till förfogande åtar sig samhället betydande kostnader för elevens utbildning. Det synes ej befogat att vid bedömningen om studiehjälp skall utgå företa en ytterligare prövning av betygen. Det bör vidare framhållas att betygen i viss utsträckning är socialt korrelerade, vilket väsentligen torde sammanhänga med miljöfaktorer. En lämplighetsprövning torde överhuvud särskilt drabba studerande från ekonomiskt mindre bärkraftiga hem. För dessa kan avsaknad av studiehjälp leda till att studierna avbryts. Det kan vidare framhållas att i den mån en relativ betygssättning införs i gymnasiet ökar svårigheterna att bibehålla lämplighetsprövning. Slutligen bör framhållas att utbildningsväsendet blir alltmer mångfasetterat. Nya utbildningsvägar tillkommer, t. ex. de tvåårigа fackskolorna. I detta läge blir det förenat med allt större svårigheter att avgöra vid t. ex. övergång från gymnasium till fackskola om en elev bevistar vad som kallas motsvarande årskurs.

Med hänsyn till vad som anförts föreslår utredningen att andra lämplighetskrav än de som gäller för intagning eller kvarblivande i skolan ej tillämpas i fråga om statlig studiehjälp.

Uppförande- och ordningsbetyg. För närvarande gäller att nedsättning i elevens uppförande- och ordningsbetyg för eleven kan innebära även för-

lust av studiehjälp i form av särskilda studiebidrag och stipendier. Endast i ringa utsträckning förekommer det emellertid — enligt vad utredningen erfarit — att studiehjälpen indras på grund av denna anledning. För bagatellartade förseelser, som kan påverka ordningsbetyget, indras ej studiehjälpen.

Det är sannolikt att ett indragande av studiehjälpen i vissa fall kan vara en effektiv disciplinär åtgärd. Det blir dock i praktiken en form av bötesstraff, som kommer att drabba eleven och hans familj. Eleven tillåts i regel att fortsätta sin skolgång. Ett indragande av studiehjälpen på grund av nedsatt betyg kan också innebära att en elev av ekonomiska skäl tvingas avbryta sina studier.

Utredningen föreslår att statlig studiehjälp utdelas utan hänsynstagande till elevens uppförande eller ordning. För tid, under vilken elev förvisats eller avvikit från skolan, bör självfallet ej studiehjälp i någon form utgå. Avdrag bör göras för varje hel vecka, som elev varit förvisad.

Särskilda frågor

Förändringar i studiehjälpen under läsåret. Ansökan om särskilt studiebidrag och stipendium skall för närvarande avse läsår (kurs). Om det för elev inträffat förändrade förhållanden under höstterminen, kan ansökan om särskilt studiebidrag göras för vårterminen. I särskilda fall kan även stipendieansökan inges under läsåret.

Det torde i ett inte ringa antal fall inträffa att elevens förhållanden ändras under terminen. Sålunda kan föräldrarna avflytta från skolorten. Härigenom kan eleven ställas utan bidrag till resor eller inackordering. Och det kan omvänt inträffa att en elev får behålla sådant bidrag, trots att hans föräldrar inflyttat till skolorten. Även i fråga om den inkomst- och behovsprövade studiehjälpen kan inträffa sådana förändringar som gör det motiverat att under pågående läsår eller kurs tilldela eleven förbättrade förmåner. Enligt utredningens mening bör därför gälla att elev har rätt att vid ändrade förhållanden under läsåret erhålla tillägg, dock att sådan ansökan må bifallas endast om en månad eller mer återstår av läsåret (kursen). Studiehjälpen bör tilldelas eleven från det datum då de ändrade förhållandena kan styrkas ha trätt i kraft. Det bör omvänt åligga föräldrarna att anmäla sådan förändring som gör att t. ex. inackorderingstillägg ej bör utgå.

Beräkning av förmånerna. Bidragsbeloppen beräknas f. n. per månad. Vid flertalet utbildningsanstalter sker undervisningen per läsår och en månadsuträkning görs under antagande av att höstterminen är fyra månader och vårterminen fem månader. Vid yrkesskolorna förekommer i stor utsträckning växelutbildning varigenom en uppdelning av studietiden i en del, då arbetsinkomst erhålles, och en annan del, då eleven vistas vid yr-

kesskolan, nödvändiggöres. Inom denna skolform beräknas studiehjälpen per vecka. Liknande förhållanden gäller vid folkhögskolorna.

För skolformer som tillämpar höst- och vårterminsindelning av läsåret bör någon förändring ej ske. Vid beräkningen av tiden för utbildningen vid t. ex. yrkesskolor och folkhögskolor torde kunna förfaras så som nu sker inom yrkesskolorna, nämligen att studietiden räknas först i hela kalendermånader, varefter överskjutande dagar omvandlas till veckor. Överskjutande dagar från höstterminen bör räknas tillgodo för vårterminen; trots att en formell terminsdelning inte förekommer vid folkhögskolornas vinterkurser möter intet hinder för en sådan beräkning med hänsyn till att ett juluppehåll faktiskt förekommer.

För folkhögskolorna har skolöverstyrelsen utfärdat anvisningar om att elev vid beräkningen av studiehjälpen skall få tillgodoräkna sig 15 dagar för jullovet (gäller allmänt studiebidrag, inackorderingsbidrag och stipendium). Motiveringen härför torde vara att eleverna har att erlägga viss inackorderingsavgift även under ferietiden, då lokalerna ej kan komma till någon alternativ användning. Med hänsyn till den avsevärda förstärkning som sker av inackorderingstilläggen för eleverna vid folkhögskolorna saknas enligt utredningens mening skäl att bibehålla denna säranvisning för denna skolforms del.

Inkomster av arbete under studietiden m. m. Eleverna i yrkesskolorna åtnjuter i viss utsträckning s. k. arbetspremier under sin studietid; med arbetspremie avses då sådana medel som kommer eleverna till del under den teoretiska studietiden. Enligt den av arbetsmarknadens yrkesråd företagna 1957 års lärlingsutredning utgår premierna i regel med mellan 10 och 30 kronor per månad. Utredningen har ovan föreslagit att vid utdelning av stipendium hänsyn i framtiden ej bör tas till arbetspremier av sådan storlek. I vissa fall kan emellertid arbetspremierna vara avsevärt högre och överstiga vad som minst kan utgå i statlig studiehjälp. Under sådana förhållanden torde arbetspremier dock vara att betrakta som inkomst av arbete.

För närvarande deltar yrkesskoleelever i viss utsträckning i praktiskt arbete inom företag. De erhåller då lön som lärlingar. I genomsnitt torde enligt den nyss åberopade utredningen eleverna tillbringa en fjärdedel av sin totala utbildningstid i företagen. Då lärlingslön utgår, upphör statlig studiehjälp att utgå. Någon ändring häruti föreslås ej av utredningen. Eleverna i inbyggda yrkesskolor och företagsskolor har som regel avsevärt högre inkomster än yrkesskoleeleverna. De åtnjuter ofta lön även under den yrkesteoretiska delen av undervisningen. Inte heller denna elevgrupp bör komma i fråga för statlig studiehjälp.

Det är, enligt utredningens mening, önskvärt att en enhetlig praxis utformas för bedömningen av denna fråga. Anvisningar härom bör utfärdas centralt. Reduktionen skulle t. ex. kunna utformas på sådant sätt att för

tid, för vilken eleven uppbär lön, avdras en summa som är lika med hälften av vad eleven uppburit i lön. Med hänsyn till att utbetalningarna av studiehjälp sker endast vid ett par tillfällen under terminen, bör skolans ledning ha att vid rekvisition av studiehjälpen anmäla vilka elever som åtnjuter lön under en del av kurstiden. Vidare bör uppges den beräknade inkomsten under denna tid samt med ledning härav uträknas med hur stor summa elevens studiestöd skall reduceras.

Studier i Danmark, Finland, Island eller Norge. Elev, som erhåller studiehjälp i form av studiebidrag, stipendier eller studielån, kan beviljas tillstånd att behålla denna under den tid av läsåret eller kursen han studerar vid statlig eller under statlig tillsyn ställd läroanstalt i Danmark, Finland, Island eller Norge. Till annan som studerar vid sådan läroanstalt kan, om studierna omfattar minst fyra månaders heltidsundervisning, jämväl sådan studiehjälp utgå. Bidraget till inackordering utgår för dessa elever med högre belopp än för inackordering i Sverige, nämligen 100 kronor per månad till äldre elev och 75 kronor till yngre elev. Om utbildningen omfattar minst två läsår, kan resebidrag utgå för högst fyra resor per läsår, och i annat fall för högst två resor. Beslut i dessa ärenden fattas av studiehjälpsnämnden.

Under läsåret 1962/63 beviljades 25 elever studiehjälp enligt dessa regler, främst för studier vid folkhögskolor. Den erhållna studiehjälpen varierade mellan ca 450 och 1 500 kronor.

Enligt studiehjälpsutredningens uppfattning bör de elever som bedriver studier i de nordiska grannländerna kunna erhålla samma förmåner som kommer studerande vid de svenska utbildningsanstalterna till del. En elev kan alltså regelmässigt erhålla minst 175 kronor per månad i form av studiebidrag och inackorderingstillägg. Härjämte kan inkomstprövat tillägg utgå. I konsekvens med vad som föreslagits för studier i Sverige i fråga om de särskilda resebidragen till inackorderade stipendiater bör sådana bidrag ej längre utgå. Samma regler som gäller för studiehjälp vid studier vid svenska utbildningsanstalter bör således gälla för denna elevgrupp. Centralorganet bör även i framtiden fatta beslut i ärenden av detta slag.

För närvarande gäller att utländsk studerande kan erhålla studiehjälp som svensk studerande, om han efter utbildningens slut har för avsikt att varaktigt kvarstanna i Sverige och således ej vistas i landet endast i utbildningssyfte. Några förändringar på denna punkt föreslås ej av utredningen.

Brevskolestipendier. Till korrespondensstuderande, som har för avsikt att avlägga real-, student-, handelsgymnasie- eller gymnasieingenjörsexamen kan utgå s. k. brevskolestipendium. Stipendiet kan utgå med högst 300 kronor per år under högst fyra år för realskolestudier och eljest i högst fem år. Under sista läsåret kan högre belopp utgå för deltagande i av korrespondensinstitut anordnad preparandkurs.

Frågan om brevskolestipendiernas utformning och storlek har under senare år behandlats av bl. a. brevskoleutredningen. Chefen för ecklesiastikdepartementet har vid 1963 års riksdag meddelat att gymnasieutredningen har för avsikt att ta upp frågan om den definitiva utformningen av vuxenutbildningen på gymnasiestadiet (jfr statsutskottet 1963: 60). I samband härmed torde jämväl frågan om brevskolestipendierna komma att prövas. Studiehjälpsutredningen har med anledning härav inte ansett sig böra uppta denna form av studiehjälp till prövning.

Vuxenutbildningsbidrag. Till elever i statens gymnasier för vuxna m. fl. skolor kan under studiernas slutskede utgå ett särskilt stipendium om högst 2 000 kronor. Det har ej ingått i utredningens uppdrag att behandla denna form av studiestöd. Med hänsyn till föreslagna förändringar av benämningarna inom studiehjälpen föreslås dock att det särskilda stipendiet i framtiden benämns *vuxenutbildningsbidrag.*

Ikraftträdande m. m. Utredningen föreslår att de nya bestämmelserna träder i kraft den 1 juli 1964. På grundval av de framlagda förslagen har ett utkast till studiehjälpsreglemente utarbetats (sid. 200). Det förutsätts därvid att bestämmelserna om brevskolestipendier regleras i särskild ordning.

Innebörd av utredningens förslag

Utredningen har i kapitel 4 sökt bedöma innebörden av det nuvarande studiehjälpssystemet. Mot bakgrund härav torde det vara angeläget att söka redogöra för effekten av utredningens förslag. Detta sker på tre vägar. I två grafiska framställningar anges den sammanlagda förbättringen i olika inkomstskikt av dels studiebidraget och det inkomstprövade tillägget, dels studiebidraget, inackorderingstillägg och inkomstprövat tillägg. Ett antal exempel på studiehjälpens innebörd i enskilda fall anges. Tröskeleffekterna av åldersgränser har undersökts.

Sammanlagd studiehjälp. I figur 2 anges den relativa fördelningen av inkomsttagare (gifta män i åldern 35—59 år) i olika inkomstskikt samt storleken av det studiebidrag med inkomstprövat tillägg i olika skikt. I figur 3 och 4 visas genom olika staplar dels nuvarande förmåner i fråga om allmänt studiebidrag och stipendium resp. allmänt studiebidrag, stipendium och inackorderingsbidrag, dels utredningens förslag till förmåner i motsvarande fall.

Det framgår att för samtliga familjer — oavsett föräldrarnas inkomster — sker det en ökning av det statliga studiestödet via dessa tre bidragsformer. Ökningen är särskilt stor i de vanligare inkomstskikten. Förbättringarna är vidare särskilt betydande för elever över 18 år, vars studiehjälp i många fall ökar med över 100 kronor per månad. Också eleverna vid folkhögskolorna får en väsentlig ökning av studiestödet, bl. a. genom att 18-årsgränsen för allmänt studiebidrag slopas och inackorderingsstödet höjs.

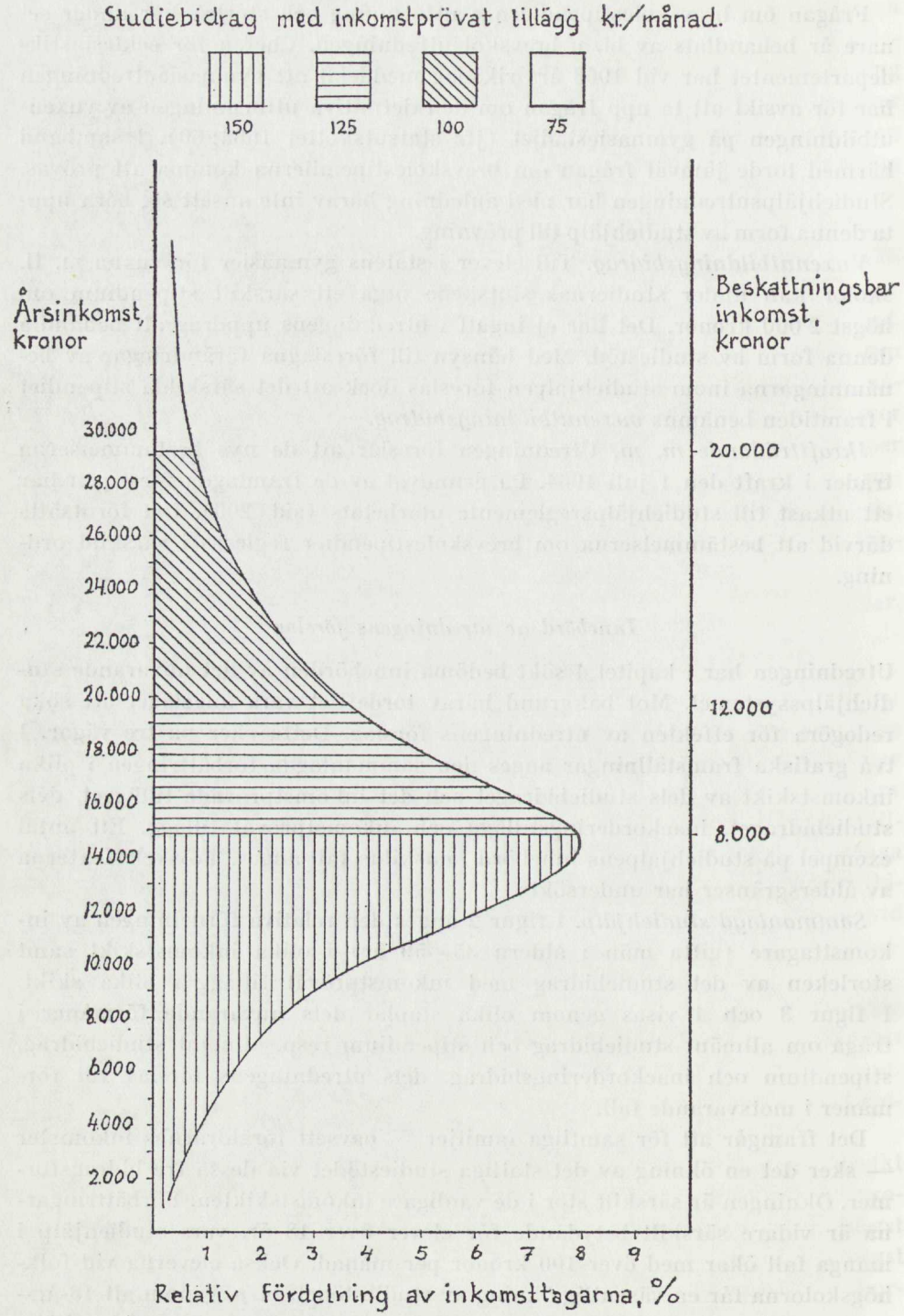

Figur 2. Studiebidrag med inkomstprövat tillägg i olika inkomstskikt

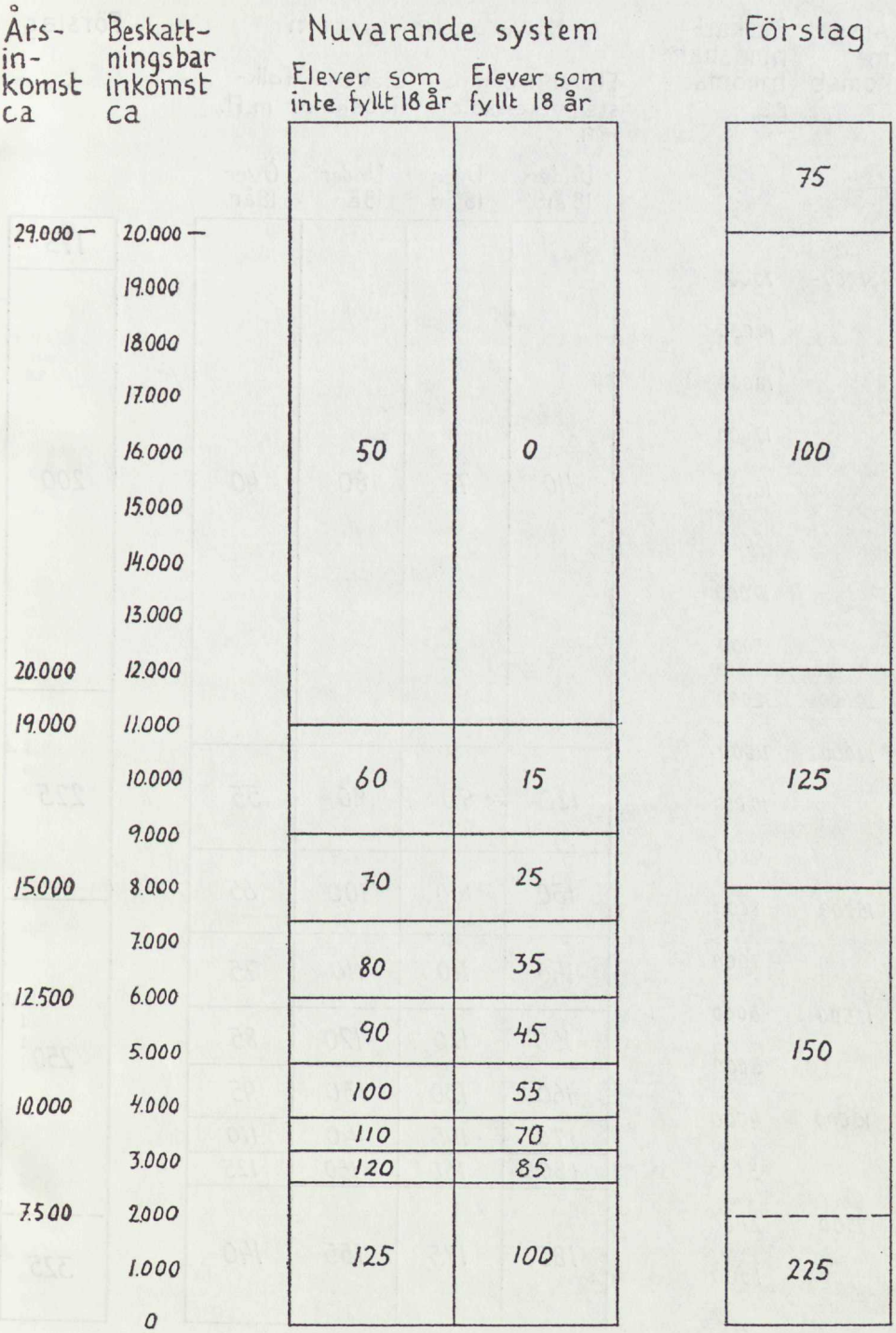

Figur 3. Studiebidrag med inkomst- och behovsprövat tillägg vid olika årsinkomster

Årsinkomst ca	Beskattningsbar inkomst ca	Nuvarande system: Elever i gymnasier, yrkesskolor m.fl. Under 18 år	Nuvarande system: Elever i gymnasier, yrkesskolor m.fl. Över 18 år	Nuvarande system: Elever i folkhögskolor m.fl. Under 18 år	Nuvarande system: Elever i folkhögskolor m.fl. Över 18 år	Förslag
						175
29.000–	20.000–					
	19.000					
	18.000					
	17.000					
	16.000	110	75	80	40	200
	15.000					
	14.000					
	13.000					
20.000	12.000					
19.000	11.000					
	10.000	120	90	90	55	225
	9.000					
15.000	8.000	130	100	100	65	
	7.000	140	110	110	75	
12.500	6.000	150	120	120	85	250
	5.000	160	130	130	95	
10.000	4.000	170	145	140	110	
	3.000	180	160	150	125	
7.500	2.000	185	175	155	140	325
	1.000					
	0					

Figur 4. Studiebidrag med inackorderingstillägg samt inkomst- och behovsprövat tillägg vid olika årsinkomster

Tabell 48. Översikt över studiehjälpens storlek för elever som påbörjar utbildning före 21 år

Elev	Bidragsform	16—17 år kr/månad		18 år och däröver kr/månad		Ökning i förhållande till gällande regler, kr/år	
		Nu	Förslag	Nu	Förslag	1:a och 2:a året	3:e året
1. Eleven, som är inackorderad och vars föräldrar har 8 000 kr i årsinkomst	A	50	75	—	75		
	I	60	100	75	100		
	S	75	75	100	75		
Summa		185	250	175	250	585	675
2. Eleven, som är inackorderad och har 2 syskon under 18 år och vars föräldrar har 8 000 kr i årsinkomst	A	50	75	—	75		
	I	60	100	75	100		
	S	75	75	100	75		
Summa		185	250	175	250	585	675
3. Eleven, som är inackorderad och har 2 syskon under 18 år och vars föräldrar har 8 000 kr i årsinkomst och 52 000 kr i nettoförmögenhet	A	50	75	—	75		
	I	60	100	75	100		
	S	75	50	100	50		
Summa		185	225	175	225	360	450
4. Eleven, som är inackorderad och vars ensamstående moder har mycket låg inkomst	A	50	75	—	75		
	I	60	100	75	100		
	S	75	150	100	150		
Summa		185	325	175	325	1 260	1 350
5. Eleven, som färdas 8 km till skolan med SJ-buss och vars föräldrar har 8 000 kr i årsinkomst	A	50	75	—	75		
	R	13	—	13	—		
	S	75	75	100	75		
Summa		138	150	113	150	108	333
6. Eleven, som färdas till skolan 13 km i SJ-buss och vars föräldrar har 8 000 kr i årsinkomst	A	50	75	—	75		
	R	19	20	19	20		
	S	75	75	100	75		
Summa		144	170	119	170	234	459
7. Eleven, som är inackorderad och vars föräldrar har 12 000 kr i årsinkomst	A	50	75	—	75		
	I	60	100	75	100		
	S	40	75	45	75		
Summa		150	250	120	250	900	1 170
8. Eleven, som är inackorderad och har 2 syskon under 18 år och vars föräldrar har 12 000 kr i årsinkomst	A	50	75	—	75		
	I	60	100	75	100		
	S	60	75	70	75		
Summa		170	250	145	250	720	945

Elev	Bidragsform	16—17 år kr/månad		18 år och däröver kr/månad		Ökning i förhållande till gällande regler, kr/år	
		Nu	Förslag	Nu	Förslag	1:a och 2:a året	3:e året
9. Eleven, som har 2 syskon och vars föräldrar har 12 000 kr i årsinkomst och 30 000 kr i nettoförmögenhet	A	50	75	—	75		
	S	60	75	70	75		
Summa		110	150	70	150	360	720
10. Eleven, som är inackorderad och vars föräldrar har 16 000 kr i årsinkomst	A	50	75	—	75		
	I	60	100	75	100		
	S	20	50	25	50		
Summa		130	225	100	225	855	1 125
11. Eleven, som är inackorderad och har 2 syskon och vars föräldrar har 16 000 kr i årsinkomst	A	50	75	—	75		
	I	60	100	75	100		
	S	40	50	45	50		
Summa		150	225	120	225	675	945
12. Eleven, som har 2 syskon och färdas med SJ-buss 25 km och vars föräldrar har 16 000 kr i årsinkomst	A	50	75	—	75		
	R	33	40	33	40		
	S	40	50	45	50		
Summa		123	165	78	165	378	783
13. Eleven, som är inackorderad och vars föräldrar har 25 000 kr i årsinkomst	A	50	75	—	75		
	I	60	100	75	100		
	S	—	25	—	25		
Summa		110	200	75	200	810	1 125
14. Eleven, som är inackorderad och har 2 syskon och vars föräldrar har 25 000 kr i årsinkomst	A	50	75	—	75		
	I	60	100	75	100		
	S	—	25	—	25		
Summa		110	200	75	200	810	1 125
15. Eleven, som har 2 syskon och vars föräldrar har en årsinkomst om 25 000 kr och en nettoförmögenhet om 52 000 kr	A	50	75	—	75		
	S	—	—	—	—		
Summa		50	75	0	75	225	675
16. Folkhögskoleeleven, som är inackorderad och vars föräldrar har 8 000 kr i årsinkomst	A	50	75	—	75		
	I	30	100	40	100		
	S	75	75	100	75		
Summa		155	250	140	250	760	880

Elev	Bidragsform	16—17 år kr/månad		18 år och däröver kr/månad		Ökning i förhållande till gällande regler, kr/år	
		Nu	Förslag	Nu	Förslag	1:a och 2:a året	3:e året
17. Folkhögskoleeleven, som är inackorderad och har 2 syskon och vars föräldrar har en årsinkomst av 8 000 kr och en nettoförmögenhet om 52 000 kr.	A	50	75	—	75		
	I	30	100	40	100		
	S	75	50	100	50		
Summa		155	225	140	225	560	680
18. Folkhögskoleeleven, som är inackorderad och vars föräldrar har 12 000 kr i årsinkomst	A	50	75	—	75		
	I	30	100	40	100		
	S	40	75	45	75		
Summa		120	250	85	250	1 040	1 320
19. Folkhögskoleeleven, som är inackorderad och vars föräldrar har 16 000 kr i årsinkomst	A	50	75	—	75		
	I	30	100	40	100		
	S	20	50	25	50		
Summa		100	225	65	225	1 000	1 280
20. Folkhögskoleeleven, som är inackorderad och har 2 syskon och vars föräldrar har 16 000 kr i årsinkomst	A	50	75	—	75		
	I	30	100	40	100		
	S	40	50	45	50		
Summa		120	225	85	225	840	1 120
21. Folkhögskoleeleven som är inackorderad och vars föräldrar har 25 000 kr i årsinkomst	A	50	75	—	75		
	I	30	100	40	100		
	S	—	25	—	25		
Summa		80	200	40	200	960	1 280

De elever, för vilka i framtiden studiehjälpen kommer att utgå i form av studiebidrag och ev. inkomstprövat tillägg och alltså ej härjämte i form av rese- eller inackorderingstillägg, utgör huvudparten av eleverna i de för utredningen aktuella skolformerna. Inom gymnasie- och yrkesskoleorganisationen utgör de troligen 55—60 procent av alla elever. Antalet inackorderade är särskilt stort vid folkhögskolor, centrala verkstadsskolor och lantbrukets yrkesskolor.

Enskilda exempel. Figur 3 och 4 anger ej förändringarna för t. ex. elever med syskon under 18 år eller för elever vars föräldrar har en avsevärd behållen förmögenhet. I ett antal enskilda exempel belyses effekterna av utredningens förslag i dessa avseenden.

Jämförelsen göres i tabell 48. Det har därvid antagits att eleverna i yrkesskolor och gymnasier har en treårig utbildningsgång och att de på-

Tabell 49. Översikt över studiehjälpens storlek för elever som påbörjar utbildning efter 21 år

Elev	Nuvarande förmåner kr/månad	Förmåner enligt utredningens förslag kr/månad	Ökning i förhållande till gällande regler kr/år
1. Eleven vars föräldrar har 8 000 kr i årsinkomst	100	175	675
2. Eleven som är inackorderad och vars föräldrar har 8 000 kr i årsinkomst	175	175	—
3. Eleven som färdas 8 km till skolan med SJ-buss och vars föräldrar har 8 000 kr i årsinkomst	113	175	558
4. Eleven som är inackorderad och vars föräldrar har 12 000 kr i årsinkomst	120	175	495
5. Eleven som är inackorderad och vars föräldrar har 16 000 kr i årsinkomst	100	175	675
6. Folkhögskoleeleven som är inackorderad och vars föräldrar har 8 000 kr i årsinkomst	140	175	280
7. Folkhögskoleeleven som är inackorderad och vars föräldrar har 12 000 kr i årsinkomst	85	175	720
8. Folkhögskoleeleven som är inackorderad och vars föräldrar har 16 000 kr i årsinkomst	65	175	880

börjar studierna vid 16 års ålder; de räknas som fyllda 18 år under det sista läsåret. Kurstiden antas till nio månader per läsår. För folkhögskolorna har antagits att det rör sig om en tvåårig studiegång. Kurstiden antas uppgå till åtta månader per läsår. Med förkortningarna avses följande: A = studiebidrag, R = resetillägg, I = inackorderingstillägg, S = inkomstprövat och behovsprövat tillägg.

I tabell 49 visas på motsvarande sätt ett antal exempel för de elever som uppnått eller uppnår 21 år under det år utbildningen påbörjas.

Tröskeleffekter av åldersregler. I bilaga 4 har angetts exempel i olika inkomstskikt och familjetyper av vissa åldersregler inom socialpolitik och beskattning. De förslag, som utredningen framlägger, eliminerar till stor del dessa tröskeleffekter. I särskilt hög grad gäller detta 18-årsgränsen, som helt undanröjes utom för ensamstående vårdnadshavare med inkomster över viss nivå. Detta sammanhänger emellertid med beskattningssystemets utformning för denna grupp medborgare.

I tabell 50 belyses effekten på den disponibla inkomsten enligt gällande regler och utredningens förslag. Nedanstående exempel avser förändringarna, då yngsta barnet fyller 16 resp. 18 år, i en fullständig familj, där mannen är ensam inkomsttagare.

Tabell 50. Effekt på disponibel inkomst i fullständig familj, där mannen är ensam inkomsttagare, av 16- och 18-årsreglerna

Årsinkomst	Effekt på disponibel inkomst			
	Nuvarande system Yngsta barnet fyller		Utredningens förslag Yngsta barnet fyller	
	16 år	18 år	16 år	18 år
8 000	+ 230	— 225	+ 455	0
12 000	— 85	— 405	+ 455	0
15 000	+ 80	— 405	+ 575	0
20 000	— 100	— 450	+ 350	0
30 000	— 100	— 450	+ 125	0

KAPITEL 9

Studiehjälpens administration

Den nuvarande organisationen

Lokala och centrala organ

Sammanhållande och ledande organ för studiehjälpsverksamheten är studiehjälpsnämnden. Vissa ämbetsverk — skolöverstyrelsen, överstyrelsen för yrkesutbildning, lantbruksstyrelsen och domänstyrelsen — har också uppgifter inom studiehjälpens område. Fr. o. m. den 1 oktober 1963 skall domänstyrelsens uppgifter övertas av skogsstyrelsen. Enligt beslut av 1963 års riksdag skall vidare skolöverstyrelsen och överstyrelsen för yrkesutbildning sammanslås till ett nytt ämbetsverk. Till en del ombesörjes utdelningen av lokala organ — den kommunala skolstyrelsen eller, i de fall skolan ej lyder under sådan styrelse, rektor.

I kapitel 3 har i viss utsträckning redovisats vilka myndigheter som fattar beslut vid utdelandet av olika former av studiestöd. Nedan ges en tabellarisk sammanställning för varje skolform av beslutsfattande organ för olika typer av studiestöd (tabell 51).

Ärendena bereds av lokala organ. Beslut fattas av antingen lokala eller centrala organ. Studiestödet utbetalas av skolstyrelsen eller centralorganet, studielån dock av postsparbanken.

I tabellen har även för fullständighetens skull medtagits uppgift om universitet och högskolor. För dessa gäller att ärendena bereds och beslutas av lokala organ, såvitt ej är fråga om akademikerlån eller värnpliktslån. Medlen utbetalas, då fråga är om stipendier, lokalt; garantilån erhålles från bank eller annan kreditanstalt och räntefria studielån av postsparbanken.

Tabell 51. Översikt över beslutsfattande organ för olika former av studiestöd

Ärendegrupp	Beslut fattas av	
	lokalt organ	centralt organ
Grundskolan		
1. Stipendium till elever som är skolpliktiga inom skolkommunen	skolstyrelse	
2. Stipendium till elever som ej är skolpliktiga inom skolkommunen		studiehjälpsnämnden
3. Allmänt och särskilt studiebidrag	skolstyrelse	
4. Besvär rörande allmänt och särskilt studiebidrag		studiehjälpsnämnden

Ärendegrupp	Beslut fattas av	
	lokalt organ	centralt organ
Gymnasier, realskolor, flickskolor		
5. Stipendium		studiehjälpsnämnden
6. Allmänt och särskilt studiebidrag	skolstyrelse/rektor	
7. Besvär rörande allmänt och särskilt studiebidrag		studiehjälpsnämnden
8. Lån ur allmänna studielånefonden		studiehjälpsnämnden
9. Studiehjälp för studier i övriga nordiska länder		studiehjälpsnämnden
Fack- och lärarutbildningsanstalter		
10. Studielån		studiehjälpsnämnden
11. Stipendium till låntagare		studiehjälpsnämnden
12. Allmänt studiebidrag	skolstyrelse/rektor	
13. Besvär rörande allmänt studiebidrag		studiehjälpsnämnden
14. Studiehjälp för studier i övriga nordiska länder		studiehjälpsnämnden
Yrkesskolor		
15. Stipendium		överstyrelsen för yrkesutbildning
16. Allmänt och särskilt studiebidrag	skolstyrelse/rektor	
17. Besvär rörande allmänt och särskilt studiebidrag		överstyrelsen för yrkesutbildning
18. Studielån		studiehjälpsnämnden
19. Studiehjälp för studier i övriga nordiska länder		studiehjälpsnämnden
Folkhögskolor		
20. Stipendium		skolöverstyrelsen
21. Allmänt och särskilt studiebidrag	rektor	
22. Besvär rörande allmänt och särskilt studiebidrag		skolöverstyrelsen
23. Studielån		studiehjälpsnämnden
24. Studiehjälp för studier i övriga nordiska länder		studiehjälpsnämnden
Lantbrukets yrkesskolor m. fl.		
25. Stipendium		lantbruksstyrelsen
26. Allmänt och särskilt studiebidrag	rektor	
27. Besvär rörande allmänt och särskilt studiebidrag		lantbruksstyrelsen
28. Studielån		studiehjälpsnämnden
29. Studiehjälp för studier i övriga nordiska länder		studiehjälpsnämnden
Skogsskolor		
30. Stipendium		domänstyrelsen (skogsstyrelsen)
31. Allmänt och särskilt studiebidrag	rektor	
32. Besvär rörande allmänt och särskilt studiebidrag		domänstyrelsen (skogsstyrelsen)

Ärendegrupp	Beslut fattas av	
	lokalt organ	centralt organ
33. Studielån		studiehjälpsnämnden
34. Studiehjälp för studier i övriga nordiska länder		studiehjälpsnämnden
Utbildningsanstalterna för vuxna		
35. Studielån		studiehjälpsnämnden
36. Stipendium till låntagare		studiehjälpsnämnden
37. Särskilt stipendium		studiehjälpsnämnden
38. Brevskolestipendium		studiehjälpsnämnden
Universitet och högskolor m. fl.		
39. Naturastipendium	statsstipendienämnd	
40. Räntefria studielån och garantilån	statsstipendienämnd	
41. Akademikerlån		garantilånenämnden
42. Studiehjälp för studier i övriga nordiska länder		studiehjälpsnämnden
43. Lån ur värnpliktsfonden		försvarets civilförvaltning

Såsom framgår av denna sammanställning fattas vad beträffar de för utredningen aktuella skolformerna beslut om utdelning av stipendier och lån av centrala organ utom vad avser stipendier i grundskolans två sista årskurser. Beslut om allmänna och särskilda studiebidrag fattas däremot av lokala organ. Besvär över sådana beslut anföres hos och avgöres av resp. centrala verk.

De centrala organens uppgifter

Studiehjälpsnämndens uppgifter. År 1919 tillsattes studielånenämnden för administrationen av lån ur allmänna studielånefonden. I samband med besluten i mitten av 1940-talet om införandet av stipendier och särskilda studiebidrag till läroverkselever anförtroddes denna verksamhet åt samma nämnd. År 1953 ändrades namnet — som en följd av 1952 års riksdagsbeslut om ytterligare utvidgning av studiestödet — till studiehjälpsnämnden.

Nämnden har till uppgift att i samråd med skolöverstyrelsen, överstyrelsen för yrkesutbildning och lantbruksstyrelsen fastställa gemensamma riktlinjer och tillämpningsföreskrifter för studiehjälpen. För detta ändamål hålls överläggningar med företrädare för de olika myndigheterna, varefter nämnden utarbetar de härvid överenskomna föreskrifterna.

Den övervägande delen av nämndens verksamhet omfattar den centrala administrationen av studiehjälpen vid gymnasier och därmed jämförliga

läroanstalter, grundskolan, lärarutbildningsanstalter och andra fackutbildningsanstalter. Studiehjälpen avser i dessa fall allmänna och särskilda studiebidrag, stipendier och lån ur allmänna studielånefonden. Nämnden utfärdar anvisningar rörande skolstyrelsers och rektorers handläggning av studiehjälpsärenden. Utarbetande, fastställande och tryckning av ansökningsblanketter för olika former av studiehjälp åligger nämnden. Denna är vidare beslutande myndighet vid besvär över skolstyrelsers och rektorers beslut om studiebidrag samt i ett stort antal till nämnden från de lokala organen hänskjutna ärenden, där fråga uppkommit, huruvida studiebidrag skall utgå eller på vad sätt bidraget skall beräknas. Nämnden meddelar beslut om stipendier till elever vid gymnasier och därmed jämförliga läroanstalter liksom beslut om studielån och stipendier till låntagare. Nämnden fattar vidare beslut om indragning av studiehjälp, om elevens uppförande gett skolan anledning föreslå sådan åtgärd.

Nämnden handlägger i vissa fall frågor om avskrivning av studielån. På nämnden ankommer att dela ut brevskolestipendier. Nämnden färdigställer petita för studiehjälpen vid samtliga i studiehjälpsreglementet angivna läroanstalter, d. v. s. förutom av nämnden direkt berörda skolor jämväl folkhögskolor och yrkesskolor men däremot ej för lantbrukets yrkesskolor eller för skogsskolor. Till nämnden har vidare centraliserats administrationen av studiehjälpen för svenska elever vid studier i Danmark, Finland, Island och Norge.

Studiehjälp utbetalas i allmänhet av skolstyrelsen inom resp. kommun eller av skolans rektor. Vid enskilda gymnasier m. fl., som ej lyder under skolstyrelse, utbetalas allmänt studiebidrag av rektor, särskilt studiebidrag och stipendium däremot av studiehjälpsnämnden. Studielånen erhålles efter rekvisition hos postsparbanken; stipendierna till låntagare utbetalas av studiehjälpsnämnden.

Studiehjälpsnämnden — under lång tid under ordförandeskap av fil. dr Einar Smedberg — har som centralorgan på studiehjälpens område tillvunnit sig allmän uppskattning inte minst bland de lokala organen. Detta är av stort värde vid förverkligande av nu aktuella reformer, som förutsätter ett väl utvecklat och förtroendefullt samarbete mellan berörda centrala och lokala organ.

Studiehjälpsnämndens organisation. Enligt allmänna studiehjälpsreglementet skall studiehjälpsnämnden bestå av minst sju ledamöter med kunskaper och erfarenheter om såväl allmänna sociala förhållanden som speciella utbildningsförhållanden. Nämndens ledamöter förordnas av Kungl. Maj:t som även utser en av ledamöterna till ordförande.

Enligt studiehjälpsreglementet äger nämnden uppdra åt ordföranden att ensam eller jämte ledamot handlägga ärende, som påkallar skyndsamt avgörande och ej är av principiell natur eller eljest av större betydelse. Med

tillämpning av denna bestämmelse har den praxis utvecklat sig, att ordföranden, i enlighet med av nämnden godtagna principer, ensam beslutat i en mängd ärenden av löpande natur. Mellan nämndens sammanträden har han haft överläggningar med vissa nämndledamöter för beslut i ärende, som han ansett kräva ett skyndsamt avgörande. På nämndens vägnar har vidare ordföranden hållit kontakt med övriga myndigheter för att dryfta speciella frågor, som berört någon av de utanför nämndens direkta administration stående skolgrupperna.

Studiehjälpsnämndens kansli består av ett tiotal personer. Antalet varierar med hänsyn till olika arbetsbelastning under skilda delar av året. Närmast under ordföranden handhas kansliets arbete av en förste byråsekreterare. Förutom denne är vid nämnden anställda en kansliskrivare, ett kanslibiträde, en tjänsteman med arvode motsvarande kanslibiträdeslön, två kontorsbiträdesaspiranter, en halvtidsanställd arvoderad tjänsteman samt en expeditionsvakt med månatligt arvode.

För granskning av ansökningar om stipendier anlitar studiehjälpsnämnden ett tiotal särskilda granskningsmän, som utför sitt arbete utanför nämnden. På grundval av detaljerade, av nämnden fastställda regler föreslår granskningsmännen stipendiater och räknar ut stipendier. Tveksamma fall hänskjutes till nämnden för avgörande. Ersättning till granskningsmännen utgår med visst belopp per granskad ansökan.

I följande tablå redovisas arbetsuppgifternas art.

Studiehjälpsnämndens organisation

Tjänst etc.	Lönegrad etc.	Uppgifter
Ordförande	Arvode (5 400 kr) + ersättning för mistad lön	Leder nämndens förhandlingar och är chef för kansliet.
Ledamöter	Arvode (2 700 kr)	Deltar i nämndens förhandlingar och beslut.
Förste byråsekreterare	A 21 + arvode (1 500 kr)	Ansvarar närmast under ordföranden för arbetet på nämndens kansli; föredrar av ordf. överlämnade ärenden inför nämnden samt för nämndens protokoll; upprättar förslag till utgående skrivelser; granskar ansökningarna om studielån samt föreslår lånebelopp; föreslår ändringar av tidigare lånebeslut; besvarar per telefon förfrågningar från skolstyrelser, rektorer och allmänheten; leder under ordf:s frånvaro kansliets arbete.
Kansliskrivare	A 11	Ansvarar för bokföring, personalliggare, diarieföring av in- och utgående handlingar, registrering av låne- och stipendiehandlingar samt för statistik över lånebesluten; föreslår beslut om amorteringsplaner; påför förändringar av lånebeslut på registerkort samt i låneförteckningarna; för statistik över stipendier och studiebidrag.
Kanslibiträde	A 7	Handhar kortregistret över låntagarna och arkivet med lånehandlingarna.

Tjänst etc.	Lönegrad etc.	Uppgifter
Kanslibiträde	Arvode (A 7)	Handhar kollationering av lånekort, handlingar, stipendieansökningar och postgiroutbetalningskort; expediering av lånebesked; upprättande av div. löpande statistiska promemorior; meddelar upplysningar till den besökande allmänheten och biträder kansliskrivaren med vissa göromål.
Kanslibiträde (halvtidstjänstgöring)	Arvode (640 kr/mån)	Utför maskinskrivningsarbete av olika slag och kollationeringsarbete; biträder kansliskrivaren med vissa göromål.
Kontorsbiträdesaspiranter (2)	A 2—5	Utför maskinskrivningsgöromål och sortering av låne- och stipendiehandlingar.
Timanställt skrivbiträde	Arvode	Inför uppgifter på lånekorten.
Expeditionsvakt (deltidstjänstgöring)	Arvode (2 700 kr)	Expeditionsvaktsgöromål.
Granskningmän (ca 10)	Arvode (—: 75 kr/ansökan)	Granskar ansökningar om stipendium från elever i gymnasier, realskolor och flickskolor samt föreslår stipendiebelopp

Övriga centrala organs uppgifter. Skolöverstyrelsen utdelar stipendier till eleverna vid folkhögskolor. Styrelsen är även beslutande instans vid besvär över skolstyrelsers eller rektorers beslut om allmänt och särskilt studiebidrag. Likaså beslutar överstyrelsen om indragning av studiehjälp i fall av allvarligare brister i elevens uppförande. Skolöverstyrelsen utfärdar — i samråd med studiehjälpsnämnden — anvisningar till de lokala organen rörande handläggningen av studiehjälpsverksamheten. Tryckningen av blanketter för folkhögskolornas del ombesörjes av överstyrelsen.

Motsvarande uppgifter för yrkesskolorna utövas av överstyrelsen för yrkesutbildning, för lantbrukets yrkesskolor m. fl. av lantbruksstyrelsen och för skogsskolor av domänstyrelsen (fr. o. m. 1 oktober 1963 av skogsstyrelsen).

Överstyrelsen för yrkesutbildning. Studiehjälpen till yrkesskoleeleverna handläggs inom överstyrelsens administrativa (första) byrå. Enligt uppgift sysslar tre amanuenser jämte två—tre skrivbiträden med studiehjälpsverksamhet. Det bör anmärkas, att granskningen av stipendierna ombesörjes inom överstyrelsen. Under den del av året, då arbetet med stipendierna ej är så omfattande, är ifrågavarande personal sysselsatt med andra uppgifter.

Skolöverstyrelsen. Studiehjälpen till folkhögskoleeleverna handläggs inom överstyrelsens folkbildningsrotel. Granskningen av stipendieärenden sker inom styrelsen. En kanslist och ett skrivbiträde är avdelade för studiehjälpsverksamheten; de ombesörjer emellertid även andra arbetsuppgifter.

Lantbruksstyrelsen. Studiehjälpen till eleverna vid lantbrukets yrkesskolor m. fl. handläggs inom styrelsens undervisningsbyrå, vilken sorterar under lantbruksavdelningen. En byrådirektör har huvudansvaret för studiehjälpsverksamheten och utför granskningen av stipendieärenden. Till sin hjälp har han ett skrivbiträde.

Domänstyrelsen. Studiehjälpen till eleverna i skogsskolorna handläggs inom styrelsens personalbyrå. Närmast ansvarig för verksamheten är utbildningsledaren.

Garantilånenämnden. Central instans för studiestödet till eleverna vid universitet och högskolor är garantilånenämnden. Till denna nämnds uppgifter hör bl. a. att avge petita, att utfärda anvisningar och föreskrifter i fråga om stipendier och studielån, att besluta om ansökningar om akademikerlån samt att förbereda ärenden rörande avskrivning av studielån vid dödsfall och långvarig betalningsoförmåga. Nämnden består av sex av Kungl. Maj:t utsedda ledamöter. Vid nämndens kansli är anställda en förste byråsekreterare, en amanuens samt fyra biträden. Nämndens sekreterare — som inte är fast knuten till kansliet — erhåller arvode för sina göromål.

Lokala organ

För varje form av studiehjälp ombesörjes vissa uppgifter av de lokala organen — skolstyrelse och/eller rektor. Sålunda fattas beslut om allmänt och särskilt studiebidrag av dessa instanser; för grundskolans två sista årskurser tillkommer att beslut om stipendier fattas av skolstyrelse.

Rektor skall i övrigt yttra sig över alla ansökningar om stipendier eller lån. Den viktigaste uppgiften utöver kontroll av lämnade uppgifter torde vara att ange, om det finns några speciella omständigheter, som bör beaktas vid behandlingen av ansökan. För gymnasier, realskolor och flickskolor skall rektor på ansökan om stipendium ange elevens betygsmässiga placering i klassen. Till skolans uppgifter hör vidare att om anledning till indragning av studiehjälp föreligger, avge förslag i ärendet.

Den framtida organisationen

Fördelningen av arbetsuppgifterna mellan centrala och lokala organ

Studiehjälp utdelas i dag av såväl centrala som lokala organ. Under budgetåret 1961/62 utdelades ca 325 000 bidrag och stipendier av skolstyrelser och rektorer, medan de centrala myndigheterna svarade för utdelning av inemot 100 000 stipendier och lån. Huvudparten av all studiehjälp utdelas således av de lokala organen.

Studiehjälpsutredningen har övervägt frågan om fördelningen av arbetsuppgifterna inom studiehjälpsverksamheten mellan centrala och lokala

organ. Utredningens förslag innebär en betydande förenkling av ärendenas handläggning. Härigenom har, enligt utredningens mening, underlag skapats för en decentraliserad handläggning av de inkomstprövade tilläggen.

Centralorganet kommer likväl, vid ett förverkligande av utredningens förslag, att ha betydelsefulla arbetsuppgifter. Det skall följa utvecklingen på studiehjälpens område och framlägga härav föranledda förslag. En väsentlig uppgift är vidare att informera allmänhet och skoladministration om studiehjälpen och granska de lokala organens handläggning av de studiesociala åtgärderna. Med hänsyn härtill bör centralorganet så långt möjligt är avlastas rutinbetonade arbetsuppgifter.

Enligt utredningens förslag skall de inkomstprövade tilläggen i framtiden i regel utgå enbart efter inkomstens och förmögenhetens storlek. För gymnasiernas och motsvarande skolformers del har den särskilda lämplighetsprövningen föreslagits bli avskaffad. Dessa förändringar innebär att beslut om inkomstprövade tillägg med fördel bör kunna decentraliseras till lokala organ. Däremot bör beslut om behovsprövat tillägg utöver det inkomstprövade fattas av centralorgan med hänsyn till önskvärdheten av att i fråga om dessa ärenden åstadkomma en enhetlig praxis.

I fråga om studielånen bör även i fortsättningen dessa handläggas av centralorganet med hänsyn till nödvändigheten att ha en överblick över medelsåtgången. Låneverksamhetens relativt begränsade omfattning utgör även ett skäl för fortsatt central handläggning av dessa ärenden.

Utredningen föreslår att beslut om studiebidrag, rese-, inackorderingstillägg och inkomstprövat tillägg fattas av lokalorgan, beslut om behovsprövat tillägg och studielån av centralorgan.

Lokalorganens uppgifter

Ansökan om särskilt studiebidrag och stipendium skall nu inlämnas till skolan, som efter granskning och intygande av elevens närvaro samt — vad stipendium beträffar — angivande av elevens betygsmässiga placering, översänder ansökan till det organ som har att fatta beslut i ärendet. Någon ansökan om allmänt studiebidrag förekommer däremot ej. Det åligger rektor att uppgöra en förteckning över berörda elever och i förekommande fall översända denna till skolstyrelsen.

Sedan beslut om studiebidrag och stipendier fattats, underrättas eleven. Utbetalningarna ombesörjes av skolstyrelsen, om skolan lyder under sådan styrelse, i annat fall av rektor. Vid enskilda gymnasier m. fl., som ej lyder under skolstyrelse, utbetalas dock särskilt studiebidrag och stipendium av studiehjälpsnämnden; allmänt studiebidrag utbetalas däremot av rektor. Även stipendier åt låntagare utbetalas av studiehjälpsnämnden. Studiehjälpen utbetalas i regel två gånger per läsår med separata utbetalningar för varje stödform. En elev som erhåller samtliga tre stödformer får således bidrag vid sex olika tillfällen under läsåret.

Besvär över lokalorganens beslut kan anföras hos centralt organ inom tre veckor efter delgivningen. Beslut av centralt organ kan ej överklagas.

Utredningen har erhållit uppgifter om den del av ett vid skolstyrelseexpeditionen anställt kontorsbiträdes arbetstid som arbetet med studiehjälpen tar i anspråk. Vid en expedition i en stad med ca 70 000 innevånare utgjorde andelen ca 15 procent, vid en expedition i en stad med ca 35 000 innevånare utgjorde den omkring 10 procent. Härtill kommer arbetet på rektorsexpeditionerna samt utbetalningarna från finansförvaltningen, uppgående till i de aktuella fallen resp. 7 000 och 4 500 under ett läsår. Arbetet med resebidragen uppges vara särskilt betungande.

Utredningens förslag innebär, att de lokala organen skall fatta beslut om studiebidrag, rese-, inackorderings- och inkomstprövat tillägg. Genom en förenkling av resetilläggen torde arbetet härmed komma att minska väsentligt. I det följande anger utredningen de uppgifter, som kommer att åvila lokalorganen.

I fråga om studiebidrag och förlängt barnbidrag bör liksom nu något ansökningsförfarande ej förekomma. Det bör ankomma på skolan att uppföra de bidragsberättigade eleverna på en lista och översända denna till det organ som har att fatta beslut om resp. form av studiestöd.

Ansökan om rese-, inackorderings- och inkomstprövat tillägg bör av eleven inlämnas till skolan senast två veckor efter läsårets eller kursens början. För det fall då för eleven inträffar ändrade förhållanden under läsåret eller kursen, som motiverar att t. ex. inackorderingstillägg bör utgå, må eleven kunna inlämna ansökan om erhållande av sådant bidrag; sådant bidrag bör utgå från det datum, då de ändrade förhållandena trätt i kraft. Sådan ansökan bör kunna inlämnas — till skillnad mot vad nu gäller — under hela läsåret (kursen), dock att bidrag ej utbetalas om mindre än en månad kvarstår av läsåret eller kurstiden. För det fall det inträffar att elevens föräldrar t. ex. flyttar till skolorten och inackorderingstillägg således ej bör utgå, skall förmyndare eller eleven ha skyldighet att till skolan anmäla de ändrade förhållandena.

Efter granskning av ansökningarna beträffande rese- och inackorderingstilläggen översändes dessa till skolstyrelsen eller det organ som har att vidare handlägga ärendet. Ansökningarna om inkomstprövade tillägg bör däremot av skolan översändas till vederbörande lokala skattemyndighet; denna har att på varje ansökan anteckna storleken av föräldrarnas (ev. elevens) till statlig inkomstskatt beskattningsbara inkomst enligt senaste taxering. Den lokala skattemyndigheten bör vidare — med ledning av taxeringsmaterialet — i görlig mån och i lämplig utsträckning kontrollera lämnade uppgifter beträffande förmögenheten. Ansökningarna skall sedan återsändas till rektor, som har att i förekommande fall fatta beslut.

För det behovsprövade tilläggets del bör enligt utredningen gälla att ansökan härom skall vara skolan tillhanda senast fyra veckor efter kursens

eller läsårets början. Det kan vid skolans granskning av ansökningarna om inkomstprövat tillägg nämligen komma att upptäckas sådana fall, där villkor för erhållande av behovsprövat tillägg synes vara uppfyllt. Dessa elever bör få en viss ytterligare tid på sig för att inlämna ansökan. Sedan skolstyrelsen (motsvarande) yttrat sig över här avsedd ansökan, skall den vidarebefordras till centralorgan.

För studielån förekommer för närvarande fyra olika ansökningstillfällen: 1 mars för elever som befinner sig under utbildning och kommer att fortsätta att studera under nästa läsår, 1 juli och 15 september för elever som nyintagits i läroanstalter, som påbörjar läsåret under höstterminen, samt den 1 februari för elever, som påbörjar sin utbildning under vårterminen. Då särskilda skäl föreligger, kan ansökan, som inkommit vid andra tidpunkter, upptas till prövning. För studielånen bör tillämpas samma handläggning som för de inkomstprövade tilläggen, dock att beslut fattas av central myndighet.

Om skolstyrelses eller rektors beslut liksom om studiehjälpsnämndens beslut bör målsman (eller elev) underrättas genom brev. Besvär över beslut av lokala organ må anföras hos centralorgan senast tre veckor efter beslutets delgivande. Den centrala myndighetens beslut bör liksom nu inte kunna överklagas.

Utbetalningarna bör ombesörjas av skolstyrelse eller rektor och äga rum två gånger per läsår. Med läsår bör jämställas sådan kurs som löper över ett kalenderårsskifte, t. ex. vinterkurserna vid folkhögskolorna. Innan utbetalningarna sker, bör det utbetalande organet hos skolan efterhöra om några förändringar skett i elevkårens sammansättning. Därest en elev avbrutit studierna, bör han ändå få åtnjuta studiehjälp för den tid han varit närvarande vid läroanstalten, förutsatt att denna uppgått till minst en månad. I den mån studiehjälp utbetalts för längre tid än elev deltagit i undervisningen, bör eleven vara återbetalningsskyldig för dessa överskjutande medel. I särskilda fall må dock centralorgan kunna medge befrielse härifrån. Då en elev avvisats eller avvikit från skolan, bör reduktion göras av studiehjälpen för varje vecka som eleven är frånvarande från undervisningen. I den mån en elev erhåller förutom studiebidrag även rese-, inackorderings- och/eller inkomstprövat tillägg bör utbetalningen kunna avse den sammanlagda studiehjälpen. Det bör vidare inte möta något hinder att studiehjälpen utbetalas med lika stora belopp vid varje utbetalningstillfälle, trots att höstterminen är kortare än vårterminen. Genom ett sådant förfarande kan inte obetydliga rationaliseringsvinster göras.

Med hänsyn till att en längre handläggningstid torde komma att uppstå för de behovsprövade tilläggen, bör denna del av studiestödet utbetalas separat. En elev, som ansökt om sådant bidrag, bör således — utan att beslut fattats i anledning av denna ansökan — kunna erhålla den del av studiehjälpen, varom lokala organ fattar beslut.

Studiehjälpen bör i regel utbetalas till den av elevens föräldrar som undertecknat ansökan. Så sker för närvarande i praktiken. De elever, som tilldelas det förhöjda studiebidraget, bör dock själva erhålla medlen. Vid internatskolor, där eleven har att erlägga avgift för kost och logi, bör ej hinder möta att skolan — efter framställning hos och beslut av centralorgan — tillställes studiehjälpsmedlen och ett avräkningsförfarande sker för varje elev. Även i andra fall bör det kunna vara möjligt att studiehjälpen utbetalas till annan än föräldrarna; detta bör förutsätta särskilt beslut av central myndighet.

Studiehjälpsmedlen bör rekvireras från länsstyrelse. Redovisning av kostnaderna för studiehjälpen bör tillställas centralorganet på av denna fastställt formulär.

Centralorgan

Den viktigaste uppgiften för studiehjälpens centrala organ är att följa verkningarna av de studiesociala stödåtgärderna och framlägga härav föranledda förslag. Vidare har centralorgan att verka för en enhetlig praxis. För närvarande har flera centrala myndigheter uppgifter inom studiehjälpen. Studiestödet för universitetens och högskolornas studerande har centraliserats till garantilånenämnden.

Som framgått av detta kapitel har fem olika centrala organ uppgifter vad beträffar studiehjälpen för de för utredningen aktuella skolformerna — studiehjälpsnämnden, skolöverstyrelsen, överstyrelsen för yrkesutbildning, lantbruksstyrelsen och domänstyrelsen (skogsstyrelsen). Studiehjälpsnämnden utgör dock ledande och sammanhållande organ. Med den av utredningen föreslagna decentraliseringen av besluten om inkomstprövade tillägg mister centralorganen sin arbetsmässigt sett största uppgift. Detta talar för att studiehjälpen för här berörda skolformer centralt omhänderhas av ett organ. Ytterligare motiv härför är att de olika ämbetsverken hittills i vissa fall vid sidan av varandra utvecklat olika praxis samt att samma elever i dag kan ha att hänvända sig till olika centrala verk i studiehjälpsärenden. Utredningen föreslår därför att den centrala handläggningen av studiehjälpen sammanförs till en myndighet.

Det centrala studiehjälpsorganet kan antingen konstrueras som en självständig myndighet — som studiehjälpsnämnden — eller också kan studiehjälpsuppgifterna anförtros åt någon myndighet som huvudsakligen har andra arbetsuppgifter, t. ex. det nya skolämbetsverket. Härigenom skulle sambandet med skolutbildningen som sådan markeras.

Utredningen vill erinra om att i anledning av den utredning som år 1960 verkställdes om studiehjälpsnämndens organisation (december 1960; stencil) gavs studiesociala utredningen i uppdrag att pröva frågan om en sammanslagning av studiehjälpsnämnden och garantilånenämnden (jfr proposition 1961: 60). Det är studiehjälpsutredningens mening — såsom redan

tidigare anförts — att en enhetlig syn på studiehjälpen bör eftersträvas; det materiella innehållet i fråga om bidragen bör inte skilja sig i alltför hög grad mellan olika studerandegrupper. Denna helhetssyn på samhällets studiestöd motiverar en nära samordning av de båda myndigheterna. Enligt utredningen ter det sig därvid rationellt att en sammanslagning kommer till stånd. Ett gemensamt kansli torde också medföra administrativa fördelar.

Det är emellertid inte utredningens uppgift att framlägga förslag om hur ett enhetligt centralorgan för allt samhällets studiestöd skall konstrueras. Utredningen förutsätter dock att ett sådant kommer till stånd. Eftersom universitet och högskolor ej ingår i skolöverstyrelsens ämbetsområde, ter det sig inte lämpligt att låta detta verk bli centralorgan för studiehjälpen för här berörda skolformer. Utredningen framlägger i det följande de förslag till ändringar av studiehjälpsnämndens organisation, som är betingade av i det föregående framlagda reformförslag på studiehjälpens område.

Det centrala organets uppgifter

Det har ovan framhållits att centralorganets viktigaste uppgift är att följa utvecklingen av studiehjälpen och aktualisera därav motiverade förändringar i materiellt och administrativt hänseende. I viss utsträckning kommer studiestöd också i framtiden att utdelas av studiehjälpsnämnden. Den skall sålunda meddela beslut om behovsprövat tillägg, om lån ur allmänna studielånefonden, om särskilt stipendium till vissa utbildningsanstalter för vuxna och om brevskolestipendium. Beslut om avskrivning av studielån bör också fattas av nämnden. Vidare kommer besvär över skolstyrelsers och rektorers beslut om studiebidrag, rese-, inackorderings- och inkomstprövat tillägg att anföras hos och avgöras av centralorganet.

Till de uppgifter som bör få en mer framskjuten plats inom den centrala myndigheten hör det fortlöpande utredningsarbetet. Såsom framhålles i 1960 års utredning har detta under senare år till följd av den stora arbetsbelastningen måst sättas tillbaka för andra, mer rutinbetonade arbetsuppgifter. I kostnadsberäkningarna under avlöningsanslaget föreslår utredningen att 5 000 kronor upptas för detta ändamål.

Studiehjälpsnämnden har även att öva tillsyn över de lokala organens handläggande av studiehjälpen. Ett ökat samråd med dessa organ framstår som angeläget. Genom den ytterligare decentralisering som utredningen föreslagit bör större vikt läggas vid granskning av skolstyrelsers och rektorers tillämpning vid studiestödets utdelning.

En viktig uppgift är vidare att hos allmänheten — den studerande ungdomen och föräldrarna — sprida kännedom om de möjligheter till studiehjälp som kommer att stå till buds. Många torde nu inte ansöka om bidrag på grund av att de inte närmare känner till de studiesociala åtgärderna.

Centralorganets organisation

Med utgångspunkt från de allmänna synpunkter som utredningen framlagt om den centrala myndighetens arbetsuppgifter har utredningen övervägt dennas organisation.

Studiehjälpsnämnden består för närvarande av sju ledamöter med erfarenhet av »såväl sociala och allmänna förhållanden som utbildningsförhållanden». Garantilånenämnden innefattar däremot i viss grad en intresserepresentation. Vid en ev. sammanslagning med garantilånenämnden kan frågan om myndighetens styrelse komma i ett delvis annat läge än nu. Utredningen föreslår i avvaktan på en sammanslagning för sin del inga förändringar av principerna för studiehjälpsnämndens sammansättning.

Som chef för studiehjälpsnämndens kansli har nämndens ordförande fungerat. Såsom framhålles i utredningen om studiehjälpsnämndens organisation från år 1960 torde en sådan lösning inte kunna bli bestående även i framtiden. Uppgifterna att vara nämndens ordförande resp. chef för nämndens kansli bör därför inte åligga samma person.

I den nyssnämnda utredningen framhålles bl. a. att den nuvarande ordförandens uppgifter är av den omfattning och art, som i allmänhet ankommer på befattningshavare i chefstjänstemans ställning. Enligt studiehjälpsutredningens mening är det motiverat att ett centralorgan för studiehjälp förestås av en befattningshavare i chefsställning. Utredningen föreslår att hos centralorganet inrättas en byråchefstjänst för detta ändamål; lönen till denne beräknas efter lönegrad B 1. Vid sina överväganden om inrättandet av en chefsbefattning och vid beräkningen av förmånernas storlek har utredningen även fäst vikt vid att en sådan befattning kan komma att avse en sammanslagen studiehjälps- och garantilånenämnd. Till byråchefen bör kunna delegeras beslutanderätt i mindre ärenden av främst organisatorisk natur.

Förste byråsekreteraren är f. n. placerad i lönegrad A 21; han erhåller härjämte ett år 1961 infört särskilt årligt arvode om 1 500 kronor. Utredningens förslag innebär för denne befattningshavare att han i ökad utsträckning kan ägna sig åt bl. a. utredningsarbete och granskning av lokalorganens beslut. Med hänsyn till de förändrade arbetsuppgifterna föreslår utredningen att förste byråsekreteraren erhåller lön motsvarande lönegrad A 23 och att i samband härmed det särskilda arvodet om 1 500 kronor per år slopas.

Uppgifterna att förbereda nämndens behandling av studielån, behovsprövade tillägg liksom den särskilda studiehjälpen vid utbildningsanstalterna för vuxna bör anförtros åt en särskild befattningshavare. Denne skall vidare bistå byråsekreteraren i dennes utredningsarbete. Till hans arbetsuppgifter bör vidare höra att besvara en stor del av de förfrågningar som per telefon görs hos studiehjälpsnämnden. Utredningen föreslår att för bestridande av dessa göromål inrättas en kanslisttjänst. I kostnadsberäkningarna

upptas lönen till denne efter lönegrad A 13. Med hänsyn till de minskade rutingöromålen föreslås samtidigt en kontorsbiträdestjänst indragen.

I 1960 års utredning framhålles bl. a. att ett stort antal övertidstimmar måste uttas av personalen på grund av arbetets successiva ökning. Genom utredningens förslag kommer vissa rutinbetonade arbetsuppgifter att försvinna. Härigenom skapas enligt utredningens uppfattning utrymme för en minskning av den totala arbetsvolymen och därmed av lönekostnaderna. Utredningen föreslår med hänsyn härtill att lönekostnaderna reduceras med en summa motsvarande ersättning till ett kontorsbiträde. Det bör vidare vara möjligt att begränsa övertidstjänstgöringen liksom kostnaderna för extrapersonal. Ersättningen till granskningsmän föreslås slopad med hänsyn till att ansökningarna om inkomstprövade tillägg skall behandlas lokalt. I övrigt föreslår utredningen ej några förändringar av personalorganisatio-

Tjänst	Lönegrad	Uppgifter
Byråchef	B 1	Huvudföredragande i nämnden. Chef för en sammanslagen studiehjälps- och garantilånenämnds kansli.
Förste byrå-sekreterare	A 23	Ansvarar närmast under byråchefen för arbetet på nämndens kansli; för nämndens protokoll; föredrar av ordf. överlämnade ärenden inför nämnden; upprättar förslag till utgående skrivelser; granskar lokalorganens beslut; utredningsarbete; besvärsärenden. Besvarande av förfrågningar. Under byråchefens frånvaro chef för nämndens kansli.
Kanslist	A 13	Granskar ansökningar om studielån samt föreslår beslut; granskar ansökningarna om behovsprövade tillägg, särskilda stipendier och brevskolestipendier samt föreslår beslut; biträder förste byråsekreteraren med utrednings- och granskningsarbete; besvarar förfrågningar från lokalorganen m. m.
Kansliskrivare	A 11	Ansvarar för bokföring, personalliggare, diarieföring av in- och utgående handlingar, registrering av låne- och stipendiehandlingar; för statistik över lånebesluten; föreslår beslut om amorteringsplaner; påför förändringar av lånebeslut på registerkort samt i låneförteckningarna; för statistik över stipendier och studiebidrag.
Kanslibiträde	A 7	Handhar kortregistret över låntagarna och arkivet med lånhandlingarna.
Kanslibiträde	A 7	Utför kollationering av lånekort, handlingar, stipendieansökningar, postgiroutbetalningskort, expediering av lånebesked; upprättar div. löpande statistiska promemorior; meddelar upplysningar till den besökande allmänheten; biträder kansliskrivaren med vissa göromål.
Kanslibiträde (Halvtidstjänstgöring)	Arvode	Utför maskinskrivningsarbete av olika slag och kollationeringsarbete; biträder kansliskrivaren med vissa göromål.
Expeditionsvakt (Deltidstjänstgöring)	Arvode (3 000 kr)	Expeditionsvaktsgöromål.

nen. Arvodet till expeditionsvakten bör dock höjas i enlighet med studiehjälpsnämndens förslag i petita för budgetåret 1963/64 med hänsyn till att detta arvode varit oförändrat under en längre tid.

I tablån på sid. 145 anges centralorganets personalorganisation enligt utredningens förslag. Förslag till instruktion för nämnden har intagits bland författningsförslagen.

Avslutningsvis lämnas i följande sammanställning en redovisning för vilket organ (lokalt eller centralt) som skall fatta beslut om resp. stödform, därest utredningens förslag förverkligas (tabell 52).

Tabell 52. Översikt över beslutsfattande organ för olika former av studiestöd enligt utredningens förslag

Ärendegrupp	Beslut fattas av	
	lokalt organ	centralt organ
Gymnasier, flickskolors två sista årskurser, yrkesskolor, fackutbildningsanstalter, lantbrukets yrkesskolor, folkhögskolor, skogsskolor		
1. Studiebidrag och förhöjt studiebidrag	skolstyrelse/ rektor	
2. Rese- och inackorderingstillägg	skolstyrelse/ rektor	
3. Inkomstprövat tillägg	skolstyrelse/ rektor	
4. Behovsprövat tillägg		studiehjälpsnämnden
5. Studielån		studiehjälpsnämnden
6. Besvär rörande studiebidrag samt rese-, inackorderings- och inkomstprövat tillägg		studiehjälpsnämnden
7. Studiehjälp för studier i övriga nordiska länder		studiehjälpsnämnden
Grundskola, realskolor, flickskolor (ej två sista årskurserna)		
8. Förlängt barnbidrag	skolstyrelse/ rektor	
9. Rese- och inackorderingstillägg	skolstyrelse/ rektor	
10. Besvär rörande förlängt barnbidrag samt rese- och inackorderingstillägg		studiehjälpsnämnden
Utbildningsanstalterna för vuxna		
11. Förhöjt studiebidrag	skolstyrelse/ rektor	
12. Studielån		studiehjälpsnämnden
13. Särskilt stipendium		studiehjälpsnämnden
14. Besvär rörande förhöjt studiebidrag		studiehjälpsnämnden
15. Brevskolestipendium		studiehjälpsnämnden

KAPITEL 10

Kostnader

Utredningen har i de två föregående kapitlen framlagt förslag dels om studiestödets utformning, dels om studiehjälpens administration. I detta kapitel framläggs beräkningar över de kostnader, som är förenade med ett genomförande av utredningens förslag.

Studiehjälpen

Inledning

Beräkningarna av kostnaderna för ett genomförande av utredningens förslag avser i första hand budgetåret 1964/65, dvs. det första år då utredningens förslag kan förverkligas. Dessa beräkningar får i många avseenden grundas på antaganden; en betydande osäkerhet vidlåder t. ex. prognoserna om elevantalet i de aktuella skolformerna. Beräkningarna för längre fram liggande budgetår blir än mer osäkra. Utredningen återkommer i slutet av detta avsnitt till frågan om reformens verkningar på något längre sikt.

I tabell 28 i kapitel 5 har utredningen redovisat vissa beräkningar över det framtida elevantalet. Dessa prognoser kan emellertid inte utan vidare läggas till grund för kostnadsberäkningarna. Sålunda bör hänsyn tas till det förhållandet att i vissa skolformer bidrag ej skall utgå. Vidare har t. ex. elever i företagsskolor i regel lön under utbildningstiden, varför de ej kommer att erhålla statlig studiehjälp. Hänsyn måste även tas till att kurstiden varierar vid olika skolor; den är således 34 veckor vid folkhögskolornas vinterkurser men avsevärt kortare vid sommarkurserna. Vissa kurser vid yrkesskolor och lantbrukets yrkesskolor omfattar likaså kortare tid än nio månader. Vid vissa yrkesskolor förekommer växelutbildning; eleven erhåller i regel avtalsenlig lön under den praktiska yrkesverksamheten och skall då ej uppbära statlig studiehjälp. I brist på närmare uppgifter om dessa faktorer är den kostnadsmässiga effekten svår att beräkna.

Den genomsnittliga studietiden per läsår i gymnasier, fackskolor och fackutbildningsanstalter ävensom i grundskola, real- och flickskolor beräknas till nio månader. För yrkesskolor, lantbrukets yrkesskolor och folkhögskolor antas den genomsnittliga studietiden vara åtta månader; för yrkesskolornas del har härigenom viss hänsyn tagits till effekten i studie-

Tabell 53. Elevantal i vissa skolformer 1962 och 1964

Skolform	Faktiskt elevantal 1962	Beräknat elevantal 1964
Grundskolans årskurs 8—9	50 500[1]	110 000
Realskolor och flickskolor (ej de två sista årskurserna)	133 600	95 000
Flickskolans två sista årskurser	8 100	7 000
Allmänna gymnasier	69 400	78 000
Handelsgymnasier	5 200	10 500
Tekniska gymnasier	9 500	13 500
Yrkesskolor (heltidskurser om minst 5 månader)	61 000	68 500
Fackskolor	—	7 500
Fackutbildningsanstalter	2 300[1]	2 000
Lantbrukets yrkesskolor m. fl.	6 400[1]	9 000
Folkhögskolor	11 700	12 000

[1] Uppgiften avser 1961.

hjälpshänseende av växelutbildningen och av företagsskoleelevernas löneförmåner.

Såsom framhållits i kapitel 5 torde prognoserna över elevantalets utveckling i skilda skolformer delvis ha inneburit en underskattning av expansionstakten. Så är t. ex. elevantalet i de allmänna gymnasierna hösten 1962 lika högt som i betänkandet Lärare i läroämnen beräknats för hösten 1964. Med hänsyn härtill torde det vara nödvändigt att revidera beräkningarna över elevantalet i de allmänna gymnasierna nämnda år.

Följande beräkning har utförts. Andelen intagna i gymnasieorganisationen har 1963 antagits till 26 och 1964 till 28 procent av 17-åringarna. Av dessa antas resp. 73 och 71 procent påbörja allmänna gymnasiestudier. Antalet intagna skulle därvid uppgå till resp. 24 700 och 25 100 elever. Elevantalet i de högre årskurserna har beräknats utgöra 95 procent av eleverna föregående år (exkl. avslutningsårskursen). Under dessa antaganden skulle elevantalet i det allmänna gymnasiet uppgå till 75 000 hösten 1963 och till 78 000 hösten 1964.

Vidare var elevantalet 1962 i realskolor och flickskolor avsevärt större än vad som beräknats i Lärare och läroämnen för samma läsår. Med hänsyn härtill har en uppräkning skett för kostnadsberäkningarna. Slutligen har elevantalet i grundskolan beräknats till 110 000 elever. I elevantalet för lantbrukets skolor ingår skogs- och skogsbruksskolor.

I tabell 53 anges det faktiska elevantalet enligt senast kända uppgifter samt det i olika sammanhang beräknade elevantalet år 1964 i de aktuella skolformerna, avrundat till närmaste 500-tal.

Kostnadsberäkningar för 1964/65

I figur 5 visar utredningen dels kostnaderna för budgetåret 1961/62, dels beräknade kostnader 1964/65 om några reformer ej vidtas, dels kostnaderna sistnämnda år om utredningens förslag genomförs.

Beräkningarna grundar sig på följande antaganden.

Studiebidrag. Åldersfördelningen har uträknats enligt statistiska centralbyråns undersökning år 1960 med följande undantag. I realskolor och flickskolor (exkl de två sista årskurserna) var 22 % 16—17 år. Med hänsyn till minskande elevantal i de lägre årskurserna torde andelen vara högre vid ifrågavarande tidpunkt; här antas 30 %. I de allmänna gymnasierna var 1960 8 % under 16 år. Med hänsyn till grundskolans framväxt torde denna andel komma att minska; här antas 6 %. Av samma skäl antas att eleverna under 16 år i yrkesskolorna kommer att minska från 23 % till 19 %. Åldersfördelningen i lantbrukets yrkesskolor antas vara densamma som i folkhögskolorna.

Förhöjt studiebidrag. Andelen elever, som skulle komma att erhålla förhöjt studiebidrag, har beräknats till följande tal i resp. skolform: allmänna gymnasier 1 %, tekniska gymnasier 15 %, handelsgymnasier 10 %, yrkesskolor 10 %, folkhögskolor 25 %, fackskolor 10 %, fackutbildningsanstalter 50 % och lantbrukets yrkesskolor m. fl. 15 %. På grundval av här framkomna tal har vid beräkningarna av antalet elever, som antas vara berättigade till något av tilläggen, bortsetts från dem som antagits komma att erhålla förhöjt studiebidrag.

Inackorderingstillägg. Inackorderingsfrekvensen har beräknats med ledning av uppgifter från statistiska centralbyråns ovan nämnda undersökning samt kapitel 4. Följande andelar har använts här: real- och flickskolor 4 %, allmänt gymnasium 13 %, tekniskt gymnasium 51 %, handelsgymnasium 32 %, yrkesskolor 27 %, fackskola och fackutbildningsanstalter 35 %, lantbrukets yrkesskolor 83 % och folkhögskolor 92 %. Kostnaderna för nuvarande system har beräknats med utgångspunkt från utgifterna 1961/62.

Resetillägg. Kostnaderna för nuvarande system har beräknats med applicerande av 1961/62 års förhållanden på 1964/65, varvid antagits en resefrekvens om 12 % i fackskolor. 1961/62 års respriser har höjts; denna ökning har uppskattats till 10 procent. För det föreslagna systemet har resandefrekvensen antagits utgöra följande tal: grundskolan 3 %, allmänna gymnasier, real- och flickskolor 27 %, fackgymnasier och fackutbildningsanstalter 15 %, fackskolor 12 %, yrkesskolor 20 %, lantbrukets yrkesskolor 1 % och folkhögskolor 4 %. Med ledning av tabell 30 har månadskostnaden uträknats till 34 kronor.

Inkomstprövat och behovsprövat tillägg. Kostnaderna för nuvarande system har beräknats med applicerande av 1961/62 års förhållanden på 1964/65, varvid antagits en bidragsfrekvens om 28 % i fackskolor. För det föreslagna systemet har frekvensen beräknats uppgå till följande tal: flickskolan 7 %, allmänna gymnasier 19 %, fackgymnasier 44 %, yrkesskolor och fackutbildningsanstalter 56 %, fackskolor 35 %, lantbrukets yrkesskolor 65 % och folkhögskolor 75 %. Med utgångspunkt från utredningens undersökningar om stipendiaternas sociala och ekonomiska bakgrund har årskostnaden för inkomstprövade tilläggen beräknats till följande tal: flickskolor och gymnasier 509 kronor, yrkesskolor 457, fackskolor och fackutbildningsanstalter 514, lantbrukets yrkesskolor och folkhögskolor 457 kronor. I fråga om de behovsprövade tilläggen har i brist på erfarenheter schablonmässigt antagits att 5 % av dem som erhåller inkomstprövat tillägg, kommer att erhålla detta stöd. Hänsyn har även tagits till förslagen om avskaffande av den särskilda lämplighetsprövningen.

Kostnaderna för det allmänna studiebidraget kan 1964/65 med oförändrade bidragsgrunder beräknas till ca 52 miljoner kronor. Härav kan 15 miljoner kronor antas tillkomma elever i grundskolan, realskolor och flickskolor (exkl. två sista årskurserna). Kostnaderna för studiebidrag, för-

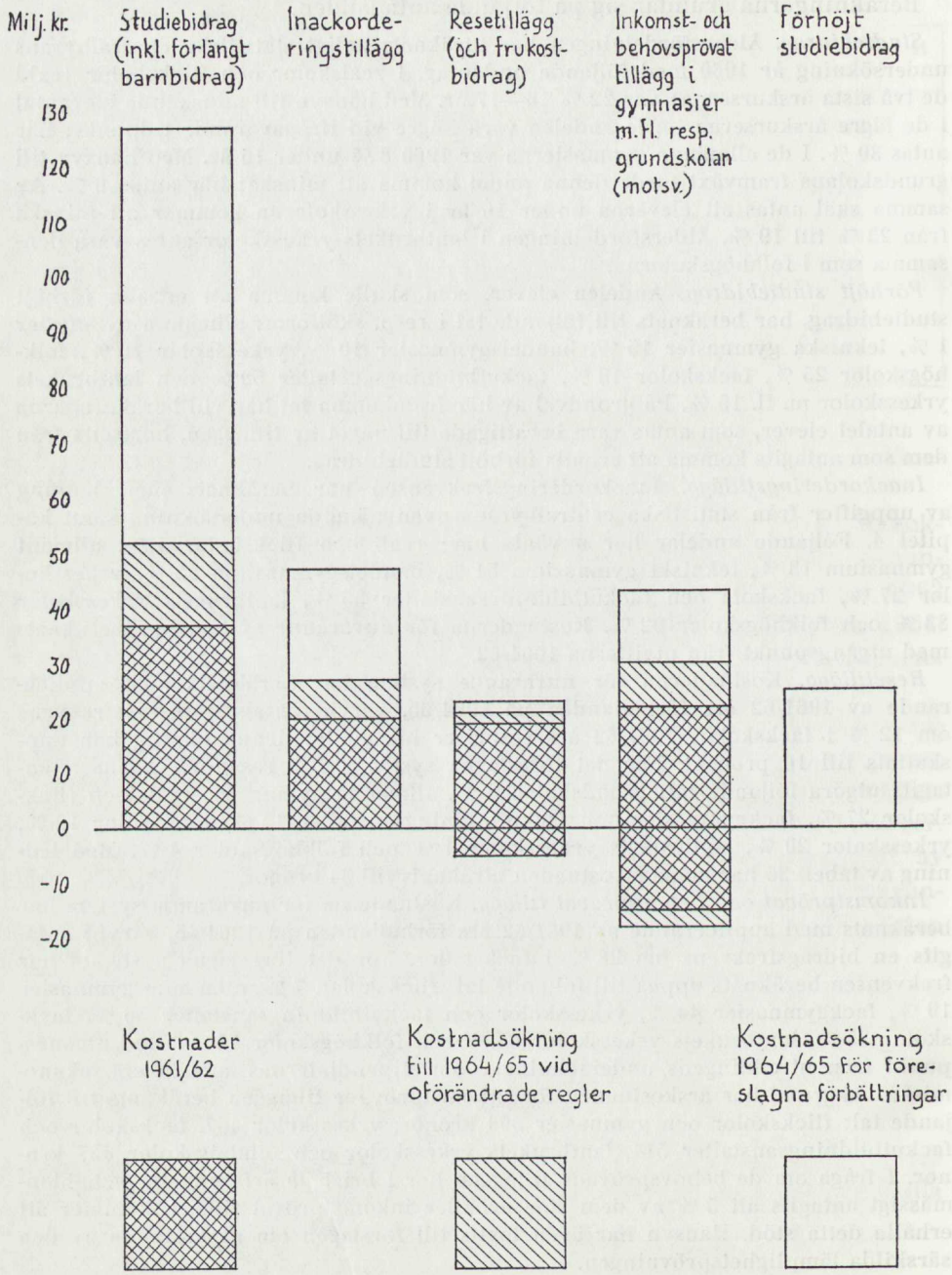

Figur 5. Kostnader 1964/65

längt barnbidrag och förhöjt studiebidrag kan beräknas till (112 + 25 + 15 =) 153 miljoner kronor, innebärande således en kostnadsökning med 101 miljoner kronor.

Kostnaderna för inackorderingsbidraget kan med nuvarande bidragsregler beräknas till ca 27 miljoner kronor 1964/65. Utredningens förslag om införande av ett enhetligt inackorderingstillägg om 100 kronor per månad torde innebära en ökning av utgifterna för denna bidragsform med 21 miljoner kronor.

Kostnaderna för resebidraget kan enligt nuvarande regler beräknas till något över 21 miljoner kronor 1964/65. Utredningens förslag till resetillägg beräknas medföra en ökning av kostnaderna med ca 1,5 miljoner kronor.

Kostnaderna för stipendierna kan med nuvarande bidragsregler beräknas 1964/65 till inemot 30 miljoner kronor för eleverna i de frivilliga skolformerna. Utredningens förslag innebär att kostnaderna för de inkomst- och behovsprövade tilläggen ökar till ca 43 miljoner kronor. Besparingen vid ett slopande av stipendierna i grundskolan och motsvarande skolformer kan beräknas till 18 miljoner kronor.

Beräkningarna för budgetåret 1964/65 sammanfattas i följande uppställning.

Stödform/skolform	Antal bidragstagare	Kostnader, mkr
Studiebidrag		
Gymnasium, fackskola, fackutbildningsanstalt	110 000	74,1
Yrkesskola, folkhögskola	64 000	38,0
	174 000	112,1
Förhöjt studiebidrag		
Gymnasium, fackskola, fackutbildningsanstalt	5 500	8,8
Yrkesskola, folkhögskola	11 000	15,7
Utbildningsanstalterna för vuxna	2 000	0,6
	18 500	25,1
Inackorderingstillägg		
Grundskola, realskola, flickskola, gymnasium, fackskola, fackutbildningsanstalt	26 000	23,6
Yrkesskola, folkhögskola	31 000	24,2
	57 000	47,8
Resetillägg		
Grundskola, realskola, flickskola, gymnasium, fackskola, fackutbildningsanstalt	63 000	19,3
Yrkesskola, folkhögskola	12 500	3,4
	75 500	22,7
Inkomstprövat och behovsprövat tillägg		
Flickskola, gymnasium, fackskola, fackutbildningsanstalt	42 000	20,2
Yrkesskola, folkhögskola	45 000	20,5
Behovsprövat tillägg	4 000	2,7
	87 000	43,4
Förlängt barnbidrag		
Grundskola, realskola, flickskola	34 000	15,3

Bidrag till frukostmål och extramål. Genom slopande av dessa två bidrag torde en besparing av 5,1 miljoner kronor komma att uppstå.

Resebidrag till stipendiater. Kostnaderna för denna stödform är redovisningstekniskt en del av stipendierna. Hur stor del de utgör av denna summa är inte känt; här antas ett belopp om 0,3 milj. kr. Kostnadsminskningen har upptagits till detta belopp.

Studiehjälp vid skogsbrukskurser. Kostnaderna för studiehjälp till 1 500 elever i skogsbrukskurser (grundutbildning) har enligt nuvarande regler beräknats till 1,2 miljoner kronor. Detta anslag på nionde huvudtiteln bortfaller vid ett förverkligande av utredningens förslag.

Studielån. Utlåningen ur allmänna studielånefonden för de aktuella skolformernas del uppgick 1961/62 till ca 12 miljoner kronor. Utredningens förslag innebär å ena sidan vidgade lånemöjligheter. Å andra sidan torde lånebehovet bli mindre till följd av att eleverna i bl. a. fackutbildningsanstalter erhåller förbättrade studiebidrag. För budgetåret 1964/65 antas en oförändrad utlåning. Med hänsyn till att bl. a. lärarutbildningsanstalternas elever i framtiden föreslås ej komma att uppta lån ur studielånefonden och att inflytande amorteringar för år 1964/65 beräknas till ca 15 miljoner kronor torde detta år något behov av investeringsanslag ej uppstå. På grund av konstruktionen av avskrivningen uppstår ej någon budgetteknisk besparingseffekt budgetåret 1964/65.

Sammanfattning. Kostnaderna för studiehjälpen — exkl. studielånen — uppgick budgetåret 1962/63 till ca 132 miljoner kronor. För innevarande budgetår har — exkl. studiehjälpen till lärar- och vissa fackutbildningsanstalter — anvisats ca 141 miljoner kronor. Utredningens förslag innebär att kostnaderna för 1964/65 kan beräknas uppgå till ca 266 miljoner kronor,

Tabell 54. Kostnadsberäkning för 1964/65 avseende studiehjälpen

Stödform	Nettoutgift 1961/62	Beräknade kostnader 1964/65		
		Nuvarande system	Av utredningen framlagt förslag till system	Förändring
Studiebidrag	36,9	36,4	112,1	+ 75,7
Förlängt barnbidrag		15,3	15,3	—
Förhöjt studiebidrag	—	—	25,1	+ 25,1
Inackorderingstillägg	20,2	26,7	47,8	+ 21,1
Resetillägg	19,8	21,3	22,7	+ 1,4
Frukostbidrag	5,0	5,0	—	— 5,0
Extramålsbidrag	0,1	0,1	—	— 0,1
Inkomst- och behovsprövade tillägg i gymnasier m. fl. skolor	37,2	29,4	43,4	+ 14,0
Stipendier i grundskolan (motsv.)		17,9	—	— 17,9
Särskilt resebidrag åt inackorderade stipendiater	0,3	0,3	—	— 0,3
Särskild studiehjälp vid skogsbrukskurser	0,8	1,2	—	— 1,2
Summa	120,3	153,6	266,4	+ 112,8

d. v. s. en ökning med 125 miljoner kronor. Av denna kostnadsökning hänför sig ca 12 miljoner kronor till en ökning av elevantalet. Kostnadsökningen till följd av utredningens förslag uppgår således till 113 miljoner kronor. I tabell 54 redovisas de beräknade kostnaderna för 1964/65, uppdelade på stödformer. Som jämförelse har i tabellen medtagits senast tillgängliga uppgifter om nettoutgifterna för de olika stödformerna.

Kostnaderna på längre sikt

Det är av påtagligt intresse att söka bedöma kostnadsutvecklingen på något längre sikt vid ett förverkligande av utredningens förslag. Sådana beräkningar är emellertid mycket vanskliga att utföra med någon grad av exakthet bl. a. med hänsyn till de betydande reformer som förestår för skilda skolformers del. De nuvarande prognoserna om elevantalet torde i detta sammanhang därför vara av begränsat värde. Organisatoriska förändringar — t. ex. en förlängning av studietiden för vissa skolformer — får betydelse för studiehjälpens kostnader.

Det är möjligt att på grundval av nyssnämnda prognoser om elevantalet i de berörda skolformerna göra en beräkning av kostnaderna inom tre—fyra år, grundat på antagandet om i stort sett oförändrade bidragsfrekvenstal. Kostnaderna kan därvid beräknas till storleksordningen 275 miljoner kronor. Det bör beaktas att vid denna tidpunkt har förslagen om avskrivningens slopande och om ändrade ränteregler för studielånen börjat verka. Kostnadsmässigt kan effekten av dessa åtgärder beräknas till ca 5 miljoner kronor.

Det är emellertid sannolikt att efterfrågan på utbildning — bl. a. vid ett förverkligande av utredningens förslag — kommer att bli större än vad som förutsatts i de hittills föreliggande prognoserna. Detta leder självfallet till än högre kostnader för studiehjälpens del. Om man redan nu — inom ramen för skolorganisationen — skulle ha samma inkomstfördelning bland föräldrarna till barnen i de aktuella skolformerna som bland gifta män i åldern 35—59 år, skulle detta t. ex. innebära att kostnaderna för inkomstprövade tillägg ökade till nästan det dubbla eller med ca 40 miljoner kronor per år.

Studiehjälpsnämnden

Avlöningsanslag

Avlöningskostnaderna vid studiehjälpsnämnden har budgetåret 1963/64 beräknats till 208 000 kronor, fördelade på sätt som uppställningen överst på sid. 154 visar. Kostnaderna har beräknats efter 1963 års löner.

Utredningens förslag till administration innebär att utdelningen av studiehjälp till en betydande del decentraliseras till lokala organ. Samtidigt föreslås att ett enda centralt organ skall syssla med studiehjälp. I kapitel

Befattning m. m.	Kostnad 1963/64
Studiehjälpnämndens ordförande	
arvode	5 400 kronor
särskild ersättning	15 360 »
Studiehjälpnämndens ledamöter	16 200 »
Förste byråsekreterare	
lön	32 990 »
särskilt arvode	1 500 »
Kansliskrivare	19 700 »
Kanslibiträde	15 200 »
Kontorsbiträde	11 070 »
Kontorsbiträde	11 070 »
Kanslibiträde (arvodist)	14 830 »
Deltidsanställd arvodist	7 680 »
Expeditionsvakt (arvode)	2 700 »
Extrapersonal	14 360 »
Kompensation för höjda folkpensionsavgifter	1 900 »
Ersättning till granskningsmän	38 000 »
Summa	207 960 kronor

9 har utredningen framlagt förslag berörande administrationen av studiehjälpen för de för utredningen aktuella skolformerna.

I följande uppställning sammanfattas utredningens beräkningar över förändringarna i fråga om avlöningsanslaget budgetåret 1964/65. De automatiska kostnadsökningarna kan uppskattas till ca 400 kronor.

	Ökning kronor	Minskning kronor
Byråchef	49 720	—
Särskild ersättning till ordföranden	—	15 360
Förste byråsekreterare	1 750	1 500
Kanslist	18 000	—
Kontorsbiträden	—	22 140
Expeditionsvakt	300	—
Extrapersonal m. m.	—	7 360
Granskningsmän	—	38 000
Expertutredningar	5 000	—
Summa	74 770	84 360
Nettoutgiftsminskning		9 590

Utredningens förslag innebär således en minskning av avlöningsanslaget för studiehjälpsnämnden med ca 9 000 kronor. Hänsyn skall även tas till de besparingar som kan göras hos de centrala myndigheter, vilka nu har uppgifter på studiehjälpens område; dessa utgiftsminskningar beräknas till storleksordningen 80 000 kronor. Sammanlagt sett innebär således utredningens förslag en inte oväsentlig minskning av kostnaderna för den centrala administrationen.

Avlöningskostnaderna vid studiehjälpsnämnden skulle sålunda budgetåret 1964/65 uppgå till (207 960 + 370 — 9 590 =) 198 700 kronor, fördelade på sätt följande uppställning visar.

Befattning m. m.	*Kostnad 1964/65*
Studiehjälpnämndens ordförande och ledamöter	21 600 kronor
Byråchef	49 720 »
Förste byråsekreterare	34 740 »
Kanslist	18 000 »
Kansliskrivare	19 700 »
Kanslibiträde	15 200 »
Kanslibiträde (arvode)	15 200 »
Deltidsanställd arvodist	7 680 »
Arvode till expeditionsvakt	3 000 »
Extrapersonal	7 000 »
Utredningar inom studiehjälpens område	5 000 »
Kompensation för höjda folkpensionsavgifter	1 900 »
Summa	198 740 kronor

Omkostnader

För budgetåret 1963/64 har ett anslag om 45 000 kronor anvisats till omkostnader, fördelade på följande poster.

Sjukvård	400 kronor
Reseersättning	3 000 »
Bränsle, lyse	1 200 »
Övriga expenser	40 400 »
Summa	45 000 kronor

För budgetåret 1962/63 har anvisats samma belopp eller 45 000 kronor. Studiehjälpsnämnden har dock bemyndigats överskrida detta belopp med 7 000 kronor med hänsyn till ökade tryckkostnader och att nämnden fått egen telefonväxel. Anslaget till omkostnader kan sålunda reellt sett beräknas till 52 000 kronor.

Utredningen har i kapitel 9 föreslagit att ökad vikt skall läggas vid utredningsarbete, fortlöpande granskning av de lokala organens beslut och samråd med dessa organ samt information till allmänheten om studiehjälpen. Detta kräver ökad medelstilldelning för det centrala organet. Utredningen föreslår därför att reseersättningarna uppräknas med ett belopp om 3 000 kronor. Vidare bör ett belopp om 10 000 kronor avsättas för information om studiehjälpen till allmänheten.

Studiehjälpsnämnden tillhandahåller utan kostnad för skolorna ansökningsblanketter m. m. Folkhögskolorna har däremot att hos blankettförlag inköpa blanketter. För lantbrukets yrkesskolor gäller att vissa blanketter tillhandahålles av lantbruksstyrelsen utan kostnad. Enahanda förhållande gäller för yrkesskolorna under överstyrelsen för yrkesutbildning. När nu studiehjälpen sammanföres under en myndighet, bör samma regler gälla för alla skolformer även i detta avseende. Enligt utredningens mening bör skolorna kostnadsfritt tillhandahållas vederbörliga blanketter och utredningen har därför i kostnadsberäkningarna tagit hänsyn till den ökade belastning av omkostnadsanslaget som härigenom uppkommer.

I följande uppställning anges utredningens förslag till omkostnadsstat för budgetåret 1964/65.

Anslagspost	*Förslag för 1964/65*
	Kronor
Sjukvård	400
Reseersättning	6 000
Bränsle, lyse	1 200
Övriga expenser	70 400
därav renhållning och städning	3 400
skrivmateriel, blankettryck	48 500
informationstryck	10 000
telefon	4 000
inventarier m. m.	3 000
bokinköp m. m.	1 500
Summa	78 000

Jämfört med vad som anvisats för budgetåret 1963/64 innebär utredningens förslag en ökning av omkostnaderna med (78 000 — 45 000 =) 33 000 kronor.

Lokalorganens utgifter

Kostnaderna för de lokala organens arbete med studiehjälpen kan ej närmare beräknas. Å ena sidan innebär förslagen en decentralisering av studiehjälpen, å andra sidan en betydande förenkling. Det förefaller med hänsyn härtill ej sannolikt att de lokala organens utgifter för denna verksamhet kommer att öka.

KAPITEL 11

Sammanfattning

Uppdraget

Studiehjälpsutredningen har haft i uppdrag att verkställa en översyn av studiehjälpen till elever i gymnasier, yrkesskolor, folkhögskolor m. fl. utbildningsanstalter, d. v. s. skolor på det gymnasiala åldersstadiet. Inemot 250 000 elever omfattas av utredningens förslag.

Studiehjälp enligt gällande regler

För elever i gymnasier, yrkesskolor, folkhögskolor m. fl. läroanstalter finns för närvarande — förutom vissa möjligheter till lån ur allmänna studielånefonden — tre olika stödformer, nämligen allmänt studiebidrag, särskilt studiebidrag och stipendium. Det allmänna studiebidraget utgår till 16- och 17-åringar med ett belopp av 50 kronor per månad. Det särskilda studiebidraget, som tillkommer inackorderade eller dagligen resande elever, har till uppgift att utjämna geografiskt betingade skillnader i utbildningskostnaderna. Resebidraget utgår med 2—50 kronor per månad och inackorderingsbidraget med 30—75 kronor per månad. Slutligen kan till dessa elevgrupper även utgå behovsprövade stipendier med 10—100 kronor per månad.

I kapitel 1—5 och bilaga 1—3 ges en skildring av nuvarande stödformers framväxt, gällande bestämmelser och deras praktiska tillämpning samt studiehjälpens omfattning och innebörd.

Reformbehovet

Det främsta målet för studiesociala åtgärder är att undanröja sociala, ekonomiska och geografiska hinder för ungdomens möjlighet till utbildning. Främst under det senaste decenniet har rekryteringen till olika skolformer ovanför den obligatoriska skolan avsevärt breddats. Fortfarande föreligger det emellertid påtagliga skillnader mellan den sociala bakgrunden hos eleverna i dessa skolor och hela befolkningens sociala struktur. Det synes främst vara inför gymnasiets portar, som barn till arbetare och lägre tjänstemän känner tveksamhet, om de skall fortsätta sin utbildning. En förbätt-

rad studiehjälp på det gymnasiala åldersstadiet är, enligt utredningens mening, av väsentlig betydelse för att förverkliga målet att ge alla ungdomar möjlighet till den utbildning, för vilken de har förutsättningar och intresse.

Studiehjälpen ingår som ett viktigt led i familjepolitiken. De förmåner, som inom ramen för familjepolitik och skattepolitik, kommer familjerna till del, understiger i allmänhet väsentligt kostnaderna för barnen. Sociala förmåner och beskattningsregler har i ett stort antal fall gjorts beroende av barnens ålder. Av detta skäl uppstår i vissa fall icke oväsentliga minskningar i familjernas disponibla inkomster, då barnen fyller 16 resp. 18 år. Mot denna bakgrund finner utredningen att även familjepolitiska skäl talar för en förbättrad studiehjälp.

De äldre eleverna i de gymnasiala skolformerna har, till följd av gällande åldersgränser för det allmänna studiebidraget, sämre möjligheter till kontanta bidrag än de yngre eleverna och deras möjligheter att erhålla studiekredit är otillräckliga för att finansiera uppehället under studietiden. Utredningen finner vägande motiv för en förbättring av studiehjälpen för de äldre eleverna.

En förstärkning och en bättre avvägning av stödet till inackorderade och dagligen resande elever är starkt motiverad i syfte att skapa likvärdiga utbildningsmöjligheter för ungdom i glesbygd och på mindre tätorter. Det är dessutom ett viktigt stöd för en väl avvägd lokalisering av utbildningsorganisationen.

Avgränsningen av studiehjälpen

Studiehjälpsutredningen understryker behovet av en enhetlig syn på det studiesociala stödet. Det vore ur många synpunkter önskvärt att skapa ett enhetligt studiesocialt system, omfattande samtliga elever vid de frivilliga skolformerna på olika nivåer. Av praktiska skäl torde emellertid en viss differentiering av studiehjälpen bli ofrånkomlig med hänsyn till att elevernas studieekonomiska situation skiljer sig ganska avsevärt.

Den viktigaste skillnaden i elevernas studieekonomiska situation är betingad av om de tillhör familjens ekonomiska hushållning eller ej. Elevens ålder torde vara ett godtagbart mått för bedömningen av om eleven tillhör familjens ekonomi. Med denna utgångspunkt är det naturligt att differentiera studiehjälpen med ledning av elevernas ålder. Av praktiska skäl synes denna åldersgräns böra tillämpas på sådant sätt att eleverna vid de skolformer, vid vilka huvuddelen av eleverna är i den ålder att de får anses tillhöra familjens ekonomiska hushållning erhåller studiehjälp efter samma regler.

Avgränsningen mellan studiehjälpsutredningen och studiesociala utredningen har med hänsyn härtill genomförts på sätt som närmare framgår av kapitel 7.

Utredningens förslag

Utredningens förslag innebär i sammandrag följande.

Elever i gymnasier, yrkesskolor, fackskolor, folkhögskolor m. fl. utbildningsanstalter föreslås erhålla ett generellt studiebidrag uppgående till 75 kronor per månad. Till detta generella bidrag knytes olika tillägg.

Inackorderingstillägg med 100 kronor per månad föreslås till de elever som måste inackordera sig på skolorten.

Resetillägg till dagligen resande elever föreslås utgå med hänsyn till avståndet mellan hemmet och skolan med 20—60 kronor per månad.

Inkomstprövat tillägg föreslås utgå med hänsyn till den studerandes och föräldrarnas beskattningsbara inkomst jämte förmögenhet med 25, 50 eller 75 kronor per månad.

Behovsprövat tillägg om högst 75 kronor per månad föreslås utgå — utöver inkomstprövat tillägg — främst till barn till ensamstående vårdnadshavare med särskilt låg inkomst.

Elever som vid utbildningens början fyllt 21 år föreslås — i stället för studiebidrag jämte tillägg — erhålla ett generellt, förhöjt studiebidrag med 175 kronor per månad.

Studielån föreslås, vid ytterligare behov av medel för studier, utgå med högst 5 000 kronor per år.

I jämförelse med nuvarande förhållanden innebär förslaget en kraftig förbättring av studiehjälpen. Det sker främst genom att 18-årsgränsen slopas och studiebidragets belopp höjs.

Stödet till inackorderade och dagligen resande elever förbättras och förenklas i betydande grad. En betydande höjning av inkomstgränserna föreslås för det inkomstprövade stödet. Det behovsprövade tillägget till främst barn till ensamstående vårdnadshavare liksom det förhöjda studiebidraget för elever över 21 år innebär helt nya inslag i studiehjälpen. Förslaget rörande studielånen medför i stort sett en fördubbling av maximibeloppen för lånen; samtidigt upphör de med långivningen förbundna subventionerna.

Förslaget innebär att de behovsprövade stipendierna i den obligatoriska skolan och motsvarande skolformer slopas. Vidare upphör ett antal mindre betydelsefulla bidragsformer.

Administration

Utredningen föreslår att studiehjälpen i väsentligt ökad utsträckning utdelas av lokala organ, främst de kommunala skolstyrelserna. Den centrala administrationen av studiehjälpen föreslås sammanförd till studiehjälpsnämnden.

Kostnader

Kostnaderna för studiehjälpen, som för innevarande budgetår beräknas till ca 141 miljoner kronor, kommer enligt förslaget att budgetåret 1964/65 uppgå till ca 266 miljoner kronor. Av kostnadsökningen, 125 miljoner kronor, sammanhänger 12 miljoner kronor med en ökning av elevantalet. De av utredningens förslag föranledda kostnadsökningarna uppgår till 113 miljoner kronor.

BILAGA 1

Stipendiaterna i yrkesskolorna läsåret 1961/62

Inledning

Undersökningen har till syfte att belysa i första hand familje- och inkomstförhållanden för de yrkesskoleelever, som sökt och tilldelats stipendium för läsåret 1961/62. Undersökningen har företagits i samarbete med statistiska centralbyråns utredningsinstitut.

Genom ett obundet slumpmässigt urval utvaldes först ett antal yrkesskolor. Härefter uttogs med systematiskt urval en konstant fraktion (50 procent) av ansökningarna inom varje skola. Urvalet blev härigenom självvägt.

Samtliga data som var avsedda att bearbetas framgick av ansökningsblanketterna, varför inga kompletterande uppgifter behövde inhämtas. Genom det använda urvalsförfarandet kom drygt 2 700 ansökningsblanketter att uttas till stickprovet. Av dessa tilldelades knappt 2 300 stipendium; det totala antalet stipendiater i yrkesskolorna utgjorde detta läsår ca 25 800.

De uppgifter på ansökningsblanketterna, som befunnits lämpliga att bearbeta, överfördes till marksensingkort, dvs. självstansande hålkort. Detta förfarande onödiggjorde en manuell stansningsprocedur.

Den följande redovisningen avser en starkt avgränsad grupp av yrkesskolornas elevkår, nämligen av dem som sökt stipendium endast dem som tilldelats sådant. Resultaten är således inte giltiga för samtliga yrkesskoleelever. I tabell 1 uppdelades de sökande på olika delgrupper.

Tabell 1. Stipendiater och icke-stipendiater efter familjetyp

	Självförsörjande	Ej självförsörjande		Summa
		Fullständiga familjer	Övriga	
Stipendiater	135	1 776	360	2 271
Icke-stipendiater	4	441	20	465
Summa	139	2 217	380	2 736

Anm. Med självförsörjande avses sådana elever som av överstyrelsen för yrkesutbildning bedömts ha sin ekonomi skild från föräldrarna. Med fullständiga familjer avses även sådana fall, där fadern är ensam vårdnadshavare; denna delgrupp har ej varit möjlig att urskilja. Gruppen övriga omfattar dels de stipendiater, vars moder är ensamstående (ca 265), dels de vars moder är omgift, dels de som vistas i fosterhem.

Av tabell 1 framgår att ansökningar från elever, som betecknas som självförsörjande, eller vars moder är omgift eller ensamstående, beviljas i större utsträckning än för elever från fullständiga familjer. Procenttalet uppgår till respektive 97 och 95 mot 80 procent.

Stipendiesystemet

I kapitel 3 har en redogörelse lämnats för de grunder efter vilka de behovsprövade stipendierna utdelas. Här torde endast böra erinras om att stipendiaterna indelas i åtta s. k. behovsklasser för vilka stipendiebeloppen varierar mellan 10 och 75 kronor per månad för yngre elever och mellan 15 och 100 kronor för äldre elever. Med äldre elever förstås de som fyllt 18 år. Vid behovsprövningen tas hänsyn till olika faktorer. Av betydelse är främst föräldrarnas till statlig inkomstskatt beskattningsbara inkomst, antalet hemmavarande syskon under 18 år, föräldrarnas behållna förmögenhet samt — dock endast enligt av överstyrelsen för yrkesutbildning tillämpad praxis — tidigare inkomst av förvärvsarbete.

I tabell 2 återges gällande inkomstgränser läsåret 1961/62 i de olika behovsklasserna samt utgående stipendiebelopp för äldre och yngre elever. Det antages att stipendiaten inte har något hemmavarande syskon under 18 år.

Tabell 2. Inkomstgränser och stipendiebelopp i de olika behovsklasserna (1-barnsfamilj)

Behovsklass	Föräldrarnas till statlig inkomstskatt beskattningsbara inkomst	Stipendiebelopp per månad till	
		Elev som ej fyllt 18 år	Elev som fyllt 18 år
1	8 170—9 830	10	15
2	6 690—8 160	20	25
3	5 460—6 680	30	35
4	4 420—5 450	40	45
5	3 590—4 410	50	55
6	2 960—3 580	60	70
7	2 540—2 950	70	85
8	0—2 530	75	100

Vissa resultat för hela stipendiatgruppen

I det följande kommer först att lämnas vissa uppgifter som hänför sig till samtliga stipendiater. Härefter ges en redovisning av den roll, som olika faktorer, vilka tillmäts betydelse i stipendiesystemet, spelar vid studiestödets utdelning.

Tabell 3. Stipendiaternas relativa fördelning efter behovsklasser med uppdelning på familjetyp

Behovsklass	Självförsörjande	Ej självförsörjande		Samtliga
		Fullständiga familjer	Övriga	
1	—	11,1	2,2	9,0
2	—	15,4	3,3	12,6
3	0,7	13,4	6,9	11,6
4	—	10,3	5,0	8,8
5	3,0	10,4	6,6	9,3
6	3,0	7,8	3,9	6,9
7	2,2	6,8	5,0	6,2
8	91,1	24,8	67,2	35,5
Summa	100	100	100	100
Absoluta tal	135	1 774	363	2 272

Såsom framgår av tabell 3 erhåller ca 35 procent av samtliga stipendiater maximibelopp, d. v. s. 75 eller 100 kronor per månad. Det råder emellertid stora skillnader mellan de olika delgrupperna. Således erhåller de självförsörjande till 90 procent högsta stipendium och även stipendiaterna från vad som här kallas övriga familjer — till större delen ensamstående mödrar — får i betydande utsträckning högsta stipendium. Däremot är det endast var fjärde stipendiat från gruppen fullständiga familjer som erhåller maximibeloppet. I vardera av behovsklasserna 1—5 återfinns ca 10 procent av de stipendierade.

Tabell 4 visar att stipendiaterna från fullständiga familjer svarar för 78 procent av samtliga stipendiater, de från gruppen övriga icke självförsörjande för 16 procent och de självförsörjande för 6 procent. I de två lägsta behovsklasserna svarar den första gruppen för nästan samtliga stipendierade, i den högsta utgör den endast drygt hälften av bidragstagarna.

Tabell 4. Stipendiaternas relativa fördelning efter familjetyp inom varje behovsklass

Behovsklass	Självförsörjande	Ej självförsörjande		Samtliga	Absoluta tal
		Fullständiga familjer	Övriga		
1	—	96,1	3,9	100	205
2	—	95,8	4,2	100	286
3	0,4	90,1	9,5	100	263
4	—	91,0	9,0	100	201
5	1,9	86,8	11,3	100	212
6	2,5	88,5	8,9	100	157
7	2,1	85,1	12,8	100	141
8	15,2	54,5	30,2	100	807
Summa	5,9	78,1	16,0	100	2 272

Föräldrarnas inkomster

Det inkomstbegrepp som ligger till grund för prövningen är föräldrarnas till statlig inkomstskatt beskattningsbara inkomst. Det bör framhållas att denna inkomst ej är densamma som årsinkomsten. Denna reduceras på grund av bl. a. den skattskyldige tillkommande allmänna avdrag och ortsavdrag. Inkomståret 1960 motsvarade exempelvis en beskattningsbar inkomst om 9 800 kronor för en gift inkomsttagare en årsinkomst om ca 16 000 kronor.

Den mest betydelsefulla faktorn inom stipendiesystemet utgörs av föräldrarnas beskattningsbara inkomst. Skillnader i inkomsthänseende är en väsentlig orsak till att stipendiater från främst ofullständiga familjer erhåller högsta stipendium i större utsträckning än stipendiater från fullständiga familjer. Tabell 5 visar, att medan ca 15 procent i den senare gruppen uppvisar föräldrainkomster om högst 2 500 kronor, är detta fallet med mer än hälften av kategorin övriga. För de ensamstående mödrarna är andelen ännu högre; av dessa saknar 39 procent beskattningsbar inkomst och ytterligare 27 procent har sådan inkomst om högst 2 500 kroner. I gengäld är de fullständiga familjerna representerade i större utsträckning än övriga stipendiater i de högre inkomstgrupperna.

Tabell 5. De ej självförsörjande stipendiaternas relativa fördelning efter inkomstklasser med uppdelning på familjetyp

Föräldrarnas till statlig inkomstskatt beskattningsbara inkomst	Fullständiga familjer	Övriga
13 820—	2,6	1,7
11 660—13 810	3,4	1,4
9 840—11 650	10,0	2,8
8 170— 9 830	17,0	5,9
6 690— 8 160	17,8	4,5
5 460— 6 680	11,3	8,5
4 420— 5 450	7,4	4,8
3 590— 4 410	7,3	8,8
2 960— 3 580	4,1	5,9
2 540— 2 950	3,0	0,8
100— 2 530	10,0	23,5
0	6,3	31,3
Summa	100	100

Tabell 6 ger möjlighet till ett studium av sambandet mellan inkomst och behovsklass för de fullständiga familjerna eller den nettoeffekt andra faktorer har för yrkesskoleelevernas del. För en knapp tredjedel påverkas inte behovstalet av andra faktorer än inkomsten eller också tar dessa faktorer ut varandra. Dessa elevantal är i tabellen angivna med halvfet stil. Den andel, som får lägre stipendium än de skulle ha erhållit vid enbart inkomstprövning utgör ett par procent. Återstoden gör vinster på effekter från andra faktorer. Det är inemot en fjärdedel av eleverna, som flyttas upp en behovsklass, knappt en femtedel som flyttas två klasser och drygt en tiondel som flyttas tre.

Tabell 6. Stipendiaternas från fullständiga familjer fördelning efter föräldrarnas beskattningsbara inkomst med uppdelning på behovsklasser

Föräldrarnas beskattningsbara inkomst	Antal stipendiater i behovsklass								Summa
	1	2	3	4	5	6	7	8	
15 820—.....	5	4	2	2	1	2	2	2	20
13 820—15 810.....	10	8	2	2	—	—	1	—	23
11 660—13 810.....	28	15	8	2	4	—	1	2	60
9 840—11 650.....	70	44	34	13	7	3	2	4	177
8 170— 9 830.....	**75**	96	66	28	19	9	2	7	302
6 690— 8 160.....	2	**96**	71	52	41	21	14	18	315
5 460— 6 680.....	4	3	**52**	52	45	23	10	12	201
4 420— 5 450.....	—	4	1	**28**	33	32	12	22	132
3 590— 4 410.....	1	1	—	3	**25**	30	32	38	130
2 960— 3 580.....	—	1	—	—	3	**15**	21	31	71
2 540— 2 950.....	1	—	—	—	1	—	**16**	35	53
100— 2 530.....	1	2	1	1	5	3	5	**160**	178
0.....	—	—	—	—	—	1	2	**109**	112
Summa	197	274	237	183	184	139	120	440	1 774

I tabell 7 har en uppdelning av stipendiaterna från fullständiga familjer gjorts med hänsyn till faderns yrke. Härvid har utvalts de tre största grupperna, nämligen dem vars fader är jordbrukare, handlande m. fl. eller arbetare. Yrkesgrup-

Tabell 7. Relativ fördelning av stipendiater från fullständiga familjer, vars fader är jordbrukare, handlande eller arbetare, med uppdelning på föräldrarnas beskattningsbara inkomst

Föräldrarnas beskattningsbara inkomst	Faderns yrke			Samtliga bland fullständiga familjer
	Jordbrukare	Handlande m. fl.	Arbetare	
13 820—	1,0	4,7	1,6	2,6
11 660—13 810	1,0	2,7	3,5	3,4
9 840—11 650	3,2	6,0	11,9	10,0
8 170— 9 830	6,1	17,4	21,3	17,0
6 690— 8 160	11,5	14,1	20,8	17,8
5 460— 6 680	8,9	11,4	13,3	11,3
4 420— 5 450	9,6	8,1	7,4	7,4
3 590— 4 410	12,7	6,0	6,0	7,3
2 960— 3 580	6,4	4,0	4,3	4,1
2 540— 2 950	6,4	6,7	1,6	3,0
100— 2 530	26,4	12,8	4,7	10,0
0	7,0	6,0	3,7	6,3
Summa	100	100	100	100
Absoluta tal	314	149	1 004	1 774

peringen har i detta avseende gjorts efter de principer som används för statistiska centralbyråns undervisningsstatistik; en redogörelse härför har lämnats bl. a. i publikationen Högre studier 1956/57. I gruppen handlande m. fl. ingår även bl. a. handelsresande och hantverksmästare.

Stipendiater från jordbrukarhem redovisar väsentligt lägre föräldrainkomster än främst stipendiaterna från arbetarhem. I de två lägsta inkomstgrupperna — högst 2 500 kronor i beskattningsbar inkomst — återfinns en dryg tredjedel av stipendiaterna från jordbrukarhem mot endast 8 procent av stipendiaterna från arbetarhem. Också de stipendierade från den andra företagargruppen — handlande m. fl. — uppvisar en relativt hög andel med låga inkomster, inemot 20 procent. Föräldrainkomster över 8 200 kronor — d. v. s. ca 14 000 kronor eller mera i årsinkomst — redovisas å andra sidan av något över 10 procent av stipendiaterna från jordbrukarhem, av drygt 30 procent av dem från handlandehem och av inemot 40 procent av stipendiaterna från arbetarhem.

Antalet syskon

Till antalet hemmavarande syskon under 18 år utan egen deklarationspliktig inkomst tas hänsyn i stipendiesystemet på så sätt att för varje syskon ges en plus-

Tabell 8. Relativ fördelning av de ej självförsörjande stipendiaterna med uppdelning efter antalet syskon

Antal hemmavarande syskon under 18 år	Fullständiga familjer %	Övriga %
0.....	32,6	56,9
1.....	30,6	25,8
2.....	20,8	9,6
3.....	9,9	4,9
4 eller fler	6,1	2,7
Summa	100	100

poäng. Detta innebär att i en familj där den beskattningsbara inkomsten inkomståret 1960 uppgick till 9 000 kronor utgick stipendium enligt behovsklass 1, om några syskon i här angiven mening inte finns, enligt behovsklass 2 om ett syskon finns, enligt behovsklass 3 om två syskon finns etc.

Av tabell 8 framgår att syskonantalet är högre bland de fullständiga familjerna än bland gruppen övriga. Det var således mellan 35 och 40 procent av de förra som hade två syskon eller mer mot 17 procent i den senare gruppen. Gruppen övriga familjer består till mer än hälften av ett-barnsfamiljer.

I tabell 9 har sambandet mellan behovsklass och syskonantal belysts. Antalet familjer med tre eller fler barn är relativt stort i de högsta behovsklasserna. De svarar för ca 20 procent av stipendiaterna i behovsklasserna 5—8 men endast för 4 procent i behovsklasserna 1—2, d. v. s. där de lägsta stipendierna utgår.

Tabell 9. Relativ fördelning av de ej självförsörjande stipendiaterna efter behovsklass med uppdelning på antalet syskon

Behovsklass	Antal hemmavarande syskon under 18 år					
	0	1	2	3	4 eller fler	S:a
1.....	44	39	14	4	0	100
2.....	42	37	16	3	1	100
3.....	37	32	23	6	1	100
4.....	29	34	22	11	3	100
5.....	31	27	24	14	4	100
6.....	26	29	20	13	11	100
7.....	30	24	27	11	8	100
8.....	40	24	15	11	10	100
Summa	37	30	19	9	6	100
Abs. tal	785	637	404	192	119	2 137

Föräldrarnas behållna förmögenhet

Föräldrarnas behållna förmögenhet påverkar ej beräkningen av stipendium i den mån nettoförmögenheten utgör högst 38 000 kronor.[1] Förmögenhet, som uppgår till mer än 38 000 kronor men högst 42 000 kronor, medför en minuspoäng o. s. v.

Tabell 10 visar att för 96 procent av stipendiaterna har förmögenhetsfaktorn inte någon inverkan alls vid stipendieutdelningen. I vart och ett av de fyra övriga intervallen återfinns 1 procent av stipendiaterna.

Andelen stipendiater vars föräldrar har en behållen förmögenhet överstigande 38 000 kronor är mycket ringa i behovsklass 8, medan den högsta andelen note-

Tabell 10. Relativ fördelning av stipendiaterna från fullständiga familjer efter förekomsten av behållen förmögenhet hos föräldrarna

Nettoförmögenhet	Antal stipendiater
0—38 000.....	96
38 001—42 000.....	1
42 001—46 000.....	1
46 001—50 000.....	1
50 001—.....	1
Summa	100

[1] Läsåret 1963/64 utgör motsvarande gräns 50 000 kronor.

teras i behovsklass 7. Som tabell 11 visar är emellertid skillnaderna mellan de olika behovsklasserna relativt ringa.

Tabell 11. Den relativa andelen stipendiater från fullständiga familjer med behållen föräldraförmögenhet över 38 000 kronor inom de olika behovsklasserna

Behovsklass	Procent stipendiater med behållen föräldraförmögenhet över 38 000 kronor
1	5,1
2	4,7
3	2,2
4	3,3
5	5,9
6	3,6
7	8,3
8	1,6
Samtliga	3,8

I tabell 12 har den relativa andelen förmögenhetsägare inom varje yrkesgrupp beräknats samt den procentuella fördelningen av förmögenhetsägare på yrkesgrupper. Av tabellen framgår att det är främst bland jordbrukarna som förmögenhet av här aktuell storleksordning förekommer. Det var således drygt 15 procent av stipendiaterna från jordbrukarhem, vars föräldrar hade sådan förmögenhet. Dessa bidragstagare utgjorde i sin tur inemot tre fjärdedelar av samtliga stipendierade, vars föräldrar hade en förmögenhet överstigande 38 000 kronor.

Tabell 12. Den relativa andelen stipendiater från fullständiga familjer med behållen föräldraförmögenhet över 38 000 kronor med uppdelning på faderns yrke

Faderns yrke	Procent med föräldraförmögenhet över 38 000 kr. av samtliga stipendiater	Procent av förmögenhetsägarna
Jordbrukare	15,6	73,1
Handlande m. fl.	2,7	6,0
Lägre tjänstemän	1,2	1,5
Arbetare	0,7	10,4
Övriga	2,7	9,0
Samtliga	3,8	100

Tidigare förvärvsarbete

Överstyrelsen för yrkesutbildning är ensam om att vid stipendieutdelningen tillämpa ett hänsynstagande till tidigare inkomst av förvärvsarbete. Såsom redovisas i kapitel 3 gör man inom vissa ramar, vilka bestämts med ledning av elevens ålder, en skönsmässig bedömning av den arbetsinkomst, som eleven går förlustig under sin utbildning och utdelar vissa pluspoäng i anledning härav.

Av tabell 13 framgår att det är ca 18 procent av eleverna från fullständiga familjer och omkring 13 procent av stipendiaterna från övriga familjer som får sådana pluspoäng. Mest frekvent synes två och tre poäng vara. Det hör däremot till undantagen att sex eller sju poäng ges.

Tabell 13. Relativ fördelning av de ej självförsörjande stipendiaterna med uppdelning på erhållna pluspoäng för inkomst av tidigare förvärvsarbete

Pluspoäng	Fullständiga familjer	Övriga
0	82,1	87,1
1	1,6	0,8
2	6,3	5,2
3	4,2	3,0
4	2,3	2,2
5	2,6	1,4
6 och 7	0,8	0,3
Summa	100	100

Tabell 14 visar hur många av stipendiaterna inom varje behovsklass som erhållit poäng av en viss given storlek. Härav framgår att de högsta poängtalen är mest frekventa i behovsklasserna 7 och 8, av vars stipendiater 6 till 7 procent erhållit minst fem pluspoäng. I behovsklasserna 1—4 är denna andel endast 1 procent. Det är överhuvudtaget mindre vanligt inom särskilt behovsklasserna 1 och 2 att någon pluspoäng tilldelats stipendiaterna.

Tabell 14. Relativ fördelning av de ej självförsörjande stipendiaterna efter behovsklass med uppdelning på erhållna pluspoäng för inkomst av tidigare förvärvsarbete

Behovsklass	Pluspoäng för inkomst av tidigare förvärvsarbete						
	0	1	2	3	4	5—7	S:a
1	90	2	3	2	1	0	100
2	90	1	3	2	2	1	100
3	84	2	7	5	1	1	100
4	80	2	12	3	2	1	100
5	76	4	9	5	3	3	100
6	79	1	8	5	5	2	100
7	79	—	9	4	1	7	100
8	82	1	4	5	2	6	100
Summa	83	1	6	4	2	3	100
Absoluta tal	1 773	31	131	86	49	67	2 137

De självförsörjande

Inom överstyrelsen för yrkesutbildning ger man de yrkesskoleelever som ansökt om stipendium och kan bedömas vara självförsörjande, d. v. s. helt fristående från föräldrarnas ekonomi, som regel högsta stipendium. Endast i de fall då t. ex. makan har inkomster kan en reduktion komma i fråga. Som framgick av tabell 3 utdelades också maximistipendium i mer än 90 procent av fallen.

I tabell 15 har en sammanställning gjorts av de självförsörjande eleverna efter familjetyp. Härav framgår att en knapp femtedel är gifta. Mer än hälften tillhör den kategori, som bland de ej självförsörjande stipendiaterna betecknats som fullständiga familjer. En fjärdedel tillhör den grupp som kallats övriga, d. v. s. främst ensamstående mödrar.

Tabell 15. De självförsörjande stipendiaterna efter familjetyp

Familjetyp	Antal stipendiater	Procentuell fördelning
Båda föräldrarna eller fadern lever	74	55
Fadern död	32	24
Båda föräldrarna döda	2	1
Gifta (inkl. skilda)	24	18
Övriga	3	2
Summa	135	100

I tabell 16 belyses föräldrainkomstsituationen för de självförsörjande stipendiaterna. Mer än 40 procent skulle — vid en ren inkomstföljsamhet — ha erhållit stipendium enligt behovsklass 7 eller 8. Andelen med föräldrainkomster om minst 9 800 kronor utgjorde 20 procent, d. v. s. en något större grupp än bland stipendiaterna från fullständiga familjer.

Tabell 16. Relativ fördelning av de självförsörjande stipendiaterna efter föräldrarnas beskattningsbara inkomst

Föräldrarnas beskattningsbara inkomst	Procentuell fördelning
13 820—	7
9 840—13 810	13
5 460— 9 830	12
2 960— 5 450	9
100— 2 950	19
0	23
Uppgift saknas	17
Summa	100

Föräldrarnas yrke

Ett av syftena med den företagna undersökningen var att kartlägga stipendiaternas sociala bakgrund. Det har redan framgått — av tabell 7 — att för en mycket stor del av stipendiaterna är fadern, eller i förekommande fall modern, arbetare.

Tabell 17. Relativ fördelning av de ej självförsörjande stipendiaterna efter faderns (i förekommande fall moderns) yrke

Faderns yrke m. m.	Procentuell fördelning
Jordbrukare	15,3
Akademiker, direktörer, officerare, högre tjänstemän, folkskollärare	10,8
Handlande, hantverksmästare m. fl.	7,2
Lägre tjänstemän	4,5
Arbetare	51,4
Fru, änkefru	8,1
Uppgift saknas	2,7
Summa	100

Dessa stipendiater utgör något mer än hälften av samtliga bidragstagare. Härnäst i antal är stipendiaterna från jordbrukarhem, ca 15 procent.

Det kan i detta sammanhang förtjäna att nämnas att enligt den undersökning, som utredningen låtit verkställa, när det gäller stipendiaternas sociala och ekonomiska bakgrund i realskolor, flickskolor och gymnasier, avvek den sociala fördelningen inte i någon högre grad från den bild, som tabell 17 ger. Det finns färre stipendiater bland yrkesskolornas elever från gruppen handlande och lägre tjänstemän samt å andra sidan fler från de högre tjänstemännen och gruppen fru, änkefru.

BILAGA 2

Förekomsten av socialhjälp bland föräldrarna till vissa stipendiater i yrkesskolorna

Syftet med den företagna undersökningen var att för en viss grupp av stipendiater i yrkesskolorna läsåret 1961/62 undersöka förekomsten av socialhjälp bland föräldrarna. Härigenom erhålles en mer fullständig bild av stipendiaternas sociala och ekonomiska bakgrund.

Med hänsyn till att data insamlats för ett stort antal stipendiater i yrkesskolorna (bilaga 1) ansågs det lämpligt att för denna undersökning utnyttja det redan befintliga urvalsmaterialet. En ytterligare begränsning företogs dock av personkretsen. Undersökningen avsåg föräldrar till de stipendiater, vilka för läsåret erhållit högsta stipendium. Föräldrarnas till statlig inkomstskatt beskattningsbara inkomst utgjorde högst 2 500 kronor, motsvarande i årsinkomst för gifta högst ca 7 500 kronor. Stipendiater som betecknats som självförsörjande och sådana som vistades hos fosterföräldrar uteslöts dock. Antalet kvarvarande uppgick därefter till 422.

Namnen på föräldrarna till dessa stipendiater uppfördes på kort med angivande av så fullständiga data som möjligt. Genom beslut av Kungl. Maj:t i socialdepartementet den 21 december 1962 erhöll utredningen tillstånd att få ta del av uppgifter i socialregistret om förekomsten av socialhjälp för dessa personer. Korten utsändes till socialnämnden i berörda kommuner med hemställan om att nämnden skulle besvara följande frågor för varje person:

1) om socialhjälp utgått under kalenderåret 1960;
2) om denna varit av kontinuerlig art; samt
3) socialhjälpens form.

Antalet utsända kort uppgick till 422, berörande 181 kommuner. Svar har inkommit från 180 av dessa kommuner, avseende 415 fall. Svarsfrekvensen uppgår således till 98 procent av antalet utsända kort, vilket torde få betraktas som gott.

Tabell 1. Antalet utsända kort, antalet svar och förekomsten av socialhjälp

Antalet utsända kort	422	
Svar	415	
Ej svar	7	
Antal med socialhjälp av svaren	83	= 20 procent
Antal utan socialhjälp av svaren	332	= 80 »

Urvalet motsvarade något över hälften av stipendiaterna i behovsklass 8, vilka i sin tur utgjorde omkring en tredjedel av samtliga stipendiater i yrkesskolorna. Föräldrarna till en femtedel av de undersökta stipendiaterna erhöll socialhjälp. Det är här fråga om en starkt avgränsad grupp, varför en jämförelse med 1959 års socialhjälpsundersökning bör göras med försiktighet. Enligt denna erhöll år 1959 ca 4 procent av befolkningen socialhjälp.

Omkring hälften av stipendiaterna har enligt undersökningen sin hemort i de två nordligaste länen. En granskning av den regionala fördelningen av social-

Tabell 2. Antalet socialhjälpstagare bland stipendiaternas föräldrar med uppdelning på familjetyp och yrke

Yrkesgrupp m. m.	Fullständiga familjer			Ensamstående mödrar		
	Totalt	Därav socialhjälp		Totalt	Därav socialhjälp	
		Antal	Procent		Antal	Procent
Jordbrukare	90	10	11	5	—	—
Handlande	29	4	14	4	—	—
Lägre tjänstemän	—	—	—	4	1	—
Arbetare	81	13	16	25	4	16
Övr. yrken	3	—	—	—	—	—
Pensionär	30	11	37	—	—	—
Fru, fröken	—	—	—	119	33	28
Uppgift saknas	32	7	22	—	—	—
Summa	265	45	17	157	38	24

hjälpstagarna visar att det främst är de tre norrlandslänen Gävleborg, Västernorrland och Norrbotten som uppvisar högre frekvenssiffror än genomsnittet eller ca 25 procent.

I tabell 2 redovisas fördelningen på yrkesgrupper för den undersökta gruppen och för socialhjälpstagarna. En uppdelning har även skett efter familjetyp.

Andelen socialhjälpstagare är högre bland de ensamstående mödrarna än de fullständiga familjerna. Procentsatserna är resp. 24 och 17. Inom den senare gruppen noteras andelar under medelvärdet för jordbrukare och handlande, medan särskilt bland dem som är pensionärer eller dem för vilka yrkesuppgift ej föreligger andelen socialhjälpstagare är högre. Av jordbrukarna med socialhjälp var nästan samtliga boende i Norrbotten.

I undersökningen anhölls om uppgift om socialhjälpen varit av kontinuerlig art eller förekommit endast tillfälligt under året. En redovisning av svaren i detta avseende ges i tabell 3.

Tabell 3. Antal socialhjälpstagare med uppdelning på hjälpens kontinuitet och familjetyp

	Kontinuerlig hjälp		Tillfällig hjälp	
	Antal	%	Antal	%
Fullständiga familjer	12	27	33	73
Ensamstående mödrar	25	66	13	34
	37	45	46	55

Det finns en markant skillnad i fråga om hjälpens kontinuitet mellan ensamstående mödrar och övriga som erhållit socialhjälp. För de förra har hjälpen i två fall av tre varit kontinuerlig, medan detta varit fallet för endast en dryg fjärdedel av de senare.

Tabell 4 ger en bild av storleken av de utgående förmånerna.

För relativt många ensamstående mödrar saknas uppgift om socialhjälpens storlek; med hänsyn till den stora förekomsten av kontinuerlig hjälp i denna grupp torde därigenom tabellen underskatta denna grupps hjälp. Trots detta är genomsnittsbeloppet för dem, för vilka uppgifter föreligger, högre. En fjärdedel av de

Tabell 4. Storleken av socialhjälpen

Kronor	Fullständiga familjer	Ensamstående mödrar	Samtliga
1— 99	5	—	5
100— 299	8	4	12
300— 499	5	6	11
500— 999	6	2	8
1 000—1 499	6	5	11
1 500—1 999	3	3	6
2 000—2 999	4	4	8
3 000—	4	6	10
Uppgift saknas	4	8	12
Summa	45	38	83

fullständiga familjerna har erhållit hjälp, som understiger 300 kronor under året; motsvarande andel för de ensamstående kvinnorna är drygt en tiondedel. Minst en tredjedel av de senare har däremot fått hjälp om minst 2 000 kronor. Här är motsvarande andel för de fullständiga familjerna omkring en femtedel.

BILAGA 3

Utgifter för dagliga resor och inackordering

Inledning

Undersökningens syfte har varit att få en uppfattning om storleken av de utgifter som åsamkas de elever, som saknar avsedda utbildningsmöjligheter i hemorten och av detta skäl antingen företar dagliga resor mellan hemmet och skolan eller inackorderar sig på skolorten. Undersökningen har företagits bland de elever som hösten 1962 ansökt om s. k. särskilt studiebidrag, vars syfte är att just bidra till täckandet av sådana utgifter. Undersökningen speglar således kostnadsläget läsåret 1962/63. Undersökningen har företagits i samarbete med statistiska centralbyråns utredningsinstitut.

Urvalsramen utgjordes av listor, omfattande allmänna gymnasier, handelsgymnasier, tekniska gymnasier, kommunala yrkesskolor och centrala verkstadsskolor. Den totala urvalsfraktionen fixerades till $^1/_{50}$ av samtliga ansökningsblanketter. Urvalsplanen omfattade två steg.

Första steget omfattade stratifierat urval av primära urvalsenheter (= skola, i enstaka fall 2 eller flera skolor) efter två stratifieringsvariabler, antalet beviljade resebidrag resp. inackorderingsbidrag 1960/61 enligt tabell 1.

Tabell 1. Urvalsfraktioner i procent och stratumnummer (romersk siffra)

Antal inackorderingsbidrag 1960/61	Antal resebidrag 1960/61		
	0	1—30	31—
0	2: IV	10: III	40: II
1—20	10: III	10: III	40: II
21—	40: II	40: II	100: I

Anm. I stratum nr IV ingår även sådana skolor där uppgift saknas för år 1960/61.

I tabell 2 beskrivs urvalsfraktionerna i steg 1 och 2 med hänsyn till de primära urvalsenheternas antal. Urvalsplanen syftade till att urvalssannolikheten för varje element gav konstant = 0,02 och urvalet blev därmed självvägt.

Tabell 2. Urvalsfraktionerna i resp. steg

Stratum nr	Total storlek	Urvalsfraktion steg 1	Stickprovets storlek	Urvalsfraktion steg 2	Urval (steg 1 × steg 2)
I	146	100 %	146	2 %	2 %
II	135	40 %	54	5 %	2 %
III	184	10 %	18	20 %	2 %
IV	371	2 %	7	100 %	2 %
Summa	836	.	225	.	2 %

Beträffande strata I och II ändrades urvalsplanen så att endast ansökningar för elever födda den 5:e eller 25:e inhämtades. I andra steget gjordes då ett urval i stratum I av 4 av 13 blanketter, i grupp II 10 av 13. Någon förändring i urvalssannolikheten inträdde därmed ej.

Uppgifterna har lämnats av elev eller målsman. De har således inte, utom i undantagsfall, blivit granskade av de lokala organ som har att kontrollera ansökningarna och besluta om utdelande av särskilda studiebidrag (skolstyrelse, rektor). I fråga om utgifterna för inackordering rör det sig, särskilt i fråga om kosten, med säkerhet om uppskattningar. Utgifterna för logi torde däremot få antas vara fixerade, enär terminen redan pågått några veckor vid den tidpunkt då ansökan om särskilt studiebidrag lämnas.

Vid bedömningen av de lämnade uppgifterna torde det vara skäl att erinra om att det rör sig om beräknade och ej faktiska utgifter för inackordering och dagliga resor.

Undersökningens omfattning

Undersökningens omfattning framgår av tabell 3 där en uppdelning av ansökningarna skett efter skolform, bidragstyp och förekomst av skolfrukost. Det totala antalet ansökningar uppgår till 804, varav allmänna gymnasiets och yrkesskolornas elever svarade för ungefär 35 procent var, medan fackgymnasiernas och centrala verkstadsskolornas elevkår delar på återstående 30 procent.

Tabell 3. Antal ansökningar om rese- resp. inackorderingsbidrag fördelade efter skolform och förekomsten av fri skolfrukost

Skolform	Resebidrag			Inackorderingsbidrag			Totalt
	Skolfrukost	Ej skolfrukost	S:a	Skolfrukost	Ej skolfrukost	S:a	
Allmänna gymnasier	113	67	180	49	57	106	286
Fackgymnasier	22	19	41	36	45	81	122
Yrkesskolor	98	71	169	83	41	124	293
Centrala verkstadsskolor	—	20	20	—	83	83	103
Summa	233	177	410	168	226	394	804

I tabell 4 har uträknats den procentuella fördelningen mellan rese- och inackorderingsbidrag inom de olika skolformerna.

Tabell 4. Relativa antalet ansökningar inom varje skolform med uppdelning på bidragstyp

Skolform	Resebidrag	Inackord.bidrag	S:a
Allmänna gymnasier	63	37	100
Fackgymnasier	34	66	100
Yrkesskolor	58	42	100
Centrala verkstadsskolor	19	81	100
Summa	51	49	100

Det är således avsevärt fler elever inom det allmänna gymnasiet och yrkesskolan som företar dagliga resor än som inackorderar sig. Detta är en naturlig följd av

att dessa utbildningsanstalter är relativt väl spridda. De centrala verkstadsskolorna, som är internat, har däremot ett begränsat antal resande och detta gäller också fackgymnasierna, vars organisation inte är utbyggd i lika hög grad som allmänna gymnasiets.

Utgifter för dagliga resor

I tabell 5 och 6 ges en översikt över de månatliga resutgifterna enligt uppgifterna i ansökningshandlingarna, i absoluta resp. relativa tal.

Tabell 5. Utgifter för dagliga resor per månad vid olika skolformer (absoluta tal)

Belopp per månad i kr.	Allmänna gymnasier	Fackgymnasier	Yrkesskolor	Centrala verkstadsskolor	S:a
—19	10	1	6	2	19
20—29	34	3	35	6	78
30—34	24	8	17	6	55
35—39	31	8	26	4	69
40—49	19	7	25	—	51
50—59	19	4	22	1	46
60—69	20	6	16	1	43
70—79	6	2	5	—	13
80—	10	2	7	—	19
Summa	173	41	159	20	393

Tabell 6. Utgifter för dagliga resor per månad vid olika skolformer (relativa tal)

Belopp per månad i kr.	Allmänna gymnasier	Fackgymnasier	Yrkesskolor	Centrala verkstadsskolor	S:a
—19	5,8	2,4	3,8	10,0	4,8
20—29	19,7	7,3	22,0	30,0	19,9
30—34	13,9	19,5	10,7	30,0	14,0
35—39	17,9	19,5	16,4	20,0	17,6
40—49	11,0	17,1	15,7	—	13,0
50—59	11,0	9,8	13,8	5,0	11,7
60—69	11,6	14,6	10,1	5,0	10,9
70—	9,2	9,8	7,5	—	8,1
Summa	100	100	100	100	100

Tabellerna visar att spridningen är ganska stor. Omkring 30 procent av de sökande har utgifter mellan 30 och 39 kronor. Nästan lika många redovisar emellertid utgifter som är 50 kronor eller mer. I tabell 7 presenteras en kumulativ fördelning.

Av tabellen framgår att allmänna gymnasier och yrkesskolor även här uppvisar ungefär samma bild; medianutgiften ligger i intervallet 35—39 kronor. Däremot är situationen en annan vid fackgymnasier och centrala verkstadsskolor. De förra har färre elever som reser korta sträckor; endast 10 procent har reseutgifter understigande 30 kronor, medan motsvarande tal för de allmänna gymnasierna och yrkesskolorna är drygt 25 procent. De centrala verkstadsskolorna har å andra sidan ganska få elever (10 procent av de bidragssökande) som har reskostnader överstigande 40 kronor. Detta torde sammanhänga med internatkaraktären; en-

Tabell 7. Kumulativ fördelning av resutgifternas storlek vid olika skolformer

Belopp per månad i kr.	Allmänna gymnasier	Fackgymnasier	Yrkesskolor	Centrala verkstadsskolor	S:a
1—19	6	2	4	10	5
1—29	26	10	26	40	25
1—39	57	49	53	90	56
1—49	68	66	69	90	69
1—59	79	76	82	95	81
1—69	91	90	93	100	92
1—∞	100	100	100	100	100

bart de elever som bor nära utbildningsanstalten bor kvar i hemmet, de andra inackorderar sig.

Resultaten av denna del av undersökningen kan sammanfattas så att det finns vissa skillnader mellan de olika skolformerna, där främst centrala verkstadsskolor — men i viss mån också fackgymnasier — avviker från bilden för allmänna gymnasier och yrkesskolor. Reseutgifterna uppgår i allmänhet till 35—39 kronor per månad. Maximigränsen för resebidragen (50 kronor för yngre, 60 kronor för äldre elever) synes ha den effekten att mellan 20 och 30 procent får själva erlägga mer än 10 kronor per månad. Det bör dock observeras att i någon utsträckning torde i denna grupp ingå de som färdas med bil till skolan.

Utgifter för inackordering

För 363 av de 394 ansökningarna om inackorderingsbidrag finns uppgift om beräknade utgifter för kost och logi. I tabellerna 8 och 9 ges först en översikt i absoluta tal över spridningen av inackorderingsutgifterna med fördelning på förekomst av fri skolfrukost och skolform resp. boendesituation. Dessa tabeller kan användas som utgångspunkt för ett vidare studium av vissa skillnader i fråga om inackorderingskostnaderna. En första jämförelse göres i tabell 10 mellan elever med och utan fri skolfrukost; elever i internat särredovisas.

Tabell 8. Inackorderingsutgifternas storlek med fördelning efter fri skolfrukost och skolform

Belopp per månad i kr.	Elever som erhåller fri skolfrukost				Elever som ej erhåller fri skolfrukost				Elever i internat	S:a
	Allmänna gymnasier	Fackgymnasier	Yrkesskolor	S:a	Allmänna gymnasier	Fackgymnasier	Yrkesskolor	S:a		
— 99	—	—	2	2	1	—	—	1	6	9
100—124	—	1	2	3	1	—	—	1	1	5
125—149	2	1	2	5	—	—	—	—	29	34
150—174	5	2	8	15	3	—	2	5	55	75
175—199	7	1	9	17	5	—	2	7	11	35
200—224	14	6	9	29	12	4	4	20	1	50
225—249	8	2	11	21	12	4	4	20	1	42
250—274	2	4	18	24	8	5	2	15	—	39
275—299	1	2	3	6	5	4	1	10	1	17
300—349	—	6	2	8	6	16	1	23	—	31
350—399	—	2	4	6	—	5	5	10	—	16
400—	—	4	2	6	1	3	—	4	—	10
Summa	39	31	72	142	54	41	21	116	105	363

Tabell 9. Inackorderingsutgifternas storlek med fördelning efter förekomst av fri skolfrukost och boendesituation

Belopp per månad i kr.	Elever som erhåller fri skolfrukost				Elever som ej erhåller fri skolfrukost				Elever i internat	S:a
	Boende hos annan än släkting	Boende hos släkting	Ej uppgift	S:a	Boende hos annan än släkting	Boende hos släkting	Ej upp gift	S:a		
— 99.....	1	—	1	2	—	—	1	1	6	9
100—124.....	2	1	—	3	1	—	—	1	1	5
125—149.....	3	1	1	5	—	—	—	—	29	34
150—174.....	13	2	—	15	5	—	—	5	55	75
175—199.....	13	3	1	17	6	—	1	7	11	35
200—224.....	24	4	1	29	17	3	—	20	1	50
225—249.....	17	3	1	21	20	—	—	20	1	42
250—274.....	23	—	1	24	12	3	—	15	—	39
275—299.....	5	—	1	6	9	—	1	10	1	17
300—349.....	8	—	—	8	20	2	1	23	—	31
350—399.....	6	—	—	6	10	—	—	10	—	16
400—	4	1	1	6	3	—	1	4	—	10
Summa	119	15	8	142	103	8	5	116	105	363

Eleverna i internat — främst de centrala verkstadskolorna — har som synes i regel lägre utgifter än övriga. Nästan 90 procent erlägger mindre än 175 kronor per månad och det är sällan utgifterna överstiger 200 kronor. För icke-internatseleverna är situtationen en annan. Flertalet — 70 à 80 procent — har utgifter över 200 kronor per månad; eleverna utan fri skolfrukost uppger sig rimligt nog ha högre utgifter än de elever som erhåller fri skolfrukost. Det är dubbelt så många bland dem som inte får fri skolfrukost som har utgifter över 300 kronor, som bland dem med fri skolfrukost.

Även andra faktorer än förekomsten av fri skolfrukost torde emellertid vara av betydelse för inackorderingsutgifternas storlek, såsom skolort, skolform och åldersförhållanden. I tabell 11 har en fördelning av materialet gjorts efter skolform för sådana som erhåller resp. ej erhåller fri skolfrukost.

En jämförelse mellan de skilda skolformerna under ett konstanthållande av förekomsten av fri skolfrukost nyanserar den bild som getts i tabell 10. Det är visserligen så att en elev vid ett allmänt gymnasium, där fri skolfrukost serveras,

Tabell 10. Elevernas inackorderingsutgifter med relativ fördelning efter förekomst av fri skolfrukost

Belopp per månad i kr.	Elever som erhåller fri skolfrukost	Elever som ej erhåller fri skolfrukost	Elever i internat	S:a
—149.....	7,0	1,7	34,3	13,2
150—174.....	10,6	4,3	52,4	20,7
175—199.....	12,0	6,0	10,5	9,6
200—249.....	35,2	34,5	1,9	25,3
250—299.....	21,1	21,6	1,0	15,4
300—	14,1	31,9	—	15,7
Summa	100	100	100	100
Absoluta tal	142	116	105	363

Tabell 11. Elevernas inackorderingsutgifter med relativ fördelning efter förekomst av fri skolfrukost och skolform

Belopp per månad i kr.	Elever som erhåller fri skolfrukost			Elever som ej erhåller fri skolfrukost		
	Allmänna gymnasier	Fack-gymn.	Yrkes-skolor	Allmänna gymnasier	Fack-gymn.	Yrkes-skolor
—149	5,1	6,5	8,3	3,7	—	—
150—199	30,8	9,7	23,6	14,8	—	19,0
200—249	56,4	25,8	27,8	44,4	19,5	38,1
250—299	7,7	19,4	29,2	24,1	22,0	14,3
300—	—	38,7	11,1	13,0	58,5	28,6
Summa	100	100	100	100	100	100
Absoluta tal	39	31	72	54	41	21

har lägre kostnader än en elev vid samma slags gymnasium, där denna förmån saknas. Men göres jämförelsen mellan t. ex. en elev vid fackgymnasium med fri skolfrukost och en elev vid allmänt gymnasium, som ej får denna förmån, är det så att den förre i genomsnitt har högre utgifter än den senare trots förmånen av fri frukost. Det var nästan 60 procent av de förra som redovisar utgifter över 250 kronor per månad mot drygt 35 procent av de senare. Fackgymnasieeleverna är genomsnittligt äldre än övriga elever. De kan därför ha ett större utgiftsbehov.

I tabell 12 skall med ledning av tabell 9 en sammanfattning göras av elevernas boendesituation. Någon uppdelning sker ej på elever med och utan fri skolfrukost.

Tabell 12. De inackorderades boendesituation

	Antal	Procent
Bor i internat	105	29
Bor hos släkting	23	6
Bor hos annan person	222	61
Ej uppgift	13	4
Summa	363	100

Av de inackorderade bor 6 procent hos släktingar. Det stora flertalet av de inackorderade bor emellertid hos andra enskilda personer, 61 procent tillhör denna grupp. De som bor hos släktingar synes — som framgår av tabell 9 — i regel ha lägre utgifter än övriga i enskilda hem inackorderade.

BILAGA 4

Åldersregler inom skatte- och socialpolitiken samt exempel på sammanlagd effekt av vissa 16-årsregler m.m.

Denna bilaga avser i första hand att mot bakgrunden av olika åldersregler inom skatte- och socialpolitiken belysa de tröskeleffekter som kan uppstå när barn deltar i skolutbildning efter uppnådda 16 år. Redovisningen av åldersreglerna har emellertid inte begränsats till de olika 16-årsreglerna. Även andra allmängiltiga åldersgränser av betydelse för sociala förmåner och beskattning har medtagits. För att inte överblicken skall gå förlorad har regler om medborgarskap, bosättning etc. samt vissa undantagsregler utelämnats.

Åldersregler inom skatte- och socialpolitiken

Familjebeskattningen

Äkta makar och med dem jämställda skattskyldiga beskattas i de fall kvinnan inte har inkomst av förvärvsarbete oberoende av om det finns barn eller inte. Om kvinnan haft inkomst av rörelse, vari hon varit verksam i ej blott ringa omfattning, eller inkomst av eget arbete får hon från sådan inkomst göra ett förvärvsavdrag med 300 kr. Om hon den 1 november inkomståret hade hemmavarande barn under 16 år får hon utöver de 300 dra av 20 procent, sammanlagt dock högst 2 000 kr. Detta kvotavdrag för hemmavarande barn under 16 år är således maximerat till 1 700 kr. och maximibeloppet gäller i de fall nettoinkomsten är minst 8 500 kr. ($300 + 0{,}20 \times 8\,500 = 2\,000$). De 300-kronorsavdrag som gäller för gift kvinna med inkomst av jordbruksfastighet och för gift man med inkomst av jordbruksfastighet eller rörelse, vars hustru utfört arbete i förvärvskällan, är i likhet med det tidigare nämnda 300-kronorsavdraget oberoende av om det finns barn, men till skillnad från detta inte påbyggt med något kvotavdrag.

Ogifta och med dem jämställda skattskyldiga som den 1 november inkomståret hade hemmavarande barn under 18 år beskattas enligt de för äkta makar gällande reglerna i fråga om ortsavdrag, skatteskala och försäkringsavdragets maximibelopp. Det innebär 2 250 kronors högre ortsavdrag, den lindrigare skatteskalan och 250 kr. högre maximum för försäkringsavdrag. De som har hemmavarande barn under 16 år är därutöver berättigade till förvärvsavdrag enligt samma regler som för förvärvsarbetande gift kvinna, dvs. med 300 kr. plus 20 procent, sammanlagt dock högst 2 000 kr.

Gift eller ogift med icke hemmavarande barn som den 1 november inkomståret var under 16 år har oberoende av familjebeskattningen i övrigt rätt till särskilt avdrag för utgivet underhåll. Detta avdrag är maximerat till 1 000 kr.

Vid inkomsttaxeringen medges inte avdrag för värdet av arbete som utförts av den skattskyldige själv, andra maken, hemmavarande barn under 16 år eller av hemmavarande barn, som fyllt 16 men ej 18 år och som inte anses tillhöra arbetspersonalen. Som regel gäller att barn som fyllt 16 år och deltagit i arbetet

på jordbruksfastighet anses tillhöra arbetspersonalen. En förutsättning för att barn under 18 år skall anses tillhöra arbetspersonalen är att barnets inkomst är så stor att den medför skatteplikt för barnet.

Vid taxering till förmögenhetsskatt taxeras skattskyldig med hemmavarande barn under 21 år jämväl för barnets förmögenhet såvida inte barnets till statlig inkomstskatt beskattningsbara inkomst uppgår till minst 100 kr.

Folkpensionsavgift och avgift för sjukvårdsförsäkring

I fråga om folkpensioneringen gäller som huvudregel att folkpensionsavgift debiteras fr. o. m. det år då 18 t. o. m. det då 66 års ålder uppnås. Debiteringen sker i anslutning till skattetaxering för inkomstår fr. o. m. det då 17 t. o. m. det då 65 års ålder uppnåtts. Folkpensionsavgiften är 4 procent av den till statlig inkomstskatt taxerade inkomsten maximerad till högst 600 kr., lika för makar gemensamt och för ensamstående.

För sjukvårdsförsäkringen är huvudregeln att avgift debiteras för år fr. o. m. det då 16 t. o. m. det då 66 års ålder uppnås. Avgiftens storlek fastställes särskilt för varje försäkringskassa. För 1963 har avgiften preliminärt beräknats till i genomsnitt 62 kr. per försäkrad.

Pensionsgrundande inkomst

För den allmänna tilläggspensioneringen beräknas pensionsgrundande inkomst tidigast för det år då 16 års ålder uppnås och längst t. o. m. det år då 65 års ålder uppnås.

Avgift till tilläggspensioneringen

Vid beräkning av arbetsgivaravgift till den allmänna tilläggspensioneringen bortses från arbetstagare som vid årets ingång uppnått 65 års ålder. Av reglerna för beräkning av pensionsgrundande inkomst följer att egenavgift inte heller debiteras för år efter det då 65 års ålder uppnås.

Barnbidragen

Allmänna barnbidrag utgår fr. o. m. kvartalet efter det barnet föds t. o. m. det kvartal barnet fyller 16 år. Utbetalningen sker kvartalsvis och är för helt år 550 kr. per barn.

Studiebidrag och stipendier[1]

Allmänna studiebidrag utgår fr. o. m. kvartalet efter det varunder eleven fyllt 16 år t. o. m. det kvartal eleven fyller 18 år, dock endast under läsåret eller kurstiden och under förutsättning att det är minst fyra månaders heltidsundervisning. Bidraget är 50 kr. per månad, vilket om höstterminen är fyra månader och vårterminen fem blir (50 × 9 =) 450 kr.

Särskilda studiebidragen kan betecknas som geografiska i den meningen att de utgår till elever som inte kan få avsedd skolutbildning i eller i närheten av sin hemort. Intill utgången av det kvartal under vilket 18-årsdagen infaller anses elev vara yngre och därefter äldre elev. Äldre elev, som ej är berättigad till allmänt studiebidrag, erhåller något högre belopp i särskilt studiebidrag än yngre elev. Beroende på om det är yngre eller äldre elev är de särskilda studiebidragen

[1] I kapitel 3 har lämnats en utförlig redogörelse för gällande bestämmelser.

i regel maximerade till följande månadsbelopp: undervisning minst fyra månader men ej två läsår 30 respektive 40 kr. för inackordering i elevhem och 50 respektive 65 kr. för annan inackordering; undervisning minst två läsår 60 respektive 75 kr. för inackordering, för dagliga resor 40 respektive 50 kr., för måltid under huvudrasten 14 respektive 15 kr. och för ytterligare måltid 6 respektive 7 kr. Ersättning för dagliga resor utgår i princip endast för kostnader utöver 10 kr. per månad. Om särskilda skäl föreligger kan bidrag till resekostnader utgå även om undervisningen omfattar mindre än två läsår.

Stipendium utgår efter behovsprövning med högst 75 kr. per månad för yngre elev (upp till 18 års ålder) och med högst 100 kr. per månad för äldre elev. Vid behovsprövningen tas hänsyn till elevens och föräldrarnas ekonomiska förhållanden, antalet syskon under 18 år etc.

Som villkor för särskilt studiebidrag (geografiskt) gäller att elevens uppförande och ordning inte ger anledning till allvarligare anmärkning. För stipendium gäller därutöver i realskolor, flickskolor och gymnasier att eleven skall ha visat god lämplighet, vilket i praktiken innebär betygsprövning. Stipendier till elever i 8:e och 9:e klasserna i grundskolan är med hänsyn till undervisningens obligatoriska karaktär endast behovsprövade.

Familjebostadsbidragen

För familjebostadsbidragen gäller vissa allmänna villkor i fråga om bostadens standard och antalet boende per rum. Bidragen är inkomstprövade och beroende av antalet hemmavarande barn under 16 års ålder. För den som uppbär bidrag medräknas inte barn som tillkommer under ett år förrän påföljande år medan barn som fyller 16 under året medräknas hela året, dvs. ifrågavarande barn anses

Antal hemmavarande barn under 16 år	Familjebostadsbidragstyp	Statligt beskattningsbar inkomst högst kronor	Årsinkomst med nya ortsavdrag och 15 kr. kommunalskatt högst c:a	Familjebostadsbidrag kr/år		
				zon I	zon II	zon III
1	helt	7 000	13 600	345	360	375
2	förhöjt	8 000	14 900	1 020	1 080	1 140
	helt	12 000	19 700	690	720	750
	reducerat	14 000	22 000	345	360	375
3	förhöjt	9 500	16 700	1 200	1 260	1 320
	helt	13 500	21 400	870	900	930
	reducerat	15 500	23 800	435	450	465
4	förhöjt	11 000	18 500	1 350	1 440	1 500
	helt	15 000	23 200	1 050	1 080	1 110
	reducerat	17 000	25 500	525	540	555
5	förhöjt	12 500	20 300	1 560	1 620	1 680
	helt	16 500	25 000	1 260	1 260	1 290
	reducerat	18 500	27 300	615	630	645
6+	förhöjt	14 000	22 000	1 740[1]	1 800[1]	1 860[1]
	helt	18 000	26 700	1 410[1]	1 440[1]	1 470[1]
	reducerat	20 000	29 100	705[1]	720[1]	735[1]

[1] Bidragsbeloppet avser 6 barn. För varje ytterligare barn under 16 år ökas förhöjt och helt bidrag med 180 kr samt reducerat bidrag med 90 kr.

Zon I = Götaland och Svealand utom Kopparbergs och Värmlands län.
Zon II = Västernorrlands, Gävleborgs, Kopparbergs och Värmlands län.
Zon III = Norrbottens, Västerbottens och Jämtlands län.

vara under 16 år fr. o. m. det kalenderår de fyller 1 år t. o. m. det kalenderår de fyller 16.

För familjer med två eller flera barn under 16 år utgår familjebostadsbidraget förhöjt, helt eller reducerat. För familjer med ett barn under 16 år utgår ett enhetligt bidrag. Bidragsbelopp och inkomstgränser i enlighet med beslut vid 1963 års riksdag framgår av sammanställningen på sid 182.

Vid övergång från två eller flera till *ett* barn under 16 år kan ett särskilt övergångsbidrag utgå under det närmaste året. I enlighet med de vid 1963 års riksdag fastställda inkomstgränserna innebär bestämmelserna följande. Om bidraget varit förhöjt och den beskattningsbara inkomsten inte överstiger 8 000 kr. utgör övergångsbidraget ett belopp motsvarande helt bidrag för familj med två barn och om den beskattningsbara inkomsten är högre men inte över 12 000 ett belopp motsvarande reducerat bidrag för familj med två barn under 16 år. Om helt bidrag utgått och den beskattningsbara inkomsten inte överstiger 12 000 kr. utgår likaledes ett övergångsbidrag motsvarande reducerat bidrag för familj med två minderåriga barn.

Inkomstprövningen innebär att bidrag under ett år i regel grundas på inkomsten två år tidigare, dvs. 1962 års inkomster (1963 års taxering) blir avgörande för bidrag under 1964.

Ferieresor

Barn kan t. o. m. det år det fyller 14 år en gång om året erhålla bidrag till en ferieresa från hemorten till en annan plats inom landet under förutsättning att bortavaron uppgår till i regel minst 4 veckor och föräldrarnas inkomst och förmögenhet inte överstiger vissa belopp. Föräldrarnas beskattningsbara inkomst enligt senaste taxering får vara högst 5 700 kr. (motsvarar en årsinkomst av ca 12 000 kr.) eller, om förmögenheten överstiger 80 000, högst 1 000 kronor.

I fråga om barn som under året uppnår högst 10 års ålder kan resebidrag även utgå till medföljande vårdare. För barn i familj med ett eller två barn under 14-årsgränsen är bidraget avvägt så att familjen får erlägga 5 kr per barn och vårdare. För barn till ensamma mödrar uttages emellertid inte någon sådan avgift. Detsamma gäller samtliga familjetyper med tre eller flera barn under 14-årsgränsen.

Husmödrar med minst två hemmavarande barn som under året fyller högst 14 år erhåller bidrag till ferieresor enligt i stort sett samma normer som barn och vårdare. Den som inbjudes till semesterhem får fri resa. I övrigt uttages oberoende av barnantal 10 kr. för varje husmorsresa.

Utbildningsbidrag till arbetslösa m. fl.

Som huvudregel gäller att utbildningsbidrag till arbetslösa m. fl. som genomgår omskolnings- eller fortbildningskurs kan utbetalas av arbetsmarknadsverket till den som fyllt 21 år. Bidraget utgår i form av grundbidrag med 410 kr. per månad, i form av ersättning för bostadskostnader, i form av tillägg för hustru och för barn under 16 år samt i form av ersättning för resekostnader etc. Utbildningsbidrag kan inte utgå samtidigt med ersättning från arbetslöshetskassa eller kommunalt arbetslöshetsunderstöd.

Arbetslöshetsförsäkring och arbetslöshetsunderstöd

Som villkor för ersättning från arbetslöshetsförsäkring och för kommunalt arbetslöshetsunderstöd gäller bl. a. att den arbetslöse fyllt 16 år. Deltagare i yrkes-

utbildningskurs för arbetslösa som fyllt 15 år kan emellertid få arbetslöshetsunderstöd. För arbetslöshetsunderstödet gäller vidare som regel att den hjälpsökande inte fyllt 67 år. För ersättning från arbetslöshetskassa gäller särskild begränsning i fråga om ersättningstid för medlem som fyllt 67 år.

Arbetslöshetsförsäkring kan avse upp till 20 kr. per dag i daghjälp. Därutöver utgår maketillägg med 2 kr. och barntillägg med 2 kr. per barn under 16 år. Högsta belopp för kommunalt arbetslöshetsunderstöd är 15 kr. för ensamstående och 19 kr. för makar med 2 kronors tillägg per barn under 16 år.

Beredskaps- och arkivarbete

För beredskaps- och arkivarbete gäller som allmän regel att den arbetslöse skall ha fyllt 16 men inte 67 år.

Bidragsförskott

Barn vars far eller mor genom dom eller avtal är skyldig att betala underhållsbidrag men underlåter att göra detta är berättigade att av allmänna medel erhålla förskott, s. k. bidragsförskott. Bidragsförskott utgår med samma belopp som det avtalade eller utdömda underhållsbidraget, dock högst med 996 kr. för år räknat, och utgår inte för längre tid än t. o. m. dagen före den då barnet fyller 16 år. Underhållsskyldighet i enlighet med föräldrabalken upphör emellertid inte förrän barnet fått den utbildning som med hänsyn till föräldrarnas villkor och barnets anlag må finnas tillbörlig.

För barn vars faderskap inte fastställts utgår fr. o. m. den månad under vilken barnet fyller 3 år bidragsförskott med 996 kr. för år räknat.

Socialhjälp och samhällsvård

Barn under 16 år kan få socialhjälp inte endast till livsuppehälle och erforderlig vård, utan även till uppfostran. Sådan socialhjälp kan utgå exemeplvis i form av kontantunderstöd till föräldrarna. För socialhjälp till barn under 16 år är föräldrarna ersättningsskyldiga. Detta gäller även kostnad för samhällsvård enligt barnavårdslagen.

Sjukförsäkringen

Sjukpenningförsäkringen gäller tidigast fr. o. m. den månad varunder 16-årsdagen infaller och är avvägd efter förvärvsinkomsten. Oberoende av förvärvsinkomsten gäller försäkringen för grundsjukpenning (5 kr. per dag) dessutom för gift kvinna och för ensamstående mor med hemmavarande barn under 16 år t. o. m. den månad varunder hon fyller 67 år. Grund- och tilläggssjukpenning kan tillsammans uppgå till 28 kr. per dag. Till sjukpenning (i regel mannens) utgår barntillägg med 1 kr. för ett eller två barn, med 2 kr. för tre eller fyra barn och med 3 kr. för fem eller flera barn. Som barn räknas hemmavarande barn under 16 år samt, i den mån underhållsskyldighet fullgöres, även annat barn under 16 år. För barn som är högst 10 år utgår barntillägg till moderns sjukpenning. Därvid är barntillägget minst 2 kr. Gifta kvinnor och ensamstående mödrar har utöver den obligatoriska sjukpenningen möjlighet att teckna frivillig sjukpenningförsäkring så att den sammanlagda sjukpenningen blir upp till 12 kr. jämte barntillägg. Från den månad 16-årsdagen infaller kan studerande teckna frivillig sjukpenningförsäkring med 18 dagars karenstid gällande upp till 12 kr. för dag, vid samtidig obligatorisk sjukpenningförsäkring dock högst upp till skill-

naden mellan den obligatoriska sjukpenningen och 12 kr. Såväl för studerande som för husmödrar gäller att sådana frivilliga försäkringar endast kan nytecknas för den som har god hälsa och ej fyllt 55 år.

För sjukpenning som svarar mot inkomst av annat förvärvsarbete än anställning kan i stället för eljest gällande karenstid av 3 dagar väljas 33 eller 93 dagar med däremot svarande lägre avgift. I fråga om frivillig sjukpenningförsäkring för husmödrar kan 3, 18, 33 eller 93 dagars karenstid väljas. Den som valt sådan längre karenstid kan övergå tilll kortare karenstid före 55 års ålder under förutsättning att hälsan är god.

Vid barnsbörd utbetalas moderskapspenning från sjukförsäkringen. Beloppet är 900 kr. och ökas vid flerbörd med 450 kr. för varje barn över ett. Moderskapspenning som tilllkommer kvinna under 21 år kan på framställning av barnavårdsnämnd utbetalas till annan än modern för att användas till barnets nytta.

Folkpension och allmän tilläggspension

Enligt huvudreglerna i folkpensioneringen och tilläggspensioneringen föreligger rätt till ålderspension från den månad 67 års ålder uppnås. Tilläggspensionerna utgör i princip 60 procent av den pensionsgrundande medelinkomsten och kan således inte anges i generella belopp. Inom folkpensioneringen är ålderspension från juli 1963 för ensam pensionär för år räknat 3 400 kr. och för två pensionsberättigade makar 5 330, vartill kan komma inkomstprövat bostadstillägg. Till pension för gift man kan också komma inkomstprövat hustrutillägg. Som huvudregel gäller att hustrutillägg kan utgå till gift mans förtidspension eller ålderspension om hustrun fyllt 60 men inte 67 år och makarna varit gifta minst 5 år. Hustrutillägget utgår högst med skillnaden mellan pensionen till en ensampensionär och två pensionsberättigade makar, dvs. (5 330—3 400 =) 1 930 kr.

Förtida uttag av ålderspension kan med viss reducering (0,6 procent per månad) ske från 63 års ålder. Vid uppskjutet uttag sker motsvarande ökning för tid fram till 70 års ålder. Sådan reducerad eller ökad ålderspension utgår med oförändrad andel av 67-årspensionen under hela den tid den utgår. Kommunalt bostadstillägg, hustrutillägg och barntillägg till ålderspension utgår tidigast från 67 års ålder.

Förtidspension (invalidpension) från folkpensioneringen utgår tidigast från 16 års ålder och längst t. o. m. månaden före den då 67 års ålder uppnås. Hel förtidspension till ensampensionärer är lika stor som ålderspensionen (3 400 kr.) med möjlighet till tillägg av samma slag som gäller för ålderspension. Inom tilläggspensioneringen är minst ett år med pensionsgrundande inkomst erforderligt för att förtidspension skall kunna utgå, vilket innebär att förtidspension kan utgå tidigast för fall som inträffar det år den försäkrade fyller 17 år. I likhet med vad som gäller inom folkpensioneringen utgår förtidspension från tilläggspensioneringen längst t. o. m. månaden före den då 67 års ålder uppnås.

Särskilda barntillägg utgår för barn under 16 år vars fader, eller i vissa fall moder, uppbär folkpension i form av ålderspension, dock tidigast från 67 års ålder, eller förtidspension, därest samtidigt utgående tilläggspension inte överstiger viss nivå och barnet inte är berättigat till barnpension. Högsta belopp vid ålderspension eller hel förtidspension är 1 000 kr. för barn och år.

Hel änkepension från folkpensioneringen tillkommer änka om äktenskapet varat minst fem år och änkan vid mannens död fyllt 50 år samt, oberoende av dessa årsregler, änka som har vårdnaden om och stadigvarande sammanbor med barn under 16 år, därest barnet vid mannens död stadigvarande vistades i makarnas hem eller hos änkan. För yngre änkor utan barn utgår änkepension reduce-

rad med 1/15 för varje år varmed hennes ålder understeg 50 år vid mannens bortgång, dvs. 1/15 om åldern var 36 år, 2/15 om åldern var 37 etc. För tid efter det att yngsta barnet fyllt 16 år är änkepensionsrätten på motsvarande sätt beroende av änkans ålder när yngsta barnet fyllde 16 år. För änkor vars män avlidit före den 1 juli 1960 gäller särskilda övergångsbestämmelser. Från folkpensioneringen utgår änkepension längst t. o. m. månaden före den då 67 års ålder uppnås. Hel änkepension är 3 400 kr. för år, vartill kan koma inkomstprövat kommunalt bostadstillägg.

Inom den allmänna tilläggspensioneringen utgår änkepension oberoende av änkans ålder och oberoende av förekomsten av barn, samt även efter 67 års ålder. I de fall det inte finns gemensamma barn är dock en förutsättning att äktenskapet varat minst fem år och ingåtts senast den dag den försäkrade fyllde 60 år.

Efterlevande barn är berättigade till barnpension från folkpensioneringen t. o. m. den månad de fyller 16 år. Barn som förlorat far eller mor får 1 000 kr. för år och barn som förlorat båda föräldrarna 1 400 kr. för år. Inom tilläggspensioneringen är åldersgränsen för rätt till barnpension 19 år.

Invaliditetstillägg från folkpensioneringen kan från 16 års ålder utgå i fall där blindhet eller annan höggradig invaliditet uppkommit före 63 års ålder. Om förtidspension inte utgår kan vid blindhet eller annan höggradig invaliditet från 16[1] till 67 års ålder i stället utgå invaliditetsersättning. Invaliditetstillägget till pension är för år räknat 1 200 kr. och invaliditetsersättningen 2 000 kr.

I fråga om folkpension gäller som allmän regel att den tillkommer svenska medborgare som är mantalsskrivna i riket samt icke mantalsskrivna svenska medborgare som varit mantalsskrivna här det år de fyllde 62 år och de fem närmaste åren dessförinnan. Med tillämpning av sistnämnda regel kan folkpension betalas ut till svenska medborgare bosatta utomlands.

Yrkesskador, militärskador etc.

Vid yrkesskador och militärskador gäller i huvudsak samma bestämmelser i fråga om sjukpenning och barntillägg som vid vanlig sjukdom. I fråga om livränta gäller som huvudregel att efterlevande barn till den dag det fyller 16 år är berättigat till livränta med ett belopp motsvarande 1/6 av den avlidnes årliga arbetsförtjänst. Om barnet efter 16-årsdagen till följd av sjukdom är ur stånd att försörja sig skall livräntan fortsätta att utgå, dock längst till den dag barnet fyller 21 år. Livräntorna är till tre fjärdedelar samordnade med förmånerna enligt lagen om allmän försäkring, vilket vid sammanträffande förmåner bl. a. innebär att minst en fjärdedel av barnpensionen från folkpensioneringen utgår utöver livräntan.

Familjebidrag till värnpliktiga

För rätt till familjebidrag räknas som medlem av den värnpliktiges familj barn under 16 år som står under hans vårdnad, samt i övrigt barn för vilket underhållsskyldighet fullgöres.

Åldersreglerna sammanfattade efter åldersår

Med utelämnande av närmare tidsbestämningar, belopp, undantagsregler m. m. redovisas här en sammanfattning av reglerna efter de åldersår de olika reglerna avser.

[1] Socialpolitiska kommittén har föreslagit regler om vårdbidrag för svårt handikappade barn under 16 år att utgå i form av invaliditetsersättning (Socialdepartementet, stencil 1963: 3).

3 år — nedre gräns för att barn vars faderskap ej är fastställt skall kunna medföra rätt till bidragsförskott

10 år — övre gräns för att barn skall medföra rätt till särskilt barntillägg till moderns sjukpenning
— övre gräns för att barn vid ferieresa skall kunna medföra rätt till resersättning för vårdare

14 år — övre gräns för ferieresor för barn
— övre gräns för att barn skall kunna medföra rätt till ferieresor för husmödrar

15 år — nedre gräns för arbetslöshetsunderstöd till deltagare i yrkesutbildningskurs för arbetslösa

16 år — övre gräns för allmänt barnbidrag
— övre gräns för att barn skall kunna medföra rätt till förvärvsavdrag eller förvärvsavdrag utöver grundbelopp
— övre gräns för att barn skall kunna medföra rätt till avdrag för utgivet underhållsbidrag
— övre gräns för att barn skall kunna medföra rätt till familjebostadsbidrag
— övre gräns för att barn skall medföra rätt till barntillägg till sjukpenning
— övre gräns för barnpension från folkpensioneringen
— övre gräns för att barn skall kunna medföra rätt till barntillägg till folkpension
— övre gräns för att barn skall medföra rätt till hel änkepension från folkpensioneringen
— gräns för att barn skall kunna medföra rätt till högre andel av änkepension från folkpensioneringen
— övre gräns för livränta p. g. a. yrkesskada och militärskada till barn som inte p. g. a. sjukdom är ur stånd att försörja sig
— övre gräns för att barn skall medföra rätt till högre familjebidrag för värnpliktiga
— övre gräns för att barn skall medföra rätt till högre utbildningsbidrag vid utbildning av arbetslösa
— övre gräns för barntillägg till daghjälp från arbetslöshetsförsäkring
— övre gräns för barntillägg till kommunal arbetslöshetsunderstöd
— övre gräns för att barn skall kunna medföra rätt till bidragsförskott
— övre gräns för socialhjälp till uppfostran
— övre gräns för återkrav från föräldrarna av socialhjälp till barn
— övre gräns för återkrav från föräldrarna av kostnad för samhällsvård
— nedre gräns för allmänt studiebidrag
— nedre gräns för obligatorisk sjukpenningförsäkring
— nedre gräns för frivillig sjukpenningsförsäkring för studerande m. fl.
— nedre gräns för beräkning av pensionsgrundande inkomst inom tilläggspensioneringen
— nedre gräns för förtidspension från folkpensioneringen
— nedre gräns för invaliditetstillägg och invaliditetsersättning
— nedre gräns för avdrag vid inkomsttaxering för värdet av arbete, som utförs av skattepliktigt hemmavarande barn, som anses tillhöra arbetspersonalen.
— nedre gräns för daghjälp från arbetslöshetsförsäkring

— nedre gräns för kommunalt arbetslöshetsunderstöd till andra än deltagare i yrkesutbildningskurs för arbetslösa
— nedre gräns för beredskaps- och arkivarbete

17 år — tidigaste år från vilket förtidspension från tilläggspensioneringen kan börja utgå

18 år — övre gräns för allmänt studiebidrag
— gräns mellan yngre och äldre elev i fråga om särskilda studiebidrag och stipendier
— övre gräns för att barn skall kunna medföra rätt för ogifta till dubbelt ortsavdrag samt skatteskala och maximering av försäkringsavdrag som för gifta
— nedre gräns för debitering av folkpensionsavgift
— nedre gräns för avdrag vid inkomsttaxering för värdet av arbete, som utförs av hemmavarande barn, som oberoende av skatteplikt anses tillhöra arbetspersonalen

19 år — övre gräns för barnpension från tilläggspensioneringen

21 år — övre gräns för livränta p. g. a. yrkesskada och militärskada till efterlevande barn som p. g. a. sjukdom är ur stånd att försörja sig
— övre gräns för att moderskapspenning på framställning av barnavårdsnämnd skall kunna utbetalas till annan än modern
— övre gräns för att föräldrar skall taxeras jämväl för barns förmögenhet
— nedre gräns för utbildningsbidrag för arbetslösa

36 år — nedre gräns för änkepension från folkpensioneringen till änka utan barn under 16 år

50 år — nedre gräns för hel änkepension från folkpensioneringen till änka utan barn under 16 år

55 år — övre gräns för nyteckning av frivillig sjukpenningförsäkring för husmödrar m. fl.
— övre gräns för övergång till kortare karenstid för tilläggssjukpenning avseende inkomst av annat förvärvsarbete än anställning samt för frivillig sjukpenningförsäkring för husmödrar

60 år — övre gräns för att äktenskap skall kunna medföra rätt till änkepension från tilläggspensioneringen
— nedre gräns för hustruns ålder för rätt till hustrutillägg till folkpension

62 år — tillsammans med närmast föregående femårsperiod mantalsskrivningsperiod för rätt till folkpension även vid bosättning utomlands

63 år — övre gräns för att uppkomst av höggradig invaliditet skall ge rätt till invaliditetstillägg till pension
— nedre gräns för förtida uttag av ålderspension från folkpensionering och tilläggspensionering

65 år — övre gräns för beräkning av pensionsgrundande inkomst för tilläggspensioneringen
— övre gräns för avgifter till tilläggspensioneringen

66 år — övre gräns för debitering av folkpensionsavgift
— övre gräns för avgift till sjukvårdsförsäkringen

67 år — övre gräns för automatisk grundsjukpenningförsäkring för husmödrar
— övre gräns för änkepension från folkpensioneringen
— övre gräns för hustruns ålder för rätt till hustrutillägg till folkpension

— övre gräns för förtidspension från folkpensionering och tilläggspensionering
— övre gräns för invaliditetsersättning (ej invaliditetstillägg)
— övre gräns för beredskaps- och arkivarbete
— övre gräns för full ersättningstid i arbetslöshetskassa
— övre gräns för kommunalt arbetslöshetsunderstöd
— allmän pensionsålder inom folkpensionering och tilläggspensionering
— nedre gräns för kommunalt bostastillägg, hustrutillägg och barntillägg till ålderspension

70 år — övre gräns för ökning av ålderspension från folkpensionering och tilläggspensionering p. g. a. uppskjutet uttag

Exempel på sammanlagd effekt av vissa 16-årsregler m.m.

I det följande redovisas exempel på sammanlagda effekter av åldersreglerna när barn fortsätter skolutbildningen efter uppnådda 16 års ålder.

De olika tidsbestämningar som gäller för olika årsregler gör det svårt att redovisa exempel på den sammanlagda effekten av de olika regler som har anknytning till viss ålder utan en viss schematisering.

Inom familjebeskattningen är det barn under 16 år den 1 november som är avgörande för hela inkomståret (kalenderåret). Allmänt barnbidrag utgår t. o. m. det kvartal barnet fyller 16 år och allmänt studiebidrag fr. o. m. närmast följande kvartal. För löpande familjebostadsbidrag räknas barn med för hela det kalenderår det fyller 16 år. Här angivna bestämmelser innebär att barn som fyller 16 år efter den 1 november men senast den 31 december föranleder förändring med verkan fr. o. m. den 1 januari följande år. För barn födda den 1 januari t. o. m. den 1 november innebär de olika tidsbestämningarna en viss spridning av 16-årsreglernas effekt. Under samma kalenderår anses sålunda dessa barn inte vara under 16 år enligt skattereglerna men under 16 år enligt de regler som gäller för familjebostadsbidragen, vilket tillsammans med kvartalsgränsen för barnbidrag och studiebidrag gör att effekterna av dessa tre 16-årsregler i flertalet fall inträffar vid tre olika tidpunkter.

För överskådlighetens skull antas i det följande att förändringarna får effekt vid samma tidpunkt (kalenderårsskifte). I fråga om de behovsprövade stipendierna gäller inte någon 16-årsgräns. Dessa stipendier torde emellertid ha betydelse vid bedömning av frågan om fortsatt skolutbildning och har därför antagits utgå från samma tid. I de fall den beskattningsbara inkomsten ändras som följd av åldersreglerna inom familjebeskattningen har det antagits få omedelbar betydelse för stipendierna, dvs. det har bortsetts från att ifrågavarande indirekta effekt inträder först närmast följande år.

Skatter och socialförsäkringsavgifter är schablonmässigt beräknade och avser 15 kronors kommunal utdebitering. Ändrade avdrag vid taxeringen påverkar genom ändrade avdragsgilla skatter och avgifter indirekt debiteringen på något längre sikt. Stipendierna har beräknats i enlighet med de för läsåret 1963/64 fastställda inkomstgränserna och familjebostadsbidragen enligt de inkomstgränser som fastställts vid 1963 års riksdag. Förekommande uppgifter om beskattningsbar inkomst avser statligt beskattningsbar inkomst. Med disponibel inkomst avses den inkomst familjen disponerar efter skatt, folkpensionsavgift och sjukförsäkringsavgift, dvs. inkomst inberäknat bidrag minus summan på skattsedeln. I övrigt avser de för förändringarna använda beteckningarna följande.

Skatteeffekt = summa skatt och avgifter på skattsedeln
Barnbidrag = allmänt barnbidrag
Studiebidrag = allmänt studiebidrag
Stipendium = behovsprövat statligt stipendium
Familjebostadsbidrag = familjebostadsbidrag i zon I

Fullständiga familjer

För fullständiga familjer där mannen är ensam inkomsttagare beräknas inkomstskatten oberoende av förekomsten av barn. Det innebär att effekterna av åldersreglerna generellt sett begränsas till att barnbidrag avlöses av allmänt studiebidrag samt till vad som följer av åldersregler för stipendier och familjebostadsbidrag. Liksom för andra familjer är förändringarna beroende av om det är yngsta barnet, näst yngsta barnet eller annat barn som fyllt 16 år. Här redovisas först förändringar i anslutning till att annat än näst yngsta eller yngsta barnet fyllt 16 år. Första året avser året närmast efter uppnådda 16 och tredje året avser året närmast efter uppnådda 18 års ålder. Förändringarna första, andra och tredje året är angivna i förhållande till vad som gällt för närmast föregående år och i sista kolumnen är de sammanlagda förändringarna fr. o. m. tredje året angivna i förhållande till vad som gällt före första året (dvs. innan barnet fyllt 16 år).

När *annat än näst yngsta eller yngsta* barnet fyllt 16 år:

	1:a året	2:a året	3:e året	Summa kr/år fr. o. m. 3:e året
Årsinkomst 8 000 kr				
Beskattningsbar inkomst ca 2 400				
Barnbidrag	— 550			— 550
Studiebidrag	+ 450		— 450	
Stipendium	+ 675		+ 225	+ 900
Familjebostadsbidrag	— 180			— 180
Disponibel inkomst	+ 395		— 225	+ 170
Årsinkomst 12 000 kr				
Beskattningsbar inkomst ca 5 600				
Barnbidrag	— 550			— 550
Studiebidrag	+ 450		— 450	
Stipendium	+ 540[1]		+ 90[1]	+ 630[1]
Familjebostadsbidrag	— 180			— 180
Disponibel inkomst	+ 260[1]		— 360[1]	— 100[1]
Årsinkomst 15 000 kr				
Beskattningsbar inkomst ca 8 100				
Barnbidrag	— 550			— 550
Studiebidrag	+ 450		— 450	
Stipendium	+ 360[1]		+ 45[1]	+ 405[1]
Familjebostadsbidrag	— 510[2]			— 510[2]
Disponibel inkomst	— 250[1, 2]		— 405[1]	— 655[1, 2]
Årsinkomst 20 000 kr				
Beskattningsbar inkomst ca 12 200				
Barnbidrag	— 550			— 550
Studiebidrag	+ 450		— 450	
Stipendium	+ 180[1]		+ 45[1]	+ 225[1]
Familjebostadsbidrag	— 525[2]			— 525[2]
Disponibel inkomst	— 445[1, 2]		— 405[1]	— 850[1, 2]

[1] Uppgiften avser studerande med två syskon under 18 år.
[2] Uppgiften avser minskning från tre till två barn under 16 år.

Som framgår av sammanställningen är den sammanlagda effekten i hög grad beroende av stipendiereglerna. I fråga om familjebostadsbidragen blir effekten av inkomstgränsernas avvägning efter antalet barn under 16 år i vissa fall övergång från förhöjt till helt eller från helt till reducerat bidrag, vilket innebär väsentligt större förändring än vid oförändrad bidragstyp. 18-årsreglerna (3:e året) innebär att det allmänna studiebidraget bortfaller och att stipendiebeloppen ökas något. Den sammanlagda effekten av 18-årsreglerna är genomgående en icke oväsentlig minskning av den disponibla inkomsten.

När näst yngsta barnet fyllt 16 år blir de på motsvarande sätt beräknade effekterna följande.

När *näst yngsta* barnet fyllt 16 år:

	1:a året	2:a året	3:e året	Summa kr/år fr. o. m. 3:e året
Årsinkomst 8 000 kr				
Beskattningsbar inkomst ca 2 400				
Barnbidrag	— 550			— 550
Studiebidrag	+ 450		— 450	
Stipendium	+ 675		+ 225	+ 900
Familjebostadsbidrag	— 330	— 345		— 675
Disponibel inkomst	+ 245	— 345	— 225	— 325
Årsinkomst 12 000 kr				
Beskattningsbar inkomst ca 5 600				
Barnbidrag	— 550			— 550
Studiebidrag	+ 450		— 450	
Stipendium	+ 450[1]		+ 45[1]	+ 495[1]
Familjebostadsbidrag	— 330	— 345		— 675
Disponibel inkomst	+ 20[1]	— 345	— 405[1]	— 730[1]
Årsinkomst 15 000 kr				
Beskattningsbar inkomst ca 8 100				
Barnbidrag	— 550			— 550
Studiebidrag	+ 450		— 450	
Stipendium	+ 270[1]		+ 45[1]	+ 315[1]
Familjebostadsbidrag	— 345	— 345		— 690
Disponibel inkomst	— 175[1]	— 345	— 405[1]	— 925[1]
Årsinkomst 20 000 kr				
Beskattningsbar inkomst ca 12 200				
Barnbidrag	— 550			— 550
Studiebidrag	+ 450		— 450	
Stipendium	+ 90[1]		+ 45[1]	+ 135[1]
Familjebostadsbidrag	— 345			— 345
Disponibel inkomst	— 355[1]		— 405[1]	— 760[1]

[1] Uppgiften avser studerande med ett syskon under 18 år.

De effekter under andra året som redovisas i denna sammanställning har samband med att familjebostadsbidrag vid övergång från två eller flera till *ett* barn under 16 år under det närmaste året i vissa fall utgår i form av övergångsbidrag.

Familjebostadsbidraget minskar därigenom mindre under första året och övergår till löpande bidrag för ettbarnsfamilj respektive bortfaller först andra året.

Familjebostadsbidrag utgår med ett enhetligt och relativt lågt belopp till familjer med ett barn under 16 år. Därav följer att den sammanlagda effekten av 16-årsreglerna för fullständiga familjer där mannen är ensam inkomsttagare genomgående är begränsad till låga belopp, när yngsta barnet fyller 16 år. I de fullständiga familjer där hustrun förvärvsarbetar tillkommer effekten av att förvärvsavdragets maximibelopp är lägre sedan yngsta barnet fyllt 16 år. Som framgår av den sammanställning, som intagits på denna och följande sida, innebär detta icke oväsentliga förändringar. I fråga om stipendium har antagits att det inte finns något syskon under 18 år.

När *yngsta* barnet fyllt 16 år:

	1:a året	2:a året	3:e året	Summa kr/år fr. o. m. 3:e året
Fullständiga familjer, mannen ensam inkomsttagare				
Årsinkomst 8 000 kr				
Beskattningsbar inkomst ca 2 400				
Barnbidrag	— 550			— 550
Studiebidrag	+ 450		— 450	
Stipendium	+ 675		+ 225	+ 900
Familjebostadsbidrag	— 345			— 345
Disponibel inkomst	+ 230		— 225	+ 5
Årsinkomst 12 000 kr				
Beskattningsbar inkomst ca 5 600				
Barnbidrag	— 550			— 550
Studiebidrag	+ 450		— 450	
Stipendium	+ 360		+ 45	+ 405
Familjebostadsbidrag	— 345			— 345
Disponibel inkomst	— 85		— 405	— 490
Årsinkomst 15 000 kr				
Beskattningsbar inkomst ca 8 100				
Barnbidrag	— 550			— 550
Studiebidrag	+ 450		— 450	
Stipendium	+ 180		+ 45	+ 225
Disponibel inkomst	+ 80		— 405	— 325
Årsinkomst 20 000 kr				
Beskattningsbar inkomst ca 12 200				
Barnbidrag	— 550			— 550
Studiebidrag	+ 450		— 450	
Disponibel inkomst	— 100		— 450	— 550

	1:a året	2:a året	3:e året	Summa kr/år fr. o. m. 3:e året
Fullständiga familjer, båda makarna förvärvsarbetande				
Mannen 10 000 och hustrun 6 000 i årsinkomst[1]				
Skatteeffekt.....	— 306			— 306
Barnbidrag.....	— 550			— 550
Studiebidrag.....	+ 450		— 450	
Stipendium.....	+ 180		+ 45	+ 225
Disponibel inkomst	— 226		— 405	— 631
Mannen 12 000 och hustrun 8 000 i årsinkomst[2]				
Skatteeffekt.....	— 372			— 372
Barnbidrag.....	— 550			— 550
Studiebidrag.....	+ 450		— 450	
Disponibel inkomst	— 472		— 450	— 922
Mannen 15 000 och hustrun 10 000 i årsinkomst[3]				
Skatteeffekt.....	— 549			— 549
Barnbidrag.....	— 550			— 550
Studiebidrag.....	+ 450		— 450	
Disponibel inkomst	— 649		— 450	— 1 099

[1] Schablonmässigt beräknat ökar den beskattningsbara inkomsten från ca 7 600 till ca 8 500 när yngsta barnet fyller 16 år.

[2] Schablonmässigt beräknat ökar den beskattningsbara inkomsten från ca 10 500 till ca 11 800 när yngsta barnet fyller 16 år.

[3] Schablonmässigt beräknat ökar den beskattningsbara inkomsten från ca 14 600 till ca 16 100 när yngsta barnet fyller 16 år.

Ökningen av skatten för fullständiga familjer där båda makarna förvärvsarbetar motsvarar värdet av förvärvsavdragets kvotdel. Avdragets anknytning till storleken av hustruns förvärvsinkomst i förening med den av makarnas sammanlagda inkomst beroende marginalskatten innebär, som framgår av de redovisade inkomstkombinationerna, att förvärvsavdraget är mera värt vid högre inkomst.

Ofullständiga familjer

För ensamstående vårdnadshavare inträffar betydande förändringar i fråga om beskattningen inte bara när yngsta barnet fyller 16 år utan även när det fyller 18. Generellt sett blir effekten av åldersreglerna följande för dessa familjer när yngsta barnet fyllt 16 år.

	1:a året	2:a året	3:e året	Summa kr/år fr. o. m. 3:e året
Årsinkomst 8 000 kr[1]				
Skatteeffekt.....	— 488		— 520	— 1 008
Barnbidrag.....	— 550			— 550
Studiebidrag.....	+ 450		— 450	
Stipendium.....	+ 675		— 180	+ 495
Familjebostadsbidrag.....	— 345			— 345
Disponibel inkomst	— 258		— 1 150	— 1 408

[1] Schablonmässigt beräknat ökar den beskattningsbara inkomsten från ca 900 till ca 2 500 när yngsta barnet fyller 16 och till ca 4 400 när det fyller 18 år.

	1:a året	2:a året	3:e året	Summa kr/år fr. o. m. 3:e året
Årsinkomst 12 000 kr[2]				
Skatteeffekt.....	— 520		— 684	— 1 204
Barnbidrag.....	— 550			— 550
Studiebidrag.....	+ 450		— 450	
Stipendium.....	+ 360		— 135	+ 225
Familjebostadsbidrag.....	— 345			— 345
Disponibel inkomst	— 605		— 1 269	— 1 874
Årsinkomst 20 000 kr[3]				
Skatteeffekt.....	— 501		— 1 694	— 2 195
Barnbidrag.....	— 550			— 550
Studiebidrag.....	+ 450		— 450	
Disponibel inkomst	— 601		— 2 144	— 2 745

[2] Schablonmässigt beräknat ökar den beskattningsbara inkomsten från ca 4 100 till ca 5 700 när yngsta barnet fyller 16 och till ca 7 600 när det fyller 18 år.

[3] Schablonmässigt beräknat ökar den beskattningsbara inkomsten från ca 10 600 till ca 12 300 när yngsta barnet fyller 16 och till ca 14 200 när det fyller 18 år.

I likhet med vad som är fallet i familjer där båda makarna förvärvsarbetar motsvarar ökningen av skatten för de ofullständiga familjerna värdet av de förmånligare beskattningsregler som gällt innan yngsta barnet uppnått ifrågavarande åldersgränser. Värdet av förvärvsavdrag och dubbelt ortsavdrag gör att övergången till de för andra ensamstående gällande beskattningsreglerna även i lägre inkomstskikt innebär en relativt betydande ökning av skatten. Övergången till den för andra ensamstående gällande skatteskalan innebär i något högre inkomstskikt därtill en betydande skatteökning.

I de fall barnpension, efterlevandelivränta eller bidragsförskott utgått till barnet blir den sammanlagda effekten av åldersgränserna större. Sådana direkt till barnet knutna förmåner kan, exempelvis efter omgifte, finnas även i fullständiga familjer. I anslutning härtill må nämnas att underhållsskyldighet enligt föräldrabalken inte upphör förrän barnet fått den utbildning som med hänsyn till föräldrarnas villlkor och barnets anlag befinnes tillbörlig. I vissa fall påverkas även rätten till eller storleken av forsatt änkepension av att yngsta barnet uppnått 16 års ålder.

Statistiska uppgifter m. m. om antal personer och familjer som kan beröras av vissa åldersregler

Den redovisning av befolkningen efter ålder i ettårsklasser som sker i befolkningsstatistiken ger fortlöpande uppgift om hur många som maximalt kan beröras av olika åldersregler. I fråga om allmänt utgående och individuellt beräknade förmåner såsom barnbidrag och ålderspensioner ger denna statistik ett säkert underlag för beräkning av hur många som berörs av gällande åldersregler. Motsvarande beräkningar av den framtida folkmängden möjliggör också förhållandevis säkra prognoser. Befolkningsutvecklingen kan enligt statistiska centralbyråns medelalternativ väntas bli följande.

Tabell 1. Befolkningen 1960—1980 enligt statistiska centralbyråns medelalternativ

	1960	1965	1970	1975	1980
Folkmängd 31/12....	7 500 000	7 730 000	8 000 000	8 280 000	8 530 000
därav					
under 16 år.....	1 790 000	1 700 000	1 760 000	1 850 000	1 950 000
16—66 år.....	4 960 000	5 180 000	5 270 000	5 320 000	5 340 000
67 och äldre.....	750 000	850 000	970 000	1 110 000	1 240 000
fördelning i %					
under 16 år.....	23,9	22,0	21,9	22,4	22,9
16—66 år.....	66,1	67,0	65,9	64,2	62,6
67 och äldre.....	10,0	11,0	12,2	13,4	14,5

För frivillig skolutbildning efter den obligatoriska grundskolan är förändringar i fråga om studiefrekvens av större betydelse än folkmängdens förändringar. Uppgifter om studiefrekvens i olika åldrar lämnas längre fram. De närmast berörda åldersklassernas storlek är emellertid också av intresse. Uppgifter avseende åldersklasserna 16, 17 och 18 år har därför sammanställts.

	1960	1965	1970	1975	1980
Folkmängden i åldersklasserna 16—18 år.....	365 000	370 000	325 000	315 000	325 000
% av hela folkmängden.....	4,9	4,8	4,0	3,8	3,8

Av tablån framgår att antalet ungdomar i 16—18 års ålder kan väntas minska fram till mitten av 1970-talet och därefter öka något. Relativt sett är det fråga om en icke oväsentlig minskning.

Tabell 2. Hushåll efter bostadsföreståndare och antal barn under 16 år 1960

Antal barn under 16 år	Bostadsföreståndare efter civilstånd									Samtliga privata hushåll[1]
	Gifta samboende	Gifta ej samboende		Frånskilda		Änklingar	Änkor	Ogifta		
		män	kvinnor	män	kvinnor			män	kvinnor	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
0	791 395	14 844	11 705	32 652	44 728	83 009	211 738	183 352	193 606	1 626 064
1	441 687	1 358	5 639	3 217	13 809	5 807	14 432	7 899	7 833	504 483
2	319 704	511	3 107	1 225	6 350	2 261	5 086	2 397	1 195	343 120
3	113 010	217	1 089	432	2 035	652	1 594	736	233	120 498
4	33 378	54	352	139	575	203	461	226	53	35 561
5	9 799	13	79	38	160	59	151	73	16	10 430
6	3 064	10	18	15	45	16	43	17	9	3 249
7	1 000	—	5	3	7	4	16	7	1	1 046
8	358	—	—	—	2	1	4	1	1	367
9	136	—	1	—	—	—	1	1	—	141
10 +	53	—	1	—	1	—	—	—	—	55
S:a hushåll	1 713 584	17 007	21 996	37 721	67 712	92 012	233 526	194 709	202 947	2 645 014
S:a barn ..	1 632 656	3 372	17 085	7 820	36 059	13 524	32 396	16 338	11 283	1 778 204

[1] Inklusive bostadshushåll utan föreståndare och andra privata hushåll.

Åldersreglerna är i betydande utsträckning kombinerade med regler avseende barnantal och i vissa fall är förekomsten av barn under viss ålder kombinerade med olika regler för gifta och med dem jämställda samt ogifta och med dem jämställda. Föreliggande redovisning av hushållen efter bostadsföreståndarens civilstånd och antalet barn under 16 år från 1960 års folkräkning kan i någon mån ge underlag för kvantifieringar i dessa hänseenden (tabell 2).

Det bör observeras att en redovisning av hushåll efter bostadsföreståndarens civilstånd särskilt i fråga om ogifta med barn skiljer sig från en redovisning av familjer efter familjeföreståndarens civilstånd. Familjestatistiken från 1960 års folkräkning är när detta skrives inte färdig, men det kan nämnas att antalet ogifta mödrar med hemmavarande barn under 16 år som var bostadsföreståndare enligt 1950 års folkräkning uppgick till inte fullt 10 000 medan hela antalet ogifta mödrar med hemmavarande barn under 16 år uppgick till nära 26 000. Ogifta mödrar ingår i betydande utsträckning i sina föräldrars bostadshushåll och i många fall förekommer samboende med annan bostadsföreståndare. Även i fråga om de ogifta män som har hemmavarande barn under 16 år torde olika former av samboende förekomma i relativt betydande utsträckning.

I viss mån inverkar de nyss nämnda formerna för samboende på redovisningen av hushåll med gift samboende föreståndare därigenom att exempelvis en son eller dotter med barn ingår i föräldrarnas bostadshushåll. Med hänsyn till att gruppen hushåll med gift samboende föreståndare utgör en så dominerande del av hela antalet hushåll med barn under 16 år torde emellertid den relativa betydelsen av skillnader mellan hushålls- och familjestatistik för denna grupps vidkommande vara förhållandevis liten. Den redovisning av antalet barn under 16 år efter bostadsföreståndarens ålder som föreligger för denna grupp kan därför antas i huvudsak överensstämma med vad som gäller för gifta samboende familjeföreståndare. En på grundval av föreliggande uppgifter beräknad relativ fördelning av bostadsföreståndare i olika åldersklasser efter antal barn under 16 år redovisas i följande tabell.

Tabell 3. Hushåll med gift samboende föreståndare efter föreståndarens ålder och antal barn under 16 år

Bostadsföreståndarens ålder	Antal hushåll	Därav med följande antal barn under 16 år, %						
		0	1	2	3	4	5 +	Summa
0—19	375	20	74	6	0	—	—	100
20—24	35 142	31	52	15	2	0	0	100
25—29	117 736	26	41	26	6	1	0	100
30—34	166 067	16	33	35	12	3	1	100
35—44	416 659	16	30	34	14	4	2	100
45—54	416 380	42	33	16	6	2	1	100
55—64	318 907	79	16	4	1	0	0	100
65+	242 318	95	4	1	0	0	0	100
Summa	1 713 584	46	26	19	6	2	1	100

Som framgår av tabell 3 ökar barnantalet relativt kraftigt upp till 35 års ålder för att sedan minska mellan åldersgrupperna 35—44 och 45—54 år. Att minskningen är så kraftig mellan dessa åldersklasser har samband med att redovisningen endast avser barn under 16 års ålder. Hemmavarande barn som fyllt 16 år torde i mycket stor utsträckning ingå i hushåll med bostadsföreståndare i dessa båda åldersgrupper.

Utbildningsfrekvensen kommer genom grundskolans utbyggnad att bli i det närmaste hundraprocentig från 7 till 15 års ålder. Den andel som fortsätter i olika frivilliga skolformer kan med all sannolikhet beräknas fortsätta att öka. I stort sett torde denna ökning vara beroende av skolorganisationens fortgående utbyggnad, men minskningen av antalet ungdomar i de närmst aktuella åldrarna fram till mitten av 1970-talet ger utrymme för en något större relativ ökning. Här återges ett sammandrag av den av statistiska centralbyrån utarbetade statistiken avseende elevernas ålder höstterminen 1960. I denna statistik ingår inte elever vid lantbrukets yrkesskolor etc, sjuksköterskeskolor samt vissa andra fackutbildningsanstalter.

Tabell 4. Elevernas ålder höstterminen 1960

Ålder	Obligatoriska skolväsendet[1]	Yrkesskolor[2]	Real- och flickskolestadiet[3]	Gymnasier	Folkhögskolor[4]	Universitet, högskolor och folkskoleseminarier	Summa elever	
							antal	% av årskullen
6	1 780	—	—	—	—	—	1 780	2
7	105 286	—	—	—	—	—	105 286	97
8	107 103	—	—	—	—	—	107 103	99
9	107 104	—	2	—	—	—	107 106	99
10	111 995	—	95	—	—	—	112 090	99
11	116 111	—	1 673	—	—	—	117 784	99
12	119 224	—	3 432	—	—	—	122 656	99
13	89 068	21	35 198	9	—	—	124 296	99
14	60 904	1 876	43 078	382	—	—	106 240	82
15	20 988	9 285	40 325	4 325	3	—	74 926	58
16	3 139	11 679	29 856	11 196	101	—	55 971	43
17	340	9 530	10 231	17 145	1 206	20	38 472	31
18	55	5 511	2 269	15 758	3 399	512	27 504	25
19	19	2 929	236	8 839	2 194	1 812	16 113	16
20	—	2 020	84	3 716	1 389	3 551	10 760	11
21	—	1 593	56	1 617	1 174	5 123	9 563	10
22	—	1 261	47	984	877	5 351	8 520	9
23	—	974	37	681	561	4 858	7 111	8
24	—	746	50	503	426	4 102	5 827	7
25	—	476	35	338	243	3 043	4 135	5
26	—	334	22	254	198	2 318	3 126	4
27	—	214	14	188	119	1 789	2 324	3
28	—	202	14	132	78	1 511	1 937	2
29	—	145	3	102	64	1 056	1 370	2
30 +	—	630	141	381	226	5 676	7 054	.
S:a	843 110	49 426	166 988	66 550	12 258	40 722	1 179 054	.

[1] Inklusive i folkskolan inbyggda realskolelinjer och korrespondensrealskolelinjer.
[2] Heltidskurser om minst fem månaders längd.
[3] Inklusive högre folkskolor.
[4] Exklusive ämneskurser och fristående kurser.

Som tidigare nämnts är den sammanlagda effekten av olika 16-årsregler i hög grad beroende av om det är det yngsta, det näst yngsta eller annat barn som fyller 16 år. När yngsta barnet fyller 16 år inträder för familjer där båda makarna förvärvsarbetar och för ensamstående vårdnadshavare i många fall betydande effekter som en följd av de särskilda skatteregler som gäller för sådana familjer.

I redovisningen av hushållen efter antal barn under 16 år kan ettbarnshushållen sägas innfatta de fall där yngsta barnet fyller 16 år, tvåbarnshushållen de fall där näst yngsta barnet fyller 16 år och hushållen med tre eller flera barn de fall där annat barn fyller 16 år. Tillgänglig statistik innehåller emellertid inte uppgifter om hur 15-åringarna är fördelade mellan dessa tre huvudgrupper.

Ett antagande att 15-åringarna skulle fördela sig i förhållande till antalet barn är, med hänsyn till att redovisningen av antalet barn är begränsad till barn under 16 år, troligen felaktigt. En urvalsundersökning med redovisning av yngsta barnets ålder visar att andelen 15-åringar i hushåll med ett barn under 16 år och gift samboende bostadsföreståndare är icke oväsentligt högre än 15-åringarnas andel av hela antalet barn under 16 år. Gjorda överslagsberäkningar tyder också på att redovisningen efter antal barn under 16 år systematiskt leder till en högre andel 15-åringar i familjer med ett barn under 16 år och till en lägre andel i familjer med tre eller flera barn under 16 år. Den systematiska effekten synes främst vara beroende av antal fysiska barn och åldersskillnaden mellan barnen.

Med visst stöd av nyssnämnda urvalsundersökning har en sådan efter antalet barn under 16 år varierande andel 15-åringar beräknats. Resultatet framgår av följande tabell.

Tabell 5. Uppskattat antal 15-åringar i hushåll efter bostadsföreståndarens civilstånd och antal barn under 16 år

Antal barn under 16 år	Bostadsföreståndare efter civilstånd		
	gifta samboende	övriga	summa
1	47 000	7 000	54 000
2	46 000	3 000	49 000
3 +	25 000	2 000	27 000
S:a	118 000	12 000	130 000

Av uppgifterna om elevernas ålder framgår att inemot hälften av 16-åringarna deltar i skolutbildning av det slag som är aktuell i anslutning till 16-årsreglerna. I stort sett kan ett antal familjer motsvarande f. n. omkring hälften av de i tablån redovisade hushållen i anslutning till barnens fortsatta skolutbildning antas bli berörda av de tidigare redovisade 16-årsreglerna. Enligt tidigare nämnda antaganden kan det därvid i vardera omkring 40 procent av fallen gälla yngsta eller näst yngsta barnet och i omkring 20 procent av fallen annat barn. Den här uppskattade fördelningen är emellertid behäftad med betydande osäkerhet. Detta är inte endast beroende på avsaknaden av uppgifter om 15-åringarnas fördelning efter antal barn under 16 år. För en säkrare beräkning erfordras bl. a. uppgifter om familjerna fördelade efter de definitioner på gifta och ogifta som numera tillämpas i vissa betydelsefulla hänseenden inom skatte- och socialpolitiken. Föreliggande material medger emellertid inte någon sådan redovisning.

För de fullständiga familjerna blir effekten i de fall hustrun förvärvsarbetar i stor utsträckning beroende av storleken av hennes förvärvsinkomst. I 1960 års folkräkning redovisas i runt tal 400 000 förvärvsarbetande gifta samboende kvinnor. Av dessa har 48 procent eller omkring 190 000 beräknats ha barn under 16 år i hushållet. Uppgifter om förvärvsavdragen vid 1962 års taxering visar att 40 procent av de inkomsttaxerade gifta kvinnorna (ca 20 procent av samtliga gifta kvinnor) hade erhållit förvärvsavdrag med mer än 300 kr., vilket innebär att de haft hemmavarande barn under 16 år och en nettoinkomst av förvärvsarbete

överstigande 300 kr. Av dessa kvinnor hade 46 procent avdrag understigande 1 000 kr., d. v. s. en inkomst av förvärvsarbete understigande 3 500 kr. Så låga inkomster innebär att den sammanlagda effekten av 16-årsreglerna inte avviker så mycket från vad som gäller för fullständiga familjer där mannen är ensam inkomsttagare. Det bör vid en kvantifiering observeras att antalet förvärvsarbetande gifta kvinnor med barn under 16 år enligt inkomststatistiken är väsentligt högre än enligt de här återgivna uppgifterna från folkräkningen. Differensen torde främst bero på olikartade definitioner av förvärvsarbete och delvis på en ökning av antalet förvärvsarbetande gifta kvinnor.

Förslag till
Studiehjälpsreglemente

Härigenom förordnas som följer.

1 kap. Inledande bestämmelser

1 §.

Statlig studiehjälp enligt detta reglemente består av förlängt barnbidrag, studiebidrag jämte tillägg, förhöjt studiebidrag, studielån och vuxenutbildningsbidrag.

2 §.

Studiehjälpen handhaves av en särskild nämnd, *studiehjälpsnämnden,* samt av de kommunala skolstyrelserna och av läroanstalternas rektorer.

3 §.

Svensk medborgare, som bedriver studier vid statlig eller under statlig tillsyn ställd läroanstalt, är i enlighet med vad nedan sägs berättigad till studiehjälp. Om studiehjälp vid enskilda studier är särskilt stadgat.

4 §.

Annan än svensk medborgare, som är bosatt här i riket och icke vistas här huvudsakligen i syfte att erhålla utbildning för att därefter återvända till hemlandet, må jämväl erhålla studiehjälp enligt detta reglemente.

5 §.

Studiehjälp kan enligt bestämmelserna i 5 kap. utgå till studier vid läroanstalt i Danmark, Finland, Island eller Norge.

6 §.

På studiehjälpsnämnden ankommer att utfärda de anvisningar och fastställa de formulär, som bedömas nödvändiga för tillämpningen av detta reglemente.

2 kap. Om studiehjälp till elever i grundskolan

7 §.

Elev i grundskolan så ock den som enligt bestämmelserna i 33 och 34 §§ skollagen fullgör sin skolplikt i annan skola än grundskolan äger från och

med kvartalet efter det, varunder han fyllt 16 år, rätt till *förlängt barnbidrag*.

8 §.

Förlängt barnbidrag utgår med 50 kronor i månaden, dock endast under läsåret.

3 kap. Om studiehjälp till elever i gymnasier, fackskolor, yrkesskolor och jämförliga läroanstalter

Allmänna bestämmelser

9 §.

Studiehjälp enligt bestämmelserna i detta kapitel tillkommer elev i

1. statligt och kommunalt allmänt gymnasium, statligt tekniskt gymnasium, kommunalt handelsgymnasium, specialgymnasiet vid Hvilans folkhögskola samt sådan kommunal eller enskild under skolöverstyrelsens tillsyn ställd läroanstalt, vars bildningsmål är jämförligt med nämnda läroanstalters,
2. kommunal fackskola,
3. kommunal yrkesskola samt sådan av landsting eller enskild anordnad yrkesskola, för vilken statsbidrag utgår enligt kungörelsen den 31 maj 1957 (nr 480) om statsbidrag till yrkesskolor, ävensom statlig eller statsunderstödd tandsköterskeskola,
4. sådan statlig eller under statlig tillsyn ställd läroanstalt för lägre lantbruksundervisning, som bestämmes i särskild ordning,
5. statlig eller under statlig tillsyn ställd skogsskola samt sådan av skogsvårdsstyrelse anordnad skogsbrukskurs, som omfattar skoglig grundkurs eller förmanskurs,
6. sådan kurs vid statsunderstödd folkhögskola, vartill skolan erhåller statsbidrag, samt
7. sådan statlig eller under statlig tillsyn ställd fackutbildningsanstalt, som bestämmes i särskild ordning.

Elev, som genomgår vid tekniskt gymnasium eller vid handelsgymnasium anordnad särskild kurs för den som avlagt studentexamen, äger dock ej rätt till studiehjälp enligt detta reglemente.

10 §.

Studiehjälp enligt detta kapitel består av studiebidrag jämte tillägg, förhöjt studiebidrag samt studielån.

Studiebidragets tillägg utgöras av inackorderingstillägg, resetillägg, inkomstprövat tillägg och behovsprövat tillägg.

11 §.

Rätt till studiebidrag jämte tillägg eller till förhöjt studiebidrag föreligger endast om studierna omfatta minst fyra månaders heltidsundervisning.

Studielån utgår vid heltidsundervisning oavsett dennas omfattning.

Studiehjälp utgår endast under läsåret eller kurstiden.

Inträffar för elev under pågående studier ändrade förhållanden i fråga om hans rätt att erhålla eller innehava tillägg till studiebidrag, må hänsyn härtill tagas allenast, om vid tiden för ändringen mer än en månad kvarstår av läsåret eller kurstiden.

Studiebidrag jämte tillägg

12 §.

Studiebidrag tillkommer, där ej annat följer av 13 §, varje elev från och med kvartalet efter det, varunder han fyllt 16 år, med 75 kronor i månaden.

13 §.

Elev, som det år under vilket han påbörjar studierna uppnår en ålder av 21 år eller högre, åtnjuter *förhöjt studiebidrag* med 175 kronor i månaden.

14 §.

Elev, som uppbär studiebidrag enligt 12 §, äger därjämte i enlighet med vad nedan stadgas rätt att erhålla å studiebidraget utgående tillägg.

Tillägg till studiebidrag tillkommer jämväl elev, som ej uppnått sådan ålder att studiebidrag kan utgå. Vad nu sagts gäller dock ej elev, som gått över från årskurs 8 i grundskolan till yrkesskola.

15 §.

Föreligger behov av inackordering, äger elev erhålla bidrag därtill, *inackorderingstillägg*, med 100 kronor i månaden.

16 §.

Bidrag till dagliga resor mellan elevs hem och skolan, *resetillägg*, utgår, om avståndet mellan hemmet och skolan, räknat fågelvägen, uppgår till minst 10 kilometer och eleven ej uppbär inackorderingstillägg. Tilläggets storlek framgår av följande tabell.

Avstånd i kilometer hem — skola, minst	Belopp i kronor per månad
10	20
15	30
20	40
30	50
40	60

Resetillägg utgår ej, om elevs kostnad för färd med kollektivt kommunikationsmedel understiger lägsta tilläggsbeloppet.

17 §.

Rätt till *inkomstprövat tillägg* föreligger, om det sammanlagda beloppet av elevs och hans föräldrars till statlig inkomstskatt beskattningsbara inkomst vid senaste taxering samt därmed enligt andra stycket jämställd andel av förmögenhet understiger 20 000 kronor.

Därest elevens och hans föräldrars sammanlagda behållna förmögenhet överstiger 20 000 kronor, jämställes en femtedel av överskjutande belopp, jämkat till närmast lägre fulla hundratal kronor med beskattningsbar inkomst.

Är elev gift skall istället hänsyn tagas till elevens och hans makas beskattningsbara inkomst och behållna förmögenhet ävensom till elevens föräldrars behållna förmögenhet.

18 §.

Inkomstprövat tillägg utgår per månad med belopp som framgår av följande tabell.

Beskattningsbar inkomst, kronor	Belopp kronor
0— 8 000	75
8 100—12 000	50
12 100—20 000	25

19 §.

Vid bedömande av huruvida och till vilket belopp inkomstprövat tillägg skall utgå, må, om vid tiden för prövningen de ekonomiska förhållandena undergått en avsevärd försämring jämfört med dem som legat till grund för den senaste taxeringen, hänsyn tagas till de ändrade förhållandena i enlighet med av studiehjälpsnämnden angivna grunder.

20 §.

Elev, om vilken vårdnaden tillkommer allenast en av föräldrarna, må tilldelas *behovsprövat tillägg* med högst 75 kronor i månaden.

Som villkor för erhållande av behovsprövat tillägg skall därjämte gälla, att eleven är berättigad till det högsta inkomstprövade tilläggsbeloppet och att till följd av särskilt låga inkomstförhållanden behov föreligger av ytterligare studiehjälp.

Vid behovsprövningen skall beaktas vårdnadshavarens, elevens och, om denne är gift, hans makas ekonomiska förhållanden.

21 §.

Annan elev än som avses i 20 § första stycket må, om synnerliga skäl äro därtill, erhålla behovsprövat tillägg.

Studielån

22 §.

Studielån må beviljas elev, som det år under vilket han påbörjar studierna uppnår en ålder av 21 år eller högre och som är i behov av studiekredit.

Vid behovsprövningen skall beaktas elevens och, om denne är gift, hans makas ekonomiska förhållanden.

Elev, som vid studiernas början är yngre än som sägs i första stycket, må tilldelas studielån allenast, om särskilda skäl föreligga för erhållande av studiekredit. Härvid skall hänsyn tagas jämväl till föräldrarnas ekonomiska förhållanden.

23 §.

Studielån utgår med högst 5 000 kronor per läsår och erhålles utan borgensförbindelse eller annan säkerhet.

24 §.

Studielåns storlek i varje särskilt fall bestämmes med hänsyn till å ena sidan den ungefärliga kostnad elevens utbildning kan beräknas medföra under den tid, för vilken lånet är avsett att utgå, och å andra sidan de övriga medel, över vilka eleven under samma tid må kunna förfoga för ändamålet.

25 §.

Å studielån utgår ränta. Räntesatsen skall bestämmas så att den med en halv procent överstiger högsta allmänt förekommande räntesats vid inlåning i bankaktiebolag, postsparbank, sparbank och centralkassa för jordbrukskredit.

Studielån skall, efter det låntagaren avslutat sin utbildning, återbetalas genom årliga amorteringar. Tiden för amorteringens början och storleken av de årliga avbetalningarna bestämmas av studiehjälpsnämnden. Nämnden skall därvid iakttaga, att lån icke bör börja amorteras förrän under tredje året efter det, då utbildningen för vilken studielån utgått avslutats, och att lån skall vara i sin helhet återbetalt före utgången av tjugonde året efter nyssnämnda tidpunkt.

Upplupen ränta skall under studietiden och den amorteringsfria perioden läggas till kapitalskulden.

4 kap. Om studiehjälp till elever i gymnasier för vuxna m.fl. läroanstalter

26 §.

Elev i statligt gymnasium för vuxna äger, därest han ej uppbär vuxenutbildningsbidrag, under den tid han genomgår muntlig kurs rätt till studiehjälp i enlighet med vad som stadgas i 12—21 §§.

27 §.

Elev i statlig gymnasium för vuxna samt den som vid statsunderstött kvällsgymnasium för vuxna, statens aftonskola, statens kompletteringsgymnasium eller fyraårig deltidskurs av det tekniska gymnasiets specialkurs bedriver studier med studentexamen, handelsgymnasieexamen eller ingenjörsexamen som mål, må erhålla dels studielån i enlighet med bestämmelserna i 22—25 §§, dels vuxenutbildningsbidrag i enlighet med vad nedan i 28—29 §§ sägs.

Elev i kommunalt eller enskilt under statlig tillsyn ställt kvällsgymnasium för vuxna må tilldelas studielån.

28 §.

Vuxenutbildningsbidrag må beviljas endast under studiernas slutskede.

Elev skall anses ha nått studiernas slutskede

vid statligt gymnasium för vuxna, därest eleven vid allmänt gymnasium efter genomgång av den femte muntliga kursen och i övrigt av den näst sista muntliga kursen medgivits rätt att fortsätta studierna, samt

vid statens aftonskola och den fyraåriga deltidskursen av det tekniska gymnasiets specialkurs, därest eleven medgivits deltaga i undervisningen under den sista terminen.

Vad som avses med studiernas slutskede vid statsunderstött kvällsgymnasium för vuxna och statens kompletteringsgymnasium bestämmes av studiehjälpsnämnden efter samråd med skolöverstyrelsen.

29 §.

Vuxenutbildningsbidrag må efter behovsprövning utgå med 1 000 eller 2 000 kronor för gymnasiestudier och med 500 eller 1 000 kronor för övriga studier.

5 kap. Om studiehjälp till studier i Danmark, Finland, Island eller Norge

30 §.

Elev, som åtnjuter studiehjälp enligt bestämmelserna i 3 kap., må, om skäl äro därtill, meddelas tillstånd att behålla denna under den tid av läsåret eller kursen han studerar vid statlig eller under statlig tillsyn ställd läroanstalt i Danmark, Finland, Island eller Norge.

31 §.

Till studier vid i 30 § nämnd läroanstalt må, om studierna omfatta minst

fyra månaders heltidsundervisning, även i annat fall än som avses i 30 § utgå studiebidrag jämte tillägg, förhöjt studiebidrag samt studielån i enlighet med i 3 kap. meddelade bestämmelser.

6 kap. Gemensamma bestämmelser

Allmänt

32 §.

Läsår skall anses omfatta nio månader, därav höstterminen fyra månader och vårterminen fem månader.

Vid beräkning av studiehjälp för kurstid, som överskjuter eller ej uppgår till hel månad, skall för hel vecka beräknas en fjärdedel av månadsbeloppet, avrundat till närmaste hela krontal. För dagar, som ej uppgå till hel vecka, utgår icke studiehjälp.

33 §.

Elev, som förvisats eller avvikit från läroanstalt, erhåller icke någon studiehjälp för vecka under vilken han av sådan anledning varit borta från undervisningen.

Elev, som bedriver heltidsstudier, är under tid han uppbär arbetslön berättigad till studiehjälp allenast i den omfattning studiehjälpsnämnden föreskriver.

34 §.

Avbryter elev studierna eller har elev till följd av bestämmelserna i 33 § eller eljest obehörigen uppburit studiehjälp, skall erhållen studiehjälp återbetalas i den omfattning studiehjälpsnämnden föreskriver.

Elev, som uppbär tillägg till studiebidrag, är skyldig att så snart ske kan till rektor anmäla ändring i sådana förhållanden, som äro av betydelse för erhållandet av studiehjälpen.

Förfarande

35 §.

Förlängt barnbidrag, studiebidrag och förhöjt studiebidrag utgå utan föregående ansökan.

Rektor skall vid början av varje termin eller kurs upprätta förteckning över de elever vid läroanstalten, som äro berättigade till bidrag som avses i första stycket.

36 §.

Elev som önskar komma i åtnjutande av tillägg till studiebidrag, studielån eller vuxenutbildningsbidrag skall göra ansökan härom hos rektor.

Ansökan skall ingivas eller insändas

i fråga om inackorderingstillägg, resetillägg, inkomstprövat tillägg och studielån inom två veckor efter läsårets eller kursens början,

i fråga om behovsprövat tillägg inom fyra veckor efter läsårets eller kursens början, samt

i fråga om vuxenutbildningsbidrag senast två veckor före studiernas slutskede.

Ansökan om tillstånd enligt 30 § eller om studiehjälp enligt 31 § skall ingivas eller insändas till studiehjälpsnämnden senast en månad före studiernas början.

37 §.

Elev, som på grund av ändrade förhållanden under pågående läsår eller kurs blir berättigad till studiehjälp, som avses i 36 §, eller till sådan studiehjälp med högre belopp, må snarast möjligt efter det sådan ändring inträffat inkomma med ansökan om studiehjälp.

38 §.

Ansökan om studiehjälp må upptagas till prövning utan hinder av att mindre avvikelse skett från vad som föreskrives angående tiden för dess ingivande.

I övrigt må studiehjälpsnämnden, om särskilda skäl äro därtill, medgiva undantag från bestämmelserna i 36 och 37 §§.

39 §.

Ansökan om studiehjälp skall göras å formulär, som kostnadsfritt tillhandahålles sökanden, och vara undertecknat av sökanden, om denne är myndig, och eljest av hans förmyndare.

Ansökan om studielån skall dock vara egenhändigt underskriven av sökanden. Å sådan ansökan av omyndig skall sökandens förmyndare hava tecknat instämmande.

Ansökan om studiehjälp skall vara åtföljd av de handlingar studiehjälpsnämnden anser erforderliga.

40 §.

Över ansökan om inkomstprövat tillägg, behovsprövat tillägg eller studielån skall rektor från lokal skattemyndighet inhämta yttrande rörande sökandens samt i förekommande fall hans föräldrars och makas inkomst- och förmögenhetsförhållanden.

41 §.

Förteckningar, som avses i 35 §, samt inkomna ansökningar om inackorderingstillägg, resetillägg och inkomstprövat tillägg skola, om läroanstalten står under förvaltning av skolstyrelsen, överlämnas till denna.

Ansökan om behovsprövat tillägg skall av rektor ingivas till skolstyrelsen i elevens hemortskommun som med eget yttrande överlämnar ansökningen till studiehjälpsnämnden.

Ansökan om studielån eller om vuxenutbildningsbidrag skall rektor överlämna till studiehjälpsnämnden jämte eget yttrande.

Har yttrande inhämtats från lokal skattemyndighet, skall detta bifogas ansökningen.

Beslut

42 §.

Beslut om studiehjälp meddelas

i fråga om förlängt barnbidrag, studiebidrag, förhöjt studiebidrag, inackorderingstillägg, resetillägg och inkomstprövat tillägg av skolstyrelsen, om läroanstalten står under dess förvaltning, och eljest av rektor, samt

i fråga om behovsprövat tillägg, studielån och vuxenutbildningsbidrag av studiehjälpsnämnden.

Studiehjälpsnämnden lämnar tillstånd, som avses i 30 §, och beviljar studiehjälp enligt 31 §.

43 §.

Beslut i anledning av ansökan om studiehjälp skall snarast möjligt skriftligen delgivas sökanden.

Studiehjälpsnämndens beslut i ärende om studiehjälp skall därjämte delgivas rektor och, i fall beslutet avser elev vid läroanstalt som står under förvaltning av skolstyrelsen, denna.

Beslut av skolstyrelsen i ärende om studiehjälp skall delgivas rektor.

Om beviljat studielån skall studiehjälpsnämnden underrätta generalpoststyrelsen.

Innefattar studiehjälpsnämndens beslut tillstånd enligt 30 §, skall nämnden underrätta myndighet som beviljat eller utbetalar redan utgående studiehjälp.

Utbetalning av annan studiehjälp än studielån

44 §.

Studiehjälp utbetalas, om ej annat följer av andra stycket, av skolstyrelsen, om läroanstalten står under dess förvaltning, och eljest av rektor.

Studiehjälp enligt 31 § utbetalas av studiehjälpsnämnden.

Utbetalning av elev tillkommande studiehjälp äger rum minst två gånger per läsår, varvid med läsår jämställes sådan kurs som löper över årsskifte. I övrigt sker utbetalning i god tid före studiernas avslutande.

Innan utbetalning sker, skall myndigheten kontrollera, om någon förändring skett i elevkårens sammansättning.

45 §.

Studiehjälpen utbetalas till elevens föräldrar eller till eleven själv, om denne är myndig.

Studiehjälpsnämnden må, om särskilda skäl äro därtill, medgiva att studiehjälp för omyndig elev utbetalas till barnavårdsnämnd eller annan att användas till elevens utbildning och uppehälle.

46 §.

De för studiehjälpen erforderliga medlen rekvireras från länsstyrelsen.

Särskilda bestämmelser om studielån

47 §.

Låntagare skall å beviljat studielån avgiva skuldförbindelse enligt formulär, som fastställes av generalpoststyrelsen.

Å skuldförbindelse av omyndig skall samtycke hava tecknats av hans förmyndare.

Skuldförbindelsen skall av låntagaren avlämnas till generalpoststyrelsen och förvaras av postsparbanken.

Formulär till skuldförbindelse skall av studiehjälpsnämnden tillställas låntagaren samtidigt med underrättelse om lånets beviljande.

48 §.

Beviljat lånebelopp rekvireras hos statskontoret av generalpoststyrelsen och insättes på ett för låntagarens räkning i postsparbanken upplagt studielånekonto.

Generalpoststyrelsen åligger att bevaka fordringsrätten.

Avser studielån läsår, äger låntagaren vid början av vardera terminen efter skriftlig rekvisition förskottsvis uttaga halva lånebeloppet. I andra fall bestämmer studiehjälpsnämnden om utbetalningen.

49 §.

Inbetalningar av kapitalbelopp och ränta å studielån ske till postsparbanken.

Generalpoststyrelsen äger på därom av låntagare gjord ansökning medgiva anstånd med fullgörande av amortering och ränteinbetalning ävensom ändring av amorteringsplan.

Förlängning av amorteringstiden utöver den i 25 § andra stycket angivna tiden må dock allenast ske, om särskilda skäl äro därtill.

50 §.

Om låntagare icke ordentligt fullgör sin återbetalningsskyldighet, må generalpoststyrelsen uppsäga hela den återstående lånesumman till inbetalning inom sex månader efter uppsägningen.

Generalpoststyrelsen äger, om särskilda skäl äro därtill, medgiva anstånd med sådan inbetalning.

51 §.

Avbryter låntagare sin utbildning eller möter hinder för honom att under den tid, för vilken lånet beviljats, börja studier vid avsedd läroanstalt eller att eljest uppfylla villkoren för lånebeloppets lyftande, skall han ofördröjligen anmäla förhållandet hos studiehjälpsnämnden, som därefter meddelar beslut i anledning av anmälan. Om låntagare ämnar fullfölja studierna, må han på därom gjord ansökan av nämnden erhålla rätt att tillgodoräkna sig studielånet för ett följande läsår.

Ändrar låntagare studieriktning, skall han, därest han fortfarande vill åtnjuta lånet, till studiehjälpsnämnden ingiva ansökan därom med angivande av skälen till förändringen. Avslås ansökan, skall nämnden meddela beslut rörande återbetalning av lyftat studielån.

52 §.

Avlider låntagare, innan studielån blivit återbetalt, bestämmer generalpoststyrelsen i varje särskilt fall, i vilken ordning lånet skall återbetalas.

Studiehjälpsnämnden må, om särskilt ömmande omständigheter föreligga, och efter förslag av generalpoststyrelsen befria den avlidnes dödsbodelägare från skyldighet att återbetala lånet.

Besvär m. m.

53 §.

Den som icke åtnöjes med skolstyrelses eller rektors beslut i ärende om studiehjälp enligt detta reglemente, äger hos studiehjälpsnämnden söka ändring genom besvär, vilka skola ingivas eller insändas till studiehjälpsnämnden.

Beslut av studiehjälpsnämnden eller generalpoststyrelsen i ärende om studiehjälp enligt detta reglemente må ej överklagas.

54 §.

I detta reglemente avses, där ej annat framgår, med år kalenderår, med månad kalendermånad och med vecka kalendervecka.

Med skolstyrelsen avses i reglementet kommunens skolstyrelse.

Vid tillämpningen av reglementet skall i fråga om läroanstalt, för vilken finnes i 8 § skollagen avsedd särskild styrelse, denna styrelse jämställas med skolstyrelsen.

55 §.

Vad i detta reglemente sägs om länsstyrelse skall, då fråga är om läroanstalt i Stockholm, gälla statskontoret.

Med rektor likställes i reglementet, då fråga är om kurs, för vilken rektor ej finnes, kursens föreståndare.

56 §.

Fosterföräldrar och adoptanter likställas i detta reglemente med föräldrar.

Tillkommer vårdnaden om underårig endast den ene av föräldrarna och är denne omgift, skall vid tillämpning av bestämmelserna i 17 och 20 §§ hänsyn tagas jämväl till styvfaders eller styvmoders ekonomiska förhållanden.

57 §.

Detta reglemente skall hållas tillgängligt vid varje svensk läroanstalt som avses i reglementet.

Övergångsbestämmelser

1. Detta reglemente skall, i den mån ej annat följer av vad nedan sägs, träda i kraft den 1 juli 1964.

2. Genom det nya reglementet upphävas

allmänna studiehjälpsreglementet den 30 maj 1958 (nr 326),

kungörelsen den 30 juni 1953 (nr 515) angående statlig studiehjälp åt elever vid vissa lantbruksundervisningsanstalter m. m.,

brevet den 13 november 1953 ang. statlig studiehjälp åt elever vid statens skogsskolor, och

brevet den 16 maj 1958 ang. statlig studiehjälp åt elever vid Värmlands och Örebro läns skogsskola i Gammelkroppa.

3. I fråga om kurs, som pågår vid ikraftträdandet av detta reglemente, skola äldre bestämmelser gälla.

4. Elev i folkskola, fortsättningsskola, statlig realskola, högre kommunal skola, enskild under statlig tillsyn ställd flickskola och realskollinje inbyggd i folkskolan skall, om ej annat följer av punkt 5 och 6, i fråga om rätt till studiehjälp enligt detta reglemente jämställas med elev vid grundskolan.

5. Elev, som genomgår någon av de två sista årskurserna av kommunal eller enskild under statlig tillsyn ställd flickskola, skall i fråga om rätt till

studiehjälp enligt detta reglemente jämställas med elev vid kommunal fackskola.

6. Elev i någon av de under punkt 4 angivna läroanstalterna ävensom skolpliktig elev som fullgör skolgången vid grundskola, till vars elevområde han icke hör, äger, om hans hemortskommun ännu icke genomfört grundskolan, rätt att enligt de i 15—16 §§ angivna grunderna erhålla inackorderingstillägg eller resetillägg. Vad nu sagts gäller ej elev som avses i punkt 5.

Tillägg, som avses i första stycket, må endast utgå till sådan elev i grundskolan, som tillhör årskurserna 7—9 eller som tillhör årskurs 6 och vunnit inträde i denna årskurs efter genomgång av årskurs 6 av folkskolan inom kommun, som ej ingår i grundskolans elevområde.

7. Vad i 14 § andra stycket sägs skall ej äga tillämpning å elev i yrkesskola, om grundskolan ännu icke är genomförd i hans hemortskommun. Sådan elev äger i stället rätt att enligt de i 15—16 §§ angivna grunderna erhålla inackorderingstillägg eller resetillägg.

Innehåll

		Paragrafer
1 kap.	Inledande bestämmelser	1— 6
2 kap.	Om studiehjälp till elever i grundskolan	7— 8
3 kap.	Om studiehjälp till elever i gymnasier, fackskolor, yrkesskolor och jämförliga läroanstalter	9—25
	Allmänna bestämmelser	9—11
	Studiebidrag jämte tillägg	12—21
	Studielån	22—25
4 kap.	Om studiehjälp till elever i gymnasier för vuxna m. fl. läroanstalter	26—29
5 kap.	Om studiehjälp till studier i Danmark, Finland, Island eller Norge	30—31
6 kap.	Gemensamma bestämmelser	32—57
	Allmänt	32—34
	Förfarande	35—41
	Beslut	42—43
	Utbetalning av annan studiehjälp än studielån	44—46
	Särskilda bestämmelser om studielån	47—52
	Besvär m. m.	53—57
Övergångsbestämmelser		

Förslag till

Instruktion för studiehjälpsnämnden

Härigenom förordnas som följer.

Inledande bestämmelse

1 §.

Allmänna verksstadgan den 7 januari 1955 (nr 3)[1] skall, med undantag av 3 § 1. samt 5 och 17 §§, tillämpas på studiehjälpsnämnden.

Ämbetsbefattning

2 §.

Studiehjälpsnämnden är central myndighet för den statliga studiehjälpsverksamheten samt har att i enlighet med denna instruktion, studiehjälpsreglementet och i övrigt gällande föreskrifter handlägga dithörande ärenden, som ej ankomma på annan myndighet.

3 §.

Studiehjälpsnämnden åligger att

öva tillsyn över lokala myndigheters handläggning av studiehjälpsärenden och

verka såväl för enhetlig tillämpning av gällande bestämmelser om studiehjälp som för ökad kännedom om dessa bestämmelser.

Organisation

4 §.

Studiehjälpsnämnden består av ordförande och ytterligare minst sex ledamöter.

Ledamöterna skola hava kunskaper och erfarenheter om såväl sociala förhållanden som utbildningsförhållanden.

5 §.

Hos nämnden skall finnas ett kansli, vilket står under ledning av en byråchef.

[1] Senaste lydelse, se 1957: 616.

6 §.

Vid nämnden äro i övrigt anställda tjänstemän enligt gällande personalförteckning samt dessutom annan personal i mån av behov och tillgång på medel.

Ärendenas handläggning m.m.

7 §.

Nämnden sammanträder på kallelse av ordföranden, så ofta omständigheterna därtill föranleda.

Nämnden är beslutmässig, då utom ordföranden minst tre ledamöter äro tillstädes. Vid handläggning av ärende av större vikt skola såvitt möjligt samtliga ledamöter deltaga.

Såsom nämndens beslut gäller, utom i fall som avses i 27 § allmänna verksstadgan, den mening, varom flertalet förenar sig, eller vid lika röstetal den som biträdes av ordföranden vid sammanträdet.

8 §.

Nämnden äger uppdraga åt ordföranden eller byråchefen att i ärenden, som ej äro av principiell betydelse eller eljest av större vikt, besluta i nämndens ställe.

9 §.

Ärende avgöres efter föredragning, som ankommer på byråchefen eller på särskilt förordnad föredragande.

Ordföranden må, då han finner lämpligt, själv övertaga beredning och föredragning av ärende.

Föredrages ärende av annan än byråchefen, äger denne närvara.

10 §.

Om vid handläggning av ärende fattas beslut, som strider mot föredragandens eller annan vid ärendets slutliga handläggning närvarandes åsikt, åligger det denne att låta till protokollet anteckna sin skiljaktiga mening.

11 §.

Byråchefen ansvarar för att ärenden, som skola behandlas av nämnden bliva vederbörligen beredda samt att nämndens beslut verkställas.

Vad i 6 och 7 §§ samt 13 § första stycket allmänna verksstadgan är föreskrivet beträffande myndighets chef skall avse byråchefen.

12 §.

Byråchefen eller, enligt nämndens bestämmande, annan tjänsteman äger utan föregående föredragning infordra förklaring, upplysning eller yttrande, som fordras för ärendes avgörande.

Tjänstetillsättning

13 §.

1 mom. Nämndens ordförande och övriga ledamöter förordnas av Kungl. Maj:t för högst tre år.

Nämnden utser inom sig vice ordförande.

2 mom. Byråchefen tillsättes efter anmälan av nämnden.

Övriga tjänster tillsättas och annan personal antages av nämnden.

3 mom. Tjänst med lönegradsbeteckningen Bo tillsättes genom fullmakt.

Tjänst med lönegradsbeteckningen Ao tillsättes, om den har lägst lönegradsnummer 19, genom fullmakt och eljest genom konstitutorial.

Denna instruktion träder i kraft den 1 juli 1964.

Förslag till

Kungörelse om ändring i kungörelsen den 2 juni 1961 (nr 384) om avskrivning av lån för studier

Härigenom förordnas, att 1, 6, 8 och 9 §§ kungörelsen den 2 juni 1961 om avskrivning av lån för studier skola erhålla ändrad lydelse på sätt nedan angives.

Nuvarande lydelse:

1 §.

Denna kungörelse äger tillämpning på lån för studier, som utlämnats med stöd av reglementet den 15 juni 1939 (nr 290) för utdelning av räntefria lån för universitetsstudier, kungörelserna den 29 juni 1945 (nr 494) angående lån från värnpliktslånefonden, den 11 oktober 1946 (nr 676) angående statlig kreditgaranti för lån åt den, som avlagt akademisk eller därmed jämförlig examen, den 30 april 1948 (nr 210) angående statlig kreditgaranti för lån åt den, som genomgått polisskola, den 16 juni 1950 (nr 469) angående studielån med statlig kreditgaranti, den 30 juni 1952 (nr 570) angående studielån med statlig kreditgaranti åt s. k. flyktingstudenter *och* den 31 maj 1957 (nr 276) med särskilda bestämmelser om studielån åt flyktingstudenter *samt allmänna studiehjälpsreglementet den 30 maj 1958 (nr 326) ävensom kungörelsen* den 30 juni 1959 (nr 436) med särskilda bestämmelser om studielån åt vissa utländska studerande.

Föreslagen lydelse:

1 §.

Denna kungörelse äger tillämpning på lån för studier, som utlämnats med stöd av reglementet den 15 juni 1939 (nr 290) för utdelning av räntefria lån för universitetsstudier *samt* kungörelserna den 29 juni 1945 (nr 494) angående lån från värnpliktslånefonden, den 11 oktober 1946 (nr 676) angående statlig kreditgaranti för lån åt den, som avlagt akademisk eller därmed jämförlig examen, den 30 april 1948 (nr 210) angående statlig kreditgaranti för lån åt den, som genomgått polisskola, den 16 juni 1950 (nr 469) angående studielån med statlig kreditgaranti, den 30 juni 1952 (nr 570) angående studielån med statlig kreditgaranti åt s. k. flyktingstudenter, den 31 maj 1957 (nr 276) med särskilda bestämmelser om studielån åt flyktingstudenter *och* den 30 juni 1959 (nr 436) med särskilda bestämmelser om studielån åt vissa utländska studerande.

Nuvarande lydelse:

6 §.

Avskrivning verkställes — — — förvaltar lånet.

Låntagare skall — — — om avskrivningen.

Föreligger för kreditanstalten tvekan rörande avskrivningsbeloppets beräkning eller åtnöjes icke låntagare med anstaltens åtgärder, skall anstalten med eget yttrande för prövning och avgörande underställa ärendet

garantilånenämnden, i fråga om lån med statlig kreditgaranti och lån ur statens lånefond för universitetsstudier,

studiehjälpsnämnden, i fråga om lån ur allmänna studielånefonden, samt

försvarets civilförvaltning, i fråga om lån ur värnpliktslånefonden.

Låntagares erinran — — — om avskrivning.

8 §.

Beslut av garantilånenämnden, *studiehjälpsnämnden* eller försvarets civilförvaltning i ärende om avskrivning må ej överklagas.

9 §.

De ytterligare föreskrifter, som fordras för tillämpningen av denna kungörelse, utfärdas av

garantilånenämnden, i fråga om lån med statlig kreditgaranti och lån ur statens lånefond för universitetsstudier,

studiehjälpsnämnden, i fråga om lån ur allmänna studielånefonden, samt

försvarets civilförvaltning, i fråga om lån ur värnpliktslånefonden.

Föreslagen lydelse:

6 §.

Avskrivning verkställes — — — förvaltar lånet.

Låntagare skall — — — om avskrivningen.

Föreligger för kreditanstalten tvekan rörande avskrivningsbeloppets beräkning eller åtnöjes icke låntagare med anstaltens åtgärder, skall anstalten med eget yttrande för prövning och avgörande underställa ärendet

garantilånenämnden, i fråga om lån med statlig kreditgaranti och lån ur statens lånefond för universitetsstudier, *samt*

försvarets civilförvaltning, i fråga om lån ur värnpliktslånefonden.

Låntagares erinran — — — om avskrivning.

8 §.

Beslut av garantilånenämnden eller försvarets civilförvaltning i ärende om avskrivning må ej överklagas.

9 §.

De ytterligare föreskrifter, som fordras för tillämpningen av denna kungörelse, utfärdas av

garantilånenämnden, i fråga om lån med statlig kreditgaranti och lån ur statens lånefond för universitetsstudier, *samt*

försvarets civilförvaltning, i fråga om lån ur värnpliktslånefonden.

Nuvarande lydelse:

Vid föreskrifternas utfärdande skall erforderligt samråd äga rum mellan *de i första stycket angivna myndigheterna.*

Föreslagen lydelse:

Vid föreskrifternas utfärdande skall erforderligt samråd äga rum mellan *garantilånenämnden och försvarets civilförvaltning.*

Denna kungörelse träder i kraft den 1 juli 1964.

Äldre bestämmelser skola dock alltjämt gälla i fråga om studielån ur allmänna studielånefonden, som beviljats före kungörelsens ikraftträdande.

KUNGL. BIBL.
25 OKT 1963
STOCKHOLM

NORDISK UDREDNINGSSERIE (NU) 1963

1. Øresunds-forbindelsen. 1. del.
2. Fiske och flottning i gränsvattnen mellan Finland och Sverige.
3. Opprettelse av »Nordens Hus» i Reykjavik.

STATENS

OFFENTLIGA UTREDNINGAR 1963

Systematisk förteckning

(Siffrorna inom klammer beteckna utredningarnas nummer i den kronologiska förteckningen)

Justitiedepartementet

Utlännings tillträde till offentlig tjänst. [7]
Författningsutredningen VI. Sveriges statsskick. Del 1. Lagförslag. [16] Del 2. Motiv. [17] Del 3. Motiv. Förslag till riksdagsordning. [18] Del 4. Bilagor. [19]
Bärgarlönens fördelning, sjöförklaring m. m. [20]
Förslag till lag om vissa gemensamhetsanläggningar m. m. [23]
Trafikmål. [27]
Utsökningsrätt II. [28]
Skadestånd I. [33]

Utrikesdepartementet

Utrikesförvaltningens organisation och personalbehov. [3]
Administrativ organisation inom utrikesförvaltningen. [4]
U-länder och utbildning. [34]
Kommersiellt och handelspolitiskt utvecklingsbistånd. [37]

Försvarsdepartementet

Försvarskostnader budgetåren 1963/67. [5]
Försvar och fiskerinäring. [31]

Socialdepartementet

Den statliga konsulentverksamheten på socialvårdens område. [30]
Arbetsföreläggande. [38]
Äldringsvårdens läge. [47]

Finansdepartementet

Preliminär nationalbudget för år 1963. [8]
Undersökning av taxeringsutfallet. [14]

Ecklesiastikdepartementet

En teknisk institution inom Stockholms universite [1]
1955 års universitetsutredning VII. 1. Universitete och högskolornas organisation och förvaltning. [2. Universitetsväsendets organisation. [10]
Utbildning av lärare för jordbruk och skogsbru samt fortbildning av lärare i yrkesämnen. [13]
1960 års gymnasieutredning. 1. Vägen genom gym nasiet. [15] 2. Kraven på gymnasiet. [22] 3. Sp cialutredningar om gymnasiet. [41] 4. Ett ny gymnasium. [42] 5. Läroplan för gymnasiet. [4
1958 års utredning kyrka—stat. 1. Religionens bet delse som samhällsfaktor. [26] 2. Kyrkor och san fund i Sverige. [39]
Lärare på grundskolans mellanstadium. [35]
Bättre studiehjälp. [48]

Jordbruksdepartementet

Listerlandets ålfisken. [32]

Handelsdepartementet

Översättning av fördrag angående upprättandet a Europeiska ekonomiska gemenskapen och tillh rande dokument. [12]
Papper och annan skrivmateriel. [25]
Malmen i Norrbotten. [36]

Inrikesdepartementet

Kommunalrättskommittén IV. Kommunalförbu dens lånerätt. [2] V. Kommunala renhållningsa gifter. [29]
Indelnings- och samarbetsfrågor i Göteborgs- o Malmöområdena. [6]
Uppehållstillstånd m. m. för utländska studerand [11]
Sjukhus och öppen vård. [21]
Mentalsjukhusens personalorganisation. Del I. I tervju- och frekvensundersökningar m. m. [24]
Arbetslöshetsförsäkringen. [40]
Befolkningsutveckling och näringsliv i Jämtlan län. [45]
Yrkesmedicinska sjukhusenheter — behov och org nisation. [46]

IDUNS TRYCKERIAKTIEBOLAG, ESSELTE AB, STOCKHOLM 1963

KUNGL. BIBL.
25 OKT 1963
STOCKHOLM